



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



Birgit Michelsen

Kateketen provsten & socialisten

Tre slægtleds historie

Birgit Michelsen

Kateketen
provsten &
socialisten

Tre slægtleds historie

Birgit Michelsen

Kateketen, provsten og socialisten. Tre slægtleds historie

© Forlaget og forfatteren

Sats: Svendborg Fotosats

Trykt i offset hos Special-Trykkeriet Viborg A/s

1. oplag 1989

Omslag: Kim Broström

ISBN 87 7457 084 6

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og Copy-Dan eller med forlagets skriftlige samtykke. Enhver anden gengivelse er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret. Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser.

Udgivet med støtte fra *Kong Frederik og Dronning Ingrid's Fond til humanitære og kulturelle formål, J. Oskar Andersens Legat til Fremme af Kirkehistorisk Studium, Jens Nørregaards og Hal Kochs Mindefond, G. E. C. Gads Fond, Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Kaj Munks Mindefond.*

Forlaget Anis

Paludan Müllersvej 119

DK-8210 Århus V

06 16 66 75

Indholdsfortegnelse

<i>Forord</i>	7
<i>Indledning</i>	9
Familiehemmeligheder	11
<i>Kateketen</i>	15
Da revolutionen kom til København	17
Den strengeste sandhed	19
Altid munter	22
Når man er den ældste søn	24
Kateket og prædikant	28
I lyst og i nød	34
Et dyrt bekendtskab	37
Vielse i stuen	40
De sidste gnister	43
<i>Prousten</i>	47
En af de otteogfirs	49
Gejstligt kald og ægtekærlighedens glæder	52
Skæbneåret 1837	56
Fortrængninger	59
Kampen for sindsro	63
To breve til jomfru Amalie Hansen	66
En ny begyndelse	69
Syv gode år	72
Teaterdage og kongestads	77
Et præstespejl	84
Prædikant – ikke polemiker	89
Ængstelser og sygdom	93
At være – ej at synes	98
Ariadnes tråd	102
Mindeord og monumenter	107

<i>Socialisten</i>	113
Gaudeamus igitur	115
Udfordringer	121
Den virkelige moder	124
Det uforenelige	130
Som gennem en splint af troldspejlet	134
Uforløst urolig	141
Hanne	148
Et vendepunkt	153
Hvor er vel bedre man tilpas –	156
Rosalinde	162
Pigebørns lod	167
To Frederik'er	170
Frihed, lighed og broderskab	174
Realist	181
Et jævnt og muntert liv	190
Isolde	196
En naturaliseret tyskers hjertesuk	199
Rejse til en røverrede	201
 <i>Efterskrift</i>	 207
En tilfældig dansk familie	209
 <i>Tillæg</i>	 215
Christian Michelsen:	
Første kapitel af romanfragment fra 1856	217
Slægtstavle	223
 <i>Noter og henvisninger</i>	 225

Forord

Mange har bidraget til denne bogs tilblivelse. Da formanden for Teologi for Lægfolk, dr.theol. Poul Nepper-Christensen, i sin tid ved at høre nogle antydninger af indholdet af det brevmateriale, som dengang var faldet mig i hænde, foreslog mig at anvende det til en kirkehistorisk opgave, gav han mig mod til at gå i gang og vakte samtidig min tiltro til arbejdets almene interesse. Siden da er jeg fra mange sider blevet tilskyndet til at fortsætte; mange har henledt min opmærksomhed på supplerende materiale, så mange, at det ikke er mig muligt at nævne dem alle. Af væsentlig betydning for forståelsen af kildematerialets åndshistoriske baggrund, for analysen af vanskelige brevttekster og dermed for deres tydning, for synet på indre sammenhænge og for den struktur, mit arbejde måtte få, har den støtte, jeg har modtaget af min broder, dr.phil. William Michelsen, været. Og i tilblivelsens allersidste fase har den nylig afdøde professor, dr.theol. P.G. Lindhardt, med sin venligt positive kritik på en enestående måde bidraget til manuskriptets endelige form, samtidig med, at hans anbefaling af det til de fonde, der har ydet tilskud til dets udgivelse, har haft afgørende betydning.

For alle tilskyndelser og al venlig opmuntring, for den altid redbonne hjælp, jeg har mødt på offentlige arkiver, biblioteker og museer, og for ethvert aktstykke, som private har stillet til min rådighed, siger jeg hjertelig tak.

Birkerød, november 1988

Birgit Michelsen

Indledning

»Du spenderer nobel Din Thaler, hvorpaa Leipziger Kudsken fuld af Begeistring kjører Dig til Rossmarkt No. 2 i Lindenau og underveis fortæller Dig sine, og sin Faders og Bedstefaders Familiehemmeligheder. Du siger blot: »Jawohl!« «

(Citat af rejseplan i Christian Michelsens sidste brev, 25/4 1876).

Familiehemmeligheder

Under oprydning af et par flyttekasser fulde af gamle breve og papirer, fotografier og billeder, med eller uden ramme, fangede et enkelt af brevene min opmærksomhed. Det var skrevet med gotisk skrift på et gulnet dobbelt folioark, der var sammenfoldet til forsendelse uden konvolut og uden frimærke, og adresseret til »Fru Provstinde Michelsen, Thisted«; det bar dateringen 15/10 1848 og var forsynet med tiltalen »Kjære Moder« og underskriften »Din hengivneste Christian«.

Afsenderen var Christian Michelsen, der 16½ år gammel i efteråret 1848 med hovedet fuldt af Viborg Katedralskoles lærdom netop var ankommet til København for at lade sig prøve til examen artium ved universitetet. I brevet kunne man bl.a. læse følgende skildring af rejsen med dampskib over Kattegat fra Aarhus til København.

Den vidtberømte Reise

Jeg kom da ganske rigtigt til Brammers; Bispnen var ikke hjemme, men Bispinden tog venligt imod mig, og jeg morede mig godt der. – Næste Morgen kom jeg ombord; der begynder min eventyrlige Reise.

Vi seiled i Dage, vi seiled i tre,

Den Reise hued os ikke,

Den fjerde Dag vi Havn mon see,

Men udenfor maatte vi ligge. (Efter Zinklars Vise).

Nok sagt: i 3 Dage sov jeg ikke i Seng; den Reise var værd at sættes paa Vers. – Jeg holdt mig tappert, og hvis jeg havde reist alene, havde der Intet været iveien; men da jeg saae den tykke Schellerup brække en heel stor Pyt af grøn Galde op, og dette blev liggende, saa fik jeg ondt af det Syn, og inden jeg vidste et Ord deraf, havde jeg hele Munden fuld af det Mad, jeg havde spiist. Men derved blev det; jeg var slet ikke syg; jeg kravlede op i Rebstigen, lod Vinden blæse paa min Pande og

stoppede Fingeren i Øret for ikke at høre den ækle Lyd; Studene vare meget syge, og det var et ynkeligt Syn at see Martii Sønner med de hvide Ansigter og de sorte Skjæg vexelviis kaste op og gaae op og ned. – En vilde dølgge sin Sygdom og vilde nedskylle et Glas Porter; men dette blev strax smidt paa Døren af Oprørerne i Maven, hvilket ydede et fortrinligt Skue. Om Aftenen sad vi i Ro og Mag i Kahytten, da Iris (her ikke *Ἰρις ποδάρως*, den fodrappe, men *Ἰρις ἕλις*, den dorskfrem vraltende) løb paa et Fartøi; dette krængede, og en Kjælling faldt overbord; hun blev dog fisket op og – – videre hørte jeg ikke; thi jeg var i høieste Ligegyldighed for Alt om mig begyndt at sove, hvorfra jeg dog blev vækket ved, at Regnen pladskede ned i min Nakke; det var et høist ubehageligt Veir; jeg gik ned i Kahytten; der var saaledes, at Ingen kan skildre det: den eensformige Lyd af Bølgernes Skvulpen, de Sovendes tordnende Snorken og Damernes Br..... gjorde et underligt Indtryk; jeg traadte ind i Kahytten; der laae c. 100 rundt omkring. – 50 laae i Køjerne; 20 paa Bordet og Stolene, over 30 paa Gulvet; bag Uhret var endeel; udenfor Døren laae En, som jeg i Mørket faldt over; paa Retiraden sad En rimeligviis og sov, thi jeg kunde ikke komme derind. – Paa Kahytstrappen sad en halv Snees, deriblandt Professor Hinck og jeg ved Siden af hinanden; udenfor Damernes Kammer laae Kjøbmand Frost og holdt Vagt; nogle Damer kunde ikke komme ind, uden at skræve over ham; han maatte derfor vaagnes. – Jeg vilde forsøge at faae Plads i Kahytten; men jeg traadte baade i Næse og Mund paa Folk, som vaagnede og brummede; jeg maatte derfor vende om; jeg sov paa Kahytstrappen den Nat; Kl. 4 kunde jeg ikke sove længer. – Jeg kan ikke huske hvorledes Ordenen er paa de følgende Begivenheder; nok: Provianten slap op; jeg var nær ved at sulte ihjel; Folk gjorde Oprør, skjældte Capitainen ud, der skjælvede af Angest, truede med at smide Kokken overbord; en forhenværende Borgerrepræsentant fra Mariager traadte op og holdt en flydende Tale, som endte saaledes: Herved, mine ærede Medreisende, maa jeg erklære Dem alle for Skurke, hvis De ikke klager over denne elendige Kok, der lader os sulte ihjel; jeg har siden iforgaars ikke havt en Bid i min Krop; i Menneskekjærlighedens og Humanitetens Navn opfordrer jeg Dem til at klage over disse Elendige. –

(Fortsættelsen følger).

Der var nemlig ikke plads til mere på denne side af det folioark, som han havde taget til sit brev. Det var et ark, på hvis forside han allerede havde begyndt at anføre eksamensresultaterne både for sig selv og for nogle kammerater fra Viborg. Han havde blot vendt papiret, så den blanke s. 3 var blevet brevs forside, idet han havde regnet med, at der på det store papirark nemt kunne blive plads til alt, hvad han havde at berette. Men midt på den nye s. 3 kom så karakterlisten og standsede rejsebeskrivelsen. Meget belejligt.

Christian Michelsen – det måtte jo være ham, om hvem det fortæltes, at han med sine socialistiske sympatier senere var udvandret til Leipzig og dér havde stiftet bekendtskab med nogle af den tyske socialismes førende skikkelser. Men hvordan hang det egentlig sammen med den historie? Og var den provstinde Michelsen – min oldemor –, til hvem brevet var adresseret, og som han tiltalte »Kjære Moder«, i virkeligheden hans mor? Var der ikke noget om, at han var et skilsmissebarn fra sin fars første ægteskab? Men hvordan forholdt det sig da med den skilsmisse? – og hvem var hans egentlige mor? Vi efterkommere af provsten og provstinden i Thisted fik under vores opvækst aldrig rigtig besked på disse forhold; der syntes at være noget hemmeligt ved dem. Og hvorledes kom livet faktisk til at forme sig for den Christian Michelsen, der i 1848 drog til København for at begynde sine universitetsstudier, og senere dukkede op i Leipzig i kredsen af tyske socialister?

Mange spørgsmål rejste sig; nysgerrigheden var vakt. Der forestod nu et stort arbejde med at læse de eksisterende breve, skrive dem ud, sortere og registrere dem; og det viste sig efterhånden, at både Christian Michelsen, hans far og hans bedstefar havde efterladt sig et omfattende skriftligt materiale. Slægtninge, der hørte om mit påbegyndte arbejde, overlod mig originaler eller kopier af breve og optegnelser, de lå inde med, for at jeg også kunne inddrage dem i min efterforskning af slægtens historie gennem nogle generationer; i offentlige arkiver og på biblioteker fandt jeg yderligere supplerende materiale. Den beretning, jeg gik i gang med at skrive, blev med tiden langt mere omfattende, men også langt interessantere, end jeg nogensinde fra først af havde forestillet mig det, ligesom det viste sig, at der hos de tre personer, interessen kom til at samle sig om, var så mange indre sammenhænge under generationernes vekslen, at en samlet fremstilling forekom berettiget. Mest påfaldende er det, at de alle tre, skønt med forskellige forudsætninger, har befundet sig i spændingsfeltet mellem en opfattelse af kristendommen som »pligternes religion«, dvs. som en forpligtende etisk

idealisme, og, i protest mod en sådan livsholdning, et råb om realisme i livsforståelsen; alle tre kom de ud i kriser af den ene eller den anden art, som de ikke kunne forudse og kun ufuldkomment var i stand til at klare, så redelige de end var.

De tre personer er Christian Michelsens bedstefar, Hans Christian Michelsen (1769-1835), præst ved Holmens Kirke; hans far, provsten i Thisted, Vilhelm Michelsen (1804-1855); og Christian Michelsen selv (1832-1876); hver for sig var de den ældste søn i en generation. Blandt efterkommere har man uden at vide ret meget om dem kaldt dem »kateketen«, »provsten« og »socialisten«; disse benævnelser er fastholdt i titlen til denne fremstilling.

Navnet Michelsen bør udtales som stavet med to k'er; slægten kan føres tilbage til en vis Mikkell Hansen, hvis søn, Hans Michelsen, efter tidens sædvane stavede efternavnet med ch. I de breve, der er benyttet til denne fremstilling, finder man heller ikke sjældent forskellige stavemåder af samme navn til samme person. Navnene Vilhelm og Vilhelmine synes til daglig brug at være stavet med enkelt V, medens de ved højtideligere lejligheder, f.eks. ved udfærdigelse af dokumenter, kunne staves Wilhelm og Wilhelmine med W. En datter af Vilhelm Michelsen døbt af sin far ved navnet Annine, men underskrev sig som voksen Anine og kaldtes ved denne stavemåde af sine søskende; og navnet Carl forekommer skrevet med K om samme person. Den vekslende stavemåde vil blive respekteret i denne fremstilling, således som den foreligger i kildematerialet.

Som den tilrejsende gæst, der under kørselen gennem Leipzigs gader ville få lejlighed til at lade sig indvie i kuskens, hans fars og bedstefars familiehemmeligheder, vil den, der læser disse sider, se sig indviet i familiehemmeligheder i en dansk slægt gennem tre generationer.

Birgit Michelsen

Kateketen

Da revolutionen kom til København

Den 2. februar 1793 nåede efterretningen om Ludvig XVI's henrettelse til København og fremkaldte en voldsom ophidselse blandt folk på gaden. I nærheden af posthuset på Købmagergade opstod der således en episode, der i sig selv måtte synes ubetydelig, men som blev signal til omfattende uroligheder i hovedstaden.

På hjørnet af Løvstræde og Købmagergade stod en løjtnant Rømeling lænet til sin sabel og i samtale med en dame i et vindue. I det samme kom en flok studenter forbi, på vej fra det ene auditorium til det andet. En af dem, en ganske ung nordmand ved navn Hagerup, kom til at skubbe til løjtnanten. Rømeling mente, det var af foragt, at Hagerup havde skubbet til ham; han gav sig til at slå løs på Hagerup, først med en stok og siden med sin sabel. Men en student, der var nogle år ældre og hed Michelsen, havde overværet episoden. Han havde haft det indtryk, at Hagerup havde »fortovsret«, og kom ham derfor til undsætning. Han rev sabelen fra Rømeling og knækkede den over sit lår. Men samtidig fik Rømeling hjælp af nogle soldater, der netop kom forbi. Folk stimlede sammen, og både Rømeling og Hagerup løb ind i postgården; herfra slap Hagerup ubemærket bort, medens løjtnant Rømeling ikke vovede sig ud på gaden. »Slå en konvolut om ham og send ham herud!« var der én, der råbte; det vakte almindelig latter. Nu kom der politi til, i første omgang en politifuldmægtig og nogle betjente. Da de fleste tilskuere tog parti for studenterne, sendte politifuldmægtigen bud efter forstærkning, og der kom også en politimester Flindt med nogle betjente foruden en underofficer med seks soldater. Rømeling så sit snit til at slippe ud af postgården; men da politimester Flindt meddelte, at Rømeling var gået, blev han mødt med råb, hujen og piben. Nu kom der flere soldater til, og med magt og prygl lod Flindt sine betjente og soldaterne drive folk af vejen, uden hensyn til, hvem det gik ud over. Personlig arresterede Flindt en student, der stod og så på. En anden student forlangte ham fri, men fik selv prygl af Flindt og hans betjente. Studenten flygtede over i Regensen og fortalte, hvad der var

på færde. Studenterne slog alarm ved at ringe med Regensens andagtsklokke og rykkede ud på gaden; og fra Nyboder kom der samtidig en flok matroser som deres allierede. Politiet og soldaterne søgte at sprede mængden; men der opstod kun et voldsomt håndgemæng. Flindt selv gik i spidsen for sine folk. »Slå de hunde!« råbte han, »hauet sie!« En af studenterne fik kravebenet brækket. Nogle andre studenter gik til kronprinsen, og et par af dem fik også foretræde, dog uden at opnå noget. Til sidst rykkede hestgarden ud og ryddede Købmagergade.

Men henne ved rådhuset, som lå midt imellem de nuværende Gammeltorv og Nytorv, samledes mængden atter. Her havde Flindt søgt tilflugt, da han ikke kunne klare sig mod folk; og her befandt den arresterede student sig også. Ham ville Flindt ikke give slip på. Men så begyndte folk at kaste med sten mod rådhusets vinduer, og det fik Flindt til at give efter. Studenten blev løsladt, blev sat op på et bord og i triumf båret til Regensen. Efterhånden spredtes mængden; nogle søgte til Flindts private bolig for at slå ruderne ind dér, andre morede sig med at ødelægge gadelygter. Rundt om i værtshusene fejredes sejren. »Politimesterens hovede skal bæres på stage igennem byen, ligesom de gør i Paris!« råbte en afskediget fordrucken fændrik ved et af disse gilder.

Samme dag nedsattes der en undersøgelseskommission. Hagerup fik en bøde på 30 Rdl. for uagtsomhed, og Rømeling mistede til straf en måneds løn. Især var kommissionen dog misfornøjet med politimester Flindt. Han fik en alvorlig irettesættelse for mangel på konduite og forglemmelse af embedets værdighed. Han havde nær mistet sit embede, men beholdt det med en kongelig formaning om at bære sig bedre ad i fremtiden. Nogle studenter, der havde vist sig særlig stridbare, deriblandt Henrich Steffens, fik en formaning af universitetets rektor. Man fratog studenterne på Regensen deres andagtsklokke, fordi de havde brugt den som alarmklokke; den blev lagt op på regensprovstens loft. Men student Michelsen frikendtes ganske; han fik endda ros, fordi han havde hjulpet en yngre kammerat.

Disse begivenheder gik ikke så snart i glemmebogen i Kongens Kjøbenhavn. De omtaltes siden som »posthusfejden« og fremstilledes i let varierende versioner. Blandt Michelsens efterkommere bevarede mindet om dem ved mundtlig overlevering gennem et par generationer og siden ved spredte optegnelser. Men hvem var vel denne student Michelsen? Og hvad blev der af ham senere i livet?

Den strengeste sandhed

Ja, hvad blev der vel af ham? I Wibergs præstehistorie fra 1870 kan man efter en opregning af Hans Christian Michelsens data læse følgende omtale:

Han havde gode Anlæg og Kundskaber, men formange Jern i Ilden og savnede Grundighed og Stadighed. Han var for godtroende og holdt formeget af Selskab; kom derfor i Gjæld og tabte Humeur og Sundhed. Da hans Fader var blevet franarret Resten af sin Formue, tog han begge Forældrene i sit Huus, hvor Lidet han end selv havde.

Selv har Hans Christian Michelsen næppe været uvidende om, at der var dem, som vurderede ham således. I året 1834 sad han i sit sidste hjem i Vordingborg som 65-årig enkemand, invalid på 7. år efter hjerneblødning, unyttig, kun til besvær for sine nærmeste, ofte utilfreds og vanskelig. Måtte han da ikke også spørge sig selv, hvad der vel var blevet af den engang så raske, både selvhjulpne og hjælpssomme student? Hvad var der blevet af hans drømme og forventninger til livet?

»Man har alle dage fremhævet min udmærkede begavelse,« kan vi næsten høre ham tænke højt, »dog med en slags irritation over, at jeg aldrig fik den udmøntet i et lærd teologisk værk eller en bemærkelsesværdig fremgang inden for den gejstlige stand. Man siger, at jeg har været for godtroende, og at den gæld, som trykker mig den dag idag, er selvforskyldt. Man bebrejder mig min flothed, fordi jeg var medlem af flere af hovedstadens klubber. Og vil man endelig sige noget til min fordel, så roser man mig, fordi jeg tog mig af mine forældre på deres gamle dage! Som om jeg havde kunnet handle anderledes! Det havde jo altsammen sine årsager!«

Tankerne myldrede, han måtte skrive dem ned. Højresidig lammet havde han bevaret brugen af sin venstre hånd og opøvet den til, omend med møje, at skrive en læselig skrift. Men hvem ville vel læse, hvad han havde at berette? Hvem kunne forstå sandheden om hans livsløb, således som han selv forstod den?

Der var jo Anders Krag Holm, hans mangeårige ven og kollega. Egentlig havde Anders og han haft meget til fælles. Anders var to år ældre end han og født i Nakskov som søn af en snedker. Hans Christian var ikke selv fra Nakskov; men hans far var som ung mand kommet til København fra Nakskovkanten, hvor hans far igen

havde været skovfoged. Anders og han havde deres rod og udspring i samme landsdel og egn; og de stammede omtrent fra samme befolkningsslag. Hver i sin slægt havde begge været den første til at stille mod universitetet; begge havde til at begynde med især dyrket de klassiske sprog græsk, latin og hebraisk for med tiden at slå ind på teologien. Men medens Anders var blevet cand.theol. som 23-årig, havde Hans Christian været meget længere tid om sine studier; i 1798 var han blevet cand.theol., men da var han næsten 29 år gammel.

Anders havde været hans nærmeste kollega ved Holmens Kirke. Men han havde altid været et trin højere oppe på den gejstlige rangstige end Hans Christian: øverste kapellan, da Hans Christian var nederste kapellan, og sognepræst, da Hans Christian omsider blev øverste kapellan. Anders havde altid fundet tid til lærde studier og havde ofte formået Hans Christian til det samme. Anders mente det godt, ingen tvivl om det; men han havde næppe nogensinde forstået Hans Christians situation. Nej, det var ikke Anders, han ville betro sit skrift til; de to var for forskellige.

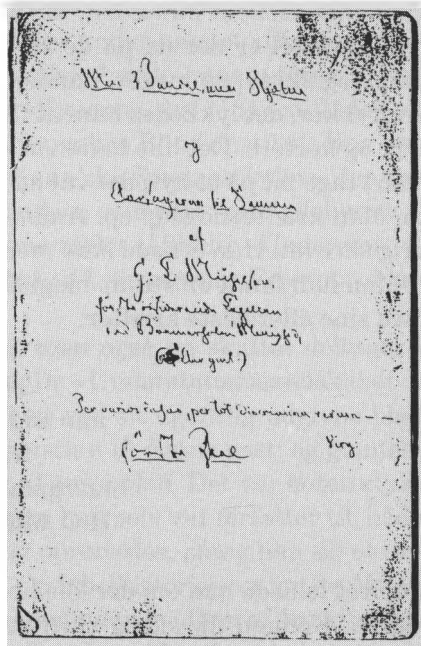
Men der var jo kongen selv – »Landsfaderen«, »Herrens Salvede«! Ham havde Hans Christian beundret, da han som kronprins havde ivret for bondestandens frigørelse. Både som kronprins og senere som konge havde denne flere gange overværet hans undervisning i forskellige af hovedstadens institutter, og han havde ved disse lejligheder erklæret sig overmåde tilfreds. Hans Christian var også flere gange blevet modtaget i audiens hos kongen, som altid havde vist sig venlig og bevågen over for ham. Ham ville han tilegne skriftet.

Han fik fat på papir, pen og blæk og foldede flere ark papir sammen, så de blev som en lille bog. Med sin omhyggeligt prentede venstrehåndsskrift skrev han på bogens første blad:

Min Vandel, min Skjebne
og
Aarsagerne til Samme
af
H.C. Michelsen
første residerende Capellan
ved Bremerholm Menighed.
(65 Aar gml.)

Per varios casus, per tot discrimina rerum --
Virg.

Første Deel.



Forside af levnedbeskrivelse.

På omslagets inderside fulgte dedikationen:

Til
Dannerkongen
Allerunderdanigst
af
Forfatteren.

På næste side igen kom der et forord til læseren, for denne burde på forhånd vide, at hensigten med skriftet ene og alene var at berette sandheden om hans livsløb, »den strængeste Sandhed«, skrev han, »denne har stedse været mig dyrebar, saa dyrebar, at jeg endog for den har opoffret Meget, som Andre sætte Pris paa.«

Så kunne han endelig tage fat på sin beretning:

»Forfatteren er født 1768 den 23 April paa det yndige Sted uden for Hovedstadens vestre Port, Vodroffgaard, hvor den Tid blomstrede et Seildugfabrik, hvor min Fader, Hans Michelsen, var Inspektør. I Forening med tvende yngre Brødre nød jeg her en fortrinlig huslig Opdragelse og tæller end blandt mine daværende Lærere ...«. Fortællingen tog fart, minderne overvældede ham, store og små begi-

venheder mellem hinanden, for når det er sandheden, det gælder, hvad forskel er der da på de store og de små begivenheder? Han skrev og skrev, så meget, hånden kunne magte. Efterhånden blev de stykker, det lykkedes ham at få nedskrevet i løbet af en dag, kortere og kortere. Det lille hefte var dog næsten udskrevet; han skulle snart tage fat på et nyt; der var så meget, han endnu havde at berette. Men kræfterne slap op. Anden del af sin livshistorie fik han aldrig skrevet. Han orkede ikke mere.

Men han fandt en stump blegblåt papir frem, og på det skrev han med sine allersidste kræfter:

Til
min ældste Søn
fra
hans gamle Fader,
H.C. Michelsen.

Papiret foldede han om det lille hefte, og således gemte han det i sin skuffe. Kongen fik aldrig skriftet at se, ufuldendt og mangelfuldt som det var. Det var den ældste søn, Vilhelm, der efter sin fars død i april 1835 fandt det lille skrift i skuffen og efter faderens sidste vilje nedskrevet på den blegblå seddel, tog det til sig og læste det. Det er blevet opbevaret af hans efterkommere, således at vi idag også kan læse det.

Omtalen hos Wiberg er mærket A.K.H. Det betyder, at den er affattet af provst, dr.theol. Anders Krag Holm. Er det mod denne sin nærmeste præstekollegas hårde bedømmelse han med sit lille skrift har søgt at forsvare sig? Lad os dog nu ud fra dette skrift, suppleret med andre kilder til oplysning, søge at danne os et billede af Hans Christian Michelsens personlighed og livsløb.

Altid munter

Hans Christian Michelsen holdt virkelig meget af selskab. Helt fra sin studentertid og lige så længe, han boede i København, var han en ivrig deltager i det liv, der netop i disse år udfoldede sig i hovedstadens klubber, selskaber og foreninger.

Den kendteste klub var »Dreyers Klub«. Den var han medlem af fra 1795 og lige så længe, han boede i København. En anden klub

var »Fabricius' Klub«. Disse to betydelige klubber sluttedes på et vist tidspunkt sammen og gik derefter under navnet »Den nye Forening«. Men også velgørende selskaber havde hans interesse. Fra 1802 var han medlem af selskabet »Kjæden«, der i 1811 stiftede den første skole for blinde, det senere Kongelige Blindeinstitut. Han var medlem af selskabet for de »Massmann'ske Søndagsskoler«, der virkede til fremme af håndværkerstandens oplæring i almindelige skolefag, ligesom han tillige var medlem af det såkaldte »Understøttelsesselskab«; og da i 1826 »Selskabet til Literaturens Fremme« blev stiftet, var han blandt stifterne.

Han var dog ikke blot en ivrig, men også en skattet deltager i klublivet og selskabsaktiviteterne. Da »Understøttelsesselskabet« i 1802 havde brug for en medarbejder ved sit ugentlig udgivne blad »Borgervennen«, valgtes Hans Christian til denne post; og gennem årene leverede han mange bidrag til dette blad. Det var enten stykker, han oversatte fra tysk, eller som han selv var forfatter til, både poesi og prosa. Da Blindeinstituttet oprettedes, påtog han sig at undervise de blinde børn i religion og bibelhistorie; og for de Massmann'ske Søndagsskoler blev han med tiden medlem af direktionen. Han havde udprægede evner til at få ordene til at føje sig i versemål og rim, og når der var brug for en lejlighedsvis eller en kantate til opførelse enten i Holmens Kirke eller ved en af de skoler, han havde forbindelse med, var han altid parat med et bidrag. Han har efterladt sig et betydeligt antal af den slags digte, hvoraf mange blev trykt hos hans gode ven, bogtrykker Boas Brünnich. Et par af viserne fandt optagelse i en lille samling »Studenterviser«, der udsendtes i 1819 under udgiverpseudonymet Semper Hilaris. Dette pseudonym står for Salomon Sylvester Hertz; men »semper hilaris«, dvs. »altid munter«, kunne lige så gerne være Hans Christians eget valgprog. I medgang som i modgang var han altid munter, ufortrøden og handlekraftig, lige indtil hustruens død i 1827 og hans egen lammelsestilstand fra 1828 satte grænser for hans udadrettede virke.

»Han tabte Humeur og Sundhed«, siger Anders Krag Holm. Det siger man nu kun om den, der på forhånd er kendt for sit gode humør og sit i hvert fald tilsyneladende robuste helbred. Hans Christian var nok ikke så robust, som hans rent ud utrolige arbejdsindsats kunne lade formode. Når det lykkedes ham at løfte så store arbejdsbyrder, var det ikke mindst takket være den medfødte munterhed.

Når man er den ældste søn

Hans Christian var den ældste søn i et slægtled. Det var et forhold, han tillagde stor betydning. Det var noget særligt at være den ældste søn. Måske var man sin fars foretrukne blandt sønnerne; i hvert fald påhvilede der én pligter.

I 1787 blev han dimitteret til Københavns Universitet fra latin-skolen i Slagelse og begyndte sine studier af de klassiske sprog. To yngre brødre fulgte ham snart på universitetet, den ene for at studere medicin, den anden jura. I 1789 mistede deres far, Hans Michelsen, imidlertid den stilling, han havde haft som inspektør ved Søetatens Seildugfabrik på Vodroffgaard. Ved venners hjælp lykkedes det ham at købe kroen i fiskerlejet Taarbæk, som han drev i en årrække under navnet Taarbæksdal Kro sammen med sin hustru, Maren Gyldenlund. Faderens økonomi var bestandig vaklende, og de studerende sønner måtte tidligt klare sig selv. Det vil sige: det var først og fremmest Hans Christian, der måtte sørge både for sig selv og sine brødre. Hans sproglige studier og kundskaber gjorde ham det muligt at skaffe sig indtjening dels ved undervisning, dels ved oversættelsesarbejde.

At denne erhvervsvirksomhed sinkede hans studier, kan man begribe. De sinkedes imidlertid også på anden måde. Han rantes af den frygtede koppesygdom og var døden nær – ja, var nær blevet levende begravet som skindød! – han oplevede, hvordan de stod ved hans leje i færd med at tage mål til en kiste! Men han kom på benene igen og kunne, da sygdommen var overstået, tage ud til forældrene på Taarbæksdal Kro og rekreere sig. – Da hovedstadens store ildebrand indtraf i 1795, boede han på Valkendorffs kollegium og var ved at forberede sig på at afslutte studierne. Kollegiets brand gjorde det imidlertid atter nødvendigt for ham at søge logi og indtjeningsmuligheder ude i byen. Da han omsider i 1797 indstillede sig til teologisk embedseksamen, blev han syg midt under prøverne og måtte forlade universitetet; der ventede ham et længere sygeleje med heftig feber. Efter nytår 1798 lykkedes det ham endelig at gennemføre sin embedseksamen; men midt i eksamenstiden kom hans far op til ham, hvor han boede ved Gammel Strand, og meddelte ham, at han måtte gå fallit som krovært i Taarbæk.

Efter sin embedseksamen fortsatte Hans Christian med at undervise. Men i året 1800 opnåede han endelig embedet som præst ved arresthuset i København og for fangerne i Blaataarn og kunne lade sig ordinere; når han supplerede indtægterne fra dette embede med,



Københavns brand 1795. Tegningen er set fra slotspladsen. T.v. Nikolaj Kirke i flammer; t.h. den brændende Admiralitetsbygning, hvor nu Nationalbanken ligger. Yderst t.h. portaler ind til Holmens Kirkes grund. Holmens kirke blev ikke ramt af branden, men det gjorde derimod slottet, som ikke ses på tegningen (Københavns Bymuseum).

hvad han i øvrigt tjente ved at undervise, kunne han gifte sig med den unge pige, han i nogle år havde haft kig på. Hverken for brødrene eller for forældrene påhvilede der ham på dette tidspunkt nogen økonomisk forpligtelse. Faderen havde reddet en lille formue efter fallitten, og for den kunne forældrene leve under beskedne forhold i en bolig i Magsstræde i København.

Han giftede sig da i september år 1800. Men en skønne dag sidst på året henvendte hans far sig på ny til ham i pengenød, for han havde sat de sidste rester af sin formue overstyr ved at betro pengene til en svingagtig spekulant. Mellem Hans Christian og hans yngre broder Carl Frederik, der i mellemtiden var blevet læge og havde slået sig ned i Mandal i det sydlige Norge, har der været udvekslet breve i denne anledning. Carl Frederik tilbød at tage faderen til sig i sit hjem, dersom Hans Christian ville tage sig af moderen, der på denne tid allerede var temmelig svag. En sådan ordning

kunne Hans Christian ikke gå med til. I hans levnedsbetegnelse læser vi:

Men da disse tvende gamle Ægtefæller nødigen vilde skilles, bleve min Broder og jeg enige om, at han skulde give mig 400 Rdl. aarligen, hvoraf jeg dog hverken saae Hvid eller Skilling. Begge bleve hos mig.

Den første April 1820.

Wiesbaden! Du mit Haar, min Trost, min Glæde!
Ad! hvor Sædsværket sorgfuldt ommar sig,
med at komme uden nogen Skont til mig!
O, hvor maad jeg Hjertens Lind begynde!

Dag - Du maad, at Gauden ud den samme,
at den indfar mig det bedste Livets Gald!
Daa' for ingad af de Hjertes smaa tilstømme,
mindes sig til mig den faderlige Gjald!

Du! med den jeg sorgligt til mig kommer
nu, Du broder ind i Livets Sommer,
indfar, at den mig maad bringe Gald og Hæder,
gæstligt Gald og Hjertelig faders Glæde,
nu, for Ad, at Sæd' smaa smaa tilstømme,
maad det fremme Lindelag forandre,
som ud aar' Hjertelig ind forandre.
Datta' uforgjættel gjenminde Livet blide!

På fint papir med guldsnit langs papirets kant har søsteren skrevet faderens gratulation.

Det var i dagene efter Slaget på Rheden i foråret 1801, at forældrene opgav deres bolig i Magsstræde og flyttede ud til Hans Christian og hans hustru ved Toldbodvejen. Forældrenes ophold hos dem blev dog ikke af lang varighed. Et års tid efter døde moderen, og året efter igen fulgte faderen hende i graven.

Vilhelm var også den ældste søn. Foruden levnedbeskrivelsen ejede han et andet minde om sin far; det var faderens gratulation til ham i anledning af hans 25 års fødselsdag. Den er blevet bevaret, så vi også kan læse den idag. Da Vilhelm fyldte 25 år, var hans far allerede sygdomsramt; derfor har en af Vilhelms søstre hjulpet sin far med at skrive den rent. Det har hun gjort meget smukt. Gratulationen er skrevet på et dobbeltark af meget fint brevpapir med mønsterpræget ramme på forsiden og guldsnit langs papirets kant. På arkets forside læser vi:

Til
min ældste Søn,
Marcus Christian V. Michelsen,
Candidat i Theologien
fra
hans Fader
Hans Christian Michelsen.

Af kaldenavnet Vilhelm er der kun blevet plads til det første bogstav! Men i selve gratulationsdigtet, som vi finder på arkets tredje side, er navnet skrevet fuldt ud; og både datoen for fødselsdagen, navnet og alle ordene »Du« og »Dig« er fremhævet ved tryk på nedstregerne. Der står i gotisk skønskrift:

Den første April 1829.

Vilhelm! Du mit Haab, min Trøst, min Glæde!

Ak! hvor Faderhjertet sorgfuldt ømmer sig

ved at komme uden nogen Skænk til Dig!

O, hvor maa jeg Skjebnens Fund begræde!

Dog – Du veed, at Aanden er den Samme,

at den ønsker Dig det bedste Livets Held!

den for ingen af de Kjæres staaer tilskamme,

minder sig til Dig den faderlige Gjæld.

Saa! med den jeg frejdigt til Dig kommer

nu, Du træder ind i Livets Sommer,

ønsker, at den Dig maa bringe Held og Hæder,

geistligt Kald og Ægtekjærlighedens Glæder,
men, for Alt, at Intet, hvadsomhelst ilive,
maa det fromme Sindelag forandre,
som os ener kjærligt med hverandre.
Dette uforrykket gennem Tiden blive!

Kateket og prædikant

I løbet af 1700-tallet var man ved de større kirker i byerne begyndt at ansætte kateketer. Ordet kateket betyder lærer, og kateketen skulle bistå sognepræsten ved konfirmandundervisning og husbesøg. Fra begyndelsen af 1800-tallet var det teologiske kandidater, der søgte disse stillinger som første trin på en gejstlig løbebane; var de så tillige ordinerede, kunne de også påtage sig andre gejstlige opgaver. Man lagde stor vægt på den kateketiske side af præstegeringen; præster yndede at betegne sig selv som »kristendomslære-*re*«; og til den teologiske embedseksamen hørte der en kateketisk prøve. – Om denne prøve beretter Hans Christian Michelsen:

Dertil meldte jeg mig iforveien hos daværende, nu forevige Biskop, Dr. N.E. Balle, der formanede mig strængeligen og spurgte mig, om jeg vel vidste, at denne Prøve var af megen Vigtighed, hvortil jeg svarede, at jeg i 10 Aar havde underviist, ogsaa i Religion. Om Løverdags Morgen fik jeg det Pensum i Lærebogen, hvorover jeg den følgende Dag i Trinitatis Kirke skulde catechisere. Om Mandagen hentede jeg, efter den Tids Brug hos Biskoppen min Karakteerseddel, for siden at gaae omkring til de andre Censorer for at faae den underskrevet. Han overleverede mig Samme med de Ord: »De har faaet Laud, et quidem egregie; jeg lykønsker Dem; men det havde jeg ikke tænkt!« hvortil jeg i min ungdommelige Ild svarede: »En gammel Romer siger de Ord: Sapientis non est dicere, non putaveram.« (Det regnes ei den Vise at sige: Det havde jeg ikke tænkt).

Blandt efterkommere kom Hans Christian til at gå under navnet »kateketen«; men han beklædte aldrig noget egentligt kateketembede. Alligevel forekommer betegnelsen berettiget. Fra et tidligt tidspunkt i sin studentertid tjente han til livets ophold ved undervisning. Han manuducerede yngre studerende til eksaminer, han selv havde lagt bag sig; han forberedte og dimitterede unge mennesker

til Københavns Universitet; han underviste børn i almindelige skolefag. Hans første embede som cand.theol. var et lærerembede ved Søetatens Pigeskole i Nyboder, hvor han fra november 1799 og i de følgende 5½ år underviste 120 piger 6 timer daglig.

I forbindelse med sin ansættelse som præst ved Staden Københavns civile Arresthuus lod han sig ordinere i året 1800. Men lige til det sidste, før han modtog ordinationen, var han i tvivl om, hvorvidt han burde lade sig ordinere og dermed betræde den gejstlige vej, eller han snarere helt og holdent burde søge sin fremtid inden for undervisningsvirksomhed. Herom beretter han:

Førend jeg stillede mig til Bisper-Examen, tog jeg min Confessio Augustana, en Troesbekjendelse, som kun faa theologiske Kandidater og endnu færre Studenter den Tid kjendte, tilligemed flere didhørende Bøger under Armen og gik op til Bispen for, i Tilfælde af, at hans Svar var saaledes udfaldet, at forlade den geistlige Bane og ikke aflægge Præste-Eden. Han tog En af Bøgerne ud af min Arm, slog den op og pegede på de Ord i den: »S.S. unica norma et regula« (Den hellige Skrift eneste Regel og Rettesnor), tilføiende: »Er De nu overbeviist og rolig«, hvorpå jeg gik glad bort, lod mig ordinere og aflagde derefter min Ed. – Og det var Biskop, Dr. N.E. Balle, hvem Ingen let skal beskyldes for Heterodoxi! –

Som ordineret præst fortsatte han ufortrøden sin undervisning, både mens han var præst ved arresthuset, og efter at han i 1804 var blevet nederste kapellan ved Holmens Kirke. Livet igennem, så længe kræfterne slog til, supplerede han sine embedsindtægter ved at undervise enten privat, ved forskellige af hovedstadens institutter eller ved institutioner af mere officiel eller statslig karakter. Det er allerede omtalt, at han i en periode underviste børnene på Blindeinstituttet i religion; fra 1814 havde han også 14 ugentlige timer ved Det kongelige Søkadet-Akademi, hvor han underviste i religion, historie og geografi.

Man skulle tro, at han med så megen tid optagen af undervisning næppe fandt stunder til at beskæftige sig ret meget med sjælesorg og prædiken. Han var dog også »Præst og Sygetrøster« ved Søetatens Hospital i Nyboder, og om hans færden blandt søfolkene derude fortæller hans samtidige, Cl. Rosenhoff:

Han var meget elsket og afholdt i Nyboder, hvor han nedladende stak paa Varerne. Engang var jeg med ham til et saadant Bryllupsgilde. Han fik ved denne Leilighed et Cholerine-Tilfælde, foranlediget ved en Gulerodstærte og saakaldet Damepunsch. Det var en Løverdagaften. Om Søndagen hørte jeg ham prædike om Fraadseri og Drukkenskab; jeg har aldrig hørt en opbyggeligere Prædiken, aldrig seet mindre uhyklede Taarer, end dem, der trillede ned over hans blege koparrede Kinder. – Andre rettroende Præster betragtede ham ganske vist som en Kjætter, thi hans Cultus var: hellere give end tage. Han stak mangel Nyboerskone et Markstykke i Haanden, efterat hun havde gjort neiende Undskyldninger, naar hun gav ham en Otteskilling. Folk ville derfor ogsaa hellere expederes af Høiærværdigheden selv end af Fruen, der var en oeconomic Huusmoder, som – vistnok ikke aldeles uden Føie – engang sagde: »Jeg vilde ønske, min Mand hellere var bleven Saugskærer end Præst!«

Hvad prædiken angår, da havde den haft hans interesse fra hans ungdom af. Han fortæller:

Imellem skriftlig og mundtlig Prøve til Embedsexamen prædikede jeg paa Valg til Kateket-Embedet ved Frue Menighed for daværende Stiftsprovst P.D. Biest og havde begge daværende Capellaner, afdøde Sognepræst Fallesen og nuværende Stiftsprovst, Prof. H.G. Clausen, til mine Tilhørere. Den Første roste mit Organ og sammenlignede det med Skuespiller Saabyes, den Sidstnævnte gav mig siden en meget anbefalende Attest. Denne Hædersmand, der endnu i sin høie Alderdom vedligeholder sit Auditorium, paatog sig, paa Opfordring af 12 theologiske Kandidater, hvoraf jeg hørte til Deputationen, at forunde os Lys og Varme i sin Bopæl og styre vore Anliggender en Gang ugenligen. Saaledes opstod Det homiletiske Selskab, Stammen til det nuværende Seminarium. Man prædikede skifteviis til Skrifte i Frue Kirke, og siden cirkulerede Prædiken blandt 2 udvalgte Recensenter; siden samledes Man hos Hr. Clausen, og Denne, de valgte Recensenter og enhver i Selskabet tilføjede da sine Bemærkninger. –

Det seminarium, der omtales, er Pastoralseminariet, der oprettedes i 1809, men havde sin oprindelse i Det homiletiske Selskab fra 1799. Gennem sin virksomhed på Pastoralseminariet fik den senere stiftsprovst H.G. Clausen stor betydning for den forkyndelse, der op til midten af 1800-tallet lød fra danske prædikestole. Et par af sine



C.W. Eckersberg: Slotspladsen i København med Holmens Kirke, Børsen, den nu forsvundne bank og Kancellibygningen («Den røde bygning») 1806 (Kobberstiksamlingen, Statens Museum for Kunst).

prædikener lod Hans Christian trykke; de kan læses som eksempler på, hvorledes præster af H.G. Clausens skole kunne prædike.

En af disse prædikener er bemærkelsesværdig på grund af sin datering: den 21. søndag efter Trinitatis 1825. Netop denne søndag holdt N.F.S. Grundtvig i Vor Frelzers Kirke på Christianshavn en flammende prædiken om »Den christelige Kamp«, der nu måtte til for at værne menigmand mod universitetsteologiens mange fejlslutninger, især dog dens påstand om at besidde monopol på udlæggelsen af Den hellige Skrift. Et par måneder før, i september 1825, havde Grundtvig udsendt »Kirkens Gienmæle«, hvori han havde angrebet universitetsteologiens mest fremtrædende repræsentant, den unge professor H.N. Clausen, søn af stiftsprovst H.G. Clausen. I dette skrift havde Grundtvig krævet, at H.N. Clausen enten skulle tilbagekalde sine »ukristelige« lærdomme eller også nedlægge sit embede som lærer for de vordende præster. Ved sin fremkomst havde »Kirkens Gienmæle« i den grad sat sindene i bevægelse, at



Forsiden af »Tvende Prædikener«
fra 1825.

alle talte derom i København, mest dog nok på grund af den voldsomhed, hvormed Grundtvig ytrede sig; selv på Børsen gik handelen i stå! Første oplag blev revet bort, men nye gik i trykken. Gennem sin søn, Vilhelm, der året før havde taget teologisk embedseksamen, kendte Hans Christian til den teologiske undervisning på Københavns Universitet, og han delte fuldt ud sønnens begejstring for Clausens undervisning. I Holmens Kirke, nabokirken til Vor Frelasers Kirke, prædikede han den selvsamme søndag over den selvsamme tekst som Grundtvig, Ef. 6.10-19, og begge sendte de næste dag deres prædiken til bogtrykkeren. Begge prædikener må anses for en protest mod en prædiken, som hovedstadens førende prædikant, den senere Sjællands biskop, J.P. Mynster, søndagen før havde holdt i Frue menighed og straks havde ladet trykke med titlen: »Den christelige Viisdom«. Grundtvig mente, at Mynster burde have støttet ham i kampen mod universitetsteologiens forsøg på at tiltage sig magten over sjælene, medens Hans Christian fandt, at Grundtvig burde sættes på plads for sin skandaløse optræden på en ganske anderledes håndfast måde, end Mynster havde gjort det i prædikenen om »Den christelige Viisdom«. Ud fra dagens tekst mandede begge til kamp, men de stillede sig på modsatte fronter. Temaet var det samme; Hans Christian Michelsen formulerer det således: »Hvad er det for en Kamp, hvortil vor nærværende Tid opfordrer den protestantiske Kristendoms sande Venner?«

Til at begynde med besvarer han dette spørgsmål ved at henvise til de mange »Daarligheder«, tiden har affødt, og som alle kender til; de må bekæmpes:

Skal nu disse Tidens Fjender ikke overmande os — o, da maae vi, der, som Apostelen udtrykte sig, »ei have at stride mod Kjød og Blod«, gjøre disse Fjender af vor renere Lykke — Sindsroligheden — den stærkeste Modstand — da maae vi tage Troens Skjold og Salighedens Hjelm og Aandens Sværd, Guds Ord.

Om intet mindre end denne Åndens strid drejer det sig; dén er den »Dydens Øvelse«, hvortil Hans Christian kalder sin menighed. Men mod hvilke laster er det, der skal kæmpes? De er jo blevet ukendelige. Tiden har kaldt — »vi have med Forundring og Utilfredshed hørt det« —

hiin lave Egennytte Vindskibelighed; hiin ubetimelige Pragt-syge og Ødselhed Levemaade og Smag; hiin Ryggeløshed Munterhed; hiin Spotten med det hellige Vittighed; hiin Ringeaagt for Guds Huus og hans Dyrkelse i det Oplysning. —

De værste af alle vildfarelser var dog »dem i Henseende til Religionsvæsenet«. Det var ikke første gang, en vildfarelse truede kirkens forkyndelse. I sin ungdom havde Hans Christian kendt til den forfladigende indflydelse på forkyndelsen, en vulgær fremstilling af oplysningstidens filosofi havde haft. Både denne afsporing af forkyndelsen og reaktionen derimod, en strengt ortodoks, moraliserende kristendomsopfattelse, måtte han tænke på ved at se, hvad der nu gik for sig.

Vi vide det heel vel, at der var en Tid, Man kaldede Fritænkeriets, da Man ansaae det for ligegyldigt, *hvad* Man troede af vor Religions dyrebare Sandheder; da Man ringeaagtede eller dog forsømte al udvortes Gudsdyrkelse, fordi Man, selvklogt, ansaae denne for overflødig; da Man, formasteligt, troede Kristendommen i Strid med Fornuften. Følgen viste sig snart. Den var fuldkommen Gudsfornægtelse og Irreligiøsitet. Istedet for Denne satte Man da hiin, allerede af Paulus forkastede, Bogstav lære og en saare streng udvortes Tugt. —

I nutiden stod det ikke bedre til: på den ene side moralens forfald og på den anden side den forkyndelse, som ustuderede prædikanter

med en nylig erhvervet læsefærdighed og med en nylig udsendt bibeludgave i hånden nu lod høre i »Gudelige Forsamlinger«. Dette var samtidens kristendomsforfald. Og havde ikke Grundtvig med »Kirkens Gienmæle« tilsagt de gudelige forsamlinger sin støtte? Noget sådant kunne Hans Christian som kristendommens retmæssige fortolker umuligt billige:

Hvad kalde I da det – saa spørger jeg den tænkende Kristen – naar man vil, at de hellige Bøger, der ere kommet til os i et fremmet Sprog, skulle ene læses og forstaaes efter den ordrette Oversættelse i Modersmaalet?

Sin prædikens højdepunkt nåede Hans Christian med følgende ord, hvormed han direkte sigtede til Grundtvigs angreb på professor Clausen:

Hvad kalde I det, naar Man taler og skriver om Kjærlighed til Næsten og glemmer aldeles denne første Kristendyd i sine Ytringer om, sin Adfærd imod ham? Hvad kalde I det, naar Man efter at have krænket sin Næste og hans Agtelse blandt Medlevende, dog tør mene, at en Bøn til den Helligste kan udlette dette forsætlige Indgreb i hans borgerlige Tilværelse? – I tie! Men vor Kristendom svarer: »Vi ere ikke Bogstavens, men Aandens Tjenere; Bogstaven ihjelslaaer, Aanden levendegjør!« – I tie! Men Kristendommen svarer: »Derpaa skal det kjendes, at vi elske Gud, hvis vi elske vor Broder!« – I tie! Men Kristus selv svarer: »Lad blive din Gave« – og vilde han ikke her have sagt, din Bøn? – »gak først hen og forlig Dig!«

Med den klassiske retoriks allerstærkeste virkemidler lader Hans Christian Michelsen Kristus selv kalde præsten i nabosognet til orden. Tale anderledes havde han ikke kunnet forsvare; han tilføjer: »Thi jeg har talt efter min Overbeviisning af mit Hjertes hele Fylde. Og – jeg ville have bebrejdet mig selv, hvis jeg ikke havde talet saaledes.«

I lyst og i nød

De sidste år af sin studietid og indtil sit giftermål år 1800 boede Hans Christian hos en mægler Howitz ved Gammel Strand. I det velstillede borgerhjem var der en stor børneflokk, og Hans Christian

underviste børnene som vederlag for sit ophold. I dette hjem kom han desuden til at bo sammen med stud.jur. Gødert Bang; og de to unge mennesker kom udmærket ud af det med hinanden. Hans Christian kalder denne periode for »en af de lykkeligste i mit Perversvendeliv«. De havde begge udmærkede sproglige evner, og sammen blev de medarbejdere på et tysk-dansk leksikon, der udkom hos Reitzel. De havde også fælles litterære interesser og udgav sammen et tidsskrift for damer: »Læsning for Dannequinder«. Men især be-segledes deres venskab, da begge fandt deres tilkommende hustruer i dette hjem. Det var Mad. Howitz' to yngre søstre, Henriette og Magdalene.

Så længe Hans Christian ikke havde indtægter, hvormed han kunne forsørge en familie, kunne det heller ikke nytte at snakke højt om forlovelse. Men d. 10. marts år 1800 kunne Gødert Bang holde bryllup med sin Henriette, og på samme tid var det omsider begyndt at lysne for Hans Christians økonomi. Han havde jo fået timerne som lærer ved pigeskolen i Nyboder, og dertil kom netop nu kaldelsen til præsteembedet ved Københavns arresthus. Ved dette bryllup kunne derfor Hans Christians forlovelse med brudens søster Magdalene blive bekendtgjort for slægt og venner af den tilkom-mende svigerfar, grosserer Markus Gotthard Holm, »og vi gave hin-anden, det være nu nymodens eller gammeldags, samme Dag i Fæ-stensgave gjensidige Forlovelsesringe, der virkeligen havde Noget at betyde«, fortæller Hans Christian.

Grosserer Holm var en anset mand i København, en af »Hoved-stadens 32 Mænd«, dvs. medlem af Borgerrepræsentationen. For-uden sin bolig inde i byen havde grosserer Holm et »Lysthuus« i Vi-rum. Her plejede man at fejre Mad. Holms fødselsdag d. 3. septem-ber ved en havefest. Det blev nu aftalt mellem grosserer Holm og det forlovede par, at brylluppet skulle finde sted netop denne dag i Vi-rum, som en privat familiefest, hvad man kaldte »vielse i huset«. Mad. Holm skulle intet vide derom på forhånd; brylluppet skulle være hendes overraskelse på dagen. Men Hans Christian skulle ind-byde sine forældre og andre pårørende, deriblandt vennen Anders Krag Holm. Det var denne, der forrettede vielsen.

Hans Christian gjorde nogle beskedne indkøb i anledning af bryl-luppet. Herom fortæller han: »Foruden 2 nye Mahognitræes Kom-moder købte jeg Dagen før vort Bryllup ½ Tde. Smør hos Bendsen i Kirkestræde. Forresten beløb mit hele Udstyr sig til 500 Rdl. og be-stod i vurderede gamle og nye Møbler, deriblandt et Stue-Uhr, der stod for 30 Rdl. og der endnu befinder sig i mit Huus.«

Alt tegnede til det bedste. Gæld havde han ingen af; og de kom i de første år af ægteskabet til at bo i en rummelig lejlighed ved Toldbodvejen til 120 Rdl. om året. For bedre at kunne klare huslejen tog de tre norske studenter som pensionærer.

Men bekymringerne indfandt sig snart. Magdalene var en pige, der hjemmefra var vant til at tage fat. En dag henimod jul tog hun alligevel for hårdt fat. Sammen med husets karl gav hun sig til at flytte om på møblerne; en stor »Skriverpult« skulle flyttes ind i et andet værelse. Men det var for meget for hende, der var med barn. Hun mistede barnet og måtte ligge længe til sengs. Omtrent samtidig kom chok'et med Hans Christians far, der havde mistet sin resterende formue. Da den engelske flåde i foråret 1801 nærmede sig København, anså man boligen ude ved Toldbodvejen for truet og søgte ophold inde i byen. Hans Christian og Magdalene kom til forældrene i Magsstræde, studenterne til mægler Howitz. Da der efter krigshandlingerne på ny blev ro, flyttede Hans Christian og Magdalene ud til deres eget hjem og tog forældrene med sig.

Magdalene var snart igen gravid, og i årene, der fulgte, var der regelmæssigt hvert andet år fødsel i familien. I alt fødte hun 11 børn, hvoraf kun 2 døde som små. Af de levende børn var de 5 drenge, medens 4 var piger. Det yngste barn fødtes i 1822.

Magdalene sled sig op med børnefødsler og døde i 1827, knap 50 år gammel. Hans Christian sled sig op med undervisning for at skaffe supplerende indtægter. Først i 1822 blev han første residerende kapellan ved Holmens Kirke, hvorved embedsindtægterne forbedredes. Hans tilknytning til hovedstadens institutter bevirkede imidlertid, at han i det mindste kunne skaffe sine børn en god skolegang; og med årene blev det sønnernes fremtid, han satsede på. At Vilhelm valgte teologien og i 1824, endnu ikke fyldt 21 år, blev cand.theol. med 1. karakter og præ, var ham en glæde og stolthed. At den næste søn, Severin, der samme år blev student, ikke nærrede noget ønske om at gå den teologiske vej, var ham mere end en sorg. Som den raske, viljestærke mand, han da endnu var, lykkedes det ham at overtale Severin til at opgive planerne om at blive læge og i stedet give sig til at studere teologi. Sønnen Markus havde ingen som helst lyst til boglige studier og skønnedes heller ikke at have evner dertil. Han blev uddannet som bogtrykker, men forlod dette håndværk og blev møllersvend.

Efter hustruens død i 1827 faldt Hans Christian sammen. 4 måneder senere ramtes han af en hjerneblødning og lammedes delvis; fra da af og indtil sin død i 1835 måtte han holde personnel kapellan.

Det vil sige: af sine embedsindtægter måtte han selv aflønne den unge teologiske kandidat, der vikarierede for ham i embedet. I sommeren 1830 blev hans ældste søn, Vilhelm, kaldet til embedet som ordineret kateket og førstelærer ved borgerskolen i Nakskov; noget senere samme år blev sønnen Severin cand.theol., og om efteråret flyttede Hans Christian med sine hjemmeværende børn til Vordingborg, hvor hans ældste datter Maren siden sit giftermål i 1822 med adjunkt Westengaard havde haft sit hjem. I Vordingborg førte den ældste hjemmeværende datter, Hanne, der i 1830 var 20 år, hus for sin far og fire yngre søskende. Drengene Christian og Frantz på henholdsvis 16 og 14 år havde gode muligheder for skolegang i byens latinskole. Disse to drenge fulgte begge deres lyst og blev læger; Christian begyndte sine studier i faderens levende live, Frantz et halvt år efter hans død. De to yngste piger var Lovise og Rikke. Lovise var 12 år ved flytningen til Vordingborg, Rikke 8 år gammel.

Økonomien havde det næsten altid knebet med. Den var ikke engang blevet rettet op ved arv efter Magdalenes fars død, for han havde ikke været så velhavende som almindeligt antaget. Magdalene og Hans Christian var begge arbejdsomme og nøjsomme mennesker, og familien levede under beskedne forhold. Det var nu heller ikke udgifterne til familiens underhold, der var skyld i den gæld, som ganske vist mindskedes med årene, men som Hans Christian dog måtte slås med til sin død. Den gæld havde en anden årsag.

Et dyrt bekendtskab

»Han var for godtroende og holdt for meget af Selskab«, således forklarer Anders Krag Holm årsagerne til den gæld, Hans Christian Michelsen pådrog sig. Men lad os nu lytte til, hvorledes Hans Christian selv fremstiller sagen.

I sit lille skrift fremhæver han gang på gang familiens beskedne levevis og sparsomme selskabelighed, mest kun selskaber i anledning af barnedåb, hvortil man indbød familien og nogle få nære venner. Begge Magdalenes søstre boede i København, og det gjorde også den ene af Hans Christians yngre brødre; i disse familier var der børn og med tiden kom der også svigerbørn og børnebørn. Men »vi gjorde aldrig Baller«, skriver Hans Christian; Magdalene har ellers nok fra sin barndom og ungdom været vant til, at der af og til blev

holdt bal i hjemmet! Hans Christian passede dog nogle aftener i de klubber og selskaber, han var medlem af.

Det var i den kendte »Dreyers Klub«, senere ved sammenslutning med »Fabricius' Klub« kaldet »Den nye Forening«, at han gjorde et bekendtskab, der fik betydelige konsekvenser for hans økonomiske forhold. Herom fortæller han:

Noget efter det engelske Overfald kom Hr. Berndt Hartz, ordineret Missionær, fra Grønland, med Hustrue, en Grønlænderinde, og 3 Børn til Kjøbenhavn. I Klubben »Den nye Forening« gjorde vi vort Bekjendtskab. Han kom siden ofte i mit Huus, og hans Historier om Grønland, hans Modeller af Kajaker, Slæder, Seletøj, Hunde og Pidsk interesserede baade mig og mine Børn. Endeligen blev han kaldet til Gudom og Faborg under Ribe Stift. Men han kunde ikke drage til sit Kald uden først at betale den Gjeld, han havde paadraget sig i Kjøbenhavn. Han rendte flere Gange til Missions-Collegiet, hans egenlige Forsatte, for at faae de Laan, som dertil udfordredes, men fik Afslag. Omsider forbarmede en Justitsraad Hage sig over ham, imod Caution. For at erholde denne rendte han atter flere Gange til Missions-Collegiet, men fik atter Afslag. Endeligen kom han en Aften til mig og fortalte mig, at Creditor vilde være nøiet med *min* Caution.

I Førstningen studsede jeg herover, da det røbede Creditors Tillid til mig, som fattig Mand. Og da jeg desuden ikke kjendte Debitor uden som en redelig Mand og ædel Ordensbroder, indgik jeg Cautionen. Gjelden blev betalt, Documentet underskrevet, og Debitor begav sig med sin Familie til sit Kald. Den første Termin betalte Debitor ingen Renter. Den anden Termin gik og forbi, uden at Renter indløbe. Da skrev jeg Hr. Hartz første Gang til og paamindede ham om sin Pligt. Flere Terminer forløbe, uden Renter og Afdrag. Jeg skrev da atter, men fik intet Svar. Endeligen nærmede Omskrivnings-Terminen sig, og jeg skrev ham atter til om at sende mig den omskrevne Obligation, men fik, som forhen, intet Svar. Jeg truede ham med Stiftets Biskop; men intet Svar. Endeligen opfyldte jeg min Trudsel, og fik fra Biskop Hertz et meget groft Brev. Imidlertid kom Omskrivnings-Tiden, ingen ny Obligation var indløben, og jeg havde Valget imellem strax at udbetale, som Cautionist, den paalydende Sum tilligemed Renter, eller at udstede en ny Obligation og underskrive som Debitor. Jeg maatte bestemme mig til det Sidste.

Tilsidst døde Præsten, og Skifteretten, hvortil jeg havde henvendt mig, underrettede mig om, at Boet var Fallit. Hr. Ju-

stitsraad Hage havde transporteret min Obligation til Grosse-
rer Gammeltoft, og min afdøde Ven, Hr. Cancelliraad og Pro-
curator Wiese fik Sagerne under Behandling. Nogen Tid efter
blev jeg, da jeg i denne Anledning havde besøgt Sidstnævnte,
og Hr. Silke- og Klædekræmmer Kierkegaard, en Svigersøn af
Enken, Mad. Gammeltoft, citeret for Forligelses-Commissio-
nen, hvor jeg var den Eneste, der mødte og altsaa Intet blev fo-
retaget. Endeligen skrev Hr. Petersen, Sidstnævntes Fuld-
mægtig, mig til desangaaende og sendte mig nogen Tid efter
Contexten til en lovformelig Obligation til Mad. Gammeltoft,
hvori den omskrevne Fordring på 1040 Rbd. nedsattes til
800 Rbd., med Afbetaling af 200 Rbd. aarligen, tilligemed paa-
løbende Renter. Jeg omskrev den tilligemed Vitterlighedsvid-
ner og sendte den ind.

Dette er altså historien om den gæld, som Hans Christian sled sig op
med at betale af på. Men det er også historien om, hvordan den mo-
del af en grønlander-kajak, som fandtes i Hans Christians sidste
hjem i Vordingborg, oprindeligt er kommet ind i familien. Den findes
den dag idag hos efterkommere.



Grønlanderkajakken – et minde om et dyrt bekendtskab.

Vielse i stuen

Få måneder efter, at Hans Christian havde slået sig ned i Vordingborg, kunne han til sin glæde foretage brudevielse af sin ældste søn, Vilhelm, og den unge pige, Vilhelmine havde været forlovet med siden nogle måneder før sin mors død i efteråret 1827. Hun hed Vilhelmine Faber og var vokset op i Marstal, hvor hendes far havde været sognedegn. Han nævnes senere som toldkontrollør i Ærøskøbing og sidst som fyrinspektør ved Nakkehoved fyr. Alle disse steds- og stillingsbetegnelser synes at tyde på, at hendes hjem har haft tilknytning til skibsfarten. Hans Christian Michelsens embede som præst ved Holmens Kirke og hans tidligere ansættelsesforhold som lærer ved Nyboders pigeskole, ligesom hans virksomhed som præst og sygetrøster ved Søetatens Hospital i Nyboder og hans lærervirksomhed ved Det kongelige Søkadet-Akademi vidner også om maritim tilknytning. Det ser ud til, at det er i sit eget hjem, Vilhelm har lært Vilhelmine at kende. Hun var jævnaldrende med Vilhelms søster Hanne; måske er hun, som den velbegavede pige, hun var, blevet sendt til København for at gå på skole eller kursus, måske netop i Nyboder. Måske har hun derved lært Hanne Michelsen at kende, så de to er blevet veninder og hun har lært Hannes familie at kende. Hun var 17 år og Vilhelm 23, da de forlovede sig. Efter Magdalenes død og Hans Christians lammelsestilstand siden hjerneblødningen først på året 1828 havde hun indtil flytningen til Vordingborg i 1830 hjulpet Hanne med, foruden den almindelige husførelse, at tage sig af sin tilkommende svigerfars pleje. Hans Christian Michelsen satte stor pris på Vilhelmine; det ser man af hans brudetale til det unge par ved vielsen »i stuen« i hjemmet i Vordingborg. Denne brudetale er bevaret, smukt renskrevet i et lille hefte, der er samlet med en syning i ryggen. Heftets første side danner titelblad, og her læser vi:

Brudevielse
holden
Den 17' Februar 1831
for
min ældste Søn, ord. Catheket M.C.V. Michelsen
og
hans Forlovede, Jomfru W.F. Faber.

På heftets følgende sider læser vi brudetalen. Med henblik på de senere begivenheder skal denne tale anføres i sin helhed:

Kjære Brudepar!

Elskelige Børn!

En første Gang fremstaaer jeg for et Par, hvoraf den ene Halvdel er »Been af mine Been, Kjød af mit Kjød«, for i Religionens Navn at hellige det Baand, som knytter deres Hjerter til hinanden.

Men første Gang fremstaaer jeg i dette samme gudelige Ærende for en Brudgom, der er min førstefødte, elskelige Søn, der har det samme Kald i Staten og Kirken som jeg selv, og der hidtil var mine Glæders og Sorgers trofaste, oprigtige, virksomme Deltager; for en Brud, der i tvende samfulde Aar viste mig datterlig Æmhed og Pleie, og i saa lang Tid overbar med den gamle svagelige Mands Skrøbeligheder og utilfredse Sind; der var hans Støttstav omkring i Livet.

Ak! Elskelige Børn! Det er ei den fordums kraftfulde Mand, Fader og Kristendoms Lærer, der nu staaer for Eder; det er den kraftløse, haardtsaarede, affældige Olding, der lider paa Kraften herovenfra til at fuldbyrde dette sit kjære Kald, denne frydelige Forretning.

Desforuden må en Bryllupsdag gjentage mange smertelige Tab, mange bitre Erindringer, især for Eders her tilstedeværende, ældre Slægtninge og for mig selv.

Dog – i Dag ville vi lade Glæden over Eders Forbindelse beholde Overhaand, opsluge de forgangne Sorgens Dage, og saavidt vi Mennesker formaae, skue ind i Eders lykkelige Fremtid, der vil udgjøre saa stor en Deel af vor egen Lykke.

Og hvad mig i Synderlighed angaaer, da befinder jeg mig i Dag ligerviis som Vandrerens, der paa en yndig Plet seer hen tilbage over de overstandne Reisens Møisommeligheder og skuer fremad over de forestaaende Behageligheder, der ville lette hans sidste Vandring. Jeg er saare vel tilmode og lader mig ikke for al Verden betage denne høitidelige Forretning, denne Fader-Glæde, i det jeg gjør sikker Regning paa Eders, mine Elskeliges, Overbærelse og de tilstedeværende Slægtninges Skaansel.

Men Glæden er, ligesom Sorgen, ordknap, mine Følelser som Religionens Tolk og som Fader indslutte sig i min tause og rørte Barm, og Du, min Søn, der har samme Hverv i Staten, behøver ei en lang Opfordring til huslige Pligter, saa lidet som Din trofaste, kjerlige Medvandrerinde. –

Jo vissere dette er, desto mere ordknap kan jeg og paa denne festlige Dag være, desto hellere søger jeg at udtrykke mit Hjertes Følelser i Vismandens /: Syr. 3,11 /: korte, men træffende Fyndsprøg: »Faderens Velsignelse skal bygge Børnenes Huus«.

Seer, I Elskelige, i disse faa Ord ligger mine gladeste Forhaabninger, mine hjerteligste Ønsker om Eders Fremtids Held og Lykke, men især om Eders hjemlige Fred, Glæde og Lykke; dog de ere ikke blot mine, men og alle Tilstedeværendes, alle Fraværendes gladeste Forhaabninger, vore inderligste Ønsker.

Kunne I noget Øieblik tvivle om, at mine faderligste Velsignelser følger Eder ind paa den hæderlige Ægtestandens Bane, ved hvis Begyndelse I nu staae? Nu, saa tør jeg tilegne mig Vismandens Fyndsprog: »Faderens Velsignelse skal bygge Børnenes Huus!» – saa aabnes mig herved den blideste Udsigt i Eders Fremtids Dage, saa seer jeg Eders Huus som et af de – ak! faa – lykkelige paa Jorden. –

Kunne I noget Øieblik tvivle om, at Eders her tilstedeværende Sødskende og Nærpaarørende; at den fraværende, end levende Fader, de fraværende Slægtninge istemme med mig og velsigne Eders Ægtepagt?

Kunne I noget Øieblik tvivle om, at Eders, ak! for tidligen bortgangne salige Mødre fra deres glade Hjem nedskue siggende paa Eders Pagt, og lyse Himlens Fred over Eders hjertelige Forening?

Saa nære vi da alle det glade Haab, at Eders ægteskabelige Forening skal vorde til Held for Eder, til Glæde for os; saa love vi os da, at Eders Hjem skal høre til de vor Tidsalders faa lykkelige Huse; saa velsigner jeg da i eget, i alle nærværende og fraværende Nærpaarørendes, i de forevigeede Mødres navn, denne Pagt, og ønsker og beder, at den – hvilket vi have fast Grund til at haabe – for Eder og for os maa vorde saa lykkelig som muligt.

Dog – Mennesket bereder sin Vei; men Du, Herre, er den, som dertil giver Lykke! /: Sal. Ordspr. 6,9f. /: Læg derfor Din Velsignelse til vor menneskelige og skrøbelige! Byg Du vore Børns Huus! Lad Din Frygt drage med Dem derind! Saa bede i denne høitidelige Time de rørte Fædre, de elskende Sødskende, de kjærlige Paarørende. Bønhør os for Din Kjærligheds Skyld!

Bønhør i Jesu Kristi Navn!

Amen!

De sidste gnister

Vi har endnu et vidnesbyrd om, hvor naturligt det faldt Hans Christian at gribe til pennen for at ytre sig. Det stammer fra den såkaldte »Vestsjællandske Fejde« i 1833.

Flere af Grundtvigs unge venner fra kampåret 1825 var i mellemtiden blevet præster og beklædte embeder i det sydvestlige Sjælland. En af dem var P.A. Fenger, søn af den tidligere sognepræst ved Vor Frelzers Kirke på Christianshavn; han var nu selv sognepræst i Slotsbjergby lige uden for Slagelse. En søndag i fastetiden i 1833 prædikede han i anledning af en vakance i St. Mikkel's Kirke inde i Slagelse. Mange mennesker havde den dag samlet sig i kirken, og hans prædiken gjorde et dybt indtryk. Han tog skarpt afstand fra rationalisternes tale om »dyden« og om »pligternes opfyldelse«; og i modsætning til denne forkyndelses ensidige fremhævelse af Jesu betydning som »læreren« pegede han på Jesu frelsergerning. Kirkens rationalistiske sognepræst, Hans Bastholm, havde ikke selv været til stede under Fengers prædiken, som blev et almindeligt samtalemønne i byen. Han ville dog gerne forsvare sine egne synspunkter, som han nok forstod måtte svare ret nøje til dem, Fenger havde angrebet, helst dog uden at vove sig for langt ud i en kollegial strid. I Slagelse Ugeblad, også kaldet Den Vestsjællandske Avis, hvis redaktør Bastholm var, fremkom der nu, et par dage efter Fengers prædiken under overskriften: »Forlangt indrykket!« følgende anonyme tekst: »Det var at ønske, at Hans Velærværdighed, Hr. Pastor Fenger, vilde udgive den Tale, han holdt i Slagelse sidste Søndag, for at man kunde sammenligne den med Christi milde og kjærlige Udtryk i Bogen.«

Denne opfordring efterkom Fenger, og det var netop, hvad Bastholm havde brug for. Et par dage senere havde han en større artikel i avisen: »Om Hindringerne for Christendommens Udbredelse paa Jorden«. Artiklen var ikke noget direkte angreb på Fenger, men læserne forstod nok, at den var møntet på ham. Fenger havde bl.a. udtalt: »Christi Korsens Fjender komme altid til kort!« Denne Ytring modsagde Bastholm, idet han hævdede, at årsagen til kristendommens ringe fremgang på jorden måtte søges deri, at »Menneskene have foretrukket Troen frem for Dyden«. Hermed var der lagt op til en offentlig debat, der da heller ikke udeblev; mange ytrede sig, de fleste til støtte for Fengers udtalelser.

En af de første var greve, F.A. Holstein. Han havde kaldet adskil-

lige vakte præster og lærere til egnen omkring Holsteinborg og tog levende del i kirkelige anliggender. Bastholms slet skjulte angreb på Fenger var ham imod. Han ville vel ikke direkte bebrejde Bastholm hans modstand mod den af Grundtvig inspirerede »kirkelige Anskuelse«, hvis talsmand Fenger var, men en offentlig teologisk meningsudveksling anså grev Holstein for upassende. Bastholm burde have fremsat sine synspunkter i et videnskabeligt tidsskrift, »ei i et Almuesblad«, skrev han i et kort indlæg.

Hans Christian hørte til »almuesbladets« læsere. Det var længe siden, han havde stået på en prædikestol; i sin svækkede tilstand kunne han næppe udrette meget mere end at læse sin avis. Han blev grebet af begejstring over Bastholms artikel; genspejlede den måske ikke hans ungdoms idealistiske kristendomssyn? Han skrev en hilsen til Bastholm, idet han benævnte sig som øverste kapellan ved Holmens Kirke, således som han indtil sin død tituleredes. Bastholm lod straks denne hilsen trykke på bladets forside; den lød:

Tak for de djærve Raad, som Almuen Du gav!
Den trænger nu desværre høilig til dem.
Forskruelse er det, vor Nutid lever af,
See, derfor just ei Sandhed trænger frem.
Men naar de Avner eengang svinde bort,
Og vi skal møde for den store Dommer,
Da spørger denne kun: hvad har du gjort?
Thi Troen ei i stor Betragtning kommer.

Også uden for læserkredsen af Den Vestsjællandske Avis fik man kendskab til denne strid; det skete bl.a. takket være magister J.C. Lindberg, der havde været Grundtvigs nære medarbejder i 1825 og netop i 1833 havde påbegyndt udsendelsen af tidsskriftet Den nordiske Kirketidende. Under overskriften »Den vestsjællandske Krig eller kirkelige Stridigheder i Slagelse og Omegn« omtalte han udførligt alle offentliggjorte indlæg, tilsagde Fenger sin uforbeholdne støtte og rettede et skarpt ironisk angreb på Bastholm. Heller ikke Hans Christian gik ram forbi, men fik et par drøje hug i en ironisk nedladende tone.

Da sønnen Vilhelm efter Hans Christian Michelsens død i 1835 skulle opløse hjemmet i Vordingborg, faldt faderens efterladte, aldrig fuldendte, levnedbeskrivelse ham i hænde. Den blegblå seddel, der var foldet uden om det lille skrift, og hvorpå faderen med sine

svindende kræfter havde adresseret skriftet til ham, var for Vilhelm som faderens testamente til ham. Han foldede seddelen ud; og på dens inderside anførte han, klart og overskueligt, alle familiens data, så vidt de var ham bekendt. Faderen havde tilstræbt en fortløbende kronologisk fremstilling af mange vidt forskellige hændelser; mange af disse var vel mindeværdige, men skriftet udmærkede sig ikke ved nogen overskuelighed. Nu påhvilede det Vilhelm at klare begreberne. Der var nogle tomme sider tilbage i faderens lille hæfte; her skrev han: »Saavidt var min salig Fader kommen før sin Død. Slutningen er tilføjet af hans ældste Søn.« Han gjorde nu rede for en række begivenheder, som faderen ikke havde nået at skildre: de yngste børns fødsel, faderens forfremmelse til øverste residerende kapellan ved Holmens Kirke efter 18 år som nederste kapellan, sin egen forlovelse i 1827 og moderens død samme år samt endelig faderens svækkelsestilstand fra 1828. Han omtalte broderen Severins teologiske embedseksamen, sin egen embedsvirksomhed i Nakskov, brylluppet med Vilhelmine, søsteren Hannes forlovelse med fætterren Andreas Kreutzfeldt Bang, Severins forlovelse med Anine Gottlieb og broderen Christians påbegyndte lægestudium. Til sidst skrev han: »Alle disse fremskridt i Familiens Velfærd oplevede min Fader og døde da i Fred d. 12. April, Palmesøndag, 1835, Kl. 9 om Morgenen. Fred med hans Støv! Gud give ham en glædelig Opstandelse. Amen!«

Faderens indbo er formodentlig blevet solgt på auktion til hel eller delvis dækning af endnu resterende gæld; i hvert fald havde datteren Hanne intet udstyr med sig, da hun nogle år senere giftede sig. Selv har hun nok indtil da haft en huslig plads, måske hos slægtninge i Vordingborg. Lovise, der var 17 år ved faderens død, kom i huset hos sin ældste søster Maren, som havde god brug for en hjælpende hånd. Marens ægteskab var ganske vist barnløst, men hendes helbred var skrøbeligt. Frantz drog et år senere til København for at begynde sit lægestudium, og lille Rikke, der endnu ikke var fyldt 13 år, og som Vilhelm havde stået fadder til, fulgte med ham hjem til Nakskov.

Én ting fra barndomshjemmet tog Vilhelm med sig; det var grøn-lænderkajakken. Han huskede tydeligt, hvad han som dreng havde hørt om Grønland og grønlænderne; da var hans interesse for fremmede lande og folkeslag blevet vakt. Nu havde han selv to små børn derhjemme, Christian på 3 år og lille Lise, der kun var et år gammel.

Christian var allerede en vågen og forstandig dreng, og Vilhelm glædede sig til at vise ham kajakken. Endnu mere glædede han sig til engang med tiden at fortælle ham om det fjerne og mærkelige land, Grønland.

Provsten

En af de otteogfirs

Hvorledes måtte mon striden mellem Grundtvig og professor H.N. Clausen tage sig ud set med den unge Vilhelm Michelsens øjne?

Vilhelm blev student som 16-årig i 1820. Efter et års fortsatte sproglige og filosofiske studier ved universitetet tog han i året 1821 fat på det egentlige teologistudium. Netop dette år begyndte H.N. Clausen at undervise ved Københavns Universitet, og Vilhelm hørte således til hans første studenterhold.

Clausen var nylig vendt hjem efter to års rejser, ophold og studier i udlandet og bragte med sig et frisk pust af de strømninger, der politisk, filosofisk og teologisk gjorde sig gældende ude i Europa. Af største betydning for hans undervisning var det dog, at han hos Friedrich Schleiermacher i Berlin havde lært at læse de bibelske tekster ud fra en vurdering af deres sproglige form, deres indholdsmæssige sammenhæng, deres intention og den historiske baggrund, på hvilken de var blevet til. Denne metode videregav han til sine studenter, og de var begejstrede, især når de som Vilhelm havde sprogligt nemme og sans for at gøre et grundigt arbejde. Efter de foregående årtiers teologiske bestræbelser på at tilpasse fortolkningen til, hvad den menneskelige fornuft måtte anse for guddommelig sandhed, var det dem en befrielse ikke længere at se sig henvist til en sådan bibelfortolknings vilkårligheder. Nu havde de fået en teologisk lærer, der genindsatte Den hellige Skrift i det højsæde, der rettelig tilkom den, og gjorde det netop ved at kræve den fortolket på grundlag af et omfattende sprogligt og filosofisk arbejde – en skriftteolog, der nærrede den dybeste ærbødighed for Jesu guddommelige person og manede til religiøs inderlighed. Var dette ikke netop, hvad alle tænkende kristne måtte sukke efter, mest af alle de, som forberedte sig til et gejstligt kald? Betød det ikke rationalismens overvindelse, og var det ikke på samme tid et svar til dem, der uden forstand og kundskaber mente sig kaldede til at udlægge Bibelen i de gudelige forsamlinger eller på anden måde krævede en tilbagevenden til gammeldags kristendom?

Vilhelm bestod den teologiske embedseksamen i efteråret 1824 med 1. karakter og udmærkelse for eksamens skriftlige del. Han var da endnu ikke fyldt 21 år, men kunne herefter klare sig selv i økonomisk henseende under fortsatte studier, idet han fik fribolig på Borchs Kollegium og i øvrigt skaffede sig indtægter dels ved produktion til den eksamen, han selv havde overstået, dels ved besvarelse af teologiske prisopgaver.

Lørdag d. 3. september 1825 kunne man i hovedstadens aviser læse en annonce for en ny, af teologer længe imødeset bog af professor Clausen; dens titel var: »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus«. Bogens subskribenter, deriblandt Grundtvig, havde allerede 14 dage tidligere fået den tilsendt; dens hovedsynspunkt – at katolicismen bygger på kirkens autoritet, medens den eneste autoritet for protestantisk kristendom er Den hellige Skrift – var Vilhelm fortrolig med, ligesom med dens indhold i det hele taget; han havde jo med flid fulgt professor Clausens forelæsninger og ydermere ladet sig inspirere af dem til at beskæftige sig med tidlige katolske teologers lære om kirken; netop i 1825 besvarede han en prisopgave om kirkefaderen Ambrosius og dennes kamp mod kætterier. Han har næppe haft tid til at bemærke annoncen, for samme dag fejrede familien hans forældres sølvbryllup, bl.a. med en sang, Vilhelm havde forfattet til lejligheden.

Den 5. september udkom imidlertid stridsskriftet »Kirkens Gienmæle«, hvori Grundtvig rettede et voldsomt angreb på professor Clausen på grundlag af bogen om katolicisme og protestantisme. Det værste, ifølge Grundtvig, var, at Clausen forbandt sin lære om Skriften med påstanden om, at kun uddannede teologer burde have ret til at læse og fortolke Den hellige Skrift. Denne opfattelse betød lægfolks totale afhængighed af deres præster og var derfor i strid med Den hellige almindelige Kirkes inderste væsen, som Grundtvig fandt det udtrykt i Den apostolske Trosbekendelse. På dette grundlag kaldte Grundtvig H.N. Clausen for »en falsk Lærer« for de vordende præster, og krævede, at han enten skulle tilbagekalde sine falske lærdomme eller nedlægge sit embede.

Som nævnt vakte »Kirkens Gienmæle« uhyre opmærksomhed. Ingen diskuterede dog Grundtvigs angreb på Clausen med større iver end de teologiske studenter og nyuddannede kandidater. De allerfleste stillede sig på Clausens side; også Vilhelm tog del i den almindelige harme over Grundtvigs angreb på den elskede lærer.

Søndag d. 11. september holdt de unge teologer møde på Elers

Kollegium. Her vedtog man en sympatiadresse stilet til professor Clausen. »Med den meest levende Uvilje og Smerte have vi læst de bittre og krænkende Beskyldninger, som Hr. Pastor Grundtvig har ladet sig henrive til mod Deres Højærværdighed«, således indledtes den adresse, der med 88 underskrifter overrakte professoren af tre teologiske kandidater og tre studenter. Et par dage senere stod adressen at læse i et par københavnske aviser, men her uden underskrifter ved navnes nævnelser, blot med tilføjelsen: »Underskreven af 88 theologiske Candidater og Studenter«.

»88!« udbød Grundtvig, da han læste adressen med denne tilføjelse i avisen. »Dem slår vi bare en streg over, så er det ikke andet end nuller!«

Måske er det ikke så underligt, at underskrivernes navne ikke kom med i avisen; de ville have optaget megen spalteplads og tilhørte desuden unge mennesker, der endnu var ganske ukendte for offentligheden; måske har de ikke ønsket at få deres navne i avisen; noget kunne tyde derpå, for man bemærker, at ingen af dem heller underskrev sig med deres virkelige navne i den offentlige debat, der fulgte efter adressens fremkomst, og hvori flere af dem deltog; her optræder de enten under pseudonymer eller helt anonymt. Mest påfaldende forekommer et indlæg, der så sent som i 1832 under pseudonymet »Richard« stod at læse i Kjøbenhavnsposten. Det var foranlediget af en fremstilling i et tysk kirkeligt tidsskrift af de kirkelige forhold i Danmark i de nærmest foregående årtier. Den tyske artikel var skrevet af Grundtvigs nære medarbejder i 1825, A.G. Rudelbach, der var halvt af tysk afstamning og en overgang beklædte et præsteembede i Tyskland. Han omtaler adressen til H.N. Clausen, idet han udtaler, at den var underskrevet af »lutter anonym«.

I sin protest mod Rudelbach rykker Richard ud med 10 navne, hvoraf de 8 er på folk, der var kandidater i 1825. En af de kandidater, hvis navne nævnes, er Vilhelm Michelsen. Han var 21 år gammel i 1825, så hvis de andre har været hans jævnaldrende, behøver det ikke at opfattes som udtryk for foragt, når Grundtvig kaldte dem »nuller« og Rudelbach »anonymer«. De var blot aldeles ukendte personer.

En skuffelse for de ivrige unge teologer har det nok været, at hovedstadens førende prædikant, den senere biskop J.P. Mynster, om hvis prædikestol i Trinitatis kirke studenterne flokkedes søndag efter søndag, aldrig stillede sig klart på Clausens side i striden om »Kirkens Gienmæle«, skønt Grundtvigs fremfærd var ham inderligt imod. Måske blev det med tiden klart for en del af dem, at Clausens

bog ikke var så fremragende som den tekstlæsningsmetode, han havde indført ved Københavns Universitet, eller som hans pædagogiske evner. Måske gik det efterhånden op for nogle af dem, at rationalismen ikke så let lod sig overvinde. Et spørgsmål var rejst, det kom man ikke uden om: havde Grundtvig, skønt han måtte modtage en dom for injurier imod professor Clausen, dog ret i sin kritik af Clausens nye »skrifteologi«? Var den i virkeligheden rationalisme i let gennemskuelig forklædning? Var nissen flyttet med?

Ligesom sin far har Vilhelm Michelsen efterladt sig en levnedsskrivelse. Den findes optegnet i den kaldsbog, »liber daticus«, som Vilhelm førte fra 1844 til sin død i 1855. For at give disse optegnelser karakter af objektivitet omtaler han i dem sig selv i 3. person. Om studieårene i København og sin vurdering af dem i modnere år skriver han:

Som Student var han H.N. Clausens flittige Discipel og store Beundrer. Siden modificerede han noget sine Anskuelse, idet Kirkens tvende Lys, Mynster og Grundtvig fik Indflydelse paa ham, især den Første, hvis Skrifter han grundigen studerede, og hvis Prædikener han dannede sig efter.

Men inden disse ord blev nedskrevet, var der sket vigtige begivenheder i Vilhelm Michelsens liv.

Gejstligt kald og ægtekærlighedens glæder

Hans Christian Michelsens ønsker for sin ældste søn på 25 års fødselsdagen syntes fuldt ud at gå i opfyldelse. Indtil 1829 kunne han med bolig på Borchs Kollegium fortsætte sine studier og forberede sig til præstegerningen. Han indstillede sig til pastoralseminariets prøver i prædikekunst og undervisningsfærdighed og bestod dem begge med fint resultat. Fra 1829 til 1830 var han ordineret kateket ved Garnisons Kirke i København; dette embede gav ham imidlertid ikke tilstrækkelige indtægter til, at han kunne indgå ægteskab, og siden 1827 havde han været forlovet med Vilhelmine Faber. Henimod sommeren 1830 blev imidlertid embedet som ordineret kateket og første lærer ved borgerskolen i Nakskov ledigt.

Vilhelm, der var vokset op i København, og som håbede på at gøre sig gældende ved videregående teologiske studier, ville nok helst være blevet i København. Men her var det ikke let at få et embede, man kunne gifte sig på; og skulle han endelig flytte til provinsen, var Nakskov næppe at foragte. Embedet i Nakskov bød på større udfordringer end kateketembedet ved Garnisons Kirke og var betydeligt bedre i lønmæssig henseende. Mon han dog ikke også i Nakskov ville få mulighed for at fortsætte sine teologiske studier? Den hidtilværende ordinerede kateket i Nakskov var Gerhard Peter Brammer, som var blevet kandidat et par år før Vilhelm; og ham var det i hvert fald lykkedes i Nakskov-tiden at drive teologiske studier til en licentiatgrad. Desuden stammede Vilhelms slægt fra egnen omkring Nakskov; hans oldefar, Mikkell Hansen, havde været skovfoged i Sandby ved Nakskov, og hans bedstefar, Hans Michelsen, var som ung mand kommet til København, havde dér skabt sig en levevej og gjort det muligt for sine tre sønner at hæve sig til den studerede stand. Den ældste af disse sønner var Vilhelms far, præsten ved Holmens Kirke; kunne nu ikke Vilhelm med kaldelse til et gejstligt embede med hæder vende tilbage til den by og den egn, hvorfra slægten var udgået?



Torvet i Nakskov 1827 (Lolland-Falsters Stiftsmuseum).

Han søgte embedet og fik det; og omtrent samtidig, i sommeren 1830, flyttede hans far med hans fem endnu uforsørgede søskende til Vordingborg. Godt et halvt år senere kunne Vilhelm og Vilhelmine holde bryllup. Vielsen i Vordingborg fandt sted dagen før Vilhelmines 21 års fødselsdag; Vilhelm var da 27 år gammel.

Vilhelm og Vilhelmine, de to havde længe været bestemt for hinanden. I 1832 fødtes sønnen Christian og i 1834 og 1836 døtrene Lise og Hanne. Sin lille søster Rikke kunne Vilhelm efter faderens død byde et hjem i en virkelig familie. Hans foresatte, biskop Rasmus Møller i Maribo, var ham venlig stemt og tillige yderst tilfreds med hans udførelse af embedspligterne; i visitatsbogen læser man udtalelser om, hvor vel underviste i dansk retskrivning, Vilhelms elever i borgerskolen var; det var ingen selvfølge på den tid i en skole af denne art. Der er vidnesbyrd om, hvor glade eleverne og deres forældre var for hans undervisning; således fik han en naturlig tilknytning til familier, der især regnede ham for deres sjælesørger og lod deres børn gå til præst og konfirmere hos ham. I Nakskov var nemlig nogle af de opgaver, der havde hørt ind under et nedlagt kapellanembede, blevet overført til den ordinerede katekets virksomhedsområde, således netop konfirmation og altergang i forbindelse med konfirmationen. Det hændte også, at man fra disse familier henvendte sig til ham, når der skulle forrettes brudevielse. Brudevielse hørte ellers til de kirkelige handlinger, der normalt udførtes af sognepræsten, der som vederlag modtog de såkaldte »accidentser«, dvs. kontant betaling, en af sognepræsteembedets særlige indtægtskilder; men Vilhelm havde i god forståelse med den ældre og svagelige sognepræst og med biskoppen kunnet efterkomme sådanne henvendelser. Det ser også ud til, at Vilhelm fandt tid til at beskæftige sig med teologiske emner ud over, hvad embedspligterne medførte; i 1833 deltog han således i en konkurrence udskrevet af Det evangelisk-christelige Prædikelegat om en opgave med dogmatisk emne; her vandt han 2. præmien. Han havde mulighed for at omgås med betydelige og begavede mænd i Nakskov, således med den noget ældre justitsråd og byfoged Peter Hammerich; ved Hammerichs fødselsdag midt på sommeren var der altid en stor fest, hvortil han og Vilhelmine var indbudt. Med en adjunkt ved byens lærde skole, Carl Adolph Hjort, sluttede han et venskab, der på spadsereture langs de lollandske hvedemarker gav anledning til fordybelse i teologiske spørgsmål, der var oppe i tiden, for Hjort var også teolog, og i ham fandt Vilhelm en beslægtet ånd.

I 1832 kom der desuden en dygtig ung forretningsmand til Nak-

skov. Han hed Alfred Hage og var sin unge alder til trods allerede kompagnon i et stort firma, der havde specialiseret sig i kornhandel. Hage forstod, bl.a. ved præmiering af de bedste afgrøder, at vække de lollandske bønders interesse for at dyrke de kornsorter, der gav størst udbytte; han havde store visioner for kornhandelen og ejede evnen til at føre sine planer ud i livet. Der opstod et venskab mellem de to så forskellige begavelser, Alfred Hage og Vilhelm Michelsen; og Hage, som var ungkarl, blev snart en velset gæst i det unge præstehjem. Vilhelm beundrede Hages dygtighed og var næppe heller blind for, at Hages indsats ikke alene gavnede landbrug og kornhandel; den befriede også Vilhelm for en opgave, hvortil mange af hans samtids præster følte sig forpligtede: at lære den endnu ofte uoplyste bondestand at drive et mere rentabelt landbrug, for landbrug havde Vilhelm ingen forstand på.

Vilhelm befandt sig strålende i Nakskov. Men Vilhelmine – hvorledes havde hun det i disse år? Havde hun grund til andet end sammen med Vilhelm at glæde sig over familiens fremgang? Savnede hun noget? Graviditeter og fødsler, børnepasning og husvæsen fyldte tilsyneladende hendes tilværelse. Men gav dette den unge begavede kvinde et tilfredsstillende livsindhold?

En dag sagde hun til Vilhelm: »Tænker du slet ikke på at søge dig et bedre embede? Nu må det snart blive din tur til at blive sognepræst!«

»Men kærester Vilhelmine, hvad tænker du på?« svarede han. »Skal vi forlade Nakskov, hvor det netop går os så godt? Vi får det aldrig bedre i et andet sogn. Du skal se, der kommer nok også et sognepræsteembede til mig, måske endda her i byen. Kommer tid, kommer råd!«

»Vilhelm, forstår du da slet ingenting? Lad os rejse herfra! Hage kan blive farlig for mig!«

»Men Vilhelmine dog! Hvor kan du sige sådan noget? Hage er min gode ven. Og du har jo mig! Du ved da, at jeg elsker dig og altid vil være din trofaste ven og beskytter!«

Nej, Vilhelm forstod ingenting.

Skæbneåret 1837

I 1837 opstod der en underlig konflikt mellem Vilhelm og den personlige kapellan, Niels Peter Asp, som sognepræsten, hr. Thonning, på grund af svigtende helbred havde måttet antage i 1833. Vilhelm og kapellan Asp var ellers kommet godt ud af det med hinanden; de havde trolig delt sjælesørgerembedet mellem sig, også således, at Vilhelm, som han plejede, af og til havde kunnet forrette brudevielse, når man specielt henvendte sig til ham derom. Da Vilhelm imidlertid i maj 1837 havde forrettet en sådan vielse, gjorde Asp forestillinger og hævdede, at dette var Vilhelm i henhold til en forordning af 30. april 1824 uberettiget til; han var jo hverken sognepræst, residerende kapellan eller personlig kapellan for sognepræsten.

Hvad gik der dog af Asp? Vilhelm forstod ingenting. Asp lod det ikke engang forblive en sag til afgørelse i mindelighed. Han var ikke alene cand.theol., men også cand.jur. og velbevandret i love og paragraffer; i formfuldendt juridisk sprog henvendte han sig om sagen til kirkens styrelse, Det danske Kancelli. Hans skrivelse gik ad tjenstlig vej gennem provst og biskop, og provsten udbad sig Vilhelms skriftlige fremstilling af sagen. Vilhelm udarbejdede den, og den blev afsendt den 13. juni. Derefter gik sagen sin gang. Asp fandt medhold hos provsten, medens biskoppen var mest tilbøjelig til at se sagen fra Vilhelms side; han videresendte den med en bemærkning om, at han fandt den uklar. Kancelliet gav imidlertid Asp medhold og meddelte parterne dette i en skrivelse dateret den 25. juli 1837.

Man må nok spørge om, hvad der lå bag Asp's henvendelse til de overordnede kirkelige myndigheder netop på dette tidspunkt. Var der opstået sladder i Nakskov om den unge præstekone og Alfred Hage? Fandt man det forargeligt, at hendes ægtemand forenede andre par i ægtestanden? Og var kapellan Asp vidende om denne sladder? Vilhelm vidste intet; intet i hans skrivelse til kancelliet af 13. juni tyder på, at han skulle befinde sig i en personlig krise; han er ærligt forbavset over, at en sådan sag har kunnet opstå. Men på et tidspunkt inden for de næste 8 dage, højst sandsynligt først den 21. juni, forstod han endelig, at det var alvor mellem Vilhelmine og Hage. Resultatet var familiens øjeblikkelige opløsning. Vilhelmine, der bar på Hages barn, forlod Nakskov den 21. juni med et rejsepas udstedt af byens borgerlige øvrighed. Hun medførte kun ganske få personlige ejendele, men de to små piger fulgte med hende. Rejsen gik til Kiel, hvor Hage skaffede dem bolig og fra da af sørgede for deres underhold. Det hele gik meget hurtigt; først da Vilhelmine var

rejst, blev Vilhelm klar over, at han stadig bar forlovelsesringen med hendes navn. Han strøg den af fingeren og gemte den af vejen.

Den 25. juli 1837 udnævntes Vilhelm til sognepræst for Thisted og Tilsted sogne i Aalborg stift. Men før han kunne forlade Nakskov, måtte han gå den ydmygende gang til kapellan Asp for at få den nødvendige attest på forgæves gejstlig mægling. Fra Vilhelmine indløb en tilsvarende attest på tysk, udstedt af den kendte provst Claus Harms i Kiel. Ved den verdslige mægling, der forsøgtes den 22. august i Nakskov, var hverken Vilhelm eller Vilhelmine til stede. Byfogeden, justitsråd Hammerich, repræsenterede Vilhelm og adjunkt Hjort Vilhelmine. Ved denne handling frasagde Vilhelmine sig enhver andel i det fælles bo og tillige ethvert bidrag til sit og døtrens underhold, ligesom Vilhelm frasagde sig forældreretten til det barn, Vilhelmine bar, og som juridisk set ville fødes inden for hans og Vilhelmines ægteskab. Selve separationen bevilgedes af stiftamtmanden den 8. september på grundlag af »Gemytternes Uoverensstemmelse«.

Det kan måske undre, at pigerne fulgte med deres mor, skønt hun var den »skyldige« part i bruddet. Men årsagen til dette brud blev jo angivet som »Gemytternes Uoverensstemmelse«, og så små børn opfattedes som hørende inden for moderens område. Og hvorledes er det gået til, at Vilhelms forflyttelse til Thisted er foregået så let og hurtigt? Man bemærker, at datoen for kancelliets besvarelse af henvendelsen fra kapellan Asp i vielsessagen er den samme som datoen for Vilhelms udnævnelse til sognepræst i Thisted. Mest bemærkelsesværdigt forekommer det dog, at denne udnævnelse overhovedet ikke findes omtalt i biskoppernes kopibøger, så lidt som i akter for en egentlig sagsbehandling i Det danske Kancelli. Kun sekundært, dvs. som en kendsgerning, hvortil der refereres, nævnes den i akter for Vilhelms udnævnelse et par måneder senere til provst for Hundborg og Hillerslev herreder i Aalborg stift. Biskopperne må nødvendigvis have kendt til udnævnelsen til sognepræst, men nogen korrespondance derom finder man ikke i de offentlige arkiver. Det ser ud til, at udnævnelsen er sket uden den normale skriftlige procedure, dvs. ved den enevældige konges personlige indgriben og mundtlige aftale med kancelliet. Hvorledes kan kongens opmærksomhed være blevet henledt på affæren i Nakskov? Har Asp's henvendelse været medvirkende dertil? Eller har Alfred Hage med sine udprægede evner til at gennemføre, hvad han én gang havde sat sig for, og med sine mange forretningsmæssige forbindelser, også haft forbindelse til kredse ved hoffet? Har han derigennem kunnet udvirke Vilhelms

umiddelbare forflyttelse til en fjern egn og dog således, at der var tale om et åbenlyst avancement? Alle kunne kun ønske, at der faldt ro om situationen – ingen dog mere end Alfred Hage og Vilhelmine. At det fra sommeren 1837 var Hages faste beslutning at kunne indgå et respektabelt ægteskab med Vilhelmine, er der ikke tvivl om; det stærkeste vidnesbyrd om hans ægteskabshensigter og Vilhelmines tillid dertil er hendes fast besluttede afrejse fra Nakskov, fulgt op af den konsekvens, hvormed hun separationstiden igennem under gejstlige og verdslige mæglingsforsøg fastholdt det umulige i nogensinde at vende tilbage til Vilhelm.

Lige så umiskendelig er Vilhelms besluttethed på umuligt at kunne genoptage samlivet med Vilhelmine, skønt ægteskabets opløsning måtte få en omvæltende indflydelse på hans liv.

Den 17. september 1837 holdt Vilhelm Michelsen afskedsprædiken i Nakskov kirke. Gennem denne prædikens alment holdte betragtninger over »Jesu Evangelium, vort eneste rette Lys, vor Styrke og vor Trøst på Livsvandringen« fornemmer man hans personlige kritesitilstand, f.eks., når han taler om den styrke, religionen giver et menneske:

Lad Stormvindene rase, lad Vandfloderne strømme ind og støde an mod hans Huus – det er bygget paa en Klippe; lad Menneskene lokke ham, friste ham, true ham – han kan ikke rokkes; lad dem forlade ham, drage Haanden tilbage fra ham, lad ham staae ene, overladt til sig selv og sin egen svage Kraft, uden Støtte, uden Hjælper – han er dog ei ganske forladt: hans Gud er hos ham, og det er ham nok; thi Han styrker den Svage. Ja, saa er det – o menneskelige Skrøbelighed! – at han just da, først da, føler sig sin Gud nær og stærk i ham, naar Nøden er der, og Sorgen hviler paa ham. –

Prædikenen vidner også om Vilhelms hjertelige tilknytning til menigheden og hans sorg over at forlade Nakskov:

Syv samfulde Aar ere henrundne, siden jeg første Gang be-
traadte dette Sted, og alle disse Aar med alle deres Helligdage
ligge bag ved mig: det er mit Regnskab for Gud. En Fremtid,
dunkel og uvis, et Arbeide i Herrens Viingaard paa et fjernt
Sted venter mig, større Fordringer skulle gøres til mig, en vi-
dere Virkekreds betroes mig. Beder med mig og for mig om
Herrens Velsignelse til at begynde det vel og fuldende det vel.

For sidste Gang staaer jeg her paa dette Sted, og naar jeg skuer ud over denne Forsamling, da gaaer det gennem min Sjæl som en oplivende Følelse, at jeg har havt mangel, mangen Glæde paa dette Sted, af min Tjeneste i denne Menighed. Og derfor er det ikke uden med rørt Hjerte, at jeg siger mit Farvel til Eder Alle. – Lad mig takke Enhver, som beredede mig en glad Time; Enhver, som forstod mig og skjænkede mig oprigtig Agtelse, Velvillie, Venskab! – Snart farer jeg ud paa Havets Bølge over Dybet bort fra disse Steder, og naar jeg da paa hine Kyster mindes dette Sted, da skal jeg fremdeles indslutte Eder i mine Bønner. –

Fortrængninger

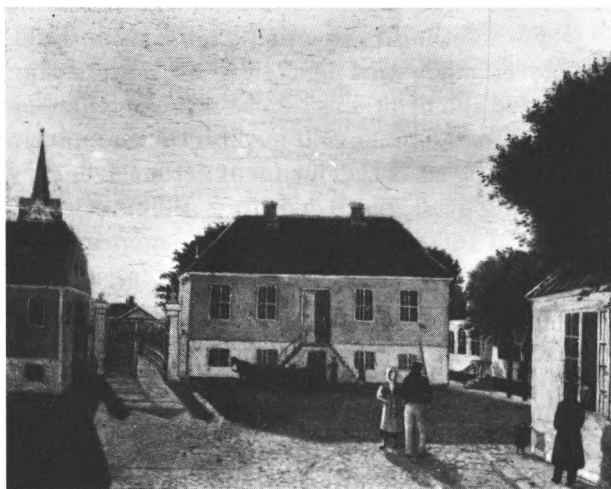
En af de første dage i oktober 1837 rullede en rejsevogn ind i Thisted ad byens østre port. Skønt Thisted siden 1500-tallet havde været købstad og besad en anseelig kirke og eget rådhus, bar byen endnu i 1800-tallets første halvdel i høj grad præg af landsby. Adskillige gårde lå med deres avlsbygninger inde midt i byen, således også præstegården, og man så almindeligt køer blive drevet gennem gaderne. Selv når man regnede Thisted landsogn og annekssognet Tilsted med, nåede indbyggertallet i 1837 næppe op over 2.000.

Embedet som sognepræst for Thisted og Tilsted hørte ikke til landets blandt præster mest eftertragtede. Hans Agerbeck, der havde været kapellan i Thisted i årene 1827 til 1830, og hvis varme forkyndelse havde gjort et dybt indtryk på den unge Kristen Kold, var i almindelighed blevet mødt med ligegyldighed i byen. Han kunne senere kalde Thisted »en drukkenskabens højborg« eller »en højskole for drukkenskab«, og nok ikke helt med urette. Brændevin var en stor forbrugsartikel, og en betydelig del af det korn, der høstedes på markerne omkring byen, gik til dens fremstilling. Kirkens sideskib, der i slutningen af 1600-tallet var føjet til den oprindelige middelalderkirke, kaldtes i folkemunde »brændevinsgangen«; her havde kirkegængere haft for skik at ty ind, når gudstjenesten blev dem for lang, for at tage sig en hjertestyrkning af medbragte lommelærker. Om dette endnu fandt sted i 1837, er uvist; mange Thistedboere havde dog langt op i 1800-årene den vane fortrinsvis at opholde sig i sideskibet for ubemærket at kunne forlade kirken. At sognepræsten før Vilhelm Michelsen, provst Jacob Samuel Hertel,

efter 7 års tjeneste i dette embede havde søgt lempeligere vilkår som provst i Aalborg, er der næppe heller tvivl om.

Præstegården havde stået tom siden provst Hertels afrejse i maj. I sommertiden havde der været håndværkere for at sætte den ret forfaldne bolig i en noget bedre stand til den nye sognepræst. Beboelseslængen lå med langsiden ud mod byens hovedgade og med en gavl ud mod dens torv, medens avlsbygninger og udhuse strakte sig derfra ned mod et mindre torv, kaldet »Grydetorvet«. Inden for den vinkel, der således dannedes af præstegårdens bygninger, lå dens gårdsplads og en velholdt have med mange frugttræer. Lige over for præstegårdsgavlen ud mod det store torv i byens midte lå på den anden side af torvet byens rådhus; og så man fra præstegården over mod rådhuset, kunne man umiddelbart til venstre for rådhuset se den høje kirkegårdsportal og lidt højere oppe mod venstre selve kirken.

Rejsevognen kørte op ad hovedgaden og standsede ved præstegården på hjørnet af torvet. Tre personer steg ud af vognen. Den ene var den 33-årige Vilhelm Michelsen, den anden en lille, spinkelt bygget, ung pige, Vilhelms 19-årige søster Lovise, og den tredje Vilhelms søn på 5½ år, Christian. I bevidstheden hos disse tre mennesker vrimlede det med problemer. Lovise var den, der først skubbede dem til side; der var så mange ting at tage sig af for hende – først og fremmest en fortvivlet og upraktisk mand, og så en lille dreng, der spurgte efter sin mor og sine små søstre. Men der var også alle de praktiske ting, der skulle gøres. Lovise var vant til at tage sig af



Torvet i Thisted ca. 1840. I billedets nederste højre hjørne ses et hjørne af præstegården: midt for ligger det gamle rådhus og til venstre for rådhuset ses kirkegårdsportalen. (Thisted Museum).

huslige opgaver, for hun havde i de sidste to år bistået sin vanføre ældste søster Maren med husførelsen i hendes og adjunkt Westengaards hjem i Vordingborg; således var hun som ganske ung kommet ind på den livsbane, der skulle blive hendes, og som bestod i at træde til, når det kneb for en af hendes søskende. Nu var det Vilhelm, det kneb alvorligt for, og hun var den nærmeste til at tage sig af ham og den lille dreng. Så hun var fulgt med Vilhelm til Thisted, medens Rikke havde overtaget hendes plads hos søsteren og svogeren i Vordingborg.

Christian måtte tumle alene med mange ubesvarede spørgsmål. Det kunne ikke nytte at spørge tante Lovise; hun gav sig altid straks til at tale om noget helt andet; måske vidste hun ikke engang rigtig besked. Hans far vidste besked, det var Christian fuldstændig klar over. Hans far elskede at forklare ham alle mulige mærkelige eller svære ting; men hvad der var blevet af hans mor og Lise og Hanne, det kunne han slet ikke spørge sin far om. Han kunne ikke holde ud én gang til at se sin far blive helt hvid og stiv i ansigtet, så munden blev som en streg. Christian var kun en lille dreng, men han havde allerede lært, at der var ting, han skulle lade være med at spørge sin far om.

Ja, Vilhelm vidste besked, skønt det, der var hændt, var ufatte- ligt, aldeles utænkeligt. Fortvivlelse og skam opfyldte hans sind. Skam over at være blevet fortrængt af en anden hos den kvinde, hvis trofaste ledsager og beskytter indtil døden han havde forestillet sig at være, fortrængt hos sine egne børns mor. Skam over for sine søskende, for hvis velfærd det var ham, forældrenes ældste søn, på- lagt at drage omsorg, et hædershverv, hvortil han ikke længere følte sig værdig. Skam på sit hellige embedes vegne, for sådan noget måtte simpelthen ikke ske for en præst. Hvordan skulle han overho- vedet i fremtiden kunne virke som religionens lærer? Hvordan skulle han kunne fortsætte den løbebane med lærde teologiske stu- dier, han havde forestillet sig allerede at være godt i gang med? Havde han overhovedet nogen fremtid for sig? Det havde biskoppen, den højjærværdige dr.theol. Rasmus Møller i Maribo, dog nok ment, han havde. Biskop Møller havde altid vist sig venlig over for ham, og hans sympati i ulykkens time havde ikke været til at tage fejl af. På rejsen til Thisted havde Vilhelm besøgt biskoppen i Aalborg, der også havde modtaget ham med stor venlighed. Fuldstændigt overra- skende havde biskop Fogtmann foreslået Vilhelm tillige med sog- nepræsteembedet i Thisted også at overtage hvervet som provst for Hundborg og Hillerslev herreder, der var blevet ledigt ved provst

Hertels afrejse. Biskoppen havde forklaret ham, at det, dels af hensyn til amtmandens bolig, der var i Thisted, dels på grund af postgangens beskaffenhed var ønskeligt, at provsten boede i Thisted. Han havde også ladet Vilhelm forstå, at ingen af provstiets ældre præster brød sig om at påtage sig provsteembedets forøgede arbejdsbyrde, medens de yngre præster idelig søgte om forflyttelse på grund af deres embeders ringhed. Vilhelm ønskede i hvert fald intet andet end at falde til ro i sit nye embede, og hvad bedre kunne han ellers ønske sig end at kunne begrave sig i embedsforretninger? Med synlig tilfredshed havde biskop Fogtmann modtaget hans positive svar og forsikret Vilhelm om, at han aldeles omgående ville bringe ham i forslag hos kancelliet til det ledige provsteembede, men at Vilhelm i øvrigt godt kunne betragte den sag som afgjort og i nær fremtid forvente den officielle kongelige udnævnelse.

Biskoppernes sympati betød meget for Vilhelm, men kunne umuligt overvinde hans følelse af dødelig forurettelse. Hvorfor var denne skændsel overgået ham, der med så stor flid og hengivenhed havde forberedt sit liv som præst og teolog, som kærlig ægtemand og far, ja som hele slægtens naturlige overhoved? Udadtil måtte han imidlertid bevare sindets ligevægt; ellers ville han jo slet ikke kunne bestride et embede. Et vidnesbyrd om hans egen opfattelse af situationen finder vi i et privat brev fra en langt senere tid. Her omtaler han »den ulykkelige Katastrophe i 1837« og fortsætter: »Vi ældre kjæmpede os lidt efter lidt til Sindsro«. Flertalsformen »Vi« bør læses som »Jeg«; den er måske et forsøg på en slags solidaritet med Vilhelmine, med hvem han dog ingen som helst forbindelse havde haft siden hendes bortrejse ud over, hvad der var gået ad officielle kanaler. Ordet »ældre« bør forstås med tilføjelsen »i modsætning til sønnen Christian«, om hvem brevet i hovedsagen handler. Vilhelm tilkæmpede sig sindsro; med vor eftertids psykologiske begreber ville vi nok sige, at han fortrængte problemerne, og måske underforstå en bedreviden om fortrængningers skadevoldende virkning. Men havde Vilhelm Michelsen ud fra sine forudsætninger, især ud fra tidens almindelige tænkemåde, overhovedet mulighed for at vælge nogen anden vej?

Kampen for sindsro

Ingen teologisk overvejelse, ingen nok så velbegrundede og gennemtænkte synspunkter i tidens livlige debat om kristendommens væsen og virkelighed kunne læge sårene i Vilhelms sind; det blev barn-domshjemmets ukomplicerede fromhed, han greb efter. Under hans opvækst var menneskets pligter over for det guddommelige forsyn blevet ham indprentet, og det blev nu først og fremmest pligterne, han holdt sig til. I den allersidste tid i Nakskov havde han oplevet, hvorledes hans ret til at udføre en embedshandling, han altid havde anset for sin selvfølgelige pligt, var blevet draget i tvivl, ja endog fra-kendt ham; i det nye embede i Thisted kom langt mere omfattende pligter til at påhvile ham.

Hans forhold til den jævne befolkning blev nok i langt overvejende grad et spørgsmål om pligternes opfyldelse. Ingen slægtsbånd knyt-tede ham til denne egn, hvis landskabelige natur var ham lige så fremmed som almuens sind og sprog. Med tiden fandt han dog en na-turlig omgangskreds, hovedsageligt blandt byens embedsmænd; men så hjertelige venskabsforhold, som han i Nakskov havde haft til byfoged Hammerich og adjunkt Hjort, fandt han næppe nogen-sinde mulighed for. Der var dog på egnen ét menneske, som han kendte til på forhånd og havde en del til fælles med; det var sogne-præsten i Snedsted et par miles vej uden for Thisted, Gerhard Peter Brammer, hans forgænger i embedet i Nakskov, der nu var dr.theol. og foruden sognepræst også var forstander for det i 1812 oprettede skolelærerseminarium i Snedsted. Allerede i 1838 knyttede Brammer Vilhelm til seminariets direktion; og denne tilknytning fik be-tydning for Vilhelms muligheder for at opfylde en af sine vigtige em-bedspligter, nemlig at drage omsorg for, at skolevæsenet i Thisted blev indrettet i overensstemmelse med skoleloven af 1814.

Undervisningen i byens borgerskole vanskeliggjordes dels ved klassernes høje elevtal, dels ved mangelen på kvalificerede lærere. Skolen var 2-klasset, og der kunne være op til 100 børn pr. klasse. Her som andre steder søgte man at overvinde denne vanskelighed ved at lade flinke elever undervise mindre dygtige eller yngre kam-merater – en »indbyrdes undervisning«, der dog langtfra altid fun-gerede efter ønske. Men også de ansatte voksne læreres kundskaber var mangelfulde. Allerede i januar 1838, da en ny skolebygning blev taget i brug, kunne Vilhelm imidlertid bøde på forholdene ved at dele skolens øverste klasse i én klasse for drenge og én for piger. Denne ordning fandt biskop Fogtmann rigtig og hensigtsmæssig, da

han i sommeren 1838 kom på visitats i Thisted. Ligeledes lykkedes det Vilhelm med tiden at få nogle uegnede lærere sat på pension og erstattet af mere egnede; her kom tilknytningen til seminariet i Snedsted ham til gode. Som en overbygning til borgerskolen fik han oprettet en realklasse, hvor op til 20 drenge mod en moderat betaling kunne modtage undervisning af byens residerende kapellan.

Egnen lærte Vilhelm at kende ved besøg i dens kirker og præstegårde. Det årlige syn på kirker og præstegårde førte ham rundt i alle provstiets sogne, kørende i præstegårdens egen vogn med forpagteren som kusk og med følgeskab af en murermester og en tømrer fra Thisted. Alle skader og mangler ved bygningerne, der skulle udbedres inden for det kommende år, skulle optegnes; og det følgende år skulle det efterses, om reparationerne også var foretaget. Disse rejser, som foregik i den gode årstid, for det meste i juni måned, gav Vilhelm en god lejlighed til at lære præsterne og deres hjemlige forhold at kende.

I de første år påhvilede der ham desuden en pinlig, men uundgåelig pligt; det var at underkaste sig de årlige lovbefalede, men på forhånd dødsdømte forsøg på gejstlig og verdslig mægling, før en endelig skilsmisse kunne opnås. Der er grund til at bemærke den attest på forgæves verdslig mægling den 10. august 1838, der er udstedt af amtmanden i Thisted, Gerhard Faye. Det er nemlig det eneste af alle skilsmissesagens dokumenter, der omtaler den faktiske grund til ægteskabets opløsning, og hvori Vilhelms begrundelse for ønsket om dets ophør anføres, nemlig hensynet til embedets værdighed. Amtmandens uforbeholdne tilslutning til dette synspunkt synes at vidne om, at dette efter samtidens tænkemåde var det eneste parti for Vilhelm at tage. Af attesten citeres:

Hr. Provsten gjentog ved Amtet sin Erklæring, at han i Følge sin Embeds Stilling og de for ham indtrufne sørgelige Forhold under hans Ægteskab vel kunde tilgive sin Hustrue hendes Svagheder; men som Præst og Religionens Lærer maatte han ansee deres ægteskabelige Samliv i Fremtiden for upasselig og anstødelig; han maatte derfor fra sin Side ønske deres Ægteskab ved kongelig allernaadigst Resolution aldeles ophævet, og da Undertegnede maatte finde de anførte Grunde, efter de forefaldne Omstændigheder, aldeles antagelige, blev ogsaa den verdslige Mægling forgjæves prøvet.

Også ved at gennemføre en regelmæssig levevis søgte Vilhelm at vinde sindsro. Han var tidlig på færde hver morgen og endnu inden

morgenmaden ude på sin daglige spadseretur tværs over torvet til plantagen i byens vestlige udkant. Det hændte vel også, at han tog sin lille søn Christian med på sådan en morgentur eller, når han på eftermiddage søgte afveksling fra det stillesiddende liv i studereværelset ved at gå en lille vending; søgte han trøst hos drengen?

Vilhelm, som havde forestillet sig, at det tilfaldt ham som familiens overhovede at værne om og støtte sine søskende, kom til at opleve, at det var hans søskende, der støttede ham ved bogstaveligt talt at slå kreds om ham. For søsteren Lovise havde det været det eneste tænkelige i 1837 at følge med sin broder; men i årene, som fulgte, kom også Vilhelms yngre brødre, den ene efter den anden, og slog sig ned i hans nærhed. Den første, der kom, var broderen Christian; efter at han i 1837 havde taget medicinsk embedseksamen, nedsatte han sig allerede i 1838 som praktiserende læge i Thisted. Broderen Severin, der var blevet teologisk kandidat i 1830 og i nogle år havde været kateket i Faaborg, blev i efteråret 1839 sognepræst i Øster og Vester Vandet med bolig i Agerholm præstegård næppe en mils vej fra Thisted. Også den yngste broder, Frantz, der blev medicinsk kandidat i 1842, slog sig ned i denne del af landet, i første omgang i Løkken, senere i Hjørring.

Søskendeflokken rammes dog også af dødsfald i disse år. Vilhelms ældste søster, Maren, og hendes mand, adjunkt Westengaard, døde begge i 1838; og et endnu dybere indtryk måtte det gøre på Vilhelm, at hans lille søster, Rikke, der efter Marens død var kommet til andre slægtninge i Vordingborg, i begyndelsen af 1840 døde af mæslinger, 17½ år gammel. Men henimod sommeren 1840 var hans sind optaget af hans egne, strengt personlige, forhold.

Den 21. juni var der forløbet 3 år, siden hans samliv med Vilhelmine bevisligt var ophørt, for på denne dato 1837 havde hun forladt Naskov. Skønt separationsbevillingen først var dateret den 8. september 1837, tog man derfor allerede fra sommerens begyndelse skridt til udfærdigelse og indsendelse til kongen af den endelige skilsmissebegæring. Denne er dateret den 5. juli og underskrevet af begge parter, henholdsvis i Kiel og Thisted, og bilagt endelige attester på det umulige i samlivets genoptagelse, dels fra dr. Harms i Kiel, dels fra broderen Severin, nu som sognepræst i Øster og Vester Vandet Vilhelms sjælesørger. Kongens tilladelse til skilsmisse og til begge parters frihed til at indgå nyt lovligt ægteskab er dateret den 18. august 1840. 10 dage senere holdt Alfred Hage og Vilhelmine bryllup i Stege, hvor Alfred Hages forældre, den gamle købmand Christoffer Friedenreich Hage og hans hustru, Christiane, f. Just,

endnu levede. Vilhelmine og Alfred Hage slog sig ned i København i en stor bolig på Christianshavn. Foruden deres datter, Vilhelmine, kaldet Ville, født i februar 1838, havde de med sig Vilhelmines to døtre af første ægteskab, Lise og Hanne, der voksede op som børn af huset med efternavnet Hage. Senere fødtes flere sønner i dette ægteskab.

Almindelig agtelse og præstekollegers sympati synes Vilhelm i hvert fald at have vundet i de første ensomme år. Bortset fra broderen Severin var dr. Brammer i Snedsted den af kollegerne, der stod ham nærmest. Det ser også ud til, at det var Brammer, der formidlede hans møde med den unge pige, han siden giftede sig med. Brammer havde i hvert fald sin jævnlige gang på herregården Ulstrup, hvor hun var lærerinde hos familien Neergaard. Hun hed Amalie Hansen, var 26 år i vinteren 1840-41 og datter af apotekeren i Frederikshavn. En dag i marts måned 1841 mødtes Amalie Hansen og Vilhelm Michelsen i Nors præstegård hos præsteenken, mad. Høyer. Det var næppe deres første møde, men det blev det afgørende.

To breve til Jomfru Amalie Hansen 1841

Min dyrebare, elskelige Amalie!

Hvorledes skal jeg beskrive mine Følelser i dette Øieblik, da jeg skal første Gang gennem Pennen forsøge det Umuelige, at tolke Alt, hvad jeg bærer i mig? Hvor paatrænger sig mig i dette Nu de sidste Dages udsigelige Fryd! Lad mig gjentage det Alt sammen for ret at indprente mig det: hiin uforglemmelige 7' Martz i Nors Præstegaard, hvor jeg lyttede til de sagte Fjed, som skulde bringe Ja eller Nei! Hvor jeg indesluttede første Gang i mine Arme den mig dyrebareste Dødelige, trykkede mine Læber paa Dine jomfruelige, kaldede Dig med de kjærligste Navne – og Du taalte det Alt. Og jeg gik drømmende ud, og Verden saae nu ganske anderledes ud, thi ophøiede Tanker og svulmende Følelser gjærede i mig, saa Menne-skenes Tale blev som en Klokkelyd, og jeg hørte ikke Andet end Stemmen i mit Bryst, som sagde: Du er lykkelig! Ja, min kjære kjære Pige, hine salige Øieblinkke, som jeg forestiller mig, at selv Guds Engle smile til, ere ved Ham Mulighed. Ingen kjender dem uden Du, jeg – og Een til, som ikke er et Menne-ske, men som vi dog kunne og skulle dagligen tale til, som til

vor fortroligste Ven, thi han har et stort og medynksfyldt Hjer-
te, som omfatter baade Bedrøvede og Glade. O, Ham ville vi
holde os til, saa sandt vi i disse Dage have sand Anledning til
at udbryde: Han er naadig mod Menneskens Børn!

Og dernæst tænker jeg paa alle de herlige Ord, vi taledesammen i de Timer, der siden samlede os, jeg tænker paa Glædestaarerne, Du fældede ved min Barm, da jeg lovede at være Dig, saalænge Gud giver Liv og Kræfter, en trofast Beskytter, Raadgiver, Ven, Trøster. Jeg tænker paa hiin Søndag, da jeg første Gang i Herrens Tempel nedbad i mit stille Sind alt Godt over vor forehavende Forbindelse. Jeg tænker paa mine af Fryd søvnløse Nætter, paa den inderlige Taknemmelighed, med hvilken jeg, stundom under Suk og Taarer, hvidskede mit fulde Hjertes Bøn til Ham, som vaager, naar vi sove. Gud! lad aldrig disse Erindringer bortsvinde af mit Sind! Og jeg tænker paa Menneskenes Deeltagelse: disse mange oprigtige Venners Glæde ved min Glæde. Thi jeg veed, det maa blive godt; nemlig hvor der er Fred, Kjærlighed, Herrens Frygt i Hjertet, der kan ingen indvortes Anstødssteen komme. Og de Udvortes gaaer man da saa let hen over. Thi veed jeg ikke, at om vi skulde blive fattige, syge, lidende paa een eller anden Maade, min Amalie ikke vilde sætte den bittre Kalk bort, men hjælpe mig at tømme den! –

Og naar nu alle disse Tanker, een efter den anden gaae igjennem min Sjæl, hvo fortænker mig da i, at jeg i enkelte Øieblikke gribes af en Ængstelse og siger: kan et Menneske være saa lykkelig og det vare ved? Men det er kun i Øieblikke, at det tykkes mig saa. Han, som førte os sammen, som ikke forhindrede denne i hans Navn begyndte Gjærning, vil visseligen velsigne den. Det er kun de slette Følelser, som blive ufrugtbare, de gode maae bære Frugter, altsaa ogsaa vore – her eller hisset; nei: her *og* hisset. Og naar vi bevare disse Følelser rene, ædle, stærke, ubesmittede, da skulle de ei blive frugtesløse. Ja, naar vi bliver i Gud, da skulle vi være tillidsfulde og trygge, glade selv i Bedrøvelse, rige selv i Fattigdom, thi vor Rigdom er hos Gud, og vi sige dagligen: Salig som et Barn paa Faders Skjød den, hvem Gud blev nær i Liv og Død. – Og naar jeg derfor tænker paa min rene, elskelige, blide, beskedne – med eet Ord: quindelige Amalie, og tør sige, at der hos mig findes dog Noget af en Mand, da siger jeg med Frimodighed: vi maae blive lykkelige; det staaer i vor Magt, naar vi holde os til Gud. Det skee – det skee!

Endnu kun Eet. Jeg skylder Dig Oplysninger om mit tidligere Livs ublide Skjæbne. Vel – Du faaer dem *nu* eller længer

hen, skriftligen eller mundtligen. Bestem det og kald mig til Røgnskab, som skal aflægges naar og som Du vil. – Ligeledes vil jeg bede Dig at give mig nogle Træk af Dit tidligere Liv, dets Glæder og Sorger, alle de Begivenheder, som gjorde Dig til den saa høist elskværdige Pige, som Alle – især jeg – skatte Dig for at være.

Om Whist-Spillet med Bruun og Bagger, en knækket Vognstang, som gjorde, at de først kom herfra mellem 11 og 12, og saadanne Trivialiteter er dette Brev for vigtigt til at spille Tiden med at tale om; thi jeg maa jo dog have Plads nok til at forsikre, hvad Du vist desforuden troer, at jeg i blide og ublide Skjæbner i Livet og i Døden aldrig ophører at være

min kjærlige Amalies
inderlig hengivne og tro Ven
Vilhelm Michelsen.

Dit Brev, min kjære Amalie, hvori Du underrettede mig om Din Forlovelse med Provst Michelsen, var mig, som jeg har tilkjendegivet ham, meget behageligt. Din Kjærestes Brev af 21' dennes med de Linnier Du deri meddeelte mig har jeg ligeledes til sin Tid modtaget.

Jeg skylder derfor først at lykønske Dig til Din forestaaende Forbindelse med en saa agtværdig Mand som Provst Michelsen, hvortil jeg hjertelig gjerne giver mit Samtykke; og dernæst, da Du nu til ham overtræder fra mit Formynderskab, vil jeg, idet jeg overdrager ham alle mine faderlige Rettigheder, sende Dig et Par Leveregler med mine sidste Formaninger. Din Forening med Michelsen er en Pagt af Gud, og Du skal ubrødelig holde Dit Løfte, elske, ære og agte ham, thi da Du har den første Plads i hans Hjerte, saa maa Din Forbindelse med ham være stærkere end alle andre naturlige Baand. Du kan ikke mere end alle andre Mennesker vente at dandse paa Roser Livet igjennem. Men naar der da paa Din Vei møder Dig Sorger og Modgang, da hold fast ved Gud og læn Dig til Din Mand. Omgaaes Din Mand stedse venlig og kjærlig; han lettes derved i sine Forretninger; og gør ham sit Kald mindre byrdefuldt – og Din Løn derfor er et stille ømt Favntag. Bestyr hans Huus med Tilfredshed; og skjænker Gud Dig Børn, saa lad ikke Verdens Tant rive Dig fra Dine Pligter mod dem, mod Manden og Staten. Overbeviist om disse Pligters Opfyldelse og Din vedvarende Kjærlighed og Troskab vil Din Mand ved sin Tjenstagtighed forekomme og skaane Dig for Bekymringer, og Dit Liv vil saaledes under huuslige Sysler rinde hen og afvexle med sande Glæder, som Ingen rækker. –

Træk op Din Skuffe, min kjære Datter, om et, to, ti eller tyve Aar og værdige disse fra et ærligt Hjerte nedskrevne og velmeente Linnier Din Opmærksomhed og ihukom, naar mine Been ere hensuldrede og hvile trygt ved Din ømme Moders Side, de Formaninger, vi Begge fra Din Barndom indprentede Dig. Far vel, lev vel! Hils Din Kjæreste og Venner, fjern og nær, fra

Din oprigtige
Fader
A. Hansen

Frhvn. 31. Marts 1841.

En ny begyndelse

Forlovelsestiden blev kort – men alt for lang for Vilhelms higen. »Det er, som om en indre Magt driver mig fremad,« skrev han i begyndelsen af april til Amalie. »Jeg længes saa ubeskriveligen efter at faae Dig her i mit Hjem, at jeg Dagen igjennem kan beskue Dit hulde Aasyn, Dagen igjennem høre Din kjære Stemme.«

Der var dog adskilligt at bringe i orden før brylluppet. Attester skulle fremskaffes, og postgangen mellem Frederikshavn og Thisted kunne være langsommelig. Var det dem umuligt at mødes, så udveksledes der i det mindste breve mellem Vilhelm i Thisted og Amalie på Ulstrup; og Amalie gemte livet igennem Vilhelms breve, ligesom Vilhelm sikkert også har gemt hendes breve til ham, selv om de synes at være gået tabt. Hun var den længstlevende og har formodentlig selv tilintetgjort dem efter hans død. Vilhelm besøgte også Amalie hos familien Neergaard på Ulstrup. Lidt genert over at kalde ham ved fornavn var hun til at begynde med; så meget des lykkeligere var han, da hun overvandt genertheden. »Hvor sødt klang det i mit Øre, da Din bløde Stemme hvidskede til mig det Navn, som jeg nu mange Gange skal høre fra Dine Læber, fra dette kjærlighedsfulde Hjerte: første Gang hørte jeg det, og Din blide Undseelse og Tilbageholdenhed maae ikkun tjene til, om muligt, at forskjønne Dig i mine Øine. Jeg hørte denne Lyd fast saa længe Veien varede, og havde jeg havt dobbelt saa langt hjem og dobbelt saa slet en Vei, og Stormen havde hylet om mig, jeg havde ikke bemærket noget af det; thi mit Sind var fuldt af de saligste Tanker.«

Både Amalie og Vilhelm havde brødre, der havde deres hjem i Thisted; og både de og gode venner i præstegårdene gjorde, hvad de

kunne, for at give det forlovede par lejlighed til at mødes, således Brammer i Snedsted, naboprovsten Poulsen i Vestervig og Vilhelms broder Severin i Agerholm præstegård. »Imorgen er det en af vore gode Dage,« skrev Vilhelm, »hos Poulsens ses vi. Skulde det ikke lykkes os at trække os tilbage i et afsides Værelse og tale, var det kun en halv Time, uforstyrret sammen? Hvo af de Tilstedeværende ville vel fortænke os deri? Vor Forlovelse bliver saa kort og saa mange Dage gaae hen, paa hvilke vi ikke sees, at det – ja jeg kalder det grusomt at ville forhindre os i disse faa Øieblikkes uforstyrrede uskyldige Nydelse.«

Et par dage senere skrev Vilhelm: »Det var en rar Aften, hien hos Poulsens mellem brave, os velmenende Mennesker, ved hinandens Side.« Denne aften havde Amalie dog fastholdt, at skulle hun besøge Vilhelm i præstegården i Thisted i påsken, således som planen var, så skulle hendes søster Constance, der var lærerinde hos præsten i Tæbring på Mors, i hvert fald også inviteres; hun ville have en af sine søstre ved sin side under dette påskebesøg. Så Vilhelm skrev til pastor Aaby i Tæbring og inviterede Constance gennem ham. Til Amalie skrev han: »Gud skee Lov, min kjære, kjære Amalie, at Du var saa standhaftig med Hensyn til Constance! Hvormangen Pige havde givet efter for sine velmenende Slægtninges Ønsker! Og da, hvor ulykkelig var jeg bleven! – og Du selv! – maaskee lykkelig, men maaskee ikke. Dette er mig et nyt Beviis paa, hvor vaersom man bør være til at raade eller fraraade i Ægteskabs-Kapitlet – ja endog Forældre bør respectere deres Børns Hjerter!« Har vi her en antydning af en erkendelse hos Vilhelm af, at han ved sit første giftermål i sin umodenhed alt for meget havde rettet sig efter sin viljestærke fars ønske? I et andet brev skrev han: »O, hvor lykkelige ere vi, som kunne see Dagen nærme sig og Skridt for Skridt glædes ved at rykke vor Høitidsfest nærmere, uden at frygte, at Forældre Haardhed eller andre saadanne Hindringer skulle staae i Veien!«

Påskebesøget forløb til glæde for begge parter, men blev tillige en anledning for Vilhelm til at overveje, hvorledes det skulle gå søsteren Lovise efter hans indgåelse af nyt ægteskab. Helst havde han set hende som glad præstekone i sit provsti. Allerede i et af sine første breve til Amalie havde han om en yngre præst skrevet: »Schlottfeld var inde hos mig idag og talte, saa syntes mig, meget net med Lovise. Jeg vilde ønske, at deres Mellemværende uden min Indblanding vilde jævnes.« Det gik ikke, som Vilhelm ønskede; og efter påske skrev han til Amalie: »Dersom Du fornam noget Mørkt hos mig i Sindet, min kjære Amalie! da var det sandelig Sorg over

Lovise, som saa tit besvarer min Venlighed med Kulde. Jeg har anvendt og skal anvende al Taalmodighed; thi jeg vilde saa nødig, at jeg skulde tvinges til at anbringe hende andetsteds. Og dog bæres det mig stundom for, som om jeg skylder Dig og skylder mig selv det. Dog vi vil haabe Godt af Tiden.« Lovise tog efter Vilhelms og Amalies bryllup ophold hos en tante i Vordingborg og vekslede i øvrigt resten af sit liv med kortere eller længere ophold hos sine gifte søskende.

Også sønnen Christian var i Vilhelms tanker i disse forlovelsesuger. Den 31. marts skrev han til Amalie: »Idag er det min herlige Drengs 9-års Fødselsdag. Du vil holde meget af ham, ikke sandt, Amalie! Der kan blive noget Godt af ham, naar kjærlig Moderomhu forener sig med den fornødne faderlige Strengthed. Jeg har i denne Morgenstund anraabt den Algode om at bevare ham for mig og føier til, om han ret vil aabne Dit Hjerte for denne lille gode Dreng. Og det maa, det maa skee, saa kjærlig som Du er. Hvad der er lykkedes Lovise, vil endnu langt lettere lykkes med Dig, og Du vil ogsaa i disse Følelser finde en rig Anledning til Glæde.«

Det ser ud, som om Amalies fødselsdagsgave til Christian, et par seler, er nået frem, før brevet kom af sted, for som en efterskrift langs papirets side læser man: »Lille Christian siger mange Tak for Selerne!«

Den 10. maj 1841 skrev Vilhelm til Amalie, der da befandt sig i Agerholm præstegård, hvor man forberedte brylluppet den næste dag:

Kjære Amalie!

Din Fader kom igaar og havde indlagte Breve med, som her ved sendes. Vi talte meget sammen, baade igaar Aftes og idag. Da han agter sig til Kjølbygaard idag, kan jeg for hans Skyld gjerne tage ud til Agerholm i Eftermiddag, dersom det kun gaaer an for Din Broder og de med ham Medfølgende. Dog Lovise er jo hjemme at gjøre honneurs. –

Hvor gjerne var jeg hos Dig i Aften, min kjære, kjære Pige, at tilbringe nogle rolige Timer førend den, jeg frygter det, forstyrrede Dag, som skal forene os for stedse. Paa den anden Side er jeg bange for at være til gène ved de mangfoldige Forberedelser, som optage al Eders Tid. Dog – kommer Vognen, saa tager jeg med den.

Jeg har spadseret med Din Fader i Plantagen og talt meget med ham om Frederikshavn. Hans Humeur er meget godt, og jeg tænker mig ham glad ved vor fælleds Lykke. –

Ja, til fælleds Lykke ville vi haabe og bede til Gud, at den hellige Pagt skal raade, som vi i Guds Navn slutte. Det vil den, naar Du altid vedbliver at elske saa høit som nu.

Din Dig af Hjertet
trofast hengivne
Brudgom

Vilhelm Michelsen

Den 11. maj 1841 viedes Vilhelm og Amalie i Vester Vandet kirke. Vielsen forrettedes af Severin Michelsen, og forlovere var apoteker Anker Christian Hansen af Frederikshavn og cand.med. et chir, Christian Michelsen, praktiserende læge i Thisted. Ved samme lejlighed døbttes Severins og Anines førstefødte søn med navnet Vilhelm.

Syv gode år

Den 31. januar 1842 kom Amalie og Vilhelms førstefødte, sønnen Carl, til verden, og i hurtig rækkefølge derefter fødtes børnene Annine, Villiam, Oscar, Frederik og Camilla. Ved disse fødsler tilkaldtes lægen, Christian Michelsen, der især var dygtig som fødselshjælper. For resten var det ikke kun Vilhelms søskende, der slog kreds om provstehjemmet i Thisted. Amalies broder, Carl Hansen, der var begyndt på at studere teologi, men havde afbrudt studierne, sad nu som ejer af gården »Christianslyst« i Thisted; han var kammerråd og på mange måder aktiv i det offentlige liv; også flere af Amalies ugifte søstre boede på Christianslyst. En broder, Anton Hansen, gennemførte det teologiske studium, men da der forløb nogle år, før han fik et egentligt præsteembede, slog også han sig ned i Thisted, hvor han en overgang fungerede som hjælpepræst og noget senere forsøgte at etablere sig som boghandler.

Amalie mistede heller ikke kontakten med sin far i Frederikshavn. I sommeren 1845, i en pause mellem graviditeter, rejste hun til Frederikshavn med tre småbørn for at besøge ham og gense gamle venner. Carl var da 3½ år gammel, Annine 2 og Villiam et halvt år. Om dagligdagen i præstegården, når Amalie var hjemme og styrede huset, vidner breve, der beretter om, hvordan det gik for sig under hendes fravær, f.eks. følgende:

Fredag 11. Juli, Kl. 7.

Min kjære Amalie!

Fra min høist besynderlige Eensomhed sender jeg Dig disse Linnier. Hvergang jeg seer ud ad Vinduet – da mørk Himmel, idelige Byger! Og jeg tænkte med Ængstelse paa Eder alle, paa den lille søde Villiam, paa Annine og paa Carl, som rigtig har været syg, og ønskede halvt, at jeg var der. – Gid jeg nu blot maa høre paa Mandag, at Alt er gaaet vel af og ingen Ulempe indtruffen! –

Thee kan jeg godt lave, men faaer den for tynd, formedelst mit Hastværk. Kaffe er jeg endnu ej begyndt paa at lave. Stines Moder er ei flink i Madlavningen. Første Dag fik vi Risengrød med Suurmælk! – godt nok! men derpaa Spegeflæsk og Løg med Stikkelsbær, som var kogt i Smør og uden Sukker! Du begriber nok, jeg gjorde ei synderlig Skade derpaa. – Idag fik jeg stegte Aal og en liden Portion halvmodne Jordbær. Stine beskylder Mariane for at have taget de modne – men hun har vist selv været med! Idetmindste maatte jeg mange Gange ringe, da jeg idag kom fra Kirken, og det ahner mig, hun var i Jordbærbedene. –

Kjære Amalie. Jeg føler ret i min Eensomhed, hvilken Velgjerning, Du gjorde, at Du vilde forene Dig med mig gnavne, ofte irriterede Mand, og jeg savner høiligen Dig og de herlige Børn.

Fortæl mig nu ret om Dine gamle Bekjendter: et langt, langt Brev. Kys Børnene.

Din Dig trofast elskende Mand
Vilhelm M.

En anden kilde til et billede af livet i præstegården i disse år er breve fra Vilhelms søn, Christian. Han var 10 år ældre end den ældste af sine halvsøskende og blev som 11-årig i efteråret 1843 optaget på katedralskolen i Viborg, hvor han sammen med en anden dreng fra Thisted blev indlogeret hos en håndværkerfamilie ved navn Rolin. Da Amalie kom hjem fra sin rejse til Frederikshavn i 1845, var også Christian hjemme på sommerferie. Efter endt ferie skrev han hjem til hende:

Kjære Moder!

Vi ankom da vel hertil, uden at faae saameget som en Draabe Vand paa os; kun taagede det stærkt om Morgen. – Madam Rolin var kommen tilbage fra Kjøbenhavn Dagen før vi kom; de havde været paa Christianshavn, paa Rundetaarn, paa

Kunstkammeret og paa Tivaali (som hun kaldte det) – kort: de havde moret dem godt.

Hvorledes har lille Nisse det? Jeg kan huske, hun var i Perlehumour, da jeg tog hjemmefra, og ligeledes Carl, skjøndt han om Morgenens havde været meget uartig. Vi have her i Viborg paa denne Tid et grumme slemt Veir; det regner bestandigt, og vi have kun een Gang været i Vandet, siden vi kom. – A propos, hvorledes gik det med Carl, da han var i Vandet? – han skraalede vel dygtigt! – og lille Villiam – hvorledes har han det?

Buxerne faaer jeg vel paa Løverdag, og vred bliver jeg, dersom jeg ikke finder lidt Godtgodt i Lommen. – Veed Du ikke, naar Skuespillerne kommer hertil? – Hils Deres Gemahl, Kronprindsen og Prindsessen fra

Din hengivne Søn
Christian

Hilsen fra Rolin og Madame.
Viborg, 20/8 45.

Også et brev fra en langt senere tid, fra 1865, da Christian havde slået sig ned i Leipzig, fortæller med detaljer om denne tid, da hans plads i familien var midt imellem børn og voksne. Her skriver han:

Hvo skulle have tænkt sig det for 20 Aar siden? Naar jeg fra Vildsund kom rullende som en meningsløs Byldt Klæder og klattrede ud af Vognen og efter Tour omfavne min »grossmaulige« Broder Carl og min »nählige« Søster Anine og allerede længtes efter at blive trakteret, bespiist osv. af min Moder og spille Whist en trois med Moder og Fader? – Naar jeg deserterede ud til Agerholm, hvor jeg fandt det, jeg manglede i Thisted – jævnaldrende Uskyldige? – Naar jeg i Viborg kom hjem til det Rolin'ske Smørrebrød og paa eengang som i en Aabenbaring saae min Fader sidde og lee i Hjørnestuen – utroligt og dog grangiveligt? – Naar Moder og jeg spadserede til Asmild Kloster til Forbauselse for Stadsmusikanten, der ikke kunde begribe, at hans galante Ledsagelse saa lidet skattedes? – Naar pyntede Baldamer og do. Herrer bærede Provstens Bolig og lode Thisted Vittigheder – o saa aandsbeslægtede med Leipziger Vittigheder – gjenlyde for de adstadige Vægge? – Naar Fru Dahls skingrende Stemme: »God Nat, Provst og Provstinde!« afbrød Nattens Stilhed og skrækkede de Paagjældende op af deres Slummer? – Naar den brændende Augustsol 1846 drev Fader og Søn ned til Badehuset og Faderen frydede sig over Sønnens Fremskridt i Svømning? – naar saa et Selskab af Damer og Herrer paa eengang skjød frem bag Havne-

hovedet og ved deres haardnakkede Krydsen frem og tilbage hindrede videre Svømmeøvelser? – Naar Christian Frost og mange andre ærlige jydsk Sjøle, nu hedengangne, lode deres jydsk Stemmer høre? – Naar Zangenberg spurgte til »hendes Høiærværd'nes« Befindende, før han begyndte sine Cursus i den gamle Sal? – Hvor er den nu henne? –

Ordet »nählig« kan oversættes »modstræbende«; de »jævndrende Uskyldige«, som Christian fandt i Agerholm præstegård, var først og fremmest kusinerne Anna og Vincentia; i 1845, da han var 13 år gammel, var de 8 og 6 år gamle, i hvert fald ikke længere småbørn, som de små søskende i Thisted. – Fru Dahl, som boede i nabohuset, hørte egentlig til familien, efter at hendes ene datter, Jensine, i 1846 var blevet gift med lægen Christian Michelsen. – Præstegårdens »Sal«, hvor danselæreren Zangenberg holdt sine øvelser, var for længst gået til grunde, da ovenstående linjer blev skrevet; men netop i 1840'erne kom polkaen til Thisted og greb både voksne og børn. I et brev fra 1847 eller 1848, da Christian endnu gik i skole i Viborg og hans halvbroder Carl var 5 eller 6 år gammel skrev Christian til Amalie Michelsen:

Hvorledes gik det med Carls Bal? Der blev vel dandset og svi-ret! – Har jeg fortalt Dig dette, som jeg nu vil fortælle? Da jeg var i Nyekjøbing, var der en Mand paa Krostedet – andet Navn fortjener dette Hul af en Gjæstgivergaard ikke – som ikke kjendte mig eller kjendtes af mig. Han fortalte da: »Det er da S....., som der er Polkamanie over Thistedfolket! Alle, baade Store og Smaae skal lære det. Jeg saae en Aften hos Overkrigskommissær Bülov 2 smaae Børn dandse den; den lille Pige var Kjøbmand Brinckmann's Datter ved Siden af. Det saae virkelig meget smukt ud, da de dandsede den godt.

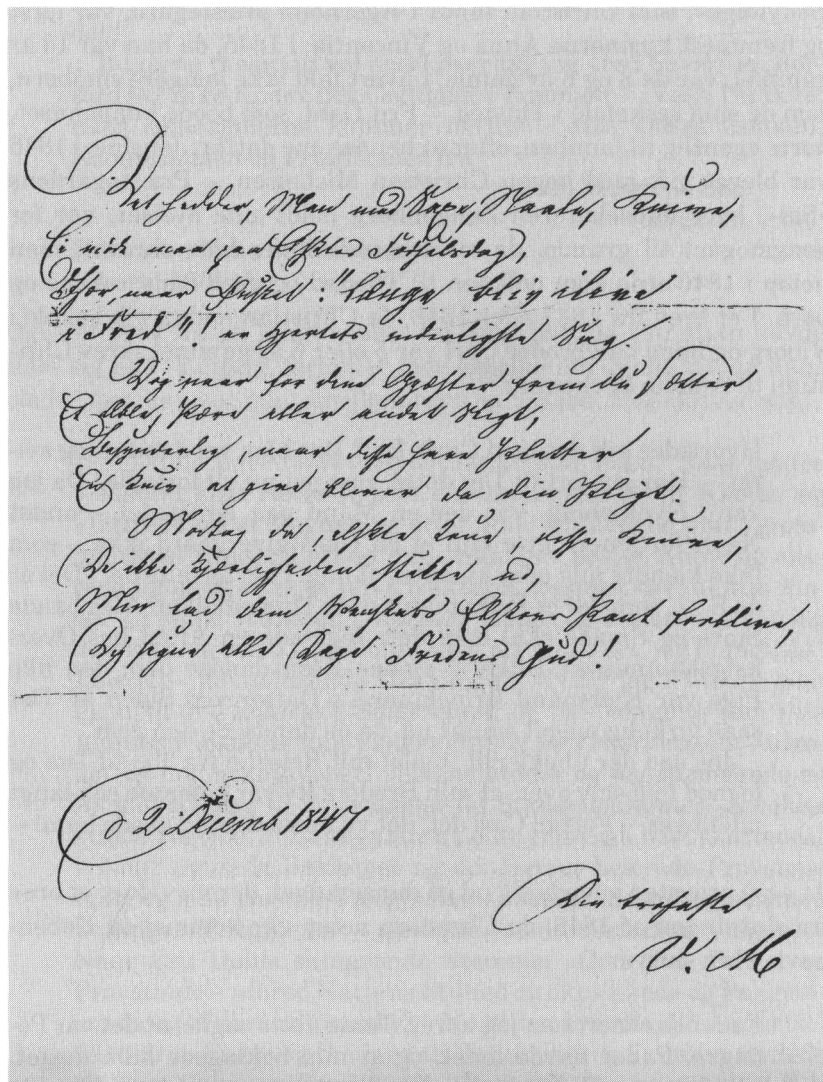
Jeg sad der ubekjendt ihyllet mit Reisetøi fra Top til Taa og lo med mig selv over, at min Broders Ry var kommen saa langt udenbys. – Fortæl Carl det, det vil formodentlig glæde ham! –

At også provsten vovede sig ud på dansegulvet, derom vidner et brev fra slutningen af 1848, da Christian netop var kommet til København. Han skriver:

Fader dandser, som jeg hører. Tante Jette sagde, at det var Podagra, Fader havde faaet, og at hun beklagede ham meget. Idet hun sagde dette, vilde hendes patience partout ikke gaae op! –

Men ikke kun i dansen, også i det offentlige liv tog Vilhelm del. Alle-
 rede i 1842 indtrådte han i det nye amtsråd for Thisted Amt, hvor
 han blandt andet arbejdede for opførelse af et egentligt amtssygehus
 i Thisted, der dog først blev en kendsgerning efter hans død, nemlig
 i 1857. I 1844 blev han medlem af amtsbibliotekets bestyrelse.

Et savn var det for ham, da G.P. Brammer i 1844 forlod Snedsted.
 Men efter at Brammer i 1845 var blevet biskop i Aarhus, fik han an-



Fødselsdagsdigt. Faksimile.

ledning til at besøge ham dér, således i 1847 sammen med Amalie. Også vennen fra Nakskovtiden, C.A. Hjort, der i mellemtiden var blevet realskolebestyrer i Nakskov, fandt til Vilhelms glæde lejlighed til et besøg i Thisted engang midt i 1840'erne.

Et smukt vidnesbyrd om disse års muntert harmoniske liv i familien i Thisted er et lille digt til Amalies 33 års fødselsdag. Digtet ledsagede Vilhelms gave, 6 frugtknive, og lyder:

Det hedder, Man med Saxe, Naale, Knive
Ei møde maa paa Elsktes Fødselsdag,
Især, naar Ønsket: »længe bliv ilive
i Fred!« er Hjertets inderligste Sag.

Dog, naar for Dine Gjæster frem Du sætter
Et Æble, Pære eller andet Sligt,
Besynderlig, naar disse have Pletter,
En Kniv at byde bliver da Din Pligt.

Modtag da, elskte Kone, disse Knive!
De ikke Kjærligheden stikke ud,
Men lad dem Venskabs Elskovs Pant forblive!
Dig signe alle Dage Fredens Gud!

2. Decemb. 1847.

Din trofaste
V.M.

Teaterdage og kongestads

Vintertiden kunne være drøj at komme igennem i Thisted. Men man fornøjede sig, som man kunne bedst. En overgang grasserede der en sand mani for »borddans«, hvorved man – som en selskabsunderholdning – søgte kontakt med afdødes ånder og svar på personlige spørgsmål. Men også blandt de levende udfoldedes der aktivitet. Dansemesteren, hr. Zangenberg, holdt danseøvelser i et af byens gæstgiverier. En sangforening samledes ligeledes i gæstgiveriets sal til indøvelse af ældre og nyere sange. Der arrangeredes baller, og til fastelavn blev der indbudt til maskebal. En forening »spillede diletant«, og forestillingerne fandt altid veloplagte tilskuere, skønt pladsforholdene i gæstgiveriets sal var små. En egentlig teatersal havde byen ikke, før man i foråret 1852 fik indrettet et ubenyttet pakhus midt i byen til formålet. Efter endt ombygning kunne te-

aterkomiteen en af de første dage i maj i Thisted Amtstidende meddele, at Det Miller'ske Teaterselskab agtede at gæste byen til teatersalens indvielse søndag d. 9. maj. Denne forestilling blev en stor begivenhed for Thisted-borgerne og efterfulgtes af en række andre forestillinger af et righoldigt repertoire, hvoraf dog kun enkelte stykker forekommer kendte idag, således »Abekatten« og »En Søndag paa Amager«, begge af Johanne Luise Heiberg.

Også på anden måde følte man sig på denne tid i begivenhedernes centrum i Thisted. En dampskibsforbindelse til eksport af kvæg til England fra de vestlige Limfjordsbyer var blevet etableret og gav tillige mulighed for passagerbefordring. Havnen i Thisted var blevet udvidet og forbedret; og dampskibsfarten på Limfjorden, der var kommet i stand i 1840'erne, men havde ligget stille i nogle år, blev genetableret i 1852; to gange om ugen fra begyndelsen af maj anløb dampskibet »Liimfjorden« Thisted med direkte forbindelse til dampskibsruten mellem Aalborg og København. Handel og industri blomstrede, og de første spadestik til et nyt rådhus til afløsning af det gamle og faldefærdige blev taget i foråret 1852.

Størst opmærksomhed vakte det dog, da det ved pinsetid forlød, at kongen, Frederik VII, og hans gemalinde, grevinde Danner, under deres rejse i det nordlige Jylland den sommer ville besøge Thisted. Dette kongebesøg fandt sted fra lørdag aften den 19. juni til mandag formiddag den 21. juni 1852, og det blev udførligt refereret i Thisted Amtstidende. Efter modtagelsen på havnen begav »det høje par« sig til fods til amtsmandsboligen, hvor det tog ophold hos amtmanden, kammerherre, baron Rosenkrantz, medens personerne i deres følge blev indkvarteret i andre private hjem. Plantagen, byens stolthed, var pragtfuldt illumineret; her indtog gæsterne en forfriskning i en dertil indrettet »veranda«, og aftenen afsluttedes med et festfyrværkeri. Søndagen gik med gudstjeneste i Thisted kirke, audienser, taffel sidst på eftermiddagen, hvortil byens standspersoner var indbudt, og om aftenen festforestilling i den nye teatersal. Om mandagen var der tid til besigtigelse af kirken og af byggepladsen til det nye rådhus, før Thisted-borgerne tog afsked på havnen med deres konge og hans gemalinde.

Af disse uger, hvor der både var teatersæson og kongebesøg i Thisted, får man et levende indtryk i en række breve fra Vilhelm til hustruen Amalie, der på dette tidspunkt var i København. I disse breve følger vi teateraktiviteterne og forberedelserne til kongebesøget. Vi fornemmer bysnakken blandt honoratiories og jævne folk, og

vi erfarer detaljer fra selve besøgets afvikling. Vi forstår, at det ejendommelige trekantsforhold mellem kongen, grevinde Danner og kammerherre Berling var kendt også i Thisted; enkelte andre personer i kongens følge nævnes ved navn, således kabinetssekretæren, kammerherre Lunding, geheimearkivar Wegener og grevindens selskabsdame, frøken Dreyer. Også den nylig udnævnte biskop Bindsbøll, der var stødt til det kongelige selskab i Aalborg, fulgte med på rejsen rundt i stiftet. Enkelte Thisted-borgere omtales, således provstens broder, lægen Christian Michelsen, også omtalt som »Doktoren«, tillige Amalies to brødre, hvoraf den ene, cand.theol. Anton Hansen, på dette tidspunkt fungerede som hjælpepræst i Thisted, medens den anden, kammerråd Carl Hansen, ejede gården »Christianslyst«, desuden byfoged Nellemann, amtsforvalter Gamburg, distriktslægen, Willemoes, samt kapellanen, Vesenberg. Også Vilhelms søn, Christian, var hjemme i Thisted under kongebesøget.

Vilhelm fandt stor fornøjelse ved at gå i teatret, og han sørgede for, at hele præstegårdens hjemmевærende husstand undtagen de helt små børn fik del i teaterfornøjelserne. Især hans 10-årige søn, Carl, var begejstret. Skuespillerne lagde mærke til den livlige dreng, og da der var brug for en dreng i et af de stykker, der opførtes, var det Carl, der fik rollen; han udførte den til alles tilfredshed og fik fra da af fribillet til alle forestillingerne. – Præstegårdens private lærerinde, jomfru Bondrup, forsømte næppe heller en eneste forestilling, og hun følte sig i den grad inspireret af skuespillernes optræden, at hun selv fandt på at klæde sig påfaldende. En dag viste hun sig for provsten med en fantasifuldt pyntet hat. »Jeg blev forbauset«, skrev denne til sin Amalie i København, »og erklærede, at hun ei kunde gaae med den. Men hun, som vist er meget forfængelig, gaaer frisk nok med den. Hun har havt Drengene efter sig paa Gaden, og de have spurgt: »Hvad er det for en Jen? Hun er nok En af dem fra Comedien!« – Også Jensine Michelsen, gift med provstens broder Christian og veninde med jomfru Bondrup, klædte sig opsigtsvækkende. »Jensine træder frem med grønne Viindruer paa Kappen«, står der i et af brevene.

Pinsedag den 30. maj var Vilhelm efter gudstjenesten til middag hos kammerherre, baron Rosenkrantz, sammen med arkitekten, hr. Holm. Han fortæller: »Efter Bordet saae jeg Architechten gaae rundt og ridse med Blyandt paa Papiir. »Naee«, sagde jeg, »det er nok til en Club!« thi om en Saadan er der netop Planer. »Nei«, svarede han, hvidskende mig i Øret, »det er til Grevinde Danner!« Han har nemlig givet Kammerherren et Afrids af Boligen, som denne

har medtaget idag til Kjøbenhavn for at spørge Kongen, hvilke Værelser han, hvilke Grevinden vil have.«

For personer med forbindelse til de kredse i hovedstaden, der foragtede grevinde Danner, var det ikke let at finde en grimasse, der kunne passe. Den 4. juni skrev Vilhelm: »Nu snakkes der meget om Kongens Ankomst, og Aviserne spaae den om 14 Dage. Kammerherreinden er fortvivlet. Hun skal have sagt til Kammerherren: »Jeg troer, jeg reiser bort!« Hvortil Kammerherren har svaret: »Ja vær saa god, naar du vil have, at jeg skal skilles fra mit Embede!« Den historie havde Vilhelm fra kapellanen, Vesenberg, men af egen erfaring fortalte han lidt senere i samme brev: »Claudi, Assessoren, som var her at see »Talismanen«, og hvem jeg var til Frokost med hos Fru Dahl, erklærede, at han aldrig havde seet Kammerherreinden saa nedtrykt og nedbøiet som ved Tanken og Talen om Grevinde Danner. Hun maa see at faae Ansigtet i nogle bedre Folder til den Tid, høie Vedkommende arrivere.«

I et følgende brev læser vi: »Forresten er hele Byen allarmet over Kongen og Grevinden. »Tænk«, siger Inger, »Folk ere saa forbittrede, at de kalde hende *Gemalinde!*« – Følget er paa 62 Personer, og rimeligviis kommer jeg til at prædike, hvilket jeg dog ikke er saa bange for. »Men«, siger Jomfru Bondrup, »Hvad sige Folk om hans *Ledsagerinde?*« – atter en undvigende Benævnelse. – Kammerherreinden reiste igaar til Nykjøbing for at hente Manden. Hun tænker paa Atlaskes og Fløiels Gardiner og Sengeomhæng, og der er allerede en Skuren, Malen, Riven og Vadsken i Huus og Have. Kongen medbringer Kok, Sengetøi, Viin o.s.v., saa dér slipper Kammerherrens saa meget let. Grevinden medbringer en Frøken Dreyer og 2 Kammerpiger. Kammerherre Lunding er ogsaa med. – Ved min egen Garderobe faaer jeg kun to Udgifter, nemlig et Par nye Støvler, som ere bestilte hos Guldberg, og min Hat oppudset, som kan skee hos Gjerlach. Saa faaer det forresten gaae, som det kan. – Da Kongen sætter stor Priis paa Illumination, maae Du endelig sende 10 Pund Stearinlys, thi vi skulle jo have Lys i 15 Fag, dvs. 60 Lys; men Stumperne kunne bruges til Spilleborde.«

Et par dage senere skrev Vilhelm: »Kammerherren har faaet en Seneforstrækning i Foden under Dansen med sin Svigerinde ved Kammerherreindens 'Gebus' (som Mariane siger). Han sidder med Foden paa en Skammel og kan ingen Tilsyn føre med Arbejderne til Kongestadsen. Vil Du ei købe 1 Lispund Stearinlys; Gamborgs bade, om vi ei kunde overlade dem nogle. – Man vilde give mig baade Biskoppen og Lunding i Indquartering, men jeg fik den sidste afvær-

get. Mange havde gjort stor Allarm over Indquarteringen; men selv de gamle Fruer Fisker og Dahl skulle hver have een. Igaar Aftes vare vi hos Fru Fisker og fik Ørred. Gamborg, Willemoes og Frue samt jeg spillede Grandissimo. Architechten og Dyhr skulle bygge Æresport, ophænge Guirlander o.s.v. ved Havnen, og i Plantagen skal der illumineres og være Telte.«

»Dagens Thema,« fortsætter han, »er forresten Kongens Forhold til Grevinden og Berling. Derom fortælles 1000 Anecdoter. Consul Ibsen ønskede saa inderlig gjerne Berling til Indquartering, men ham beholdt Nellemann selv. – I Eftermiddag kom din Broder Carl fra Frederikshavn, hvor din Fader skal være rask igjen – sammen med Hoffourreur Olivarius. Denne Mand reiser altid forud for Suiten for at bestille Quarteer. Han var færdig i Aalborg og tog herved i Forveien og tager igjen imorgen til Aalborg, hvortil Kongen kom-

Theatret i Thisted.
Fest- Forestillingen
 bliver formeddelt **Hs. Maj. Kongens og**
Gemalindes firdige Ankomst udjat
 til i **Morgen Aften.**

Den

Hs. Maj. Kongens og Gemalindes
Karvarelse i Theatret,
 Emdagen den 20de Juni 1852,

opføres

Sang og Prolog,

Derefter:

„Tre for Een“

Nye Duetrolle i 1 Act ved G. Berg-

TH Slutning:

„Ubejatten“

original Duetrolle af Forfatteren til „En Emdeag
 paa Amager.“

De Billetter til 1 Rbd. erholdes i Hr. So-
 rensen & Logis hos Hr. Rysmand Chr. Schüller
 samt ved Indgangen som sædnes Kl. 6 1/2

De alle andre Billetter udledes med Udfær-
 rigelig Tilbed. — Sangen erholdes gratis ved Ind-
 gangen.

Forestillingen begynder ved Hans Majestæt
 Kongens Ankomst.

Announce i
 Thisted Amtstidende lørdag
 d. 19. juni
 1852.

mer nu paa Søndag (d. 13.). – Tænk, endnu veed jeg slet ikke, om han vil høre Prædiken her d. 20. eller ei. – Jeg har nu hos Dreieren bestilt 44 Trælysestager à 4 Sk. Kongestadsen er ei saa lidt bekostelig. Illumination, Støvler, Hat og Handsker er alene mellem 20 og 30 Rdl., og mange andre Smaaudgifter komme til ved samme Leilighed.«

»Her er stor Tummel med Æresporte, Flag, Transparenter og Illumination«, står der i et brev fra den 17. juni. »Saa kommer Løverdags, hiin store Dag. Kammerherreinden meente, jeg kom til at prædike. Velan. Jeg faaer kun Biskoppen i Indquartering, han gaaer neppe paa Comedie; vi faaer Kylling-Steg og Kage og – Passiar!«

En detaljeret fremstilling af kongebesøgets forløb, således som Vilhelm Michelsen oplevede det, finder vi i et brev, der er skrevet mandag den 21. juni efter kongens afrejse.

Løverdags Eftermiddag samledes 10 à 12 Præster her i Salen. Kl. 8½ signaliseredes Dampskibet, og Kl. 8¾ kom Kongen. Vi stak neden for Æresporten, som Architecten med megen Smag havde opført; den skal have været meget smukkere end den Aalborg'ske; og under uendelig Jublen steg Kongen iland, modtagen med en passende Tale af Nellemann. Jeg sluttede mig til Biskoppen, som er bleven Commandeur af Dannebrog paa Reisen; og vi havde derpaa alle Præsterne i Salen. Biskoppen fik en Kop Thee; men strax kom der Bud efter ham fra Kongen, da Præsterne fra Landet vilde stedes til Cour. Han fik Tøjet fra Borde, Christian hæftede Commandeur-Korset med Knappenaale paa Kjolen, og vi glede gennem de overmaade smukt illuminerede Gader op til Kammerherrens, hvor vi bleve Kongen presenterede. Derpaa gik vi atter hjem, og Biskoppen forhandlede med Præsterne. Atter Bud fra Kongen, at Biskoppen skulde komme til Thee. Præsterne gik, undtagen Vesenberg og Damkjær; Sidstnævnte boede hos os. Vi ventede paa Bispen til Kl. 11½, begyndte at spise: Karudser med Flødesaus (med Peberrod i – au, ai! – men Christian lod sig ei afdisputere, at det var rigtigt); derpaa Kylling-Steg; under dette kom Bispen, fik kold Steg og Kage, fra Bager Grønlund, 9 Mk., og Viin, St. Julien fra Bendixsen, Snak med Bispen til Kl. 1, iseng, 5 Timers Søvn. Kl. 6 kom Temme med Kirkens Anordning. Musik fra Aalborg, da Orglet er under Reparation. Præsterne gik foran i Procession gennem Hovedgangen. – I Kongestolen sad Kongen med Gemalinde, Bispen, Ministrene Bang, Scheel o.s.v. Jeg messede (godt), prædikede (haaber ret godt, men blev tør i Halsen og træt), bad for Kongen og Grevinde Danner – men glemte Enkedronningen og Arveprindsen,

bad for 2 Syge, messede, gik hjem. Var ved at synke i Jorden af Træthed, kom til Ro Kl. 1, sov til 2½; man kalder paa mig, den herlige Lunding var hos mig, elendig over at have vækket mig. Jeg talte nogle Ord med ham. Saa kom min gamle Bekjendt, Etatsraad Wegener, Forfatter til ypperlige Bøger, Geheimearchivar, Commandeur af Dannebrog, fornøielig Pebersvend, høit anskreven hos Kongen. Han vilde see Runestenen paa Kirken, fik den at see; jeg fulgte ham til Doktorens, der havde ham boende. Atter hjem. Invitation til Taffel til Dig og mig; sendte Bud tilbage, at jeg vilde komme til Grevinden ½ Time før Taffelet. Jeg gik derhen Kl. 4½, kom ind, talede med denne yderst elskværdige Dame, som her har efterladt sig et meget behageligt Indtryk. Hun takkede mig for min Tale, spurgte til de 2 Syge, jeg havde bedt for, om de trængte, spurgte til mit Helbred, talede om Jyderne. Alt passende, fiint, behageligt. Siden havde Grevinden 90 Rdl. fra sig og Kongen til de Fattige, nemlig 6 Portioner à 15 Rdl. Hun er velvoxen, har god Vækst og Figur, et meget fiint og dannet Væsen, har indtaget Alle. Ved Taffelet sad jeg hos Md. Svarre. Ypperlige Retter, ypperlig Viin. Kammerherren udbragte Kongens, Nellemann Grevindens Skaal, Kongen selv Thisted Byes. – Om Aftenen vare Biskoppen og jeg paa Comedie, 1 Rdl. Billetten. Kongen modtoges under almindelig Jubel. Carl spillede med i »Tre for Een«, et Stykke, Kongen selv havde valgt. Derefter spillede »Abekatten«. Din Broder Anton stod op paa en Bænk, holdt Tale, sluttende med Ordene: »Længe leve vor Allernaadigste Kong Frederik d. 7. og (med stærk og gennemtrængende Røst) hans *elskelige* Gemalinde«. Om Morgenen d. 21. var Kongen i Kirken og ved Havnen og reiste da under uhyre Acclamation. Jeg uddeelte de 90 Rdl. og hviler nu efter al den Tummel.

Et par dage senere skriver han til hustruen i København:

Kongedagene ere da forbi. Men Kammerherrens, ak, ak, hvor de have baaret dem ad! Og tænk, den sølle Md. Holm, som i hele 2 Dage var indmuret i et Tagkammer, ei var til Cour, ei til Taffels og først krøb frem, da Vognene holdt for Døren, af Nysgerrighed! – Om Kammerherrens og især Kammerherreindens Fadaiser kunde jeg skrive et heelt Brev, men vil hellere mundtligen udvikle det. Kongen var smækvred, hvilket var i høieste Grad kjendeligt. Selv den tiltænkte Present svandt ind til en lille tom Gulddaase. Skuespillerne fik 100 Rdl.; igaar spillede de for sidste Gang. – – – Allevegne snakkes om Kongestadsen, og Ingen regner Kammerherren.

Således kunne Vilhelm Michelsen skildre nogle begivenhedsrige dage i Thisted. Nu vil vi imidlertid søge at danne os et billede af ham i hans virksomhed som præst.

Et præstespejl

Den 1. juli 1840 prædikede Vilhelm til Landemode i Aalborg. Denne prædiken lod han trykke med en tilegnelse til biskop Fogtmann; dens tekst er 1. Joh. 4.16b, »Gud er kærlighed, og den, som bliver i kærligheden, bliver i Gud, og Gud bliver i ham.« Ud fra dette skriftsted sætter han sin prædiken under følgende overskrift: »Den christelige Lærers Gjerning er en Kjærlighedsgjerning.« Udtrykket »den christelige Lærer« genkender vi fra en sprogbrug, der især var yndet i den generation af præster, Vilhelms far havde tilhørt, men endnu ikke helt var forsvundet. Det betyder simpelthen »præsten«.

Prædikenen er fast og klart disponeret. Efter nogle indledende overvejelser af den kærlighed, der betegner almindelige menneskelige relationer, og af kærligheden i særlig forstand som kristenkærlighed, omtaler han i prædikenen hovedafsnit præsteembedets funktioner, dvs. prædikenen, derpå, hvad han kalder »de hellige Handlinger«, og endelig præstens personlige livsførelse. Alt dette behandles i lyset af prædikenen grundtema, således som det udtrykkes i dens overskrift og på ny fremhæves i dens slutning, hvor det fastslås, at kun som en kærlighedsgjerning har præstegjeringen betydning.

Når man tænker på, at Vilhelm inden for de uger, hvor ansøgningen om den endelige ophævelse af hans første ægteskab blev udfærdiget og underskrevet, har arbejdet på denne prædiken og holdt den for en menighed, der først og fremmest bestod af præstekolleger, bliver hans overvejelser af kærligheden bevægende læsning. Vilhelm Michelsen var ingen asket; men han havde oplevet ubestandigheden af, hvad han havde anset for jordisk kærlighed. I prædikenen vender han sig til den kristelige kærlighed som det bærende fundament i alle livsforhold, også for den ægteskabelige kærlighed. Kristelig kærlighed er for ham

den rene, hellige, stærke Følelse, med hvilken alle oprigtige Christne elske Gud, deres Skaber, og Jesus Christus, deres Forløser, elske dem selv indbyrdes – den Afglands af den evige

Kjærlighed, med hvilken Skaberen elsker den Skabning, der kan blive sig ham bevidst, med hvilken den Eenbaarne omfatter alle dem, for hvis Skyld hans Hjerte ængstedes og brast paa Golgatha. Den, der først een Gang har fattet ædel Kjærlighed i denne Betydning, som Troens skjønneste Frugt, eller rettere, som Eet med den i sit inderste Væsen, kan aldrig igjen glemme dette Ords Betydning.

Også præstens forhold til sin menighed er underordnet denne kærlighed.

Klare begreber og selvstændig tænkning præger hans overvejelser af præstens funktion som prædikant, men tillige stor bibelkyndighed. Citater fra Skriften glider bestandig ind i fremstillingen og gennemsyrrer tankegangen. Den tekstlæsningsmetode, Schleiermacher havde indført, og som Vilhelm havde tilegnet sig som student hos H.N. Clausen, betød for ham som moden prædikant en befrielse fra gammeldags rationalismes vilkårligheder. I landemodeprædikenen udtrykker han dette således:

Der vare Tider, da Menneskene forsmaaede Ordets Lys; de Ældre iblandt os ville endnu mindes Aar, da jordiske Sysler saa ganske havde indtaget Menneskenes Tanker og Hu, at de vendtes bort fra det Usynlige, Aar, da Menneskenes Kløgt og Viisdom syntes at skulle fortrænge Herrens Ord. Vi takke Gud (...) at der nu ere oprundne andre Dage end disse.

Udenomsgudstjenestelige forsamlinger af »vakte« havde været en folkelig reaktion på denne åndløse prædiken; Vilhelm fremhæver, at kun en ægte kristelig prædiken i kirken kan få behovet for sådanne forsamlinger til at vige, og formaner sine kolleger med følgende ord:

Beslutte Enhver for sin Deel at stræbe, at Herrens Ord maa mere og mere udbredes ved hans Tale, at det maa forkyndes saaledes, at vi kunne drage Menighederne til Kirken for at de ikke skulle søge sig andre Forsamlinger uden for den.

En lyttende holdning til Skriftens vidnesbyrd må være prædikenens grundlag; han fortsætter:

I det vi erkjende, at enhver Sætning har en Anvendelse, enhver Kundskab medfører en Pligt, enhver Oplysning vil

fremme en Tænkemaadens Retning, i det vi troe, at ethvert Ord af dem, vi læse i Skriften, indeholder en Guds Tanke og har som saadan en bestemt Hensigt, ville vi ogsaa erkjende, at det at efterspore denne og fremstille den med muligste Klarhed for Brødrene er den Gjerning, Guds Ords Forkynder har at opfylde.

Livet igennem bevarede Vilhelm sin veneration for professor H.N. Clausen, der havde lært ham denne metode til læsning af Den hellige Skrift. Han havde imidlertid ogsaa måttet give Grundtvig ret i hans kritik af Clausens syn på forholdet mellem Kirken og Skriften. At Kirken bestod før Skriftens, dvs. Det nye Testaments, tilblivelse, var Vilhelm ikke i tvivl om. I denne prædiken siger han det på følgende måde:

Af disse i Førstningen Faae (= apostlene), siden Flere og Flere, stiftede han sin Menighed, den Kirke, der fra en liden Begyndelse ligesom Sennopskornet er vokset op til et stort Træ, udbredende sine Grene over Alverdens Lande. I dette Samfund er Sandheden, og denne Sandhed forplantes fra Slægt til Slægt først og fornemmeligen ved det skrevne Guds Ord, i hvilket er Sandhedens Fylde, dernæst ved Lærernes Stand.

Han fremhæver betydningen af forkyndelsens historiske vidnesbyrd; han ser sin samtids kirkelige forkyndelse som et ansvar, der bør deles af et modent lægfolk og en både oplyst og helhjertet præstestand; og han har sans for forkyndelsens økumeniske perspektiver:

Lad os altid have for Øie den Tid, som visseligen skal komme, da der efter Herrens Forjættelse skal vorde een Hjord og een Hyrde, en Hjord, der ikke falder fra hinanden i Smaakirker, men er sammenbunden ved Fredens, Enighedens og den gode Bekjendelses Baand.

Nok vel omstændeligt, men med tankens klarhed, trænger Vilhelm frem i sine overvejelser af prædikantens opgave; og ligesom han tager afstand fra al lunkenhed i forkyndelsen, fra tanketomt ordgyderi og fra appelleren til følelser uden hensyn til tanke og forstand, undsiger han den intellektuelt skolede fremstilling, der glemmer, at prædikanens inderste drivkraft må være kærligheden. –

»De hellige Handlinger« er for Vilhelm foruden dåb og nadver alt, hvad der ellers foregår under gudstjenestelige former, således konfirmation, brudevielse og begravelse, men tillige konfirmandernes undervisning og omsorgen for syge og sørgende. Med varme taler han om konfirmandundervisningens udfordring til præsten: »Hvo vilde vel her skaane sig selv og følge Magelighedens Tilskyndelser, naar han tænker paa, hvad her med Guds Hjælp kan udrettes?« – således spørger han. Trøstens og formaningsens ord skal lyde til syge og sørgende og tilgivelsen forkyndes for bodfærdige. »Ikke som af Sædvane, ikke i Dorskhed og Tankeløshed, men i levende Tak og brændende Iver skulle de hellige Handlinger forvaltes af os. Dertil tvinger os Christi Kjærlighed.« Med dette citat fra 2. Kor. 5,14 afrunder han sine overvejelser vedrørende de hellige handlinger.

For os, som har fulgt Vilhelm i hans kamp for at genvinde sin sindro, er det fremdeles bevægende at læse hans fremstilling af, hvilken betydning præstens personlige livsførelse har som en kærlighedsgerning over for menigheden. Måske har netop sådanne tanker hjulpet til at holde ham oppe. Når præstens livsførelse er af betydning, siger han, er det ikke, fordi præsten i kraft af sit embede er udstyret med en særlig hellighed. I Det nye Testamentes og i Trosbekendelsens forstand er alle kristne hellige, præstens livsførelse har ene og alene sin betydning, fordi »Christi Kjærlighed tvinger os«. Den, som selv har mødt Kristi Kærlighed, lever ikke længere for sig selv, men som bærer af vidnesbyrdet om Kristus. Af denne grund må en præst udvise varsomhed og afholde sig fra, hvad der kan mistolkes eller på anden måde bringe forargelse. »Vel er vi frie«, siger han med mindelser om forkyndelsen hos Paulus, f.eks. 1. Kor. 8,1-13, »men skulde vor Frihed forarge nogen, da lad os hellere ikke bruge den!«

Til slut fremhæver Vilhelm, at præstegerningen kun bliver en kærlighedsgerning, når den »skeer i Gud«, jfr. 1. Joh. 4,16. Denne konstatering kunne fornemmes som et uopfyldeligt krav, men Vilhelm fortsætter:

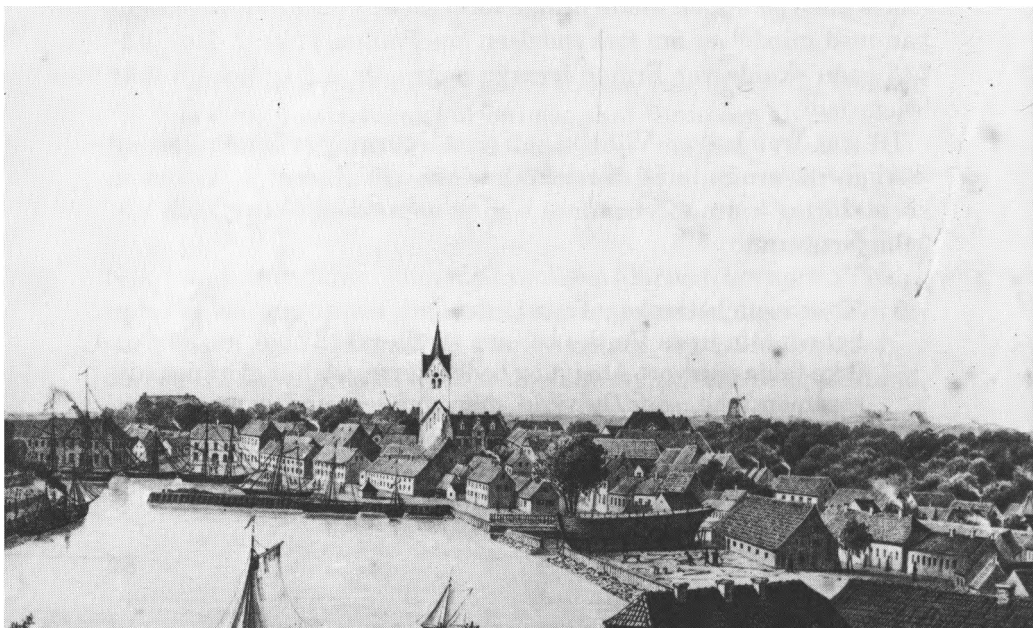
Naar vi da betænke, at det Bedste hos os var dog idel Skrøbelighed, kun hans Værk i os, som styrker de Svage, maae vi da ikke falde paa vort Ansigt og bede: Herre, jeg har gjort det Alt-sammen ikke, som *Du* vilde, men som jeg, underkastet Skrøbelighed og omleiret af Fristelser, *kunde*, og stundom ei engang dette; maae vi da ikke erkjende, at selv da, naar vi gjorde det, vi vare skyldige at gjøre, da vare vi unyttige Tjenere, thi vi

gjorde ikkun det, der var os befalet (Luc. 18,10), erkjende, at Guds er alene Æren, os tilhører kun vore Ansigtets Blusel. Men maae vi ikke tillige fryde os i Herren over det Barmhjerlighedens Evangelium, som vi have annammet, der forvisser os om, at Naaden skal være Lovens Fortolker?

I den her refererede prædiken henvender Vilhelm sig ikke kun til sine embedsbrødre, men også til de tilstedeværende lægfolk. Han minder om, at menighedens læge medlemmer bør have kendskab til deres præsters ansvar og opgaver, men understreger desuden, at hans prædiken også har bud til dem selv personligt; som kristne hører de jo med til det »almindelige præstedømme«. Vi, som idag læser denne prædiken, må fastslå, at Vilhelm Michelsen i sin fremhævelse både af de troendes almindelige præstedømme og af forkyndelsens økumeniske perspektiver forekommer langt forud for sin tid, ja, som en forløber for træk i vor tids teologi. Lad os dog først i den se et program for hans egen virksomhed som præst, udarbejdet på et tidspunkt, hvor den pinagtige separationstid var ved at løbe ud, og hvor han stod over for begyndelsen til et nyt livsafsnit.

Fra Norges middelalder eksisterer der et skrift, der kaldes »Kongespejl«. Det indeholder en række regler for kongens stilling i samfun-

Thisted ca. 1840. Et samtidigt tryk, der nød stor udbredelse.



det, for hans ansvar og opgaver. På samme måde kan man kalde denne landemodeprædiken et »præstespejl« til vejledning for præsten under udøvelsen af embedets opgaver. Hvorledes kom Vilhelms faktiske præstegerning til at forme sig? Dette spørgsmål må vi stille, efter at vi har lært hans »præstespejl« at kende.

Prædikant – ikke polemiker

Grundtvigs »mageløse opdagelse« i 1825 af Trosbekendelsen som udtrykket for kirkens eksistens fra dens første begyndelse og grundlaget for dens fortsatte beståen var et modtræk mod en skriftopfattelse, der gjorde lægfolks tro afhængig af deres præsters udlægning af Skriften. I de følgende årtier diskuterede teologer med iver forholdet mellem Kirken og Skriften. Kunne man godtage Grundtvigs påstand om, at Trosbekendelsen var det »ord af Herrens egen mund«, hvorpå hele kirken hvilede? lød spørgsmålet. Trosbekendelsen, en af vor kirkes »symbolske« tekster, kaldte man jævnligt blot »symbol«, og Grundtvigs kritikere kaldte hans »kirkelige anskuelse« for hans »symbolteologi«. Dansk Kirketidende, der som et grundtvigsk kirkeorgan begyndte at udkomme i 1845, rummer i sine første årgange udførlige referater af præstekonventer, hvor dette spørgsmål stod på dagsordenen, og hvor både Grundtvigs tilhængere og hans kritikere havde ordet. Grundtvigs skarpeste kritiker var dog hans medstrider fra 1825, A.G. Rudelbach, der nu forelæste over Ny Testamente ved Københavns Universitet. Udførligt fremførte Rudelbach sin kritik, »Evangelisk Troes-Skjold«, i seks fortløbende numre af Dansk Kirketidende 1848. Dette faldt mange af de grundtvigske for brystet, medens Vilhelm Michelsen fandt Rudelbach's indvendinger berettigede. Herom læser vi under det selvbiografiske afsnit i hans kaldsbog for Thisted og Tilsted:

Med Hensyn til hans theologiske Retning vil han – som selv er forfatter til disse Optegnelser – endnu meddele dette, at han ei kunne gaae med paa den Grundtvig'ske Symboltheologi, der af hans mange, tildeels blinde, Efterfølgere proclameres som den rette Kirkens Regeneration. I det han fandt denne Retning tilstrækkeligen gjendreven i Rudelbach's »Evangeliske Troes-Skjold« (Kirketidende), maatte følgende Grunde især

gjøre ham betænkelig ved at tiltræde hiin Anskuelse: 1) Skriften maa, som inspireret, blive det Overordnede, Symbolet altsaa det Underordnede. 2) Af Skriften vilde Symbolet, om det tabtes, kunne restitueres, men ikke omvendt. 3) Det ligger i Sagens Natur, hvad og Erfaringen stadfæster, at den symboliske Theologie lettere og almindeligere fører til Bogstavvæsen og Bogstavhængerie, medens Skrifttheologien snarere fremkalder den aandelige Betragtning af de aandelige Ting. 4) Skriften er og bliver, som Apostlenes skriftlige Undervisning, der staaer ved Siden af deres mundtlige, Kirkens egentlige Princip.«

I alle de anførte argumenter erklærer Vilhelm sig her som »skriftteolog«; men det er dog bemærkelsesværdigt, at han i en indskudt bemærkning under det fjerde argument rent faktisk sidestiller apostlenes mundtlige undervisning, dvs. traditionen, herunder Trosbekendelsen, med deres skriftlige, dvs. Den hellige Skrift. Kirkens tilstedeværelse er for ham forudsætningen for begge dele.

Hvorledes var nu de prædikener, der blev til ud fra denne teologiske holdning? må vi spørge. I en prædikensamling fra 1849 finder vi nogle bidrag fra Vilhelm Michelsens hånd. De må dateres til tidspunkter i de nærmest foregående år, da hans helbred endnu forekom usvækket.

En prædiken til Skærtorsdag over nadverberetningen Luk. 22,14-22 har overskriften: »Hvad den hellige Nadvere skal være for os«. Nadveren er, siger han, ikke alene en begivenhed i fortiden, som vi mindes; den er også en nutidig realitet. Det er den i syndsforladelsen, som er et kald til syndens erkendelse; og det er den som et fællesskab med Herren selv, et fællesskab, som ikke engang den største bibelkyndighed kan formidle. »Jeg kan oplade Skrifterne,« læser vi i denne prædiken, »og sætte mig ved din Fod, som Maria, og lære af Dig, og det er dine Ord, som ere nedskrevne af dine Sendebud og lyde i mine Øren; men Dig selv er det ikke.« I nadveren derimod, fortsætter han, træder vi ind i »et levende Samfund med ham«, dvs. med Kristus. Men også som de kristnes indbyrdes fællesskab er nadveren nutidig og nærværende; den er »et Kjærlighedsbaand« til »medforløste Brødre og Søstre«. – En prædiken til Almindelig Bededag tager vel sit udgangspunkt i dagens tekst, Johannes Døberens ord Mt. 3,8-19: »Bærer da Omvendelsens værdige Frugter ...«, men han vender op og ned på dette ord, hvori han finder en genklang af den gamle pagt, og minder om, at selv den mindste i Gudsriget ifølge Jesu egne ord er større end Johannes. Så fortsætter han: »Ogsaa til

os skal formaningen lyde: Omvender Eder! men som en Frugt af Troen. « Til »Troens Frugter« hører ifølge denne prædiken også »det indvortes Menneskes Higen efter Gud«. Denne higen kommer til orde i bønnen. Ud fra Jesu ord Luk. 18,1 giver han derpå en vejledning i bønnens praksis og rette forståelse. Det er dette skriftsted i Lukasevangeliet, som ligger til grund for prædikens overskrift, som lyder: »Man bør altid at bede og ei blive træet«.

Begge disse prædikener er ligesom landemodeprædikenen fra 1840 præget af en fast og klar opbygning. Han begynder i noget, der forudsættes alment kendt, for derefter i prædikens hovedafsnit under overvejelse af tekstens eller temaets enkelte led at forkynde det specifikt kristelige indhold og til slut samle alle tråde i den i overskriften formulerede grundtanke. Kun ved at se nøje efter forfatteren man hans overvejelser af spørgsmål i tidens teologiske og kirkelige debat; fremstillingen er blottet for polemiseren og brug af teologiske fagudtryk, ja endog almindelige fremmedord undgår han; det synes at være ham magtpåliggende at tale et forståeligt sprog. På os kan hans stil til tider virke tung, men den har næppe været det for tænkende mennesker i hans samtid. Han ligesom drives ud i alle sine tankegangs kroge og synes på væsentlige punkter at foregribe vor tids teologisk-kirkelige tænkning, således som vi allerede har bemærket det i landemodeprædikenen fra 1840. Her bemærker vi, at hans forkyndelse ikke indsnævres til en ensidig henvisning til kristentroens etiske konsekvenser, og lige så lidt til en ensidig nådesforkyndelse. Udtrykket »Naaden skal være Lovens Fortolker«, som vi mødte i landemodeprædikenen, er karakteristisk for Vilhelm Michelsen og rammende for den forkyndelse, der lyder også i disse prædikener. Det er en forkyndelse, vi godt forstår idag; for os, som for Vilhelm Michelsen, må der bestå en levende sammenhæng mellem den tro, vi bekender, og det liv, der rent faktisk er vores.

Det skal ikke forbigås, at der i den omtalte prædikensamling også findes en prædiken af ham over teksten om Jairus' datter efter Mt. 9,18-26. Den har overskriften »Tænk altid paa Døden!« og virker med dette tema i særlig grad tung og dyster på os, som læser den idag. Vi bør imidlertid ikke se bort fra, at Vilhelm levede i en tid og i et samfund, hvor døden uundgåeligt indgik i menneskers almindelige oplevelse af livet, medens vi idag lever i en tid og i et samfund, hvor døden på mangfoldige måder søges fortrængt fra den menneskelige bevidsthed. Måske savner vi forudsætningerne for at forstå Vilhelms overvejelser i forbindelse med døden.

Man kunne ønske sig, at der i biskoppernes visitatsbog havde foreligget udtalelser til supplerings af det her anførte indtryk af Vilhelm Michelsens virksomhed som prædikant fra tiden, før han hæmmedes af sygdom. Biskop Fogtmann, som var hans biskop indtil 1851, kom imidlertid kun én gang på visitats i disse år, og det var i 1840. Hans udtalelse er sympatisk og anerkendende, men affattet i stående vendinger. Biskop Bindsbøll, der i slutningen af 1851 efterfulgte Fogtmann, har kun kendt Vilhelm som en sygdomsmærket mand. Bindsbøll kom på visitats i begyndelsen af august 1852. I løbet af de foregående måneder havde de to mænd dog flere gange haft lejlighed til at mødes, først ved kongebesøget i Thisted i juni og siden under landemode i Aalborg i begyndelsen af juli. Desuden var Vilhelm efter landemodet forblevet ca. 3 uger i Aalborg for at gennemgå en brøndkur; og under dette kurophold havde han flere gange været på besøg i bispegården. Bindsbølls udtalelse er langt fyldigere end Fogtmanns. Dens første sætning må forbydes: »Provst Michelsen tog af Dagens Evangelium – Lignelsen om den utroe Huusfoged – Anledning til at tale om, at »Ærlighed varer længst«.« – Dersom dette ordsprog har udtrykt prædikenens hovedindhold, har der været grund til at anholde en sådan udlægning af teksten. Man kan dog næppe frigøre sig for den tanke, at ordsproget har været anvendt i prædikenens indledning; det var jo Vilhelms sædvane at begynde i det almene, før han tog fat på prædikenens hovedemne. Biskop Bindsbølls følgende bemærkninger tyder da også på, at det ikke er prædikenens hovedindhold, det anførte ordsprog har indeholdt; de lyder: »Han er vel, paa Grund af Sygdom, noget svækket, men dog en god Prædikant. Han behandler et Thema med Vished, veed at afvinde det Sider, hvorfra det bliver forstaaeligt for Enhvers religiøse Følelse, er ugeneert og fri, livlig og naturlig i sit Foredrag«. Man kan vanskeligt forestille sig, at det tema, hvortil biskoppen her sigter, har været betragtninger over ærligheden, der varer længst. Hans udtalelser om Vilhelms mundtlige prædikenstil svarer godt til det indtryk, vi får ved at læse hans trykte prædikener. Bindsbøll fortsætter: »Paa dogmatiske Dybheder, paa alvorligere Ordets Kampe lader han sig ikke ind«. Som et led i en karakteristik af prædikenens ydre form må denne ytring betyde, at Vilhelm som prædikant afholdt sig fra teologisk fagsprog og kollegial polemik, så også den synes at bekræfte en iagttagelse fra læsningen af de trykte prædikener.

Det var ikke alene på prædikestolen, Vilhelm afholdt sig fra at polemisere; det var i det hele taget karakteristisk for hans livsstil. Af udtalelser i kaldsbogen ser vi, hvorledes han forstod, at andre ikke havde de samme forudsætninger som han selv og derfor måtte udtrykke sig anderledes. Om sin forgænger i embedet, Jacob Samuel Hertel, skriver han således: »Hertel var rationalist, som man måtte formode efter de Aar, hvori hans udvikling faldt«. Og om den pietistisk sindede præst, Julius Lassen, der blev hans personelle kapellan i hans sidste leveår, kunne han som sit sidste notat i kaldsbogen med rystende hånd skrive, at »han takkede ofte Gud for denne troe Medhjælper«. Med så stor forståelse kunne Vilhelm udtale sig om to vidt forskellige præstekolleger.

Ængstelser og sygdom

Med Christians afrejse til København i 1848 indtrådte der en ændring også i hans fars tilværelse. Vilhelm måtte forlade den tryghed, han havde levet i siden sit giftermål med Amalie, omgivet af en regelmæssigt voksende børneflokk; han begav sig ind i et nyt livsafsnit, hvor bekymringer og uro gjorde sig gældende, efterhånden mere og mere, medens glemte, aldrig lægte sår fra fortiden brød op med en smerte, der med tiden fik følgeskab af nye smerter.

Skønt Vilhelm var københavner af fødsel og havde slægtninge og venner fra barndom og ungdom i hovedstaden og dens omegn, havde han dog ikke sat sine ben dér, siden Vilhelmine og Alfred Hage efter deres bryllup i 1840 havde slået sig ned på Christianshavn, hvor deres velhavende og gæstfrie hjem snart blev samlingssted for tidens mest indflydelsesrige politikere og betydeligste kunstnere og dermed også toneangivende inden for den københavnske selskabsverden. At Christians mor nu levede under sådanne forhold gjorde ikke situationen lettere for Vilhelm. Jo længere tid der gik, jo vanskeligere forekom det ham at tale med sønnen om sit første ægteskab og dets skibbrud. Han havde altid forestillet sig, at dette emne kunne han først berøre, når Christian havde nået en vis modenhed, selvstændighed og uafhængighed. Det var hændt, at drengen var kommet hjem til Thisted på ferieophold fra katedralskolen i Viborg og havde stillet spørgsmål vedrørende sin mor. Hvordan var han kommet på de tanker? havde Vilhelm da måttet spørge sig selv. Havde han mødt sladder eller skoledrengedrillerier? Hvad kunne vel skoledrenge forstå? – hvad kunne hans egen dreng forstå? Det

forekom ham, at det var lykkedes ham ved disse lejligheder at bortlede opmærksomheden fra det ømtålelige emne; han ville ikke lade sig rokke i den plan, han én gang havde lagt for sønnens oplysning. Da så endelig afrejsen til København skulle forberedes, syntes Christian slet ikke at interessere sig for sagen, så Vilhelm havde ladet ham rejse, uden at han havde fået talt ud med ham. Det havde han også ment, at han kunne forsvare, for han havde allerede henvendt sig til to personer, som måtte kunne hjælpe ham med at oplyse sønnen om forholdene.

Den ene var Vilhelms ungdomsven, redaktør, cand.jur. Hans Jørgen Trojel. Indtil videre skulle Christian bo hos denne i Lille Kannikestræde i universitetets umiddelbare nærhed; det havde i enhver henseende forekommet at være en fornuftig ordning; det var også Christians plan selv at studere jura. – Den anden var D.G. Monrad, i 1848 kultusminister og således Vilhelms foresatte. Monrad hørte til de politikere, der havde deres gang i det Hage'ske hjem; man måtte formode, at han havde de bedste forudsætninger for at formidle en kontakt mellem Christian og hans mor, Vilhelmine Hage. Ud over disse to var der naturligvis også Vilhelms svoger og fætter, kancelliråd Andreas Kreutzfeldt Bang, gift med Vilhelms søster Hanne. Hanne og Vilhelmine havde været ungdomsveninder; ægteparret Bang vidste udmærket god besked med forholdene og måtte kunne give Christian oplysning og støtte.

På Christians breve forstod Vilhelm og Amalie snart, hvor godt Christian befandt sig som student i København. Han faldt hurtigt til hos redaktør Trojel og blev modtaget med åbne arme hos sin onkel Andreas og tante Hanne på Hauserplads. Alle var glade for den begavede og muntre unge mand – men ingen fandt anledning til at oplyse ham om forældrenes opløste ægteskab, endsige etablere en kontakt mellem ham og Vilhelmine Hage. Vilhelm selv lod det ikke skorte på breve til sønnen, heller ikke på faderlige råd og formaninger, for sønnens uforstandighed i pengesager bekymrede ham, skønt den næppe var større end andre jævnaldrende studenter. Men brevene indeholdt ingen oplysninger om, hvorledes det forholdt sig med hans mor; og heller ikke, da Christian var hjemme på ferie i somrene 1849 og 1850, formåede Vilhelm at komme ind på emnet. Dertil kom, skønt Vilhelm ikke rigtig ville indrømme det, hverken over for sig selv eller over for andre, at det var begyndt at knibe med hans kræfter, efter at han i 1849 havde haft en lille hjerneblødning.

Hen på eftersommeren 1850, da Christian for længst var tilbage i København til sine studier, rejste også Amalie til hovedstaden sam-

men med sin 8-årige søn Carl; de var inviteret til at bo hos familien på Hauserplads. Vilhelm selv blev hjemme i Thisted. Det skulle rigtig være en fornøjelsesrejse for Amalie, og hun skulle lære allé Vilhelms slægtinge og venner i København at kende. Vilhelm skrev til hende: »Da jeg gjerne vilde, at Du skulde see Dig om i Omegnen af Hovedstaden, foreslaaer jeg, at Du tager en Wiernervogn en Eftermiddag og kjører ud, f.Eks. til Frederiksdal eller Søllerød eller et andet Sted, Du ei har seet. Jeg tænker, Du for 3-4 Rdl. kan faae en Vogn, – – slaae Dig nu ganske til Ro og fornøi Dig paa det Bedste«. Men da Amalie kom hjem, kunne Vilhelm nok mærke, at noget var galt. Hun havde, før hun rejste hjem, forsøgt at snakke fornuftigt med Christian om hans pengesager, ja hun havde endog tilbudt ham at bringe et par gældsposter, der trykkede ham, ud af verden. Men Christian havde vist sig uventet opfarende og irritabel – ligefrem uartig! forekom det hende. Havde han sagt, at hun skulle ikke blande sig i hans pengesager? – havde han sagt noget om, at hun var jo ikke hans rigtige mor? Vilhelm forstod nok, hvad der lå bag sønnens irritabilitet: hans fortsatte uvidenhed om sin oprindelse, og så ingen anden udvej end på ny at henvende sig til D.G. Monrad, der i mellemtiden var blevet biskop over Lolland-Falster stift, men havde bevaret en bolig i København. Da Amalie skrev et alvorligt irettesættende brev til Christian, vedlagde Vilhelm derfor, så vidt vi kan forstå, en lille note, som Christian selv skulle overbringe til biskop Monrad. Der gik dog både uger og måneder, før Christian gjorde alvor af en visit hos biskoppen; men denne visit førte så at sige omgående til, at Christian blev indført i det Hage'ske hjem. Dette erfarede forældrene i Thisted af et brev, hvori Christian overstrømmende begejstret fortalte om sit møde med sin »virkelige Moder« og sine søstre.

Dette brev eksisterer ikke mere; men af efterfølgende breve fra Christian til Amalie kender vi til dets indhold og til den bestyrtelse, det vakte hos Amalie og Vilhelm. De følte sig kasserede, som tilintetgjorte, i glansen fra familien Hage, – ja havde de ikke mistet drengen for bestandig? Sådan måtte de tænke. Amalie skrev et afskedsbrev til ham, og Vilhelm fandt den ring frem, han aldrig havde fået givet Vilhelmine tilbage; hos herreekviperingshandleren på den anden side af torvet købte de desuden en smuk vest, som Christian nok kunne få brug for i det fine selskab, hvor han nu hørte hjemme. Skønt forældrene i Thisted af efterfølgende breve fra Christian nok forstod, at han aldrig havde forestillet sig et brud med dem, mindskedes Vilhelms uro og bekymring næppe. Han havde

halvvejs lovet Christian at komme en tur til København i sommeren 1851; denne plan opgav han. Et besøg af døtrene Lise og Hanne i Thisted i juni måned, som Christian havde insisteret på, gav kun anledning til misforståelser og skuffelse. Samme år fik Vilhelm på

Som yderligere Beviis



Offentlige Vidnesbyrd om de Goldbergske galvano-electriske Rheumatismus Kjøders fortrinlige Virkninger, hvilke i Thisted kun erholdes ægte og uforfædte hos Dr. Fr. Jacobsen & Desfauer, i Nykjøbing paa Morsø hos Dr. P. R. Bang, og i Løgstor hos Dr. A. Lunø.

Efter at min Kone i længere Tid havde lidt af Gigt i Hovedet og Lænderne, købte jeg hos Dr. Kjøbmand S. Jacobsen her i Byen, en af de Goldbergske Kjøder, og efter at hun havde baaret den i kort Tid, blev hun aldeles befriet fra dette Onde, hvilket jeg herved jerne bevidner til Efterretning for andre Lidende.

Helslebøe, den 13de Mai 1852.

J. P. Præstmark,
Uhrmager.

Efter i længere Tid at have lidt af de utaalelige Gigtmerter saavel i enkelte Dele, som og i hele Legemet, og efter forgjæves at have brugt alle optænkelige Lægemidler mod samme, købte jeg omvendt en af de Goldbergske Gigt Kjøder til 4 Rbd. hos Dr. A. Pezin i Aarhus. To Dage efter at jeg havde baaret denne Kjøde paa Legemet, sporede jeg allerede en mærkelig Lindring, der tiltog daglig, og førte endelig til det Resultat, at jeg aldeles blev befriet for Smerterne, som heller ikke senere mere have indfundet sig, og som selv ved indtrædende Forandringer i Værelset ikke give mig mindste Paamindelse om den forhen saa stemme Plage.

Til Opmuntring for andre glættende Mennesker sigedes at forsøge dette heldbringende Midde, undlauder jeg ikke at meddele Nærværende til Offentliggjørelse.
Odde, den 1ste Mai 1852.

Andersen,
Gartner.

Announce i
Thisted Amts-
avis.

ny en lille hjerneblødning, og i årene, som fulgte, gik det jævnt ned ad bakke med kræfterne; han led også af hyppige smertefulde mavekramper.

For den tids mennesker var sygdom en realitet, enhver måtte regne med, og som der næppe var meget andet at stille op imod end, så vidt muligt, at søge at forebygge, måske standse forløbet af. Mod smerter bar man ofte en kobberkæde på det syge sted; når kæden ikke var i brug, blev den lagt i en skål med eddike for ikke at blive irret. Velhavende folk søgte at styrke deres helbred ved ophold på berømte kursteder i udlandet; til kuren hørte ofte bade og indtagelse af store mængder af kildevand, foruden overholdelse af diæt og en regelmæssig levevis. Mindre velhavende søgte en tilsvarende styrkelse ved de kursteder, der opstod også i Danmark omkring tidligere tiders helligkilder. Således var kurbadet i Klampenborg nær Kirsten Piils kilde meget søgt, men også Aarhus og Aalborg havde deres kurbade. Foruden vandet fra de stedlige kilder kunne man også drikke forskellige slags kildevand, der indførtes fra udenlandske kursteder og kunne købes på apoteket efter lægeordination. Man kan forestille sig, at de mange tønder og flasker har krævet både megen lagerplads og megen arbejdskraft, og forstår måske på denne baggrund, at Amalies far, apotekeren i Frederikshavn, i et brev til sin datter kunne skrive: »Jeg er med 15 daglig givne Arbeidskarle saa beskæftiget, at jeg neppe har Madro.« Fra sommeren 1851 søgte Vilhelm at styrke sit helbred ved gentagne kurophold dels i Aalborg, dels i Aarhus; mod mavesmerterne brugte han kobberkæden.

Større bekymring end for sit eget helbred synes Vilhelm dog at have haft for datteren Annines. Fra 1852 måtte Amalie gang på gang rejse til København med hende for at konsultere hovedstadens førende læger i anledning af en knæskade, barnet havde pådraget sig, måske ved spark af en hest. Et år tog Amalie ophold med Annine på Klampenborg kurbadeanstalt. Ud af Vilhelms breve fra disse år kan vi læse, hvorledes forældrenes sindsstemning svingede mellem håb om helbredelse og frygt for varigt mén. Til sidst måtte de kort før Vilhelms død i 1855, da Annine var 12 år gammel, med tungt sind tage beslutning om at lade knæet operere, således at det for at befri hende for smerter blev gjort stift.

Fra sin ungdom af havde Vilhelm regnet sig selv for at være ved godt helbred; og siden ankomsten til Thisted havde han bestandig sørget for som afveksling fra det stillesiddende arbejde i sit kontor

også at færdes meget i det fri til styrkelse af helbredet og forebyggelse af sygdomme. Fra sit første ægteskab havde han 3 børn, og i ægteskabet med Amalie fik han yderligere 6. I kaldsbogens selvbiografiske afsnit har han omhyggeligt anført navne samt fødselsår og -dag for alle 9 børn; man bemærker, at han desuden i kaldsbogen har afsat plads til endnu flere børns data. Endnu i efteråret 1849, da datteren Camilla fødtes som den yngste i rækken, regnede han altså med at sætte flere børn i verden. Men 1849 er tillige det år, hvor han ramtes af den første hjerneblødning, ligesom 1849 er året efter, at Christian forlod barndomshjemmet i Thisted. Hvorledes Christian selv oplevede denne omplantning, og hvorledes hans liv kom til at forme sig i de følgende år, vil siden blive berettet. Her skal der blot peges på en påfaldende samtidighed mellem indtrædelsen og forløbet af den sygdom, der førte til Vilhelms død kun 51 år gammel, og det opbrud af ængstelse og uro, sønnens skæbne i disse år voldte ham.

At være – ej at synes

Ligesom biskop Fogtmann i 1840 bemærkede også biskop Bindsbøll i 1852, at mange kirkegængere, især mandlige, var tilbøjelige til at søge sig en plads i kirkens sideskib og nær dens udgang for uden at vække for megen opsigt at kunne forlade kirken før gudstjenestens afslutning. Under visitatsgudstjenesten i 1852 bestod tjenestens anden halvdel i de unges overhøring i kristendom; den overværedes kun af ganske få voksne. Kirkegængerne i Thisted havde i det hele taget for vane at sidde spredt over det store kirkerum. For at få lidt samling på sin menighed lod Vilhelm i hvert fald i en periode sidegangen kirkestole aflåse, så man ikke kunne komme derind uden nøgle. At dette blev taget ham ilde op af folk, der følte det som et indgreb i deres hævdvundne rettigheder, ser vi af en bemærkning i skomager Anton Lomborgs erindringer fra disse år, aftrykt langt senere i Historiske Aarbøger for Thisted Amt. Det var i det hele taget ikke let at ændre på skik og brug. Vilhelm forsøgte f.eks. at indføre altergang om søndagen i tilslutning til prædikentjenesten i stedet for ved en speciel gudstjeneste om fredagen; men det viste sig ikke muligt.

Anton Lomborg gik til præst hos Vilhelm og konfirmeredes af ham i 1849. Om sin præstegang siger han, at den bestod i »tør opremsning«, idet han tilføjer: »Ja vi havde endog stil ved præsten!«

Hvad ligger der nu bag denne detalje? Måske har Vilhelm som skolevæsenets øverste lokale myndighed søgt at bøde på konfirmandernes manglende skolekundskaber ved at give dem et ekstra kursus i dansk retskrivning! Fra Vilhelms breve til Amalie ved vi, hvor tungt det med årene faldt ham at undervise konfirmanderne; således skriver han den 30. august 1850: »Ved ingen Leilighed føler jeg min Træthed mere end ved at undervise. Prædikenen er mig ei heller saa anstrengende som Konfirmandlæsningen. Derfor maa jeg glæde mig ved kun at have 12 i Sommer, men gruer for de Mange til Vinter, ja pønser paa at tage dem i to Hold, Drengene for sig og Piger for sig, om der skulle blive overvættede Mange«.

Anton Lomborg har intet som helst godt at berette om Vilhelms virksomhed som præst i Thisted. Han fortæller således også, at provsten, når han så, at der kun havde indfundet sig ganske få personer for at gå i kirke, helt kunne opgive at holde gudstjeneste. Ud fra alt, hvad vi ellers ved om Vilhelm Michelsen, er det utænkeligt, at dette kan være sket af dovenskab; men man kunne måske nok forestille sig, at han har været syg en søndag morgen. Anton Lomborg kom ligesom sin senere hustru til at tilhøre en lille kreds af »vakte«, der i 1854-55 dannedes omkring kapellan Lassen. Også den senere fru Lomborg havde gået til præst hos Vilhelm, men hun var blevet konfirmeret af Lassen og havde »fået øjnene opladt« ved hans forkyndelse. En uklar ytring af fru Lomborg på hendes ældre dage er blevet udlagt som et vidnesbyrd om, at Vilhelms prædikener nærmest havde karakter af landbrugsforedrag. Det ser ud til, at man uden videre har gjort Vilhelm, der intet som helst kendskab havde til landbrug, til hovedperson i de anekdoter om vantro præster, der var i omløb blandt de vakte. Lomborgs og hans hustrus udtalelser vidner imidlertid om, hvor vanskeligt det var for Vilhelm at vinde gehør i kredse af den jævne befolkning. Alle kom ganske vist før eller senere i personlig berøring med deres sognepræst, i hvert fald, når der skulle forrettes dåb, konfirmation, brudevielse eller begravelse; men disse handlinger skulle der betales for kontant som for en anden vare eller serviceydelse, hvad der næppe har virket fremmende på samtalen mellem præsten og hans sognebørn forud for handlingerne.

I Vilhelms breve til Amalie vidner mange ytringer om hans varmt medfølelse sindelag over for de små i samfundet, de syge og gamle, de sørgende og lidende. Det er breve fra årene 1850-55, det tidsrum, hvor enten Vilhelm eller Amalie ofte i perioder var borte fra hjemmet. Vi læser således: »Fru Eggert er blevet gammel og graa, blyfar-

vet i Ansigtet og taler meget om den tabte Søn«. »En stakkels Mand, Peter Broe, har aflivet sig ved hængning – med Psalmebogen paa Brystet«. »Igaar havde jeg Berettelse, en Søster til Johannes Jensen; Manden har Carrousel-Bane. Dernæst besøgte jeg de gamle Folk, som sendte os Øl, og takkede. Derfra til Enkemadam Bertelsen, lovende hende en Afskrift af Liigtalen«. »Skomager Bech er pludselig død af delirium tremens; dog fik han gjort Testamente nogle Timer før.« »I Formiddags gik jeg ud til Md. Petersen, som har været meget syg. Hun laae i Sengen og havde igaar været i Vildelse; jeg tænker, hun gjør det ikke længe. – Paa Hjemveien en længe skyldig visit til Postfører F., fandt Konen bleg, svag og klynkende«. »Carrousel-Mandens Kone er død. Behrens har mistet en 4-aarig Dreng. Den voksne Søn forkyndte mig det under Taarer. Det var Kighoste, der slog sig paa Brystet. Tæring.« Når Vilhelm var på kur i Aarhus eller Aalborg, gik hans tanker ikke blot til familien i Thisted, men også til sognebørnene; i et af brevene læser vi f.eks.: »Hvordan er det med Chr. Olesen, der boer vester i Byen? Send ham fra mig noget Sygemad og nogle Mark. Den stakkels Mand er haardt angrebet for Brystet«. Under opholdet i Aalborg 1852 skrev han til Amalie: »I det jeg mere og mere kommer til den Erkjendelse, at en Præst virker nok saa Meget ved Besøg hos Enker og Syge som ved sin Prædiken, beder jeg Dig leilighedsviis at gaae ind til Md. Krogsgaard paa Møllen og hilse fra mig. Tag kun Frederik med paa Møllen. I vil begge blive meget velkomne. Se og til Fru Fisker og til Fru Nyborg. Disse gamle Koner holde ogsaa af Besøg.« Hans sidste breve til Amalie er kortfattede og næppe læselige; men endnu et par måneder før sin død giver han hende meddelelser som de ovenfor anførte.

Det er dette billede, der i brevene til hustruen aftegner sig af hans færden blandt de mennesker, han var præst for. Brevene rummer ingen klage over den tillukkethed og uforstand, han også må have mødt. Men efterhånden som hans sygdomstilstand forværredes, tager hans klage over legemlige besværligheder til. Kuropholdene synes i højere grad at have henledt hans opmærksomhed på sygdomstegn og kurdetaljer end at have givet ham mulighed for at slappe af fra den daglige stress. Hans rastløshed under kuropholdene synes at afspejle den overdrevne flid, hvormed han hjemme passede sit embede, så længe kræfterne slog til. Hans største bekymring i de senere år, hvad enten han var hjemme eller paa kur, gjaldt sønnen Christian og dennes fremtidsmuligheder; han plagedes også af skuffelse over det mislykkede gensyn med døtrene Lise og Hanne i sommeren

1851 i Thisted. Skuffelsen mildnedes noget efter datteren Lises ægteskab i 1853 med digteren Carl Ploug, og i hans sidste leveår opstod der en brevveksling mellem ham og Carl Ploug, til hvem han betroede sine bekymringer for Christian. Under kuropholdene var, ud over næsten daglig at skrive til Amalie og modtage tilsvarende breve fra hende, hans største fornøjelse de lejligheder, der ind imellem bød sig for en »passiar« med præstekolleger, med biskop Brammer i Aarhus eller med biskop Bindebøll i Aalborg. Den slags samtale havde han ingen mulighed for hjemme i Thisted.

Med udførlig henvisning til Anton Lomborgs erindringer opsummeres i Nedergaards »Præste- og Sognehistorie« Vilhelms virksomhed som præst i Thisted med følgende ord: »Han var af den gamle skole, svag de senere år, rationalist, tør som prædikant; kirkegangen var ringe.« Til sammenligning anfører Nedergaard, stadig med Lomborg som kilde, at kirkegangen var »god« hos kapellan Lassen. Han glemmer imidlertid at bemærke, at kirkegangen under Vilhelms efterfølger i embedet var omtrent som i Vilhelms tid og i hans forgængers. Det ser altså ud til, at de vakte er gået i kirke hos Lassen, men at dette ingen ændring har medført for sognet som helhed.

At Nedergaards opfattelse af Vilhelm Michelsen i alt væsentligt er fejlagtig, ved vi på grundlag af langt mere pålidelige kilder. Fejlopfattelsen skyldes dog ikke udelukkende et uheldigt valg af kilde-materiale og en ukritisk benyttelse af det. Den har også sin årsag i den omstændighed, at man i Vilhelm Michelsens efterslægt har været yderst tilbageholdende med oplysninger om denne forfader. Endnu generationer senere har skilsmisens skygge og skam tynget hans efterkommere fra ægteskabet med Amalie. Man opbevarede dokumenter, der vedrørte dette livsløb, men læste dem ikke. Da omtalen til sognehistorien skulle skrives, har der ingen oplysninger været at hente hos efterslægten.

Ét minde bevaredes dog, næsten som hans testamente til sine efterkommere. Det er motto'et »Esse non videri«, dvs. »at være, ej at synes«. Det er et irriterende ord. Det kan opfattes som et forsøg på at retfærdiggøre manglende succes udadtil. Men det kan også tolkes som en holdning, der uden skelen til andres mening, af indre drift eller af ydre omstændigheders tvang, samler sig om en tilværelse inden for de faktiske muligheders ramme.

Ariadnes tråd

Siden ankomsten til Thisted i 1837 havde Vilhelms faktiske udfoldelsesmuligheder været begrænsede. De øgede embedsopgaver var ham en hjælp til at overleve, men tillige en hindring for alle planer om fortsatte teologiske studier. I Thisted måtte han også savne den samtalepartner, han i Nakskov havde haft i adjunkt Hjort, når det gjaldt overvejelse af teologiske emner. At han i alle andre spørgsmål end de teologiske talte fuldstændigt åbent ud med hustruen Amalie, forstår vi ud fra alle hans breve til hende. Det synes imidlertid at have været hans opfattelse, at teoretisk-teologiske spørgsmål talte man ikke med en dame om. Broderen Severin var heller ikke den rette samtalepartner for ham; denne havde ikke søgt teologistudiet af egen drift, men var blevet presset til det af sin far, præsten ved Holmens Kirke. I Severins familie holdt man meget af Vilhelm, samtidig med, at man opfattede ham som »en distræt stuelærd«. Den omstændelighed i fremstillingen, der nok var Thistedprovstens handicap som prædikant, skyldtes måske netop, at han i så høj grad var henvist til sine egne overvejelser af forkyndelsens indhold. Han gjorde sig al tænkelig umage for at tale folkeligt forståeligt, men det var vist kun de færreste, der forstod ham; de vakte gjorde det i hvert fald ikke. – Han elskede Amalie og støttede sig med årene mere og mere til hende; men forsmædelser ved forliset af det første ægteskab forvandt han aldrig. Han kunne vel fortrænge tankerne derom, men gjorde det samtidig umuligt for sig selv at oplyse Christian om hans mor. Selv efter at Christian i 1850 som 18-årig havde lært hende og søstre Lise og Hanne at kende, var det kun med stor pine, han formåede at tale med sønnen om dem. – Fra hovedstaden, hvor han var vokset op og havde haft sine ungdomsår, følte han sig forviist. København var dengang kun en lille by; hvor let ville han ikke dér på gaden kunne løbe på Vilhelmine eller Alfred Hage! Og da Amalie i maj 1852 foreslog ham at tage det års kurophold på Klampenborg kuranstalt, hvor hun selv befandt sig med datteren Annine, afslog han også det, for lidt længere nordpå ad Strandvejen, ved Springforbi, havde familien Hage sin sommerbolig, Stokkerup, på en stor grund ud mod Øresund. Til Amalie skrev han: »Om min egen Reise kan jeg umulig tage Bestemmelse, førend Kongen og Biskoppen have været her – om de komme. Iligemaade veed Du jeg er bange for Kjøbenhavn og mod overfor Klampenborg, der ligger nærmere Stokkerup.« Hans liv som sognepræst og provst i Thisted kunne vel ud-



Villa Stokkerup. Familien Hages sommerbolig, opført af Alfred Hage (Det kgl. Biblioteks billedsamling).

adtil synes begivenhedsløst og uinteressant, men i sindets indre var det et virvar af vildveje, blindgyder og kampe.

Intet under derfor, at Vilhelms helbred tidligt svækkedes. Hans søster Hanne og svogeren Andreas Kreutzfeldt Bang, der fra 1852 havde titel af justitsråd, havde ofte inviteret Vilhelm og Amalie til København og var nu flyttet fra deres lejlighed på Hauserplads til en bolig i Frederiksberg Bredegade. I de landlige omgivelser på Frederiksberg slap familien Bang for at rammes af koleraen, der i sommeren 1853 rasede i København; men for Vilhelm og Amalie var det ikke til at tænke på en rejse det år. I 1854 flyttede familien Bang imidlertid ind på Fasangaarden i Frederiksberg Have, og dette år blev indbydelsen til et sommerophold ikke afslået.

Fasangaarden, som den dag idag ligger med sin private have som en enklave i Frederiksberg Have, var allerede dengang et minderigt sted. Den har navn efter et fasaneri, der hørte til Frederiksberg Slot fra dets opførelsestid. I fasaneriet foretog man opdræt af fasaner for at udsætte dem blandt de vilde og således øge bestanden. Oehenschläger havde i en årrække haft Fasangaarden som sin sommerbolig; og i 1850 var den blevet overdraget til H.C. Ørsted som æresbolig, men denne nåede ikke at flytte derind før sin død. Da gården i



Fasangaarden i Frederiksberg Have. I en årrække havde Oehlenschläger boet her om sommeren; fra 1854 var den helårsbolig for justitsråd A.K. Bang (Det kgl. Biblioteks billedsamling).

1854 blev ledig, kunne justitsråd Bang som kongelig embedsmand overtage den som helårsbolig for sig og sin familie.

Den opstandelse, det vakte, da Grundtvig i 1825 udsendte »Kirkens Gienmæle«, havde stærkt berørt Vilhelm som ung teologisk kandidat, og i sine modne år som præst havde han måttet overveje Grundtvigs teologi og afgrænse sin egen i forhold dertil. Men også i 1854 gav Grundtvig anledning til megen diskussion, og under sommeropholdet på Fasangaarden faldt samtalen naturligt nok på ham. I 1851 havde Grundtvig til almindelig forargelse, endnu før sørgeåret efter hans første hustru, Lise, f. Blicher, var udløbet, giftet sig med Marie Toft, f. Carlsen. I maj måned 1854 havde hun født ham en søn, Frederik Lange Grundtvig, men selv var hun død i begyndelsen af juli – altså ikke »i barselseng«, som snakken gik! Vilhelms søn Christian var også til stede på Fasangaarden ved denne lejlighed; det er højst tænkeligt, at han selv har ført samtalen ind på dette spor, for han havde tidligere på sommeren været til sin søster Lises bryllup med Carl Ploug, der fandt sted på familien Hages landsted Stokkerup den 6. juni 1854. Vielsen var blevet foretaget af

N.F.S. Grundtvig; og man bemærker, at den altså fandt sted i tidsrummet mellem Frederik Lange Grundtvigs fødsel i maj og Marie Grundtvigs død i juli. Denne detalje har næppe heller undgået Vilhelm Michelsens opmærksomhed. Så meget mere bevægende forekommer beretningen om et ordskifte, der fandt sted mellem justitsråd Bang og Thisted-provsten; den kan læses i et brev fra en langt senere tid fra Christian Michelsen til hans 12 år yngre halvbroder Villiam. Christian, som havde en bemærkelsesværdig god hukommelse for replikker, situationer og datoer, fortæller:

Grundtvigs Kone (Fru Toft) var i juli død i Barselseng med en sund Dreng, der vel lever endnu. Onkel Andreas udtrykte sin Afsky over senilis amor paa sin egen excentriske uholdbare Maade: »Saa gaaer denne gamle Æsel hen og gifter sig i sit 70^{de} Aar og – naturligviis dør Konen i Barselseng, det er ham ret, det har han fortient!« Da lagde vor Fader, ingenlunde en Tilhænger eller endog blot en Ven af N.F.S.G., sig derimellem, og med et halvt apoplectisk Ansigt, Krøbling helt igjennem, revsede han den manglende Logik i Onkel Andreas' Tale. »Ulogisk, Andreas, ulogisk! Naar Du mener, at Grundtvig ikke er fysisk berettiget til at gifte sig, saa har han jo med sin Søns Fødsel beviist Urigtigheden af din Mening, ja i den Grad viist sig dygtig, at hans Kone endog desværre er død!«

Christian tilføjer følgende kommentar: »Jeg vil lade uafgjort, om man ikke kan finde Noget at indvende mod vor Faders Logik. Bedre er den i al Fald end Onkel Andreas' og et mærkeligt Tegn paa Aandfuldhed hos en saa svag Mand.«

Også Søren Kierkegaards angreb på den »officielle Christendom« i 1854-55 berørte Thisted-provsten dybt. Derom vidner et brev skrevet i 1870 fra Christian Michelsen til broderen Villiam: »Mig vil den stakkels Fader aldrig ud af Sinde, der i sin sidste Tid gik over til Kierkegaards Anskuelse: Præster er en Uting! Han var ved Begyndelsen til Ariadnes Traad. Gud maa vide, hvad denne Kjæmpe i Speculation havde faaet ud, om han havde levet lidt endnu!«

Udtrykket: »Præster er en Uting!« er ikke direkte et Kierkegaard-citat, men maa formodes at være Vilhelm Michelsens egen formulering af Kierkegaards angreb på præstestanden i den af staten økonomisk sikrede folkekirke. Når man kender Christians evne til at fastholde replikker, må denne opfattelse anses for nærliggende; det kunne dog også være Christians egen sammenfattende formulering af flere forskellige ytringer af hans far fra dennes sidste le-

veår. Det ser ud, som om Christian i dette udtryk finder et vidnesbyrd om sin fars beklagelse af et liv som præst; men intet i alle øvrige vidnesbyrd om Thisted-provstens sidste tid bekræfter en sådan tolkning. Snarere synes man i ytringen at fornemme den »indrømmelse«, der for Kierkegaard var forudsætningen for et liv i trygge kår som præst i Den danske Folkekirke, dvs. den indrømmelse ikke at være noget »sandhedsvidne« i samme forstand som de første kristne martyrer.

I den græske mytologi fortælles det om helten Theseus, at han, før han begav sig ind i labyrinten i Knossos for at kæmpe mod uhyret Minotaurus, fik et garnnøgle af kongedatteren Ariadne. Garnets yderste ende fastgjorde han ved labyrintens portstolpe, og efterhånden som han trængte frem i dens forvirrende gange, rullede han det af nøglet. Efter at have fældet uhyret fandt han atter vej ud af labyrinten ved hjælp af Ariadnes tråd, som han intet øjeblik havde sluppet.

Hvad der for Christian var »Ariadnes Traad« og »Begyndelsen« til denne må læseren overveje. Udtrykket forekommer dunkelt, men er tankevækkende. Man kunne spørge:

Når Vilhelm i sit livs sidste måneder søndag efter søndag i al slags vejr stred sig over torvet og kirkegården ved Amalies arm for at tage del i menighedens gudstjeneste, der forrettedes af hans personelle kapellan, Julius Lassen, lededes han da ikke på vejen ud af livslabyrintens virvar af den Ariadne-tråd, som han i sit livs omskiftelser altid havde holdt fast ved? Når nogen prøvede at holde ham tilbage fra kirkegangen og skåne sig selv for denne uhyre anstrengelse og han da svarede: »Lad mig dog! Det er min eneste fornøjelse!« – var det da ikke Ariadne-trådens vej, han gik? Da han, efter at den tunge beslutning om at lade Annines knæ operere var blevet taget i maj 1855, i et brev til Amalie i København udbrød: »Ak, skal den stakkels lille Annine nu tilbringe en lang Sommer paa Hospitalet uden Nogen inde og opmuntre hende!« – var det da ikke takket være den samme ledetråd, han for en stund glemte sin egen plage for barnets? Og da Amalie endelig var hjemme hos ham i Thisted og de for sidste gang var i kirke på Trinitatis søndag – da han den følgende søndag lå lammet i sin seng og et øjeblik vågnede op af en slummer og sagde: »Idag bliver der prædiket om Lazarus' opvækkelse!« – og da han for sidste gang nød Den hellige Nadver og udbrød: »Herre Jesus, an-nam nu min sjæl i din hånd!«, vendte sig om på lejet og sagde: »Ja, nu vil jeg dø som Luther!« og lidt efter bad aftenbønnen fra sl. 4, v. 9,

hvoraf kun ordene: »— sove — du Herre —« var hørlige, vandrede han da ikke med faste skridt langs den ledetråd, han livet igennem aldrig havde sluppet?

Mindeord og monumenter

Thisted-provsten Vilhelm Michelsen døde den 20. juni 1855 og blev begravet den 26. juni. Der findes endnu nogle vidnesbyrd om hans sidste dage og om hans død og begravelse.



Amalie Michelsen, f. Hansen. Fra de senere år.

Først og fremmest er der, på sørgerandet brevpapir, et brev fra Amalie Michelsen til Vilhelms svigersøn, Carl Ploug; det er et svar på et brev fra ham og hans hustru Elise Ploug, Vilhelms ældste datter Lise, der var døbt Elisabeth og siden sit ægteskab kaldte sig Elise. Medens datteren Hanne som gæst hos Severin og Anine Michelsen i Vrensted præstegård i Vendsyssel synes at have været til stede ved begravelsen, var Plougs der ikke, idet Elise Ploug i maj 1855 havde født en datter. Amalie Michelsens brev lyder:

Thisted, den 15/7 55.

Kjære Hr. Ploug!

At jeg først nu takker Dem for Deres venlige deeltagende Brev har sin Grund deri, at jeg har haft ondt ved at samle mine Tanker saameget, at jeg har kunnet skrive et nogenlunde sammenhængende Brev, og omendskjøndt jeg gjerne og altid baade mundtlig og skriftlig taler om min kjære uforglemmelige Michelsen, saa angriber det mig dog meget, da jeg kan mærke, at disse sidste sørgelige Uger har taget paa mine Kræfter. —

Endnu har jeg ikke fornummet den Ro, som jeg selv troede vilde komme, naar Vor Herre engang vilde gjøre den Forandring, som nu saa brat skete; endnu føler jeg kun bitter Smerte over Tabet af min elskede, eneste, trofaste Ven og Beskytter; en Tomhed og et Savn, som kun kan føles, ikke beskrives. Jeg tør for Gud og Mennesker vidne, at jeg aldrig har følt mig træt eller besværet ved at pleie ham, og selv den Ængstelse og Uro, der bestandig var over mig, naar han var fraværende, var nu engang bleven mig til Vane, og jeg belønnedes ti-fold derfor, naar jeg atter samledes med ham, den kjærlige, fromme, overbærende Ægtefælle. Jeg vil og tør jo ikke beklage mig over min tunge Skjæbne, Gud har jo ladet mig leve 14 lykkelige Aar med den bedste og ædleste Mand; han har skjænket mig 6 herlige Børn; hvad kan jeg vel have at ønske mere i denne Verden. Ja! jeg vil og skal nu samle alt mit Mod og al min Kraft og stride for de kjære Børn, han har efterladt mig, gjøre for dem, hvad jeg formaaer; og forresten lægge deres Fremtid i Guds Haand. Han vil ikke forlade os, derom er jeg forvisset.

Michelsen taledes saa ofte og saa meget om Dem og Elise i sine sidste Dage. Han var saa glad ved at vide hende under Deres Beskyttelse, han sagde ogsaa til mig flere Gange: »Henvend Dig til Ploug, han vil nok tage sig af Dig.« Hans Tanker dvælede forresten kun lidt ved det Timelige, han længtes saa

inderlig efter Forløsning, han følte sig saa træt og besværet, og sandelig, han leed meget i de sidste 14 Dage.

Hvor inderlig god var ikke Gud imod mig, at han lod mig komme hjem til ham, imedens han endnu var rask; jeg havde en Forudfølelse af, hvad der ville skee, under mit Ophold i Kjøbenhavn, thi min Bøn til Forsynet Nat og Dag var, at jeg maatte komme hjem og lukke hans Øjne; havde han døet, medens jeg var borte, troer jeg ikke mere jeg var bleven til Menneske; i 2 Dage levede vi lykkeligt efter min Hjemkomst, om Søndagen var vi i Kirke sammen, og om Natten vaagnede han op med besværet Aandedræt, og blev ved dermed, lige til han døde, han tog sig altid til sit Bryst og klagede over Smerter der; og dog siger jo Lægen, at det var Hovedet, der var meest angrebet, og at det var derfra det dødelige Slag kom.

Jeg har tænkt paa at lade indgive i Trykken nogle Prædikener, som man kan see, at han selv har bestemt dertil; og skulle der komme noget Klækkeligt ind derfor, har jeg bestemt Overskuddet til at sætte ham et Monument for. – Hvor gjerne vilde jeg ikke i denne Tid tale med Lise og fortælle hende saameget Godt om den kjære hedengangne Fader, o! hvor vilde baade De og Elise have elsket ham, dersom De havde kjendt ham. – Jeg troer Lise har et heldigt Portrait af sin Fader, jeg vilde saa gjerne have taget 3 eller 4 efter det. Det besørger hun nok for mig. Undskyld at jeg har trættet Dem saalænge. Hils Elise fra Deres kjære Svigerfaders sørgende Enke.

A. Michelsen.

Vilhelm Michelsens yngste søn, den næstyingste i børneflokket i Thisted præstegård, Frederik, der senere blev læge, anfører i sine barndomserindringer, optegnede i 1927, de få træk, han mindes fra sin fars død og begravelse. Han var kun godt 7 år, da faderen døde, medens broderen Oscar var et år ældre. I disse erindringer læser vi:

Da Dødskampen nærmede sig, blev jeg sendt efter Lægen, Onkel Christian. Han var ikke hjemme, og jeg ilede da op til Distriktslægen, Willemoes, som boede ved Indgangen til Plantagen. Da jeg paa Hjemvejen til Præstegaarden passerede Torvet, hørte jeg de forbigaaende meddele, at nu var Provsten død. – En smuk Sommerdag 1855 blev min Fader begravet. Det eneste, jeg husker fra Begravelsen, er, at Oscar og jeg stod paa Trappen til Præstegaarden mellem de to Lindetræer, iført Bluse med lakeret Bælte og lange Benklæder, alt havde Moder ladet sy til os af en af Faders Præstekjoler. Selve Begravelses-højtideligheden har jeg ingen Erindring om.

I Thisted Amtstidende kunne man imidlertid den 28. juni 1855 læse et referat af denne højtidelighed. Der var mange til stede i kirken, både fra landet og fra Thisted By, ligesom der var tilrejsende begravelsesgæster, deriblandt stiftsprovst Hald fra Aalborg. Af Vilhelms søskende uden for Thisted var de nærmestboende Severin, der nu var sognepræst i Vrensted, og Frantz, der var læge i Hjørring. Disse to må formodes at have været til stede. Det var imidlertid ikke Severin, der forrettede begravelsen og holdt den egentlige ligprædiken, men den personelle kapellan, Julius Lassen. Kapellan Lassen, som Vilhelm havde måttet antage fra september 1854, havde i de forløbne 10 måneder haft en betydelig indflydelse i provstehjemmet, og dette samtidig med, at han færdedes i de vaktens kreds. Han var en ikke helt ung cand.theol., der både før og efter perioden i Thisted gik fra den ene ansættelse som personel kapellan eller hjælpepræst til den anden og først som 50-årig opnåede fast embede. Den 23-årige Christian fandt hans tilstedeværelse i hjemmet utålelig, medens både provsten og provstinden synes at have sat pris på ham.

Et par uger efter begravelsen gav kapellan Lassen Amalie den tale, han havde holdt, smukt renskrevet i et stilehefte med sort voksdugsomslag, og hun bevarede den, så længe hun levede, som et dyrebart minde. Han kalder sin tale »Mindeord«, og det er den også snarere end en prædiken. På os, som læser den idag, kan den virke langstrakt og kedsommelig; i så henseende adskiller den sig dog næppe fra andre begravelsestaler på den tid. Man fornemmer imidlertid i den en hengivenhed både for den afdøde provst og for provstinden, hvad der især ytrer sig igennem de mange træk fra Vilhelm Michelsens allersidste tid, som han anfører, og hvoraf adskillige allerede er indgået i denne fremstilling. Lad os dog her sammenhængende citere et afsnit af disse »Mindeord«. I det sorte voksdugshefte læser vi:

Han var saare samvittighedsfuld i Opfyldelsen af alle sine Gjæringer og Pligter, og han var det netop af virkelig Kjærlighed til Sandheden. Vistnok har ogsaa denne Overanstrengelse i Arbeide under Udførelsen af de saare mange Forretninger, der paahvilede den Afdøde i hans Embede her – maaskee i Forening med en hemmelig Lidelse, der har naaget paa hans Hjerterod – bidraget til fortidligt at nedbryde hans Sundhedskraft midt i hans Manddoms bedste Aar.

Til disse ord har Amalie sikkert kunnet nikke genkendende, også til dem om »en hemmelig Lidelse«. Men måtte sådanne ord ikke kunne



Fra den gamle kirkegård i Thisted.
På korsets tværbjælke læser vi Ps.
4,9: »I Fred vil jeg lægge mig og
sove thi du Herre alene skal lade
mig boe tryggeligen.«

give næring til nyfigne gætterier blandt tilhørerne? – og må de ikke på sønnen Christian have virket som en uudholdelig taktløshed? Christian omtalte siden kapellan Lassen med afsky.

Om det lykkedes Amalie Michelsen at få udgivet sin mands efterladte prædikener er uvist og næppe sandsynligt. Men et monument blev rejst, hvor så pengene til det end er kommet fra. Der findes et fotografi af et stort stenkors på hans grav på Thisted kirkegård. På korsets tværbjælke læser vi indskriften:

Ps. 4.9
I FRED VIL JEG LÆGGE MIG OG SOVE
THI DU HERRE ALENE SKAL LADE MIG
BOE TRYGGELIGEN

Dette er den fulde ordlyd af Vilhelm Michelsens aftenbøn, som han fremstammede på sit dødsleje, og som Amalie således lod sætte på hans gravsten.

Amalies monument er for længst gået til grunde. Idag er næsten alle grave på den gamle kirkegård i Thisted sløjfede, og kirkegården ligger som et åbent grønt område omkring kirken midt i byen.

I et allerede omtalt brevcitat fra 1870 til halvbroderen Villiam har Christian Michelsen imidlertid også rejst en slags monument for sin far. Som mejslet i granit bærer det inskriptionen:

DENNE KJÆMPE I SPECULATION

De to mennesker, der bedst kendte og forstod Thisted-provsten, hustruen Amalie og sønnen Christian, har hver for sig peget på noget væsentligt i hans personlighed: hans barnlige hengivelse på den ene side og på den anden hans kamp med livsproblemerne. Hengivelse og kamp – begge dele hører med til et portræt af denne præsteskkikelse fra forrige århundrede.

Socialisten

Gaudeamus Igitur

Med vidnesbyrd fra Viborg Katedralskoles rektor i lommen ankom Christian Michelsen 16½ år gammel den 26. september 1848 til København for at lade sig prøve til examen artium ved Københavns Universitet. Vidnesbyrdet tog sig således ud i oversættelse fra latin til dansk:

Christian Adam Vilhelm Michelsen, født i Nakskov d. 31. marts 1832 som søn af den ærværdige Markus Christian Vilhelm Michelsen, provst for Hundborg og Hillerslev herreder, og moderen, den fromme Vilhelmine Faber, blev i 1843 overført til Viborg Katedralskole og optaget blandt anden klasses ret fremskredne disciple. Hans lærere har sat pris på ham såvel for hans retskafne vandel, der står i forbindelse med en udpræget sindsrenhed og sandhedskærlighed, som for hans udmærkede åndsevner, idet han både har let ved at lære og en god hukommelse for det lærte, ikke uden en vis selvstændig tænkeevne og snilde. Han har derfor gjort særdeles gode fremskridt og ville også have gjort større fremskridt, hvis han ikke havde for vane, som det ofte går dem, der har let ved at lære, nu og da at udvise en mindre betydelig omhu. Skønt han endnu ikke har nået den i loven foreskrevne alder, har han dog med rette fået sin afgang fra skolen godkendt af mig og opnået dispensation af det kongelige ministerium. Han har ikke nydt godt af skolens såkaldte beneficier. Jeg ønsker af hjertet alt godt for den brave og begavede unge mand. Hvis han fuldfører det, der er godt begyndt, håber jeg, at han vil være til nytte både for fædrelandet og for videnskaben.

Viborg, den 24. september 1848.

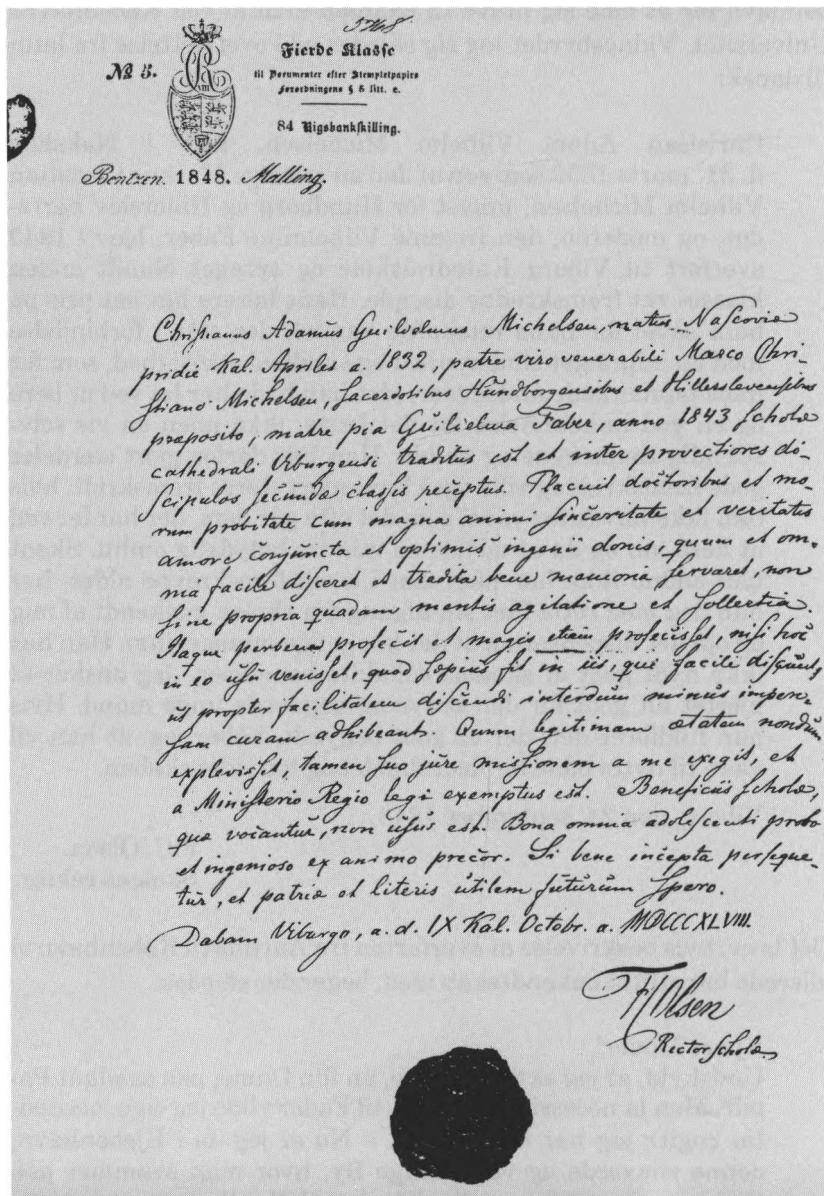
F.C. Olsen.
Skolens rektor.

Det brev, hvis beskrivelse af overfarten fra Aarhus til København vi allerede har stiftet bekendtskab med, begynder således:

Kjære Moder!

Undskyld, at jeg skriver til dig, en fiin Dame, paa saadant Papiir. Men la nécessité me force (til Fader vilde jeg sige: necessitas cogit); jeg har intet andet. – Nu er jeg da i Kjøbenhavn, denne snavsede og væmmelige By, hvor man svømmer paa Gaderne og spolerer alle Klæder. Lille Kannikestræde er endda en skikkelig Gade, hvad angaaer Snavs, Raaben, Rum-

len, Skralden o.s.v. – Østergaden har jeg engang – takket
være mine Albuer – gaaet igjennem, men det var mig, som min
Trommehinde skulle sprænges.



Christian Michelsens vidnesbyrd fra Viborg katedralskole 1848.

Som nybagt student i København befandt Christian sig, trods dette første indtryk, som en fisk i vandet. Han boede hos redaktør Trojel, og i sit brev gav han videre følgende respektløse karakteristik af sine værtsfolk og af redaktørens ugifte søster, der også hørte til husstanden:

Trojel.

Et rart tjenstvilligt Menneske med en snaddrende Veltalenhed, der gjerne gaaer op og ned ad Gulvet, indad paa Benene og snakker om Eet og Andet.

Madam Trojel.

En rar Kone, meget høflig, som Manden, men hun er gjerne forkjølet. Jeg kan mærke, at hun har en paafaldende Lighed med Kristian den Ottende.

Vibeke Trojel.

En gammel Jomfru, der saa meget som muligt undgaaer at lukke Munden op; hun har vist stygge Tænder, skjøndt jeg ikke har set dem.

Al respektløshed til trods bevarede Christian livet igennem stor agtelse for redaktør Trojel. I et af de breve, han på et langt senere tidspunkt skrev til sin yngre halvbroder Villiam, fortalte han i forbindelse med nogle bemærkninger om Søren Kierkegaard følgende:

Min første Vært i Kjøbenhjavn var en lidenskabelig Tilhænger af Kierkegaard, nemlig Hans Jørgen Trojel, cand.juris., Redacteur af det i Corsaren saa ilde medhandlede »Nyt Aftenblad«, der regelmæssigt af Flinch tegnedes med et Andenæb og en trekantet stribet Hue paa Hovedet. Bladet gik ind samme Dag eller et Par Dage efterat jeg kom til Kjøbenhavn, den 26. September 1848, hvorpaa han levede videre som Copist i Justitsministeriet – jeg troer i Skifteretten – flyttede mig medtagende til Frederiksberg i Foraaret 1850, hvorfra han pludselig kaldtes til Birkedommer paa Føhr, Søndre Birk. Der har jeg endnu i Sommeren 1863 ført Correspondance med ham fra Leipzig af. Men 1864, veed Du, blev Føhr tydsk, og hvorhen min gamle Vært nu er draget – det veed jeg ikke. Men det er jeg vis paa, er han levende og hvor han saa befinder sig – Kierkegaard er hans Trøst i alle mørke Timer og saa maaske – et lille Glas bayersk Øl.

Det var en overordenlig skikkelig, kundskabsrig Fyr og heller ikke uden Vid, saa man begriber fast ikke, at han blev sligt Offer for Consaren, naar man ikke betænker, at han skrev for det absolute Kongedømme og dsl.

Fra Lille Kannikestræde hos redaktør Trojel var der ikke langt at gå hen til hjørnet af Hauserplads og Hausergade, hvor familien Bang boede. Kancelliråd, senere justitsråd Andreas Kreutzfeldt Bang, var gift med Christians faster, »Tante Hanne«. Også af dem giver han en respektløs beskrivelse i brevet til hjemmet i Thisted:

Onkel Andreas.

En overordenlig rar Mand, som bader sig hver Dag.

Tante Hanne.

Ligeledes meget god, omend undertiden lidt gnaven. Af Børnene holder jeg meest af Marcel og Henriette. Andreas kan jeg ikke saa godt lide; det er et lille Sviin, der altid gaaer med sin Retirade i Buxerne. —

Justitsråd A.K. Bang skildres af sine efterkommere som en lille spinkelt bygget mand, pertentlig i sin ydre fremtræden som i sin embedsførelse, ærkekøbenhavnner, skønt han dog i 1852 flyttede til Frederiksberg, med evne til at forme sproget i vers og rim, hvad der gav sig udtryk i talrige lejlighedssange, gæstfri, ikke mindst over for de unge slægtninge, der efterhånden dukkede op som studenter i København, og især over for den første af dem, Christian. Bangs vidste udmærket god besked med den skilsmisse, der ikke alene havde omvæltet tilværelsen i Christians første barndomshjem, men også givet stof til sladder og skandale i hovedstaden; Christians tante Hanne og Vilhelmine Faber havde jo været ungdomsveninder. Andreas Bang, hvem det aldrig lykkedes at oplyse Christian om forholdene, omfattede netop denne nevø med stor venlighed og tog ham altid i forsvar, når Christians egen far mente at burde tale med strengthed. Så lidt som alle andre, der kom i berøring med Christian i disse år, kunne Andreas Bang stå for hans begavede slagfærdighed og muntert følsomme sind, og Christian færdedes til gensidig glæde blandt sine slægtninge i familien Bang, hvor børnene var nogle år ældre end de små søskende hjemme i Thisted præstegård. — I overensstemmelse med tidens almindelige tankegang omtaler Christian børnene i familien Bang som en slags vedhæng til deres mor; at den 5-årige Andreas endnu ikke var renlig, var selvfølgelig flovt! — men måske anledning nok til, at hans mor kunne blive gnaven; i hvert fald har det næppe gjort ham tiltrækkende hos den pertentlige far! Med årene blev Andreas en agtværdig person, praktiserende læge i Struer og gift med sin kusine Louise, datter af Severin og Anine Michelsen.



Pas des trois cousines. Sofie, Juliette og Amalie Price. Edv. Lehmanns tegning fra 1849 (Teatermuseet).

Også Københavns teaterliv og andre forlystelser fik Christian tidligt et indtryk af; især gjorde familien Price indtryk på ham; det forstår vi på et af de første breve, han skrev fra København til forældrene i Thisted. Her læser vi:

Jeg har været i Casino og i den Anledning kjøbt et Par Brillor, som jeg havde god Nytte af. Thi det var nemlig første Gang, jeg saae en Pantomime. Mdm. Rosa Price dandser udmærket og hendes Been ere ikke udstoppede som Columbines paa Tivoli,

hvilket sidste tog sig snurrt ud. – Der kom 4 smaa Pjerrot'er frem, af hvilke den mindste ikke var større end Villiam. Denne fik Riis i Enden, fordi han rakte Fingre af sin Fader, og de smaa Been sprællede saa morsomt. Bagefter gned den lille sin Ende med saa morsomme Fagter, at Publikum raabte Bravo ad det lille Bæst. – Mdm. Price – tænk dig 38 Aar gammel! – kunde dandse paa de store Tæer, hvilket der vist hører stor Styrke og Øvelse til. Lumbye spillede ypperligt; kort, jeg mo-rede mig ypperligt begge Gange.

Christian måtte dog forsikre forældrene om, at han også brugte bril-lerne til andet end til at kigge på balletdamer med. I sin forberedelse til den såkaldte 2. examen, et år efter examen artium, fulgte han professor C. Ramus' øvelser i matematik og brugte dennes højt værdsatte matematiske lærebøger, ligesom han var meget optaget af geologen, professor J.G. Forchhammers forelæsninger og øvelser i geologi og mineralogi. Herom fortæller han videre i samme brev:

Mine Brillere ere mig også til god Nytte ved Ramus' og Forchhammers Forelæsninger, hvilke sidste navnlig interesserer mig mageløst. Vi have for Tiden Chrystallografien. Jordens Skabelse have vi havt.

Han afbryder dog sin omtale af professorer og forelæsninger for at kunne vende tilbage til det emne, som interesserer ham mest. Brevet, der er stilet til Amalie, fortsætter:

Dog det er sandt, det bryder Du Dig vel ikke om. Derimod skulle Du have seet Prices; det er talentfulde Mennesker og til-lige – forunderligt nok – meget ærbare Folk, der have voxne Døttre, der snart skulle giftes og som ere meget ordentlige. Madam Rosa Price har en Søn, som dandser mesterligt; jeg har aldrig seet saa udmærket en Dands; thi han dandser solo og beskjemmer sin ældre Fætter.

Det kneb snart for Christian at få lommepengene til at slå til. Var det mon især forlystelserne som dem i Casino og på Tivoli, der tæ-rede på kontanterne? Der var i hvert fald også en boghandlerreg-ning, som trykkede ham. Derom læser vi i det samme brev fra de-cember 1848.

Fader skriver, hvorledes jeg kan gjøre Gjæld saa tidligt og skrev i den Henseende et smukt Ordsprog. – Men for det

Første stoler jeg paa til Sommer, naar Varmen bliver større og Forlystelserne flere, at faa et lille Tilskud eller extraordinært Tillæg i min Appanage, Salarium, Contingent eller hvad det kaldes. Deraf lægger jeg 2 Rdl. op, og Resten betaler Fader i Thisted (bliv ikke forskrækket!), naar jeg til Sommerferien (11^{te} Juli til 25^{de} August) ikke behøver saamange Penge. Se saadan blev det klaret! Forresten er det ypperlige Bøger. Vala-
reise siger Fader selv er god. Et Hof er fortrinlig. Reineke Voss kan Fader vist ikke udsætte Noget paa. Nemesis alene skulde jeg ikke have kjøbt.

Efter overstået 2. examen tog Christian fat på det juridiske studium. *Gaudeamus igitur* – »Lad os glædes, medens vi er unge!« – kunne han synge sammen med sine medstuderende. Men bag den tilsyneladende ubekymrethed plagedes han af uvisheden med hensyn til sin oprindelse og identitet. Han blev efterhånden 18 år gammel uden at have fået svar på det spørgsmål, der dog optog ham allermost. Hvem var den mor, som hans far ikke kunne få sig selv til at tale om? Under skoletiden i Viborg havde han af og til hørt sin mor omtalt i nedsættende antydninger, og han havde da, ud fra sine egne forestillinger, men uden faktisk viden, altid heftigt taget hende i forsvar. Men hvem var hun? Hvad var der blevet af hende? og hvad var der blevet af de to små søstre, som han dunkelt mindedes?

Udfordringer

Kun en gang om året kunne der i almindelighed være tale om, at Christian som student kunne rejse hjem til Thisted. Julen tilbragte han i de første år enten hos familien på Hauserplads eller ude i Greve præstegård, hvor hans fars kusine, tante Jette, var præstekone, gift med sognepresten P. van Wylich, og hvor han mødtes med unge på sin egen alder.

Men når det var sommerferie, rejste han hjem. I 1850 mødtes han en dag i begyndelsen af juli med forældrene i Aalborg, hvor de var til landemode, og fulgtes derefter med dem til Thisted, hvor mange andre familiemedlemmer ventede ham. På »Christianslyst« residerede »kammerråden«, Amalies broder, Carl Hansen, som overhovede for en stor familie, hvortil også hørte hans og Amalies ugifte søstre. Omtrent midt i byen boede »Doktoren«, Christians farbroder, lægen Christian Michelsen med sin hustru Jensine og en børneflokk; som nabo til præstegården boede Jensines mor, enkefru Dahl, med en

ugift datter, »tante Gitte«. Og ude i Agerholm præstegård i Vester Vandet vidste han sig altid velkommen hos onkel Severin og tante Anine og deres børn. Alle vegne imødeså man Christians komme med længsel, han var alles yndling.

I et brev fra november 1851 til den »Kjære Moder« i Thisted læser vi en beretning med mange detaljer om det forrige års sommerferie:

Kan Du huske Sommeren 1850? Det var den Sommer, da jeg første Gang følte Riddernaturen vaagne i mig og I alle morede Eder over mig. I Begyndelsen af Juli kom jeg til Thisted; jeg forbigaaer Landemodebegivenhederne – dog maa Du lægge Mærke til, hvor Fader leer, naar jeg omtaler Kagerne til Fru Djørup, som Poulsens og vi spiste, og Fru Djørup blev frygtelig vred, skjøndt hun paastod, det gjorde slet Ingenting! Det var samme Dag, jeg med forbundet Knæ, ikke Knæ- men Buxes- skade, traadte frem for Frøken hvad var det nu hun hed? Jeg forbigaaer Reisen og forestiller mig, vi kommer kjørende til Thisted. Doktoren brøler Gevalt, Hestene trippe udenfor o.s.v.

Den 7. Juli kørte vi ud ad Østerport, men underveis bleve vi enige om at holde Bal, dreiede af ved og inviterede Pashjergs. Da vi kom tilbage til Thisted, løb vi Byen rundt og inviterede Allemand til Gilde. Den Aften var jeg ret i mit Es; hvergang jeg dandsede forbi Sophæen, hvor Tante Gitte og Tante Jensine sad, gjorde de Bemærkninger over mig.

Næste Dag var jeg ude i Agerholm. Da jeg tre Dage derefter kom derfra, traf jeg en smuk Forsamling paa Christianslyst. Sikken Commers der var! Onkel Carl løb rundt og kyssede de unge Piger til min store Forargelse.

Den 4. August stod det andet Bal hos os; dér dandsede jeg ikke nær med det Liv som paa det Første, især da det var meget varmere. Men jeg morede mig fortræffeligt, kan jeg huske.

Een Ting lagde jeg mig efter i den Sommer – foruden Billardspil, Dands og Svømning – det var ikke at give Haanden til Nogen. Jeg var meget peen i Munden og bestræbte mig for at være galant; hvorledes det lykkedes mig, kan Du bedømme. –

Helt problemfrit har det næppe været for Amalie at have Christian hjemme på ferie og f.eks. først skulle gøre forberedelser til en udflugt og så se planerne ændret til, at der skulle holdes bal hjemme i præstegården! Selv om traktementet var beskedent, så skulle der dog smøres smørrebrød og sørges for thevand og saftvand til de dansende. Men endnu mindre end alle andre kunne hun stå for Christians indfald – så pyt, om de betød en udfordring til ekstra indsats fra hendes side!

En langt større udfordring udsatte Christian hende dog for lidt senere den samme sommer. Efter at han var rejst tilbage til universitetet og forelæsningerne, kom også Amalie til København sammen med sin 8-årige søn Carl. Endnu gjorde ingen bekymringer for Annines knæ sig gældende; det skulle være en ren og skær fornøjelsesrejse for Amalie, så Vilhelm havde forsynet hende rigeligt med rejse- og lommepege. Amalie, som vidste, at Christian på ny havde stiftet gæld, og kendte sin mands bekymring over sønnens sorgløshed i pengesager, fandt hen imod slutningen af Københavnsopholdet ud af, at hun godt kunne få en lille sum til overs af rejsepengene; dem tilbød hun Christian, for at hans gæld kunne blive bragt ud af verden, samtidig med at hun prøvede på at snakke fornuft med ham.

Som vi ved, mislykkedes forsøget totalt. Christian tog på veje. »Du skal ikke knibe på skillingen for min skyld!« udbrød han, og der faldt ord, hvorover hun følte sig dybt såret. I september modtog han et strengt irettesættende brev fra hende, som gjorde ham først fortvivlet, så vred. Til sidst lykkedes det ham dog at få følgende linjer sat sammen:

Kjære Moder! Tilgiv mig, hvis jeg nogensinde har været saa uærbødig eller, om Du vil, uartig at fremkomme med Yttringer, der kunde lede til et saadant Brev som det, jeg iforgaars modtog. Du maa dog bestemt have misforstaaet mig. Jeg var vred paa mig selv og mine Omgivelser, saa Du maa ikke veie mine Ord saa nøie. Dit venskabelige Tilbud veed Du jo nok, at Fader ikke vil assistere. Jeg skal ikke nægte, at det var ønskeligt at faae min Gjæld betalt, da den vilde stække mine Vinger baade med Hensyn til Studeringerne og med de Planer, jeg havde for Musikken: at leie et Fortepiano –.

Om Christians gæld blev afviklet ved et ekstra tilskud hjemmefra, eller om han selv fik den klareret ved at give »Informationer«, dvs. privatundervisning, får stå hen. At hans far ikke tog fejl i sin formodning om den egentlige årsag til sønnens irritabilitet, er der dog næppe tvivl om. Men Christian forhastede sig ikke med, hvad han anså for en høflighedsvisit hos biskop Monrad for at aflevere det lille brev, hans far havde lagt inden i Amalies brev. Til Amalie skrev han i det allerede citerede brev: »Hos Monrads har jeg ikke været endnu, men tænker at komme med det Første. Hils Fader og siig, at saasnart jeg faaer Besked hos Monrads, skal jeg skrive ham til.«

Dagene gik, og først den 2. december, en dato, Christian aldrig siden glemte – for øvrigt også Amalies fødselsdag – tog han sig sammen og gik op til biskop Monrad, der øjeblikkelig tog udfordringen op ved at foranledige, at Christian blev indført i det Hage'ske hjem.

Den virkelige moder

Efter deres giftermål i 1840 havde Alfred og Vilhelmine Hage slået sig ned i København; sammen med familien Puggaard boede de i en smuk ejendom på Christianshavn med udsigt til stranden.

Mellem familierne Hage og Puggaard bestod der en nær forbindelse. Grosserer Hans Puggaard var Alfred Hages kompagnon; men desuden var han gift med en ældre søster til ham. Disse to velhavende københavnske hjem formåede at knytte til sig næsten alle de personer, der på et eller andet område gjorde sig gældende på den tid i hovedstadens liv. Her færdedes tidens politikere, grundlovens fædre; biskop Monrad har vi allerede nævnt; en anden af den national-liberale bevægelses spidser, Orla Lehmann, var svigersøn hos familien Puggaard, og med tiden blev skandinavismens bannerfører, Carl Ploug, svigersøn hos familien Hage. Om søndagen gik man i kirke i Vartov hos Grundtvig; kunstnere som malerne Jørgen Roed, Vilhelm Marstrand, Constantin Hansen og P.C. Skovgaard samt billedhuggeren H.V. Bissen brugtes flittigt af de to kunstelskende familier til bestillingsarbejder og sås hyppigt ved selskaber i de gæstfrie hjem; også H.C. Andersen og komponisterne Gade og Hartmann hørte til den selskabelige kreds ligesom skuespillerne Michael Wiehe og F. Høedt, officerer fra hær og flåde samt en lang række andre kendte personer af ældre og yngre årgange.

Maleren Jørgen Roeds datter Helene (f. 1843) var som lille pige veninde med en jævnaldrende pige i familien Puggaard og blev ikke sjældent inviteret med til selskaber i denne familie og hos familien Hage. Blandt alle de kvindelige skønheder ved sådanne selskaber beundrede hun især den 5 år ældre Ville Hage – datter af Vilhelmine og Alfred Hage – med hvem hun senere som voksen sluttede et fortroligt venskab. I en erindringsbog skildrer hun på levende måde ballerne i hjemmet hos konsul Hage, nogle af de smukkeste fester i den tids København. Hun fortæller:

Familien Hage havde første Etage i Huset. Det var en overordentlig smuk og herskabelig Bolig. Gennem den lukkede Port

kom man ind i en stor Hal, gennem hvilken en tæppebelagt Trappe førte op til en lang Forsal, hvor smaa Sofaer var place-rede mellem store Planter og blomstrende Træer. Til venstre kom man ind i en Række Saloner, til højre var den store Dansesal. En Balaften var hele Trappeopgangen kantet med blomstrende Planter. Der duftede stærkt af Hyacint, Gyldenlak og alle Foraarets Blomster. Hele Leiligheden straaledede af Lys i Kroner og Lampetter. Det var med en næsten højtidelig Følelse, at man satte Foden paa den tæppebelagte Trappe og gik op i Festsalene.

Det var ikke alene den lille Helene Roed, der beundrede Ville Hage. Skønt Villes arme led af en svaghed, så hun længe måtte bære dem opbundne og ikke kunne deltage i dansen, sværmede de unge mænd om hende, og hun var den, der modtog de fleste buketter i kotillonnen. Helena Nyblom, f. Helene Roed, fortsætter sin beretning:

Naar Souper'en serveredes, blev der dækket et langt Bord til de ældre i Spisesalen. Men saa var der desuden en Mængde andre smaa Borde, dækkede i den lange Hal, hvor man kunde sidde seks, fire, ja endogsaa kun to Personer ved hvert Bord. Vinen stod paa Bordet, Maden blev baaret rundt. Og saa blev der for det meste uddelt trykte Eksemplarer af en Sang, hvortil Carl Ploug, Christian Richardt eller nogen anden havde skrevet Ordene. Melodien var velkendt, saa den kunde synges af alle. – Efter Aftensmaden fulgte den stormende Dans »tem-pête«, der gik som en flyvende Vind til en meget livlig Melodi.

Det kan ikke undre, at gæsterne i dette hjem bar over med, at husets frue og elskværdige værtinde kun efter en forudgående skilsmisse havde ægtet konsul Hage, og at husets to ældste døtre var fru Hages børn fra det opløste ægteskab. »Man glemte det forgangne og glædede sig over det nærværende,« således lyder Helena Nybloms kommentar.

I dette hjem voksede Vilhelm Michelsens døtre Lise og Hanne op sammen med deres lille søster Ville, Alfred Hages datter, der var født i Kiel i 1838, og med tre yngre brødre, uden at vide af andet, end at konsul Hage var deres far, ligesom Vilhelmine Hage var deres mor; og det var i dette hjem, den 18-årige Christian Michelsen indførtes en decemberdag 1850, formentlig ledsaget af biskop D.G. Monrad. Med mange forstillinger om sin »virkelige Moder«

havde han indtil denne dag befolket sin fantasi, men omgivelser som disse har han næppe kunnet forestille sig.

Under det umiddelbare indtryk af sit møde med moderen, Vilhelmine Hage, og søstrene, Lise og Hanne, skrev han en beretning til sin mor Amalie i Thisted om det mageløse, der således var overgået ham. For hvem skulle han ellers åbne sit hjerte? Mellem Amalie og ham havde der fra første færd bestået et varmt fortroligt forhold; hende fortalte han løst og fast om alt, hvad han oplevede; sine mest udførlige breve til hjemmet i Thisted sendte han til hende. I det forløbne efterår havde han måttet undskylde sin irritabilitet over for hende; så meget større glæde måtte hun dog have ved at tage del i hans glæde, forestillede han sig. At hans brev, der talte sit tydelige sprog om et overvældende opbrud af følelser, kunne fremkalde bestyrtelse hos forældrene i Thisted, forstod han ikke. Et brud med dem havde han aldrig forestillet sig. I et følgende brev til Amalie, dateret 8. januar 1851, takker han for julegaverne og svarer ganske uforstående på Amalies »afskedsbrev«, idet han fortsætter beskrivelsen af sin lyksalige tilstand. Vi læser:

Søde lille Moder!

Kan Du tilgive mig, at jeg ikke endnu har skrevet Dig til! Du vil vist gjøre det, naar Du vidste, hvor vanskeligt det er at skrive, naar Hoved og Hjerte er fuldt af saa mange Ting, som mit nu er. Tale kan man nok, det veed Gud, men til at skrive – der til har jeg idetmindste ingen Ro. Selv til Fader har jeg kun skrevet eet Brev, og det et lille; men jeg haaber, det skal blive bedre.

Et glædeligt Nytaar ønskes Dig og den kjære, gode Fader, som have skrevet mig saadanne kjærlige Breve til. Tak for Juleprenterne, navnlig for Ringen; den sidder allerede paa min Finger. Jeg blev saa glad over den og over Vesten, som var saa nydelig. Madam Monrad var henrykt over den, saavel som de 2 Bedstemødre. –

Hvorfor skriver Du, at jeg er død for Dig? Det er jo sørgelige Ord, hvis Betydning jeg ei engang rigtig fatter. Man maa kalde det Letsindighed af mig; men i denne Tid synes jeg snarere, at jeg ret er levende for alle Mennesker og sandelig ikke mindst for Dig. Havde Du været herovre, skulde Du seet, hvor glad jeg er!

Jeg julede i Greve og morede mig ganske udmærket godt, meget bedre end forrige Juul af den gode Grund, at jeg nu er bedre liidt i Huset end dengang. Kun Onkel staaer jeg ikke høit anskreven af; jeg er ikke opmærksom nok mod ham, det

er jeg aldrig mod gamle Herrer. Derimod alle 3 Cousins kommer jeg très bien ud af det med saavel som med Tante. Disse yttrede megen Deeltagelse for mine sidste Begivenheder. – Jeg viste dem en Deel af den i denne Anledning holdte Correspondance. Tante Jette synes overordentlig godt om dit sidste lange Brev, saa Du kan see, at det maa være godt. Jeg blev rigtignok halvveis ligesom lidt forskrækket over det Første. Jeg vidste ikke, hvorledes jeg skulde besvare det; men det sidste Brev gav mig igjen Mod og Lyst.

Du maa see lidt igjennem Fingre med dette i dobbelt Henseende slet skrevne Brev. Min Hensigt er blot at gjøre Dig glad og rolig; thi ingen af Delene har Du jo været i den sidste Maa-
ned. Skulde det lykkes vore forenede Anstrængelser, at jeg kom hjem til Paaske, saa var det jo rart. Jeg glæder mig til at see Dig og Fader – Fader, som jeg saa stygt har miskjendt, og som jeg aldrig har holdt saa meget af som nu. Du har vel læst de deilige Breve, han har skrevet mig til saavel som Lise og Hanne. Lise har jo allerede skrevet til ham; hvad mon det Brev indeholdt!

I dette Øieblik sidder den velsignede Lise og spiller og synger Kjæmpeviser; det lyder saa smukt herind i Stuen. Du maa nemlig vide, jeg sidder i min Moders Cabinet. Om lidt gaaer hun ud og kjøber Handsker til Fader. Imedens vil jeg øve mig i at spille Claveer. Hvor Alting er rart omkring mig!

Igaar var jeg henne at see »Mariotta« paa Det kongelige Theater med Moder og Lise. Iaften skal jeg – tænker jeg – høre »Comala« paa Musikforeningens Concert.

Jeg mangler saaledes ikke Adspredelser; heller ikke mangler jeg Arbeide. Jeg informerer nemlig 2 Drengene i Historie, Geographi og Fransk og faaer 2 Mk. i Timen. Er det ikke godt? En Lykke kommer sjelden alene. –

Vær nu ikke vred, kjære Moder, fordi jeg har negligeret Dig med Brev; mine Tanker har Du aldrig været ude af. Hils Fader og modtag Lises og Hannes Hilsen, samt min –

Din Søn.

P.s. Tak Carl og Annine for deres Breve. Lise, Hanne og Ville morede sig uhyre over dem, navnlig over Buxemanden med sin Hornblæser.

P.s.P.s. Glem nu ikke Paasken. Mag det, at jeg faaer min Paaskeprædiken af Fader. Grundtvig og P. Wylich kan være gode nok, men Fader er den eneste Præst, jeg bryder mig om at høre, alle de andre kjede mig. – Vær glad!



Lise Michelsen, kaldet Hage, senere gift med Carl Ploug. Maleri af Constantin Hansen af den 16-årige Lise i 1850. Netop dette år genså hun og hendes søster Hanne deres far, provst Vilhelm Michelsen, for første gang siden forældrenes separation i 1837 (Privateje).

Dette brevts varmt fortrolige tone er umiskendelig; men hvor foruroligende hans forvirring i brugen af udtrykkene »Moder« og »Fader« maatte forekomme brevets læsere i Thisted, forstod Christian ikke. I sin bevægelse ønskede han blot inderligt at skabe forligelse og forening.

Også Vilhelmine Hage var dybt bevæget ved gensynet med sønnen; og hendes gavmildhed over for ham og den idérigdom, hun udfoldede, når det gjaldt om at glæde ham, kendte næppe grænser. Klarest fornemmer vi dog disse følelser i hendes skuffelse over Christians forbeholdne kølighed over for hende, da det omsider var gået op for ham, at det ikke stod i hans magt at forene det skilte og forlige det brudte. Sin sorg derover betroede hun engang i sommeren 1855 til Carl Ploug, der da var gift med datteren Lise; og Carl Ploug, hvem også den da netop afdøde Vilhelm Michelsen havde lagt på sinde at tage sig af Christian, tog en dag, da de mødtes på familien Hages landsted Stokkerup, sin langt yngre svoger for sig under en spadseretur i haven og bebrejdede ham denne kølighed. I et brev af 12. oktober 1855 til sin »Gode Svoger«, som brevet indledes, besvarer Christian de forestillinger, Ploug har gjort ham i denne henseende. Vi læser:

Jeg vil tillige gribe denne Leilighed til at takke Dig for den velmeente og utrættelige Omhu, Du har viist mig, skjøndt jeg efter Dine Begreber (og maaskee efter mine?) ikke er dem værd. Jeg vil her, hvad jeg ikke kunde gjøre mundtlig, bede Dig om ikke for uskaansomt at dømme mig, jeg mener for mit Forhold til min Moder. Jeg føler, at det ikke er ret og har mange piinagtige Timer i den Henseende. Jeg veed ikke at udtrykke mig anderledes for at motivere det: at min Følelse for hende ikke er *concret* nok. Tænk paa, hvorledes jeg altid har savnet en Moder, og Du vil maaskee kunne sætte Dig ind i, hvor besynderligt det er: som voxen at finde en saadan, som man omsider har vænnet sig til at undvære. – Men Kjærlighed, saaledes som en Søn bør skjænke den til sin Moder, kan Du lære mig at fatte den? Og sønlig Opmærksomhed uden Kjærlighed? Hvad vilde den sige? Tro ikke, at jeg ikke godt indseer, at jeg har forspildt min Ret til at tale med, da jeg har modtaget min Moders Velvillie, da jeg selv har kastet mig i Armene paa hende – jeg gjorde det jo dengang kun mod min Søsters Moder. – Tro blot ikke, at jeg vil vadske mig reen; det skal der mere til end som saa; men naar Du siger mig saadanne Ord som dem i Stokkerups Have, maa Du finde Dig i at høre mit Gjenmæle.

Den søster, Christian her omtaler, er Lise, nu Elise Ploug. – Mellem Christian Michelsen og moderen Vilhelmine Hage kom der med tiden til at bestå et rimeligt afbalanceret forhold. Efter Vilhelm Michelsens død understøttede hun ham økonomisk; hun var bekymret over hans ringe fremgang i studierne; hun søgte kontakt med Amalie Michelsen, da denne som enke med studerende sønner kom til at bo i en beskeden lejlighed i Store Kongensgade; hun skal også have tilbudt at adoptere Amalies datter Annine, der efter operationen havde et stift knæ og en haltende gang – et velment tilbud, der blev afslået med tak. Forvirringen ved, at der var to, som Christian kaldte »mor« mildnedes af hans humor; når han kom på besøg i Store Kongensgade, kunde han finde på at hilse Amalie med ordene: »Goddag mor, jeg kommer fra min mor!«

Når han fandt det nødvendigt at skelne, brugte han udtrykket »min virkelige Moder« om Vilhelmine, som vi idag taler om den »biologiske« mor. Amalie var imidlertid den, hvem han kunne byde alt, de største udfordringer, den største belastning, men også gav den største fortrolighed. Denne plads i Christians tilværelse må forekomme nok så »virkelig« som Vilhelmines. Ikke for ingenting underskrev Christian sig i brevet den 8. januar 1851 med ordene »Din Søn«. En sådan underskrift fastholder han i alle senere breve til hende, enten med tilføjelse af sit navn eller som her med vægt udeladende det.

Det uforenelige

Den bevægede sindstilstand, hvori Christian befandt sig efter mødet med moderen, Vilhelmine Hage, og søstrene Lise og Hanne, var han sig bevidst. I et brev af 28. januar 1851 til Amalie Michelsen skriver han således: »Man har ikke godt af at hengive sig aldeles til Sjælsanspændelse; jeg var meget nerveangrebet – så stærk jeg Gud skee Lov ellers er, saa er jeg ikke nervestærk.« Han forstod efterhånden også, at hans reaktion på modtagelsen i familien Hage måtte tage på Amalie; i det selvsamme brev læser vi videre: »Jeg holder det for afgjort, at Du er den Allersvageste af os Alle. Du bukkes under for næsten Intet, og aandelig Anstrengelse er Dig skadelig. Det har Du noksom viist i den senere Tid, da en sjælelig Feber tilstrækkelig glimter frem gennem Linnierne af Dine saa kjærlige Breve.« Det er dog især sin egen sindstilstand, han her afspejler.

Han forestillede sig imidlertid, at et gensyn med forældrene i Thi-

sted ville overvinde de følelsesmæssige spændinger. Allerede i sit forrige brev havde han talt om muligheden for et påskebesøg i Thisted, men forældrene havde afvist denne mulighed. Nu trængte han på ny ind på dem: »Fader skriver til mig, at det næppe lader sig gjøre at reise hjem i Paasken. Men bliver Veiret godt, er der vel Intet iveien; og naar man ikke skal reise hjem en Paaske, hvor den træffer ind den 20^{de} April, saa skal man aldrig reise hjem nogen Paaske; iaar bliver den naturligviis ikke hvid, da den kommer saa sildig. Men vi faaer at see.«

Medens Christian således satte sin lid til et snarligt møde ansigt til ansigt med sin far og Amalie, søgte disse at udskyde det. En plan, Vilhelm Michelsen havde haft om at konsultere læger i København i sommeren 1851, opgav han under påskud af en bedring i sin helbredstilstand. Meddelelsen herom besvarede Christian med detaljer fra sin tilværelse i familien Hage:

Her i Kjøbenhavn ere alle glade over, at Fader er saa rask, at han begiver Kjøbenhavnstouren. Moder er det naturligviis ogsaa, og hun lægger daglig mere og mere for Dagen, hvor megen Deeltagelse hun nærer saavel for Fader som for hele hans Familie. Vi talte idag sammen om Thistedboerne, om Onkel Christian og Gitte Dahl. I Andre ere daglig Gjenstanden for Omtale. Lise sagde ganske naiv til mig igaar: Det er jo en sød Stedmoder, Du har! De bleve ganske ellevilde af Glæde over Lokken af Faders Haar. Moder vil kjøbe dem en lille Kapsel med Glas for til at gjemme den i. Du kan ikke troe, hvor megen Glæde de søde Breve forvoldte her i Kjøbenhavn. Moder havde nær klemt mig ihjel af Glæde, og de andre vare saa glade, kun at Lise fik Hovedpine om Aftenen. Jeg læste som sædvanlig et Capitel af Vildskyttens. De andre hørte til og syede; ellers var der Middagsselskab (Tscherning, Grimur Thomsen, Hammerich og Ploug).

Som om det var en naturnødvendighed, kom hans ønske om at komme til Thisted til ogsaa at omfatte søstre Lise og Hanne.

Ak hvor det er tungt at have to Verdener, som man har lige kjære og dog maa holde adskilte. Sommetider betages jeg af en vis Forvildelse og synes, at det er underligt, at Folk ikke kan see og tale med hinanden, som de selv vil. Men naar jeg er fornuftig, saa er det mit høieste Ønske at tage Lise og Hanne med til Thisted, for at de kan blive ligesaa lykkelige, som jeg i den sidste Tid har været. Derfor er det Synd at lade os vente saa-

længe som til Sommer, og det bliver vel også før. – Jeg har en Blyantskizze af Moder (ved Marstrand), en lignende (men *en profile*) af Lise og et Daguerreotyp af Hanne. Saasnt det bliver klart Veir, skal der ud og daguerreotyperes; jeg vil faae et Daguerreotyp af dem alle, og Fader skal naturligviis ogsaa have et Billede af Lise og Hanne. Jeg tænker, de kan gaae lidt forud for Personerne selv. Hvilket Glædestog der vil blive ind ad Thisted Port! – I den senere Tid kommer jeg ellers mere omkring end før. Jeg har været nogle Gange i det kongelige Theater, endeel Gange paa Concert og een Gang paa Beriderne. Lise har næsten altid været med mig. Vi to kjøre i den engelske Vogn, saa det rumler efter. Jeg har seet »Mariotta«, »Comala« – ja Comala. »Gaa selv og hør den«, siger jeg som Andersens. – Jeg er bleven præsenteret for Hartmann foruden mange Andre. Næste Torsdag har Moder lovet mig, at jeg skal blive præsenteret for Gade og Andersen. De 3 ere mine Guder: Ploug og Tscherning o.a.dsl. maae de gjerne beholde for deres egen Mund. – Professor Bissen er jeg da ogsaa bleven forestillet.

Hanne dandser saa nydeligt. Hun render i denne Tid omkring og klapper med et Par Castagnetter gennem hele Huset, for hun lærer Cachucha af Dandserinden. Jeg har spillet Menuet for dem og skal vel ogsaa lære Cachucha paa Klaveret for at hun kan dandse derefter.

Et brev fra 1. februar 1851 indeholder flere detaljer fra det Hage'ske hjem:

Igaar var her Soirée og overordentlig morsomt; vi dandsede til Kl. 1 efter at have hørt Professor Høyens Forelæsninger. Lille Hanne traadte frem og dandsede Cachucha, som hun har lært i Løbet af disse 8 Dage. Hun tog sig saa yndig ud, og der er saa megen Gratie hos hende. Fortæl Fader det, og siig, at hun skal dandse for ham, naar vi kommer hjem, enten det nu bliver til Foraaret eller Sommeren. – Lise og jeg skal spille 4-hændigt for ham, og Lise skal spille Kjæmpeviser og Mendelsohnske Lieder. Kan man tænke sig noget Morsommere? Hvor Fader vil blive glad!

Således forestillede Christian sig endnu i foråret 1851, at det ville være ham muligt at skabe forening og forligelse mellem familierne Hage og Michelsen. Hans kærlige sindelag kunne forældrene i Thisted ikke tage fejl af; et påskebesøg fik de ganske vist afværget, men

at afslå hans ønske om at tage pigerne Lise og Hanne med sig hjem i sommerferien kunne de ikke nænne.

Besøget blev en fiasko. Havde Christian været uforberedt på sit møde med familien Hage, så var pigerne næppe bedre forberedte på deres møde med provstefamilien. De vidste ikke, hvordan de skulle té sig over for Amalie; sige »mor« til hende kunne de i hvert fald ikke få sig til. Og da Lise, som var vant til at konversere gæsterne ved familien Hages selskaber, forsøgte sig på samme måde ved middagsbordet i Thisted ved at tale om »vort gods i Skåne«, så blev det hendes far for meget. Med en ytring, hvori han kaldte hende »forskruet og pengestolt«, forlod han bordet og talte ikke siden til hende. Måske har der også været noget om, at Christians ældste halvbroder i Thisted, Carl, der gik for at være en vild krabat, har drillet pigerne med udtalelser om deres mor, skønt det i virkeligheden interesse-rede ham umådeligt at lære dem at kende. I hvert fald var situationen i Thisted umulig, og pigernes ferieophold blev kun reddet, da Severin og Anine Michelsen inviterede dem ud til sig i Agerholm præstegård. Lise var den sommer 17 år og Hanne 15; de ældste kusiner i Agerholm præstegård var Anna på 14 år og Vincentia på 12. For disse to piger blev det en stor oplevelse at lære deres nogle få år ældre kusiner fra København at kende; og da Lise under opholdet i Agerholm fik mæslinger, betød dette en forlængelse af samværet, der førte til et livslangt venskab, som dog især Vincentia fik lejlighed til at pleje.

Efter pigernes mislykkede besøg i Thisted gik brevvekslingen mellem Christian og hans mor Amalie i Thisted i stå for en tid. Men i slutningen af november 1851 skrev han til hende i anledning af hendes fødselsdag den 2. december. I dette brev læser vi:

En stor Forandring er foregaaet med mig i Løbet af dette Aar, en Forandring, som ikke kan have været ubemærket af Dig; Reactionen er indtraadt meget hurtigere og stærkere, end I vist Alle have anet. Jeg hører nu aldeles til Eders Parti igjen. Thi i det Øieblik, jeg indsaae, at der var Partier og maatte være det, tog jeg ogsaa strax mit. Jeg har ofte indseet, hvor ilde vi have opført os mod Dig, som er stillet paa en saa vanskelig Post, hvor daarligt jeg har opført mig ved ikke fremfor Alt at paalægge mine Søstre at betragte Dig som en Moder. Jeg kunde have virket meget i den Henseende; men jeg var for meget Barn til at indsee, at det – mildest talt – slet ikke gik an, at Lise og Hanne kom til Thisted, naar de ikke respecterede Dig som Moder. Men det er jo nu forbi, og naar vi næste Gang sam-

les, samles vi med større Enighed; thi paa vor Side vil der være mere Forstand end sidste Gang, og paa Eders Side vil der være mere – Overbærenhed – ikke sandt?

Vær Du min Talsmand hos Fader, saa ofte der hos ham opstaaer Mistillid til mig; Du veed jo fra gamle Dage af, at jeg er trofast. – Du maa ikke være vred paa Lise, som virkelig er saa ung og uerfaren, at hun slet ikke veed at skikke sig i disse Forhold. Du kan jo gjerne saa smaat begynde at skrive til hende igjen samt opmuntre Fader til det Samme; thi hun veed slet ikke, hvorledes han er hende tilsinds – jeg troer ikke, at det er for meget at fordre, at han skriver lidt venligt til hende.

På Vilhelm Michelsens breve til hustruen Amalie forstår vi, at der kom en brevveksling i stand mellem far og datter, omend den næppe nogensinde blev fortrolig. Efter Lises forlovelse og giftermål foretrak Vilhelm Michelsen at udveksle breve med svigersønnen Carl Ploug og gennem ham sende hilsener til datteren.

Christian havde taget sit parti, skønt det faldt ham tungt. Sine to verdener måtte han holde ude fra hinanden; det uforenelige lod sig ikke forene.

Som gennem en splint af troldspejlet

Som student boede Christian på et lejet værelse i København, først hos redaktør Trojel, siden andetsteds. Men desuden havde han sin jævnlige gang hos kancelliråd A.K. Bang og hans hustru Hanne i deres bolig på Hauserplads og fra 1852 på Frederiksberg, ligesom han ofte befandt sig hos familien Hage i vinterboligen på Christianshavn, senere i det Harsdorff'ske palæ på Kongens Nytorv, og i sommerboligen Stokkerup ved Springforbi på Strandvejen. Forbindelsen med familien Hage ophørte ikke, fordi han havde »taget sit parti«.

Vi har hørt, hvorledes Helene Roed som lille pige oplevede selskaber og baller i det Hage'ske hjem. Men også andre kunstnerbørn fik under deres opvækst nær tilknytning til familien Hage; og her må først og fremmest nævnes billedhuggeren H.V. Bissens to børn, Vilhelm og Anna. Vilhelm var jævnaldrende med Vilhelmines datter Hanne, og hun blev med tiden hans hustru. – Foruden pigerne Lise, Hanne og Ville hørte der tre yngre sønner til familien: Christoffer, Johannes og Alfred; desuden var der vistnok flere plejebørn; på den



J.P. Møller: Fiskerhuse i Taarbæk 1844. Ikke langt fra Villa Stokkerup lå fiskerlejet Taarbæk. I Taarbæk var der »Huse, hvor Nød og Elendighed havde taget Bo, og hvor der trængtes til Støtte og Hjælp fra de Bedrestillede«, fortæller Fr. G. Knutzon (Statens Museum for Kunst).

baggrund forekommer det ikke så mærkeligt, at det efter Vilhelm Michelsens død faldt Vilhelmine Hage naturligt at tilbyde at adoptere Annine.

Familien Hage øvede meget godt i et samfund, hvor mange sad i små kår eller endog led nød. En dreng, der voksede op i en naboejendom til Stokkerup, dog under mere beskedne forhold, kunne i sin barndom i sommertiden være vidne til, hvorledes drengen Johannes Hage hver dag gik ad vejen ned mod Taarbæk med en kurv over armen; i kurven var der mad, som han bragte ned til nogle fattige familier i fiskerlejet. Om forholdet mellem sig selv og sine søskende på den ene side og fiskerbefolkningens børn på den anden fortæller han i sine barndomserindringer: »Omgivne af disse Sognets fattigste var vi de af Skæbnen stærkt begunstigede. Man kan ikke af Børn i den Alder forlange endog den svageste Kritik af den herskende Klasseforskul, om hvilken det for os maatte gælde, at var den der, saa skulde den være der. Der eksisterede overhovedet et godt Forhold mellem Fiskerbørnene og os. Jeg erindrer ikke noget Tilfælde af Uvenskab, aldrig blev nogen Trusel fremsat over for os privilegerede Børn. De løb omkring, Drengene og Piger, paa deres bare Fødder,

snakkede med os, naar vi kom hen til Laagen, og gjorde Indtryk af at være glade og tilfredse i deres Forhold. Men der var i Taarbæk Huse, hvor Nød og Elendighed havde taget Bo, og hvor der trængtes til Støtte og Hjælp fra de Bedrestillede«. Forfatteren til disse linjer, Fr. G. Knudtson, har her sikkert på rammende måde skildret forskellen mellem rig og fattig som et på forhånd givet, stort set uforanderligt, forhold, og de »bedrestillede« naturlige pligt til at lindre nøden, hvor det var dem muligt. Når det derfor om Christians søster Lise, den senere fru Elise Ploug, fortælles, at hun hver eneste dag i vintermånederne i sit køkken i det Ploug'ske hjem på Højbro Plads bespiste 20 til 30 fattige koner eller gav dem mad med hjem, så gjorde hun det vel som en naturlig pligt, der svarede til, hvad hun havde lært i barndomshjemmet. Vilhelmine og Alfred Hage pugede ikke penge sammen for at eje dem; det var tværtimod Alfred Hages lyst og enestående talent at sætte pengene i omløb og få dem til at yngle – eller at gøre godt med dem.

Det Hage'ske hjem fik imidlertid også en anden betydning, der kom til at række langt ud over den kreds, der kom i direkte berøring med det. Omkring de tre unge piger, Lise, Hanne og Ville dannedes der en kreds af unge venner. Til den hørte naturligt søskendeparret Vilhelm og Anna Bissen; og da familien Hage fik brug for en huslærer til sønnernes oplæring, ansattes den unge Gotfred Rode (f. 1830), en søn af stiftsforvalteren på Vallø, i denne stilling. Han optoges snart i vennekredsen og medbragte dér sin to år yngre broder, Vilhelm, samt begges ven og skolekammerat, Peter Heise. Også Christian Richardt (f. 1831) var en overgang familiens huslærer og fandt derigennem sin naturlige plads i kredsen af unge. Carl Plougs yngre medarbejder på »Fædrelandets« redaktion, Gjødvad, hørte ligeledes til kredsen. Carl Ploug selv var født i 1813 og således betydeligt ældre end de nævnte unge; men som studenternes digter og skandinavismens bannerfører i årene mellem de slesvigske krige sluttede han sig naturligt til de unges kreds, så meget mere som han i 1853 forlovede sig med Lise. Alle de her nævnte unge mænd, måske med undtagelse af Gjødvad, indgik for øvrigt ægteskaber med piger, de havde mødt i den Hage'ske kreds. Vilhelm Bissen giftede sig med tiden med Hanne, og Peter Heise med Ville. Gotfred Rode, der havde sværmet for Lise og skrevet digte om denne ubesvarede kærlighed, giftede sig med Orla Lehmanns datter Margrethe, Vilhelm Rode på et langt senere tidspunkt med Elise og Carl Plougs datter Anette, og Christian Richardt med en datter af rektoren på Borgerdydsskolen på Christianshavn, Martin Hammerich: også familien Hammerich

var blandt familien Hages nærmeste venner. Gotfred Rode er blandt andet kendt som udgiver af en række bøger for børn, indeholdende digte, fortællinger, folkeeventyr og rejseskildringer, alt rigt illustreret. Ser vi fortegnelsen over disse bøgers bidragydere igennem, genkender vi de fleste af dem som tilhørende den kreds, der færdedes i det Hage'ske hjem; og mange af teksterne er med deres illustrationer af betydelige kunstnere gået lige over i den Børnenes danske Læsebog, der endnu i dette århundredes første halvdel var almindeligt anvendt i den danske folkeskole. Mange vil sikkert fra deres skolegang kunne erindre Carl Plougs digt om »Plejebarnet« med illustrationer af P.C. Skovgaard: »Det skumrede i skoven, da jægeren gik hjem ...« eller Chr. Richardts om »Hr. Mikkel« med illustrationer af Jørgen Sonne: »Hvor syren flokkes om bøgens fod ...«. Disse digte og andre tekster fra de børnebøger, Rode redigerede, er med deres illustrationer blevet dansk folkeeje gennem flere slægtled; igennem dem har indflydelsen fra det Hage'ske hjem rakt langt, ja har måske haft større betydning end hjemmets politiske indflydelse gennem den nationalliberale bevægelses hovedmænd.

Til en begyndelse var Christian, som vi har set det, i dette hjem fuldstændig overvældet af indtryk og følelser, han næppe selv kunne gøre rede for, men betegnede som »lyksalighed«. Var der blandt de mange, han her stiftede bekendtskab med, nogen, han ikke brød sig om, så var der til gengæld også mange andre, hvis selskab han kunne søge. Hans »lyksalighed«, hans charme og slagfærdighed gjorde indtryk; og rundt omkring i sofaerne har nok en og anden af de ældre årgange tænkt ved sig selv eller hvisket til de nærmest sidende: »Hvilket lovende ungt menneske!«

Men siden søstrenes mislykkede besøg i Thisted i sommeren 1851 kom alt til at tage sig anderledes ud for Christian. Ikke for ingenting skrev han i december 1851 til Amalie, at der var sket en stor forandring med ham. Skønt forbindelsen med familien Hage ikke var brudt, var dens fortryllelse brudt. Det rosenrøde skær, hvori han havde set alt, var blegnet. Sin mor, Vilhelmine Hage, kunne han til begges smerte kun møde med forbehold. Hvad var hendes mange gode gerninger værd? måtte han tænke; ham havde hun svigtet! Søsteren Lise, som han havde elsket fra den dag, han så hende, vendte efterhånden sit sind mod Carl Ploug, som var ham inderligt imod. Over for husets venner og gæster vågnede der i ham en skarpt iagttagende kritisk holdning, som ikke kendte til overbærenhed. Sit mishag med de nationalliberale politikere lagde han ikke skjul på;



W. Marstrand: Fra det københavnske selskabsliv (1840'erne). Kunne ikke også Marstrand betragte selskabslivet som gennem en splint af troldspejlet? (Statens Museum for Kunst).

han fandt de fleste af dem overfladiske, magtskyge og naragtige. Hans meninger om dem i disse ungdomsår finder vi omtrent uændret gengivet i al deres skånselsløshed i et brev fra 1872 til en af de yngre halvbrødre i familien Michelsen. Her læser vi: »Det var en af mine Yndlingssandheder fra 1852: Monrad taler godt, forstaaer slet og handler endnu slettere!« Lige så skarpt fordømmende så han på Orla Lehmann, der som svigersøn hos familien Puggaard også havde en høj stjerne hos familien Hage, og på den betydelige, skønt endnu ret unge, nationalliberale politiker, lægen Carl Emil Fenger, og dennes broder Peter Andreas Fenger, der fra 1855 var sognepræst ved Vor Frelsers Kirke på Christianshavn; i det nævnte brev fortsætter han sin omtale af Monrad således:

Derfor blev han fast Landets onde Engel. Maaskee at afgjort slettere Naturer – den forfængelige, grusomme og blændende Orla Lehmann og de heelt igjennem lurende, jesuitiske, reactionære Demagoger, Brødrene Fenger, – kun spille Redskabers Rolle. Eller rettere: at Lehmann var forfængelig, derom tvivlede Ingen, hvorfor han trods sin blændende Optræden ingen videre Skade gjorde. Monrads fine Udseende forhindrede derimod det forblændede Land fra at stæmme sig mod ham.

Brødrene Fenger skildres ellers som selvstændigt tænkende personer, Carl Emil i forholdet til Monrad, Peter Andreas over for Grundtvig.

På et tidspunkt i løbet af året 1852, snarest i årets sidste halvdel opgav Christian at fuldføre det juridiske studium og begyndte i stedet at studere medicin. En juridisk medstuderende, Johannes Nellemann, der senere blev justitsminister i ministeriet Estrup, skal have udtalt, at Christian, som regnedes for det fineste hovede blandt sine samtidige ved det juridiske fakultet, ved blot et semesters flittige læsning kunne have gennemført studiet til embedseksamen. En yngre halvbroder til Christian, som har meddelt dette, anførte også den betragtning, at Christian med juridisk embedseksamen og med støtte af nationalliberalismens spidser, som han mødte i det Hage'ske hjem, kunne være nået højt på samfundsstigen. Men Christian ville ikke være D.G. Monrads protegé, derom kan der ikke herske tvivl, og dette er måske forklaringen på, at han afbrød det juridiske studium.

Heller ikke i kredsen af unge i det Hage'ske hjem kunne Christian falde til. Richardts og Rodes vers for børn fandt han anstrengt barnagtige, deres børnebøger blaserte. Han mindes senere, hvorledes hans lille søster Camilla Michelsen (f. 1849) engang i 1857 eller 1858 sad og læste i en af disse børnebøger om »en uforskammet Knægt, der haler i Fletningen nok saa frækt«. Hans kommentar lyder:

Det er morsomt, ikke sandt? Men for hvem? Maaske for Digteren? Tegneren? – jeg troer næppe for dem. Belærende? For slet ingen Mennesker, neppe for Jyder, der ex intuitione bedre kunne tænke sig Gadedrenge i Kjøbenhavn end Christian Richardt ex visu. Underholdende? Ikke engang for Camilla Michelsen, skjøndt hun gjorde et godmodigt Forsøg paa at lee derved.



Gadedrengen. Fra »Fortællinger og Vers for Børn«, 1856, udg. af Gotfred Rode. Vers af Chr. Richardt, træsnit af L. Frølich.

Christians bevæggrunde til at skifte studium var der næppe forståelse for i denne kreds; og når han i sommeren 1853 kastede sig over plejen af de koleraramte i København, anså man vel ikke dette for andet end, hvad man måtte forvente af en medicinsk student. At der kunne være en sammenhæng mellem hans indsats under koleraepidemien og hans fortvivelse over søsterens forlovelse med Carl Ploug få uger i forvejen har næppe nogen ænset, ja, han har vel næppe vovent at indrømme dette for sig selv. Da han så efter koleratiden grebes af modløshed og med sine medicinske lærebøger for en stund tyede over til hjemmet i Thisted, blev dette næppe heller taget for andet end et udslag af hans særhed; og da han endelig heller ikke holdt ud med det medicinske studium, fandt man vel også deri kun en bekræftelse i denne opfattelse af hans karakter. Christian Richardt, der havde svært ved at klare det teologiske studium og kun fik en dårlig embedseksamen i 1857, skrev omtrent på samme tid et digt, som han gav overskriften »Den Lovende«, og som man har ment

skal være et portræt af Christian Michelsen. Det er ikke umuligt, at digtet har været tænkt således fra Chr. Richardts side. Er dette tilfældet, afslører det dog for den, der har blot et begrænset kendskab til Christians personlighed, til hans problemer og videre livsløb, at Christian Richardt intet har kendt til, hvad der rørte sig i Christian Michelsen.

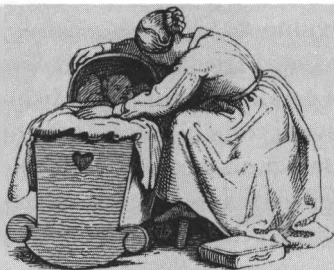
Måske var der blandt gæsterne hos familien Hage én, der med dybere indsigt i menneskesindet var vidne til, hvad der skete med Christian i disse år. H.C. Andersen havde i 1844 skrevet sit eventyr om Snedronningen. Måtte han ikke i den unge Christian Michelsen se en lyslevende legemliggørelse af eventyrets lille Kay, hvis hjerte næsten var blevet en isklump, og som så alt gennem den splint af troldspejlet, han havde fået i øjet? Men hvor længe skulle denne lille Kay endnu tumle alene med isstykkerne i Snedronningens palads? Hvor blev dog den lille Gerda af?

Uforløst urolig

Der skulle dog gå adskillige år, før Christian nåede en sindets afklaring. En afsluttende universitetseksamen fik han ikke, måske fordi han veg tilbage for de fremtidsudsigter, en sådan eksamen åbnede ham, måske fordi det var ham nok at gennemskue et fags strukturer og sammenhænge og han efter at have opnået denne indsigt tabte interessen for faget. Hvem véd? Den skal af kynisme, han syntes at omgive sig med, forekom ham måske at være det eneste værn mod endnu en gang at lade følelserne løbe af med sig. Fra ingen af de to verdener, han forgæves havde forsøgt at forlige, formåede han at løsrive sig; de var ham bestandig kære, og dog følte han sig som en fremmed begge steder.

Forældrene fra Thisted var han, som vi véd, sammen med på Fasangaarden i sommeren 1854; på et tidspunkt i løbet af vinteren 1854-55 tog han til Thisted, hvor han opholdt sig i kortere eller længere tid, længe nok til at opleve faderens reaktion på Søren Kierkegaards opgør med statskirkeligheden i »Fædrelandet« og i flyveskriftet »Øieblikket«, og til at føle sig ilde berørt over kapellan Lassens tilstedeværelse i hjemmet. Hans fars bekymring for, hvad der skulle blive af ham, pinte ham også under dette ophold. Da Amalie Michelsen imidlertid efter hans fars død og efter en kortere tid at have boet i Sorø, fik sig en lejlighed i Store Kongensgade med sine hjemmeboende døtre, sine studerende sønner og med nogle pensio-

nærer, hun havde boende for at skaffe sig supplerende indtægter, besøgte han hende ofte dér, ja overnattede jævnligt. Han havde svært ved at komme op om morgenen og kunne ud på formiddagen ligge i sengen og komme med tilråb til søsteren Annine, når hun slog fejl under sine øvelser ved klaveret. »Fis! – Annine!« råbte han, der selv var meget musikalsk.



Buggevisc.

Sov mit Barn, sov længe,
Jeg rører Buggens Gænge,
Bifter Glucn fra din Kind,
Kalder Drømmen til dit Sind;
Sov mit Barn, sov længe!

Frodig som en Ranke
Du voger for min Tanke,
Voger fra din Moders Arm,
Ild i Verdens vilde Arm
Frodig som en Ranke.

Glem dog ei din Bugge,
Og ei din Moders Sukke!
Voger du fra Barnekaar,
Glem dog ei dit Fadervor,
Glem dog ei din Bugge!

Lyffens Rojer røde
Kun mellem Torne gløde;
Tornen tager jeg for mig,
Rojen gjenner jeg til dig:
Lyffens Rojer røde!

Baagu med Smiil om Munden,
Saa fro som Fugl i Lunden!
Neden din er luun og blod:
Modersavn og Moderskjød;
Baagu med Smiil om Munden!

Buggevisc. Fra »Fortællinger og Vers for Børn«, 1856, udg. af Gotfred Rode. Vers af Chr. Richardt, træsnit af L. Frølich.

I familien Hage var man efter Lises bryllup i 1854 naturligt nok meget optaget af, hvorledes det gik ægteparret Ploug og deres børn, som snart kom til, Anette i 1855 og Hother det følgende år. Også vennerne tog del deri; således synes Chr. Richardts vuggevisen »Sov, mit Barn, sov længe!« at være skrevet til den lille Anette; hun elskede at høre sin mor synge den; det fortæller hendes moster, Hanne, i et brev fra 1857 til kusinen Vincentia Michelsen.

Men også Carl Plougs aktiviteter i forbindelse med studenterskandinavismen omfattedes med både begejstring og praktisk indsats af husets unge venner. Således fik Vilhelm Rode i 1856 audiens hos Frederik VII og opnåede derved, at kongen stillede en orlogsdampner til rådighed for studenternes rejse til det skandinaviske møde i Uppsala med påfølgende modtagelse af den norsk-svenske konge på Drottningholm slot. Kun Christian Michelsen lod sig ikke gribe af den almindelige begejstring i den Hage'ske kreds.

Søsteren Hanne kunne undertiden blive vred på Christian for hans opførsel; hun fandt ham ofte alt for talende om uvedkommende ting – men hun holdt af ham og spejdede trolig efter tegn på større bestandighed hos ham. Vilhelmine Hage var ofte bekymret for sin søn, men på hendes foranledning blev der efter Vilhelm Michelsens død tillagt Christian en livrente til portionsvis udbetaling med regelmæssige mellemrum.

Vi finder imidlertid også Christian i Jylland i disse år, enten på ferieophold eller på ophold af længere varighed. I sommeren 1857 var han på besøg hos Severin og Anine Michelsen i Vrensted præstegård. I et brev fra denne tid omtaler han planer om at læse til landmåler – men tilføjer straks betænkeligheder ved fremtidsudsigterne i dette fag. – En dag kom han hjem fra en strandingsauktion i Løkken med hundrede stråkasketter, der var så små, at de kun passede til ganske små børn. Dem delte han ud blandt landsbyens børn og morede sig kosteligt ved at se dem løbe rundt hver med sin kasket på tre hår.

I 1861 var Christian huslærer på herregården Boller nær sydstranden af Horsens fjord, hos en proprietær Lange. Et indtryk af dette ophold får vi i et brev fra en langt senere tid til halvbroderen Villiam Michelsen. Her læser vi:

Min Eensomhed paa Boller, hvor jeg var Huuslærer, har aldrig forstyrret mig synderlig. Jeg besøgte hver 3. Uge Onkel Severin, og da var det mig nok. Jeg spillede mange Gange L'Homme med Langes eller Naboproprietairerne, eller 3-kort med

Meieribestyreren; det var mig ligemeget hvad, du veed, det ansaaes for en af mine Særheder, at jeg aldrig har gjort Forskjel paa Folk. Jeg maa dog her sige, at 3-kortene med Meieribestyreren, Kudsken o.s.v. var ulige interessantere. Deels maatte jeg passe paa, at Kudsken ikke snød mig, og det gav en behagelig Spænding; deels har det altid forekommet mig langt interessantere end den rædselsfulde Chablonsdannelse og bourgeoisive Raahed hos Landjunkerne med deres Punscheglas til venstre, Piben mellem Benene og den flittige Høire tumlende med L'Hombre-kortene, som de i en behagelig Spøg kaldte »Første Mosebog«, hvori pastor Neergaard fra Ugilt gjerne istemte, da han var ualmindelig indtagen for denne Afdeling af det gamle Testament. – Vi vende tilbage til Kudsken. Han havde den elskværdige Vane at stikke Jetons (jeg havde indført saadanne) i Lommen af sine Skindbuxer. Han var nemlig meget mistroisk, som Jyderne gjerne ere. Meieribestyreren var en Holstener, aaben hidsig, hjertensgod og dygtig. Han lo mange Gange over Kudsken, saa at han næsten styrtede og kaldte ham Chræn Kusch. Chræn Kusch lod sig dog ikke forstyrre og bevarede sin stoiske Holdning. Han spillede ikke med Held, tabte ofte, og saae da skrækkelig rød og urolig ud, men sagde Intet og holdt fast paa sin Buxelomme. Meieribestyreren og jeg tabte ogsaa mere end vandt. Gartneren, en luun Svensker, vandt fra os alle 3, hvorover Holsteneren havde ham frygtelig i Kikkerten.

I 1861 var Christians onkel Severin Michelsen blevet forflyttet fra Vrensted i Vendsyssel til Dover-Venge nær Skanderborg. Som vi ser af udsnittet af Christians brev, tilbragte han, mens han boede på Boller, gerne sine ferier og fridage hos familien i præstegården. Engang kom han således dertil medbringende en vadsæk fuld af snavset tøj. Hans kusine Helga, der dengang var en lille pige på 10 år, har derom fortalt:

Idet han kastede vadsækken fra sig i Forstuen, sagde han til min Moder: Ja Tante Anine, Fru Lange vilde vadske mit Tøj, inden jeg tog af Sted, men jeg sagde, at det gjorde Du saa gjerne for mig!

Hun fortæller også, hvorledes Christian en aftenstund i mørkningen kom til præstegården og af familiens vagtsomme hund blev modtaget med at blive bidt i benet og få revet en flænge i sine bukser. Herover blev han så rasende, at han forfulgte hunden gennem en mørk

gang, udstyret med en ildtang, han i farten havde grebet i køkkenet, indhentede hunden og gennempryglede den. Det blev familiens lærerinde meget vred over; men Christian formildede hende, da han til julen sendte hende et langt digt, hvori det hed:

En fæl Student,
kun lidt bevendt,
som Bøddel dog ret duelig,
paa mørken Gang
med sorten Tang
mishandlede den helt gruelig!

Det hændte også, fortæller Helga videre, at Christian for længere tid slog sig ned i præstegården og opførte sig fuldstændig, som det passede ham. Han var f.eks. ikke til at drive ud af sengen om morgenen. Da hendes far, pastor Severin Michelsen, engang op ad dagen gik over i gæstekammeret for at hente ham, fandt han ham liggende i sengen, lysvågen og morende sig med at spille med tæerne på et gammelt klaver, der midlertidigt var blevet anbragt i kammeret. Christian var dog en elsket gæst i præstegården hos sin onkel Severin og tante Anine.

Det var han også på Fasangaarden hos justitsråd Bang's. Her mødte han aldrig bebrejdede eller bekymrede blikke; også over for hans fars bekymringer havde hans onkel Andreas bestandig haft undskyldende eller opmuntrende momenter at fremføre. På Fasangaarden genså han sin tante Lovise, der havde taget sig af ham som lille dreng i den tomme Thisted præstegård, og nu bistod sin søster, justitsrådinden, med husførelsen. Her mødte han, foruden familiens egne børn, der var betydeligt yngre end han selv, en flok af justitsrådendens og justitsrådindens unge slægtninge omtrent på hans egen alder. Justitsråd Bang kunne undertiden spøge med, at det ikke altid var nemt at få »det lille hartkorn« til at slå til; alligevel var det et gæstfrit hjem, hvor de unge slægtninge og deres venner altid vidste sig velkomne. På Fasangaarden kunne Christian i årene efter kole-raepidemien for en stund glemme, hvad han som sygehjælper havde været vidne til, for hvad havde de vel herude på Frederiksberg forstået af koleraens rædsel? De havde jo været uden for dens rækkevidde og havde som så mange andre haft den opfattelse, at sygdommen hang sammen med nydelsen af sommerens frugter, så dem havde de blot afholdt sig fra og var da heller ikke blevet syge. På Fasangaarden kunne man en af de følgende somre ved en festlig lejlig-

hed ubekymret synge en af justitsråden forfattet vise til Fasangaardens pris til melodi af en siden 3-årskrigen populær soldatervise. Et af visens vers lyder:

Vor Have gir jo Ribs og Stikkelsbær
saa galant,
Og Jordbær kan man ogsaa finde der,
ikkesandt?
Og kommer der til Sommer ikke mer
Cholera,
Af Æbler, Pærer, Blommer faae vi fleer!
Faldera!

Nej, hvad vidste de vel om kolera på Fasangaarden?

Saa kaleidoskopisk tegnede Christians tilværelse sig indtil 60'ernes begyndelse. Han erhvervede sig dog i disse år kendskab til mange forskellige samfundsforhold, han mødte mennesker med vidt forskellig livsopfattelse, skønt de alle opfattede sig selv i en kristelig sammenhæng. Han forekommer at have haft utallige ideer og tilskyndelser, men at have savnet mod til deres gennemførelse. Hvad kunne være hans kald i tilværelsen? Det skulle vel ikke være at få de sproglige evner forløst i digtekunst eller forfattervirksomhed? Han beundrede Poul Martin Møller for hans sprogkunst og kendskab til menneskesindet, således som det kom til udtryk i »En dansk Students Eventyr«. Men havde ikke han, Christian Michelsen, alle forudsætninger for på ny at skildre en dansk students eventyr?

Blandt Christians efterladte breve finder man, med dateringen maj 1856, også to indledende kapitler til en roman. Første kapitel af dette romanfragment kan læses i denne fremstillings tillæg. Skønt i romanens form bærer dets første kapitel umiskendeligt præg af en øjenvidneskildring. Her fortælles der om en ung mands rejse med toget fra Roskilde til København, hans møde på banegården med en anden ung mand og begges besøg derefter på Fasangaarden. Vi finder her en detaljeret og troværdig skildring af en aften på Fasangaarden i en større kreds af familie og unge venner. På en undtagelse nær benævnes personerne alle ved deres faktiske navne og skildres med karakteriserende træk. Klarest tegnet i gestus og adfærd forekommer justitsråd Bang; og når det f.eks. nævnes om tante Lovise, at hun har travlt med at lave te og justitsrådinden med at drikke den, beror disse træk utvivlsomt også på iagttagelser af fak-

tiske situationer. Der forekommer i kapitlet en ung pige »ved Navn Cense«; netop i 1856 beandt Severin og Anine Michelsens datter Vincentia, kaldet Cense, sig i København for at uddanne sig til lærerinde hos frøken Zahle, så hun kunne overtage undervisningen af sine yngre søskende hjemme i præstegården. Den unge »Pi Thums«, der er gået på banegården i håb om at møde bekendte ved det ankomende tog for siden at tage med ud på Fasangaarden, er den teologiske student Peder Thomsen; i manuskriptet benævnes han også »Sultent«, et udtryk, der synes at være familieargon for »sulten student«; i en familie, hvor godmodige smådrillerier og venskabelige øgenavne hørte til dagens orden, behøvede en ung mand nok kun en enkelt gang at have vist en glubende appetit, for at et sådant navn skulle blive hængende. Peder Thomsen var fra en gård i nærheden af Thisted, og han og Vincentia Michelsen giftede sig siden. Har vi her en skildring af deres første bekendtskab inden for familie- og vennekredsen på Fasangaarden? Kun hvad angår identiteten af den unge mand, der i manuskriptet betegnes som »Binzen«, »Benzon«, »Neveu Niels« og i dets andet kapitel som »cand.theol. Niels Benzon«, forholder det sig anderledes end med de øvrige personer. Blandt justitsråd Bangs mange nevøer var der ganske vist en, der hed Niels Benzon, en præstesøn fra Slagelse, der blev cand.theol. netop i 1856. Manuskriptets »Neveu Niels« giver imidlertid indtryk af at være et selvportræt, og der er ingen tvivl om, at dets forfatter er Christian Michelsen. Det ser ud til, at Christian har »lånt« fættens navn til at gemme sig bag; og når det netop er denne fætters navn, han har brugt, hænger det måske sammen med, at den virkelige Niels Benzon med sit hjem i Slagelse ikke sjældent havde anledning til at foretage en togrejse som den, der indleder manuskriptet.

I 2. kapitel skildres et opbrud fra Fasangaarden den følgende morgen. Justitsråden, justitsrådinden, deres datter Elisabeth, den unge pige ved navn Cense samt den nyankomne Niels Benzon begiver sig, dels til fods, dels pr. »Droschke« til Københavns toldbod, går ombord i dampskibet »Iris« og rejser til Aalborg. Med ankomsten dertil slutter romanfragmentet.

Har vanskelighederne for dets videreførelse vist sig uoverstigelige? Åbenbart. At justitsråd Bang frivilligt skulle begive sig til det fjerne Aalborg, tilmed pr. dampskib, og således udsætte sig for en farlig rejse og hvad deraf kunne følge, måtte af enhver, der kendte ærkekøbenhavneren, justitsråd Andreas Kreutzfeldt Bang, anses for ganske utænkeligt! Men tanken derom forekom måske netop derfor Christian tillokkende. I »Den vidtberømte Reise« fra 1848 var

han også gået fra beskrivelsen af rejsens faktiske forhold over til fiktive forestillinger; i dette tilfælde synes det at have været Christians idé at forbinde fremstillingen af faktiske forhold på Fasangaarden i 1856 med udviklingen af en fremtidig fiktiv mulighed.

Måske har han haft en fornemmelse af, at denne skildring af rejsen over Kattegat virker mat i sammenligning med skildringen fra 1848 af en rejse i modsat retning; måske er der ikke sket andet end, at datoen for afrejsen til Aalborg, den 21. juli 1856, er blevet overskredet og virkeligheden har indhentet fiktionen. Men idéen, forbindelsen og spændingen mellem samtidige faktiske forhold og fremtidige fiktive muligheder, er fascinerende.

Hanne

Under Vincentias ophold i København 1856 bestyrkedes det venskab mellem hende og kusinerne Lise og Hanne, der var opstået under sommerbesøget fem år tidligere i Agerholm præstegård, og det kom også til at omfatte kusinernes lille søster, Ville Hage. Vincentia besøgte ofte familien Hage i København eller på Stokkerup. Lise var på dette tidspunkt dog allerede »fru Elise Ploug«, så det var især Hanne og Ville, der havde fornøjelse af hendes selskab. I det Hage'ske hjem kaldte de hende »studenten« eller endog »hun-studenten«, for det var usædvanligt, at en ung pige på den tid kom til København for at studere; studeringerne syntes ellers forbeholdt de unge mænd.

Især Hanne holdt fast ved forbindelsen med sin fars familie. I sommeren 1855 havde hun været på besøg i Vrensted præstegård hos Vincentias forældre; hun synes også sammen med dem at have været til stede ved faderens begravelse den sommer og ved denne lejlighed at have guset Amalie Michelsen og de små halv søskende. I hvert fald faldt det hende naturligt, da Amalie med sine hjemmeværende børn i 1857 var flyttet til København, at besøge dem. Herom skrev hun i et brev til Vincentia: »Lille Anine kommer sig saa godt; hun kan gaa uden Stok nu. Hendes Moder er flyttet herind i en smuk Leilighed«. I et andet brev til Vincentia, dateret 1/9 1857 læser vi endvidere: »Jeg besøgte min Faders Enke for nylig. Hun har det godt, fordi hendes Børn er raske og søde. Anine gaer meget godt paa sit Been og er blevet rund og rødkindet.«

Den 30/8 1857, kort før Vincentias forlovelse med Peder Thomsen var kendt, skrev Hanne til hende:

Vore unge Venner have det godt. Richardt er noget svag og mager. Gotfred Rode er, som han pleier, mig en tro Ven og os alle meget hengiven. Vilhelm Rode læser til Examen, han skal op til Juul. Heise kommer og spiller for os, som han pleier, vi ere nu meget gode Venner, han componerer flittigt. Din Ven Gjødvad seer vi tidt, han spørger tidt, hvordan Du har det, og hvordan det gaaer med Studeringen. Anna Bissen er en vakker Pige, som vi seer gjerne hos os. Hun mister nu sin eneste Broder for længere Tid; han reiser til sine Ønskers Maal, Italien, og bliver mange Aar borte. —

At det også var hende selv, der måtte savne Vilhelm Bissen, nævner hun ikke. Men i 1860 forlovede hun sig med ham pr. brev, skønt det på grund af hans udlandsophold syntes at have lange udsigter med ægteskab. Om denne forlovelse skrev hun i et brev til Vincantias forældre, præstefolkene i Vrensted:

I have viist mig saa megen Venlighed og Deeltagelse, at jeg er vis paa, I ville glæde Eder over, at jeg er bleven saa lykkelig, og jeg er vis paa, at jeg med Guds Hjelp skal blive det bestandig, thi den unge Mand, som med Tiden skal blive min Husband, er en ædel og trofast Sjæl. Han har været min Barndoms Ven og Legebroder, og jeg har i alle de mange Aar, jeg har kjendt ham og holdt af ham, kun erfaret Godt om ham. Naar dertil kommer, at han er flink og dygtig i sin Kunst, som jeg alletider har haft Sands og Kjærlighed for, saa kan I nok tænke, at jeg har Grund til at være taknemmelig. Det er jo unægtelig et Skaar i min Lykke, at han er saa langt borte og bliver saa længe borte, thi i Løbet af de første 2 Aar kommer han neppe hjem. Hans Kunst fordrer det, da Opholdet i Rom jo er saa udviklende.

Hanne kom ikke til at vente så længe, som hun frygtede. Næste sommer kom Vilhelm Bissen til Danmark for at holde bryllup med hende. Den sommer var Vincenia på besøg hos justitsråd Bangs på Fasangaarden. En dag tog hun ud og besøgte Hanne på Stokkerup, hvor hun hverken traf fru Hage eller Vilhelm Bissen, som hun havde håbet at hilse på, hjemme. Hannes bryllup skulle foregå i al stilfærdighed paa Stokkerup med kun den nærmeste familie til stede, og Vincenia var ikke inviteret. Det blev imidlertid en aftale, at Hanne før Vincantias afrejse skulle komme ud på Fasangaarden på en visit sammen med sin forlovede; dette besøg blev der dog heller intet af. Den 9. august skrev Hanne til Vincenia:

Du kan tro, det var mig en Sorg, at jeg ei kunde komme ud til Dig i Tirsdags, men Vilhelm havde begyndt et Arbeide, som han ikke kunde forlade, saa vi foreløbig maatte opsætte Besøget. Jeg var baade bedrøvet over ikke at skulle faa Dig mere at see inden jeg reiser Syd paa, og det lille Glimt af Dig forleden var saa lidt, og at Du skulde tro jeg havde glemmt Dig, men det troer Du ikke, vel? Min Bryllupsdag er ansat til den 15^{de} September; dersom den bliver forandret skal Du faae det at vide, tænk paa mig den Dag. Jeg er lidt alvorlig stemt, lidt vemodig ved at sige Farvel til mit Hjem og mine Kjære, den Tanke lister sig uvilkaarlig paa En »Kommer Du monstro nogensinde tilbage?« men jeg gjør mig Umage med at forjage disse mørke Tanker. 1½ Aar er en lang Tid, meget kan forandre sig herhjemme, baade til Glæde og Sorg – gid jeg maatte have den Glæde at see Dig, Du kjære, i et lille lykkeligt Hjem med ham du elsker. Hils ham fra mig.

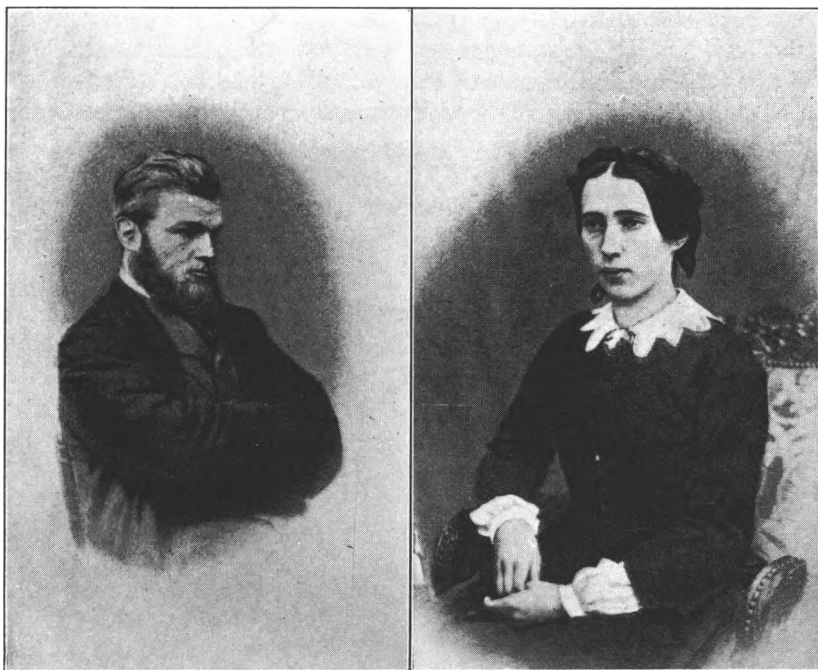
Her er alt uforandret. Lise er endnu ikke kommet hjem, men jeg tænker, vi have hende paa Mandag. Du læste jo hendes Breve og saae at hun havde en fornøielig men noget anstrengende Reise.

Moder kom da ligesom Du var gaaet ud af Laagen. Hun var bedrøvet over at hun ikke fik Dig at see og beder mig hilse Dig mange Gange. Jeg vilde saa gjerne haft at Du skulle seet min Ven, men Du maa foreløbig nøies med det Du saae af ham for 5 Aar siden, jeg har heller ikke seet stort mere til Din, men naar jeg kommer tilbage haaber jeg med Guds Hjelp at naae til Dig. Gid Du maa være rask og glad, og tænk imellem lidt paa Din gamle Veninde, det er saa yndigt at erindres af saadan et kjærligt Hjerte som Dit.

Din Hanne.

Det kan undre, at kusinen Vincentia, til hvem Hanne kunne skrive et saa varmt og kærligt brev, ikke var inviteret med til brylluppet. Men for familien Hage har det vel, som for familien Michelsen, været nødvendigt at opretholde en vis distance i det indbyrdes forhold.

Efter brylluppet på Stokkerup den 15. september 1861 rejste Hanne og Vilhelm Bissen til Rom. Hendes forudelse om aldrig mere at vende tilbage til Danmark kom til at slå til. Næste sommer fødte hun en lille pige, men døde selv få dage efter fødslen. Konsul Hage rejste straks til Rom for sammen med Vilhelm Bissen at foretage det fornødne i anledning af dødsfaldet. Hanne blev begravet på den protestantiske kirkegård i Rom, og Hage vendte hjem. Nogle måneder senere vendte også Anna Bissen, der havde været i Rom



Vilhelm og Hanne Bissen, her efter O. Bloch: H.V. Bissen og hans Hjem, Kbh. 1927. At blive »taget af« hos fotografen var en alvorlig sag!

for at hjælpe Hanne i tiden omkring fødslen, hjem med den lille pige, Johanna, og en italiensk amme. Den lille pige blev kaldt Hanne som sin mor og voksede op i familien Bissen og i nær forbindelse med familierne Hage og Ploug.

Med Hannes død holdt sorgen sit indtog i familien Hage. Elise Ploug blev så chokeret ved meddelelsen om søsterens død, at hun kort efter bragte et dødfødt barn til verden og i de følgende år var svækket i betydelig grad; og sønnen Christoffer Hage faldt ved Dybbøl den 18. april 1864.

Også for Christian Michelsen var Hannes død et hårdt slag. Søsteren Lise forekom det ham at have mistet, da hendes hjerte vendte sig til Carl Ploug; ved Hannes død brast det stærkeste bånd, der bandt ham til familien Hage. Hanne havde vel kunnet blive irriteret over hans ofte provokerende opførsel; men hun havde ikke været uden forståelse for hans problemer. I 1872 skrev Christian på hendes fødselsdag til sin halvbroder, Villiam Michelsen:

Kan Du huske den stakkels Hanne, som idag vilde været 36 Aar? Gjemt og glemt for snart 10 Aar siden. Hun tænkte meget menneskeligt, omend hun var lidt brutal (efter Fædrenesiden, Bedstefader M. med Flere), derhos aandfuld, retsindig,



Vincentia Michelsen, tegnet af kusinen Hanne Michelsen, kaldet Hage. Vincentia blev i 1864 gift med sognepræst Peder Nordentoft Thomsen, Brand. Hanne blev i 1861 gift med billedhuggeren Vilhelm Bissen, men døde allerede 1862.

høist opvakt. Det er vemodigt morsomt at læse Plougs Afskedsdigt ved hendes Død. Ved Siden af den ædle, ideale og objektive, men almindeligt holdte Sørgetone gaaer Noget som en Slags Foragt derigjennem. Denne Følelse gav hun ham tilbage med Renter. Jeg kan tydeligt huske engang, hvor hun udtalte sig trøstende til mig, der græmmede mig lidt over Plougs Uvenlighed – omtrent i den Art: »Jeg veed ikke, hvad Du vil være saa dum at græmme Dig derover. Det er en indskrænket Person, der ikke kan hjælpe Dig det Allermindste!« Og hvor har jeg sandet de Ord mange Gange siden den Tid! Hanne var et af de meest uhildede Hoveder af os Alle, hvad der vil sige Meget, især naar man overlægger hele Retningen af dette Huus, hvori hun var opdraget. Naar hun ikke var i Affekt eller Lidenskab, var hendes Blik overordentlig klart.

De sparsomme træk til en forestilling om Hannes personlighed, vi kan opspore, lader os ane, at hun var den af Christians søskende, der stod ham nærmest i begavelse og sind. Hun havde kunstneriske evner; vi har allerede hørt, hvorledes hun ved selskaber i familien Hage som ganske ung med stor ynde kunne optræde med solo-dans for gæsterne. Men hun kunne også tegne og havde i sit barndomshjem lejlighed til at få tidens ypperste kunstnere som sine lærere. Hun tegnede portrætprofiler af sine søskende og veninder, således også af sine kusine, Vincentia.

Et vendepunkt

Den 27. september 1862 stod Christian Michelsen på banegården i Magdeburg for at skifte tog til Leipzig, målet for hans udenlandsrejse. »En mere halsbrækkende og uhensigtsmæssig Banegaard end Magdeburg saae Du aldrig. De slaaes og river Skjødernes af hinanden ved Billetkontoret, et Skuespil, der maa være behageligere at se paa end at deeltage deri som jeg« (den dag) – således beskriver han i et brev fra en senere tid sit indtryk af denne banegård.

Christian har næppe forestillet sig andet end et ophold af kortere varighed i Leipzig, men han vendte aldrig siden tilbage til Danmark. Hvad ville han i Leipzig? – hvad kendte han på forhånd til denne by? – og hvorfor blev han hængende der resten af livet?

Der har i familien Michelsen været mytedannelser om hans forsvinden fra den hjemlige arena. Hans kusine Helga, Vincentias lille

søster, der som gammel ugift dame har fortalt erindringer fra sit barndomshjem og har meddelt morsomme træk om Christian Michelsen i ungdomsårene, detaljerede iagttagelser fra hans besøg i barndomshjemmet, anfører således den opfattelse, at fætteren Christian »gik i Hundene, da han kom over til København«. I 1933 læste Christians halvbroder, lægen Frederik Michelsen, som 85-årig denne fremstilling. Selv havde han da afsluttet en erindringsbog om sit eget barndomshjem i Thisted og om søskendeflokken i dette hjem; men Helgas fejløpfattelse kunne han ikke lade uimodsagt. Han greb atter pennen og gjorde i en tilføjelse til erindringsbogen udtrykkeligt opmærksom på sin egen beretning om et besøg, han – vistnok som den eneste af søskendeflokken fra Thisted – i 1871 af lagde hos Christian i Leipzig og henviser i øvrigt til sin egen flittigt førte korrespondance med ham i de følgende år. Hans beretning vil vi siden læse.

Når Helga udtrykker en fejlagtig opfattelse af Christians videre skæbne, kan det næppe have anden grund end, at hun ikke har vidst bedre, og det skønt hendes søster Vincentia gennem sin forbindelse med familien Hage vidste udmærket god besked med, hvor Christian opholdt sig, og med hans videre livsløb. Men halvandet år efter Christians afrejse befandt Danmark sig i krig med Preussen og Østrig; nederlaget i 1864 efterlod smertende sår i danskes bevidsthed, og selv måtte Vincentia i april 1864 som nygift præstekone tage imod preussisk indkvartering i Brabrand præstegård. At kongeriget Sachsen, hvortil Leipzig hørte, ingen andel i krigen havde haft, har man i Danmark næppe fæstnet sig ved; når han befandt sig blandt tyskere i Leipzig, måtte det for de fleste danske se ud, som om han var gået over til fjenden. Så der er næppe heller så meget at sige til, at Vincentia ikke har fundet det passende at oplyse sin yngre ugifte søster om de faktiske forhold.

Selv ytrer Frederik Michelsen sig med forsigtighed om årsagerne til Christians udvandring i 1862. Han skriver, at Christian ingen betænkelighed har haft ved at modtage den økonomiske hjælp fra det Hage'ske hjem, der muliggjorde hans udvandring. Men der har verseret en myte om, at Christian skulle have modtaget økonomisk støtte fra familien Hage *på betingelse af*, at han forlod Danmark for aldrig mere at vende tilbage.

Der findes adskillige vidnesbyrd om, at denne antagelse er fejlagtig, deriblandt også udtalelser i Christians egne breve fra Leipzig. Her vil vi imidlertid anføre nogle udtalelser af Vilhelmine Hage i et brev til Vincentia i sommeren 1862. Anledningen til dette brev er

meddelelsen om den lille piges fødsel i Rom, men brevet er skrevet, inden budskabet om Hannes død var nået frem. I sit brev udtrykker Vilhelmine Hage sin bekymring for sønnen således:

Gid jeg kunde sige noget Godt om min Søn Christian! – desværre synes han at bruge Aarene paa en Maade, som aldrig bærer Frugt; den ene Plan afløser den anden! For Tiden er han jo paa et Comptoir i Thisted, men har allerede nye Ønsker. Vorherre formaaer jo saa meget; det er den Trøst, jeg har, naar jeg kues af den Fornemmelse, at jeg som Moder aldeles *Intet* formaaer!

Skønt det må have været belastende for familien Hage at have Christian gående, uden at det lykkedes ham at skabe sig en selvstændig livsstilling og med en ofte provokerende optræden, slog denne familie aldrig hånden af ham. Med den økonomiske hjælp, man gav ham, forholdt det sig anderledes, end det er blevet udlagt. Lige siden sin fars død havde Christian af sin mor, Vilhelmine Hage, modtaget en livrente. Dette har næppe forekommet nogen urimeligt. F.eks. havde H.V. Bissen og Alfred Hage den aftale hver at yde 400 Rdl. årligt til Hanne og Vilhelm Bissens leveomkostninger i Rom. I Christians økonomiske forhold skete der ingen ændring efter, at han havde taget ophold i Leipzig; men da han i 1865 kunne meddele sin mor, at han havde det bedste håb om at skabe sig en levevej som ansat på det meteorologiske institut og agtede at indgå ægteskab, blev livrenten sat op til 600 Rdl. årligt på livstid, samtidig med at han modtog et beløb til indkøb af udstyr. Nogle gældsposter, Christian havde efterladt sig i Danmark, blev ved samme lejlighed bragt ud af verden.

Når Christian havde efterladt sig gæld i Danmark, bør det nok tages som et vidnesbyrd om, at han ikke har forestillet sig, at hans afrejse skulle være definitiv; at han i de første år undertiden overvejede muligheden af at vende tilbage til Danmark, evt. for at oprette et »institut« dvs. en privat skole, forstår vi også af udtalelser i brevene fra Leipzig. Han har nok før afrejsen haft kendskab til Leipzigs ry som boghandelens by; i begyndelsen af sit ophold søgte han i hvert fald at skabe sig et grundlag for en levevej som boghandler enten i Leipzig eller i Danmark; hans forsøg glippede imidlertid. Han slog sig ned i arbejderforstaden Gohlis i endnu helt landlige omgivelser; med lidt skiftende adresser blev han boende her størstedelen af tiden indtil sin død i 1876.

Myten om, at han skulle have modtaget penge for at forlade Dan-

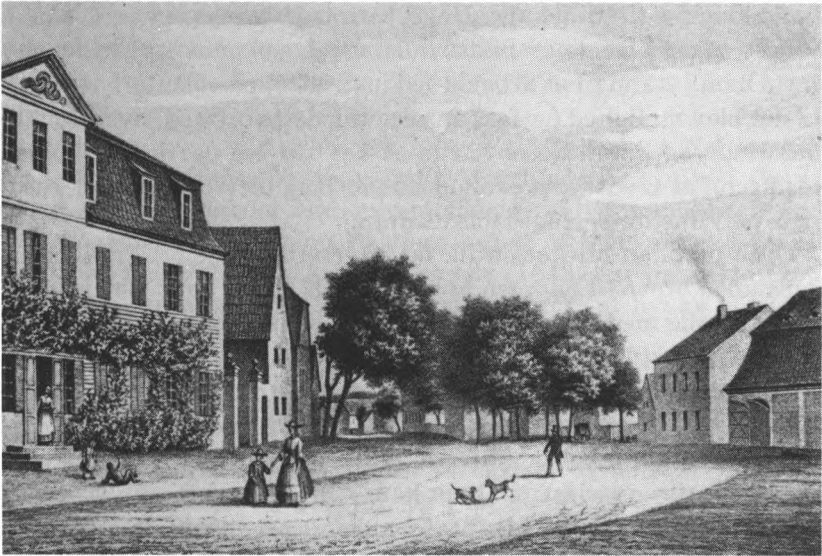
mark skyldes dels den omstændighed, at han faktisk modtog økonomisk støtte af sin mor, dels de socialistiske idéer, han selv ret snart gav udtryk for i sine breve. Efter at de to danske socialister Louis Pio og Paul Geleff i 1877 havde forladt Danmark og deres virksomhed for den danske arbejderbevægelse og med en stor sum penge var rejst til Amerika, synes man desuden at have overført forholdene omkring denne opsigtsvækkende udvandring på Christian Michelsens motiver til at forlade landet.

Den ydre årsag til Christians afrejse fra Danmark i 1862 synes at have været rystelsen ved Hannes død. En indre årsag og samtidig årsagen til, at han aldrig vendte tilbage til Danmark, kan det have været, at han ikke længere kunne udholde den splittelse i sit sind, som forholdet til hans oprindelses to, så forskellige, familier forvoldte. Spændingen mellem hans ønske om at forene sine to verdener og erkendelsen af, at dette ikke var ham muligt, var blevet ham for stærk. Man kan forestille sig, at han i Leipzig har oplevet en befrielse ved at få de hjemlige forhold på afstand og befinde sig blandt mennesker, der intet kendte til hans forhistorie og næppe heller spurgte efter den eller havde forudsætninger for at forstå dens konfliktskabende virkning.

Hvor er vel bedre man tilpas – –

»Du veed, det ansaaes for en af mine Særheder, at jeg aldrig har gjort Forskjel paa Folk«, udbrød Christian i et allerede citeret brev ved mindet om sin huslærertid på Boller. Hans fornøjelse ved samværet med mejeribestyreren, kusken og gartneren hang måske sammen med en lettelse ved at befinde sig blandt mennesker, der hverken havde teologiske, alment kulturelle eller samfundsmæssige ambitioner, og som heller ikke spekulerede over hans familieforhold eller over, hvad det egentlig blev til med ham. Den kan tages som et forvarsel om, hvor godt han siden faldt til blandt småkårsfolk i Gohlis ved Leipzig.

Han elskede sin mor Amalie og søskendeflokken fra Thisted, og omend med pauser i brevskrivningen holdt han bestandig forbindelsen med dem vedlige. Hans forhold til den oprindelige mor, Vilhelmine Hage, var kompliceret, men langt fra kærlighedsløst, og heller ikke forbindelsen med hans halvønskende på moderens side eller med familien Ploug blev nogensinde brudt.



Gohlis ved Leipzig, ca. 1850. Endnu i 1862, da Christian slog sig ned her, havde Gohlis et landligt præg. Efter Willy Ebert: Gohlis. Aus der Geschichte eines Leipziger Vorortes, 1926.

I de første år efter ankomsten til Leipzig lod han dog kun sparsomt høre fra sig. En årsag dertil kan det have været, at han blandt de jævne mennesker, der med så stor venlighed havde accepteret ham hos sig, mistede lysten til letsindig omgang med pengene, medens trangen til at skabe sig en selvstændig levevej vågnede. Krigen i 1864, hvori begge hans danske familier var engagerede, var utvivlsomt en anden årsag til den svigtende forbindelse med Danmark. Familien Hage mistede den ældste søn, og hans yngre broder, Johannes, såredes ved Dybbøl, men blev bragt hjem til pleje hos forældrene, så han kom sig. Christians ældste halvbroder i familien Michelsen deltog også i krigen, som officersaspirant, men slap fra tjesten uden mén og dekoreredes for sin indsats.

Men i 1865 blev forbindelsen genoptaget. I årets første måneder foretog Johannes Hage og hans svoger, komponisten Peter Heise, gift med Ville Hage, en rejse til Paris; og på gennemrejse besøgte de Christian i Leipzig. Under dette besøg erfarede de, at Christian arbejdede ivrigt som volontør på Det meteorologiske Institut, hvor han som professorens assistent foretog meteorologiske målinger; desuden lærte de Christians 17-årige kæreste, Rosalinde, at kende. Omtrent samtidig sendte professoren ved instituttet en anbefa-

lingsskrivelse til Vilhelmine Hage, hvori han udtrykte ønsket om, at Christian også fremover måtte modtage den økonomiske hjælp, der satte ham i stand til at arbejde ved instituttet på volontørbasis, indtil der blev mulighed for fast ansættelse; dette brev og, hvad Johannes Hage og Peter Heise havde at berette ved deres hjemkomst, medførte, at Christians økonomiske forhold blev betydeligt forbedrede på Vilhelmine Hages foranledning.

Også familien Michelsen fik nu efterretninger om Christian, og der indløb breve til ham fra broderen Carl og fra hans mor Amalie. Han svarede med et umådeligt langt brev, hvori han fortalte om sit arbejde på instituttet og sit håb om fast ansættelse og om sin kæreste. Brevet indeholdt også morsomme minder fra barndomshjemmet i Thisted og bekymring for Carls fremtidsudsigter, for Carl studerede romanske sprog ved universitetet, men dette studium blev ikke regnet for rigtig seriøst, og skønt hans mor var en fattig præsteenke, var han afskåret fra nydelse af stipendier; også ansættelsesmulighederne efter endt studium syntes ringe. Men i brevet udtalte Christian sig også om krigen i 1864 på følgende måde:

Om den krig, I førte, har jeg hørt og læst – eller rettere: jeg er Gud skee Lov bleven forskaanet for at læse mere, end jeg var nødt til for at vide det Historiske. Et hovmodigt, forblændet lille Folk saae jeg staae alene med sin Taabelighed og sin Skam. Et tungt, men retfærdigt Slag saae jeg ramme en sig selv overvurderende, andre ringeagtende Nation.

En sådan bemærkning faldt ikke i nogen god jord hos den fædrelandelskende familie Michelsen. »De afskyelige Tydkere!« skrev hans lille søster Camilla på 16 år tilbage til ham. At Christian aldeles ikke sympatiserede med Bismarcks krigspolitik forstod man næppe hjemme i Danmark, og heller ikke, at han langt fra var fremmed for et kritisk syn på de tyskere, han havde slået sig ned iblandt. I samme brev læser vi:

De Tydskes Feil har jeg naturligviis et kun altfor aabent Øie for; men de ere blevne saa ofte travesterede, beskregne, besiangne, at Themaet idetmindste kan ansees for ulige mere udtømt end det Nærværende, som jeg er kommen ind paa.

»Det Nærværende« var den danske nationalhævdelse, som han anså for fremkaldt af ansvarsløse politikere, som han mente at have gennemskuet fra den tid, da han færdedes i det Hage'ske hjem, og des-

uden af borgerlige avisers skriverier. Man skulle hellere gå i Casino, mente han, end hengive sig til den ophidselse, der således fremkaldtes.

Hvis enhver københavnsk Borger 12 Gange om Aaret gik i Casino, derimod kun anvendte »Dagbladet« til et vist Brug, var denne falske Nationalitetsfølelse aldrig kommen frem. Som Schweizere, som Belgiere kunde vi levet roligt i Ly af mægtige Naboer, vi kunde af os selv i 1848 eller 1851 skjænket ikke-dansktalende Landstrækninger bort, af hvilke vi hverken have Ære eller Fordeel.

I et brev fra 1866 læser vi endog følgende svada:

Nationalitetsforhærdelsen er en dødelig Kræftskade i Christendommens fulde Bryst, og Patriotismen er en stinkende Georgine – Glimmerblomst uden Duft!

At Christian ikke kunne vente at finde gehør for sådanne synspunkter gjorde han sig næppe klart. Men ligesom han elskede sin



Gohlis, ca. 1850. Christian Michelsen faldt til blandt befolkningen her; han elskede at komme »hjem til den lille Bolig i Gohlis, hvor vi sidde i Mørkningen og sladre om Ude og Hjemme«. Efter Willy Ebert: *Gohlis. Aus der Geschichte eines Leipziger Vorortes*, 1926.

mor Amalie og sine søskende fra præstegården i Thisted, elskede de også ham. For Amalie var det næppe så meget de outrerede meninger som den strøm af tankeindskydelser, hvoraf brevet flød over, der måtte vække bekymring; en udtalelse i hans brevs første linjer om, at han var »kommen til Rolighed«, virkede ikke overbevisende på hende, som kendte uroen i hans sind. I et nyt brev søgte hun at kalde ham til besindighed, medens hendes døtre, Anine på 21 år og lille Camilla i en tilføjelse kaldte ham »en sludrende Tydsker«.

Den »Rolighed«, som Christian mente, han havde vundet, var i hvert fald, hvad han higede efter. Måske oplevede han den allerede sammen med Rosalinde og blandt vennerne i Gohlis, men formåede blot ikke at give den troværdigt udtryk i sine danske breve. Omtrent ved samme tid opgav han definitivt tanken om at vende tilbage til en tilværelse i Danmark; det ville han ikke byde Rosalinde, skriver han, – men måske var det lige så meget sig selv og sit forhold til sine to familier, han ikke ville byde det.

Håbet om en fast ansættelse ved Leipzigs Meteorologiske Institut glippede; trods professorens velvilje måtte han se sig forbigået, fordi han ikke var indfødt i Sachsen. »Du veed nok – af mange Tak osv. –« skriver han i et af brevene. Men derfor sad han ikke ledig. Han lærte sig selv at stenografere, en kunst, der var brug for i Europas parlamenter, og foreslog i 1869 sin broder Villiam et samarbejde med henblik på en bearbejdelse til dansk af det tyske stenografisystem. Men i den danske rigsdag havde en anden bearbejdelse allerede vundet indpas, så sagen var ikke længere aktuel. Han fik forbindelse med et forlag og foretog for dette korrekturlæsning og oversættelsesarbejde; det ser ud til, at han også havde journalistisk arbejde ved det socialdemokratiske partiorgan »Der Volksstaat«, der udkom i Leipzig fra 1869 til 1876 – men herom senere! Hans officielle stillingsbetegnelse var efter, hvad personalregistret i Leipzig oplyser på grundlag af kirkebogens oplysninger: »Privatgelehrter«.

Med begge sine familier i Danmark opretholdt han forbindelsen pr. korrespondance. Til søsteren Anine findes der breve fra 1869-70. Hun, der tidligt i livet var blevet ramt af invaliditet, regnedes blandt sine søskende for den ringest begavede, men markerede sig i flokken ved sin pietistisk farvede kristelige livsholdning. Christian kunne undertiden i sine breve udtale sig på en måde, der tilsigtede at chokere hende; alligevel fornemmer man hans omhu for at finde emner, han forudsætter har hendes interesse; og man bemærker særligt nogle ord i en slutningshilsen, som udtrykker hans selverkendelse parret med hans respekt for søsterens livsholdning, »– Dit Stand-

punkt, for hvilket jeg har lige saa stor Agtelse, som jeg gjerne vil lade Folk troe det Omvendte.« – Med sin broder Carl udvekslede han breve, der dels drejede sig om debatten i Danmark omkring Georg Brandes, dels om socialismen. Herom i et følgende kapitel.

Den af sine søskende i Danmark, Christian udtrykte sig mest uforbeholdent overfor om mange forskellige emner, synes dog at have været teologen Villiam. Efter veloverstået embedseksamen i 1869 tog Villiam under et sommerferieophold i Thisted forbindelsen til sin broder i Leipzig op. Det blev indledningen til en hjertelig og åbenhjertig meningsudveksling pr. korrespondance mellem disse to. Noget senere på året, da Villiam havde tiltrådt en plads som huslærer på Lærchenfeld ved Kalundborg, skrev Christian til ham:

Det Billede, Du har oprullet for mig af Dig, passer til mine Forestillinger om min Broder: temmelig lang, ikke feed, lidt runde Kinder, spirende Bakkenbart, Krave, der altid flyver op i Brystet, om man saa med Søm slog den fast – Onkel Andreas' Witz – Tilbøielighed til at sove længe om Morgenen og anstille Betragtninger à la Licentiaten hos Poul Møller. Hang til at sidde længe paa Lokummet og conjugere italienske Verber og undfange Anelser, om ikke »Hvalpene« have emanciperet sig fra den moralske Jakke, deres Æresfølelse har paalagt dem, og mulig arrangeret et rart lille Slagsmaal; stor Glæde over Rødgrød og barnlig Nydelse af Samme, overordentlig godt liidt af Damerne; eensom, vankelmodig, findende Livet dog ikke saa skjønt, som man havde forestillet sig det – hvorfor skulle jeg gaae videre i Din Beskrivelse, Du kjender Dig vist deri trods Sjeldenheden af det praktiske: »Kjend Dig selv!« – jeg blev behagelig overrasket ved at see Din Person med 25 Aar dukke frem af Tankens Taage og manifestere de Forandringer, der var foregaaet med den; thi – tillader Du mig at besvare din smigrende Opmærksomhed med opmærksom Smiger – Du var altid en rar Fyr, hvis Egoisme ikke var nær saa stødende som mange Andres af din Omgang. –

Den eneste af søskendeflokken fra Thisted, der nogensinde besøgte Christian Michelsen i Leipzig, var, som nævnt, den yngste broder, Frederik.

»Où peut-on être mieuz qu'au sein de sa famille!« – hvor er vel bedre man tilpas end i familiens skød! udbryder Christian i et brev til broderen Villiam, idet han dog tilføjer: »Istedetfor 'mieux' sæt 'plus stu-

pide' – hvor er man dummere tilpas etc. – »saa har Du i faa Ord den Erfaring, jeg har gjort!«

Christian Michelsen er nu hverken den første eller den sidste, som har gjort den erfaring, at man som voksen ikke vedblivende kan tilpasse sig livsstilen i den familie, hvortil man er knyttet ved sin opvækst, barndom og opvækst. Men hos ham havde løsrivelsesprocessen været særlig langvarig og pinagtig. Blandt vennerne i Leipzig følte han sig veltilpas, og omsider var han parat til selv at stifte familie.

Rosalinde

Egentlig hed hun slet ikke Rosalinde. Det var Christians kærlighedsnavn til hende; og det var ved det navn, hun livet ud identificerede sig, hvad angår underskrift og afsenderangivelse på alle de foreliggende breve. Men hvad ved vi om hende, og hvorfor faldt han netop på dette navn?

I et brev fra Christian til hans broder Villiam, dateret september 1869, kan vi læse følgende præsentation af hende:

Da min Kone var 10 Aar, vilde hun engang gjøre sin Pleiemoder en Geburtsdagsforæring. Hun samlede væksmidte Æsker, tiggede Svovlstikker af Herrer paa Gaden, arbeidede og sparede, til hun for 1 Pf. kunne sælge sine Æsker; og da hun i Løbet af 2 Maaneder havde solgt 20, havde hun den Sum af 20 Pf. = 8 Sk. Derfor købte hun en deilig Kam til sin Pleiemoders Hoved og gik henrykt og betragtede den paa Gaden, beundrende Frugterne af saamegen Møie. Da løb hun mod Ryggen af en Herre og tabte sin Skat, saa den knækkede midt over. Herren saae paa hende – og grinte ad hende. Denne lille Historie har hun for 5 Aar siden fortalt mig uden mindste Anelse om dens rørende Værdi. –

På Christian har dog beretningen om denne hændelse gjort et uud-sletteligt indtryk. Han fortæller også derom i et brev til sin mor Amalie allerede fra tiden kort efter deres bryllup i 1866, idet han tilføjer et par detaljer og sine egne kommentarer:

... og saa – man gruer ved Tanken – jigger saa mange Anstren-gelser og glædelige Forhaabninger i Rendestenen! Er der nu

Nogen, der vil tage den lille Handlerske ilde op, om hun har knyttet Næve ad den Herre, der stødte til hende og gik grinende bort, og om hun maaskee har sagt: »Dit afskyelige Bæst! Det skal Du faae betalt!« Det lyder mat paa Dansk – men det blev sagt paa Tydsk.

Rosalinde var født den 12. februar 1847 og døbttes i den reformerte menighed ved navnet Emilie Sophie Maudrich. Hendes mor var vaskerkone, fortæller Christian. Hun synes ikke at have taget sig af sine børn; Rosalinde, der voksede op hos den ovenfor omtalte plejemor, havde også en søster, der hed Clara. Plejemoderens efternavn var Starcke; i brevene omtales hun enten ved dette efternavn alene, som »Mutter Starcke«, »Grossmutter«, »Bedstemoder« eller som »Gammeln«, en oversættelse af udtrykket »die Alte«. Om Rosalindes far forlyder der intet.

I et brev fra maj 1865 skrev Christian til familien Michelsen:

Jeg har jo en tydsk Kjæreste, veed I vel, og det oven i Kjøbet en Saxerinde! og hun tænker for lidt og sludrer for meget til at behage Danske. Men hun gaaer lige løs paa Charakteren, hvad jeg hos ingen Dansk har fundet Magen til. Har En en god »Characteer«, er ærlig, selvstændig, barmhjertig, taknemmelig, reenlig og ordentlig osv. osv. kan hun lide ham. Ellers ikke. Kan hun ikke lide En, anseer hun det dog for sin Pligt at sætte sig hen og underholde denne Person og vise den pligtmæssige Elskværdighed. Bagefter forbauses man ordenlig over, hvor tydelig hun kjender Personens Feil. Dog maa jeg sige, hun har megen Takt. Med Folk, hun kan lide, blander sig med den sædvanlige tydske »Nachlässigkeit« og Ufiinhed en hjertelig Tone, der giver sig Luft i komiske Overdrivelser, forstilt Skjælden osv., for hvilke huusbagte Løier Saxeren har en formelig Manie. Hos Andre kan jeg ikke lide dette – altfor barnagtigt og støiende – hos hende overskrider det en Gang imellem det Taa-belige. Min Vrede derover gaaer naturligviis strax over. –

I familien Hage lyttede man med interesse og lettelse til, hvad Johannes Hage og Peter Heise havde at berette om deres besøg i Leipzig. Det forstår vi af et brev fra Vilhelmine Hage til Vincentia, der nu var præstekone i Brabrand. Brevet er dateret 8/12 1865; her læser vi:

Jeg troer, at hans Tilkommende er en god Quinde, skjøndt uden stor Udvikling. Heise og Johannes, som have seet hende og talt med hende, synes godt om hende.

Christian selv var naturligvis ikke blind for de sider hos Rosalinde, som gjorde, at man både i familien Hage og i familien Michelsen måtte anse hende for at være »uden stor Udvikling«. I sine breve fra de første år efter forbindelsen med Rosalinde taler han påfaldende meget om hendes »Feil«. Det ovenfor anførte brevcitat er allerede et eksempel herpå; man kunne nævne adskillige andre, f.eks. følgende endnu fra før ægteskabets lovformelige indgåelse:

Et Træk, der oplyser om hendes Svagheder: Vi havde kjøbt en Kommode af Lindetræ for 4 Thaler. »Und wie haben wir die arme Frau gedrückt!« hyklede hun og saae mod Himlen med Haanden paa Brystet, medens hun egenlig glædede sig over Handelen; der var forlangt 5 Thaler. – En Dag sidder jeg i min Stue og arbejder. Da titter en Kone – Skomagerkone fra Landet med Skotøj til dem – ind, og jeg hører Rosalindes Stemme: »Zeigen Sie Frau Thierbach die Kommode!« – hun siger altid De til mig, naar en Anden hører paa os; jeg har kjendt hende fra lille af. Da jeg nu for Frau Thierbachs beundrende Øine trækker Skuffe efter Skuffe ud – hvad opdager jeg? At Rosalinde under mit Lintøi skjult har udbredt mine Masser af gamle Breve, for at det skulle tage sig mere ud! Og det var det, jeg vilde fortælle Eder, for at I ikke skulle troe, at hun er feilfri og blive indtagne imod hende. Men selv hendes Pralerier og Stortalenhed er elskværdig og jeg erindrer aldrig jeg før har fundet disse Feil elskværdige.

Hvad brylluppet den 21. januar 1866 angår, hører vi intet om nogen kirkelig handling; men Christian fortæller sin mor Amalie om festligheden på følgende måde:

Vort Bryllup gik lidt tydsk af – med Gratulationer, Smaaførænger, Gemytlighed og Tarvelighed. Jeg vred mig som en Orm og vilde snige mig bort. Men jeg maatte med, og Gemytligheden steg indtil Kl. 12, da min Kone fik Natkappe og jeg Nathue paa, og de Andre da dandsede om os. Uagtet de, med Skam at tale, ikke havde faaet saa saare meget at drikke, var de saa ude af sig selv af Fryd, at Mutter Starckes Søn Wilhelm (udt. Wil-lel-lem) blev baaret bort næsten halvdød af Latterkrampe, foranlediget ved, at en tilstedeværende vittig Skrædder havde erklæret, at det gyseligste Syn, der existerede i Verden, var en Loppe i Kanonstøvler. Han for sin Part havde engang gjort et Forsøg paa at trække Støvlerne af en saadan Loppe. Men dens Sprællen havde havt Noget for de menneskelige Nerver saa oprørende, at han maatte opgive dette »haar-

sträubende« Forsøg. Du veed, naar man leer, er man væk, og den arme Willellem kunde aldeles ikke komme til sig selv. Hvor ogsaa nævnte Skrædder kunde grine! Naar de legede »Thaler! Thaler! Du musst wandern!« og Daleren blev seet at skinne fra den ene Haand til den Anden, da udstødte han virkelig overnaturlige Griin for at confundere Selskabet. Og hvad morer Tydskeren mere end Skraal? Da er han salig. –

Da Christian og Rosalinde etablerede sig i deres eget hjem, tog de Mutter Starcke med sig. Christian nænnede ikke at skille Rosalinde og hendes plejemor ad; de to havde i deres liv aldrig været otte dage fra hinanden. Af dagligdagen i det nystiftede hjem giver Christian følgende billede i et brev fra 1866:

Min lille Tydskerinde gaaer altsaa og lærer af sin rolige, værdige Pleiemoder at lave Pandekager med bagte Svedsker, Nudler med Petersillie, Meelboller med brunet Smør – saadanne Ting, hvad for min svage Mave og slunkne Pengepung findes passende. Man bruger ikke saa kraftig Mad i dette lette, tørre Klima, derimod Suurt og Gemyse. Kjødet er meget daarligt, Smørret ganske ordenligt. Lidt doven er hun; hun sukker mange Gange dybt og siger: »Meine gute Starcke! Mach mal das!« – men det gaaer lidt efter lidt. Det ærgrer hende skrækkeligt, naar jeg kalder hende doven. Men det maa saa være. Filerenaalen *var* hendes Arbeide, nu *er* Støvekosten det. – Skure gjør Pleiemoderen. Vi behøve ingen Tjenestefolk.

Christian kunne nok blive lidt irriteret over at høre Rosalinde og Mor Starcke sidde og sludre om aftenen om alting og ingenting, når han helst ville have fred og ro. »Om Middagen tager jeg til Gjengjæld min Middagssøvn med min Kones Haand i min, det bekommer mig bedre,« skriver han til søsteren Anine: og han giver ogsaa dette lille indtryk af en fredfyldt aftenstund:

Min Kone sidder i dette Øieblik og læser Adresseavisen for sin Pleiemoder, der ikke kan læse – kryddret med Bemærkninger over Leipziger Chroniqua. Vort Liv gaaer saaledes stille hen.

Skønt Christian ofte taler om Rosalindes »Feil«, er han nok i virkeligheden fascineret af dem. I et af brevene læser vi:

Hun spørger og gjentager, som alle lunefulde og tankeløse Folk. Naar hun saaledes siger: »Soll ich Lederstiefeln oder

Zeugstiefeln anziehen?« 4 eller 5 Gange efter hinanden, svarer jeg ligesaa rolig: »Ja meine Liebe«. Med dette ubestemte Svar er hun tilfreds og spørger høistens 8 eller 10 Gange endnu, inden hun trækker Læderstøvlerne paa i en paa Gulvet siddende Stilling – en Vane hun har beholdt fra sit 7. Aar af. Kommer hun derimod blot for anden Gang til Bedstemoder med sit: »Soll ich Lederstiefeln anziehen, Starcken?« da svarer denne visselig: »I ja doch!« i en temmelig opfarende Tone, saa at hun høistens endnu et Par Gange vover sig til at gjentage det. –

Rigtig irriteret kunne Christian kun blive, når Rosalinde for at tækkes sin søster Clara kunne finde på at udtrykke sig lige så tøset-vulgært som denne. »Uden Strengthed kan jeg ikke bringe hende til at forstaa, hvor Pligterne gaaer« er hans kommentar til den pjattede tone. Fortsættelsen lyder:

Lykkeligviis glemmer hun dog snart Sligt.

Venlighed er nu altid hendes første Trang næst efter Kjærlighed. Hvorledes kunne hun dog ogsaa ellers være saa afholdt? Indsmigrende og skjælmsk Kaadhed er hos hende parret med en god Portion Enfoldighed. Og dog rører hun mig aldrig mere end, naar hun blinker med Øinene og rynker Panden og siger med et Smil, som om en Byrde trykkede hende: »Nein, so gescheit bin ich nicht!« – nei saa klog er jeg ikke! –

Rosalindes fotografialbum optog hende umådelig meget, og så at sige alle Christians breve og Rosalindes småhilsener indeholder bøn om at få tilsendt portrætter af familien i Danmark. Når hun så betragtede fotografierne af sine danske svigerinder kunne hun dog blive betænkelig og klage: »Gegenüber solchen habe ich kein Benehmen!« dvs. i forhold til dem ved jeg slet ikke, hvordan jeg skal té mig! Hun var godt klar over, at hun i forhold til svigerinderne var »uden stor Udvikling«, som Vilhelmine Hage havde udtrykt det.

Børn var der ingen af de første mange år af dette ægteskab. Christian trøstede sig selv og familien i Danmark med, at Rosalindes mor heller ingen børn havde sat i verden, før hun var 25-26 år gammel. Men alle breve fra ham og hilsener fra Rosalinde vidner om stor glæde og gensidighed mellem de to. Da Christian i februar 1872 måtte holde sig i ro inden døre på grund af et dårligt knæ, skrev han til familien i Danmark:



Bryggeriet i Gohlis, 1872. Bybilledet er nu ved at ændre sig drastisk. Efter Willy Ebert: Gohlis. Aus der Geschichte eines Leipziger Vorortes, 1926.

Der blæser en kold 2 Grads Vestenvind med graae Skyer, halvt Solskin, dog uden Nedslag, over Leipzigs Sletter. Min lille Kone iler med Husarhat, kort Kjole og røde Kinder henad Chausséen for at besørge mine litterære Arbeider ind i Boghandlerstaden κατ' ἔξοχην.

Som Orlando i Shakespeares »Som man behager« måtte også Christian mange gange, når han så på hende, udbryde: »Er synet sandt? Er Du min Rosalind?«

Pigebørns lod

Når vi ser på de fotografier, der eksisterer af Rosalinde, forstår vi godt, at hun var ham en øjenslyst. Hun har haft sans for med små økonomiske midler at se godt ud. Det var en evne, som Christian synes at have savnet hos sine søstre Anine og Camilla. Til broderen William skrev han, efter at han havde modtaget fotografierne af søstre:

Anine gjorde et Indtryk à la Blaastrømpe og Camilla ligeledes. Er det Natur, Opdragelse eller begge Dele tilsammen? Der har Du et Thema til Behandling, naar Du næste Gang skriver. Jeg vil gjerne høre Dine Tanker derom. Carls kjender jeg. –

Carls omtale af søstrenes udseende har næppe været blid. I sommeren 1875 kom Christian i et brev til broderen Frederik atter ind på at tale om søstrene; vi læser:

Imorgen bliver Anine 32 Aar. Er det muligt, at den lille blondlokkede Pige, der sad paa mine Knæ med Hovedet lænet til mig, er 32 Aar? Den stakkels Anine er mig heelt fremmed. Ugifte Søstre vække saa liden Interesse hos de overmodige realistiske Brødre! –

Alt håb om en anden fremtid end den som gammeljomfru syntes åbenbart at være ude, når man som 32-årig endnu var ugift; det havde det vel været i adskillige år allerede. I 1872 nævner Christian, at Rosalindes veninde Marie Gross da er 25 år; også for hende syntes på dette tidspunkt alt håb ude. Hun omtales allerede i 1865 i det første brev til Amalie, her læser vi:

Særdeles rørte det mig idag at høre hendes mangeårige Veninde Marie Gross sidde og vexle Bemærkninger om deres første Bekjendtskab. »Wer ist doch das Mädchen, das so herzlich lacht?« havde den stille, kjærlige, lidt enfoldige og blye Marie sagt til sig selv, da hun hørte hende første Gang lee, og fra det Øieblik havde hun fulgt hende med en Troskab, som ingen mere end jeg paaskjønner. Marie er ikke af de fængslende, skjønndt smuk, 19 Aar, ikke hvad Herrerne kalder »reizend«, et skæbnsvangert Ord for Pigebørn, risquerer let at blive gammel Jomfru i det vælgende, vragende, mandsløse, armodsforgtende Leipzig. – Selv bebrejder jeg mig, at jeg ofte kjeder mig over hende. Saaledes er det i Tydskland som i Danmark. –

Christians overvejelser af de unge pigers muligheder for livsudfoldelse fremkaldte også minder fra kusinernes opvækst i præstegårdene i Agerholm, Vrensted og Dover hos hans onkel Severin og tante Anine. Herom læser vi i et brev fra 1872 til Villiam:

Hvor de bleve bundne paa Hænder og Fødder i Vrensted af de gode Folk dér! Hvor har dog de stakkels Pigebørn en saa sørgelig Lod i denne Verden! Hvor er dog deres eneste Vei – til Æg-

teskab, Moderskab og Madskab, havde jeg nær ironisk sagt – saa uopløselig knyttet til saadanne smaa Kneb og Intriguer, der i mine Øine ere ubehageligere, end om de bleve ligefrem solgte! Hvor deiligt var det i Agerholm, da alle de søde Piger vare smaa! Ogsaa kjønt i Vrensted, omendskjønt der bleve Cense og Rikke slaaede løs. Men i det deilige Dover har jeg aldrig fundet det nær så hyggeligt. Det var mig ligesom i Brinckmanns Manufakturboutique paa Torvet i vor Fædrestad. De talte gjerne med mig, jeg var deres Yndling og Ingen kunde saaledes faae dem til at lee som jeg – men Kunderne havde Fortrinet. Viste en Skikkelse sig paa Dørtærskelen i Vadmelskoft og med suur, kritisk Mine, da lød min Vittighed forgjæves, og jeg gjorde bedst i at pakke ind. Saaledes og ikke anderledes staae de arme Kvinder i denne Verden. De ville ogsaa gjerne spøge, more sig; men Forretninger gaa (forud) for Alt«. Formørker Kunder eller en Frier Døraabningen, da formørkes samtidig deres Opfattelse, og Ærgjerrigheden, Havesygen, Behagelysten og Kappedstriden driver Naturligheden paa Flugt. Thi af Kunderne skal man jo leve, og man er jo ikke saaledes stillet, at man kan slaae Sparto til dem. –

Mest rørte det dog Christian at tænke på sin lille tante Lovise, der havde taget sig så kærligt af ham, da han var en lille fyr i de første tunge år i Thisted præstegård. I foråret 1872 skrev han om hende til broderen Frederik. Lovise var i årene siden opholdt i Thisted trådt hjælpende til snart hos den ene, snart hos den anden af sine søskende for til sidst at blive et uundværligt faktotum hos sin søster Hanne i justitsråd Bangs hjem på Fasangaarden. Vi læser:

Jeg veed ikke, hvor det pludselig faldt mig ind en mærkværdig taktløs Skaal, som Onkel Andreas engang udbragte for lille Tante Lovise paa hendes Geburtsdag, jeg troer 1858, da hun blev 40 Aar. Han ønskede hende nemlig til Lykke med, at hun havde fundet en Havn, hvor hun kunde hvile ud fra Verdens Storme – nemlig som en meget bebyrdet og svagt besoldet Huusholderske i et Huus med meget uordenlige og stormende, kort: os gode, men besværlige Indvaanere. Efter Bordet spurgte jeg Tante Lovise, hvad hun syntes om Skaalen. »Deilig«, sagde hun naturligviis. Hvad der var endnu mærkeligere: den ingenlunde blinde Henriette Benzons havde heller ikke fundet noget Anstødeligt deri. Jeg troer Mutter Provstinde og jeg var de Eneste, der havde en ufortryllet Anskuelse om Værdien af en Skaal, der roser sig og Sine og ikke har et Ord af Anerkjendelse, kun officiel Medlidenhed med Dagens Heltinde.

Som om han havde sagt: »Hun er en fortræffelig lille Sjæl, troe og ærlig som faa! osv. – nei det hed kun: »Gud skee Lov, at den lille Tosse er kommen i Forvaring!« eller idetmindste noget Lignende. Du veed, Familiens vittige Fættre have altid let Spil!

I sit syn på kvinderne synes Christian Michelsen at have været langt forud for sin tid. Nogle »broderlige Formaninger«, han i 1875 gav sin yngste broder Frederik, synes dog næppe at passe hertil! Tilsyneladende hensynsløst, men at forstå som en ironisk udtrykt advarsel mod at gifte sig med den første den bedste, formaner han ham således:

Da Du synes at være en rigtig Michelsen, da opsæt saa længe som muligt at gifte Dig. Det seer saa stygt ud, naar en Mand ikke kan magte sin Kone. Jeg kan ikke udholde det Syn. I Norden er man saa vant dertil, at man gjør en Dyd af Nødvendighed. Disse færdige gamle Kvinder, der snakke med om Alt, kaste Manden tilside om Dagen som en Vante og hente ham om Natten med Forlangende, at han skal være en Løve – nei det er ikke Noget for Dig, Frederik! Vent til Du bliver 35-40 Aar og køb Dig en russisk Slavinde e.dsl. Du har jo gode Anlæg for at holde ud, hvorimod jeg frygter for, at det Michelsen'ske Godmodige kunde spille Dig et Puds. Imidlertid maa jeg give Dig det Skudsmaal, at I holde Eder godt Alle, saa I maae formodenlig dele mine Tanker om de nordiske Pigebørn. –

To Frederik'er

Efter afslutningen af den fransk-tyske krig i foråret 1871 rejste en velhavende dansk dame, fru Holstein-Rathlou til Carlsbad i det nuværende Tjekkosllovakiet for at bruge kur. Da hendes søn, som var Frederik Michelsens skolekammerat fra Sorø Akademi, ville besøge hende ved dette berømte kursted, indbød han Frederik til at følge med sig på rejsen. Både ud og hjem gik turen over Leipzig, men først på hjemrejsen lykkedes det Frederik at besøge sin ældre broder. Herom fortæller han i sine i 1920'erne nedskrevne erindringer:

Paa Tilbagerejsen fra Carlsbad gik min Rejsefælle beredvilligt ind paa at stoppe op i Leipzig og overnatte dér. Jeg begav mig straks ud til Gohlis og fandt hurtigt i dette Arbejderkvarter

Lindenthalerstrasse. Modtagelsen i det lille ganske tarvelige Hjem var overordentlig hjertelig. Christian, som sad i sin Slaabrok, trykkede den unge Bror til sit store, varme Hjerte og gav mig Broderkys. Interiøret var overmaade tarveligt. I Køkkenet gik Mor Starcke, Rosalindes Plejemor, og puslede, mens Hustruen i en rød strikket Trøje som en lille Pige gik og legede med to smaa Hunde. Christian var øjensynlig glad ved at se mig; han talte livligt om sine Søskende og Slægtninge herhjemme. Han røbede en forbavsende Hukommelse, kendte og huskede alle Fødselsdage i Familien, endog Onkel Severins og hans Børns, citerede mangen en pudsig Ytring af den og den. Om mig sagde han, at min Barndom var trist deroppe i Thisted under Fars Sygdom og efter hans Død, mens de tre andre Drengene var draget til Sorø. Han kaldte mig »Februarbroderen med Fiskeøjnene«. Jeg fortalte ham om mit Ophold i Carlsbad og nynnede en Melodi, som jeg i en sen Nattetime havde hørt en Postillon, der rumlede gennem Gaden, blæste i sit Horn. Christian kendte Melodien, en Folkesang fra Thüringen, satte sig til Klaveret og sang den for mig. Holstein-Rathlou havde bedt mig bytte en Hundredemarkseddel; det kunde Christian ikke, »men«, tilføjede han, »det kan Raden, og han kommer nok.« »Raden«, som Christian kaldte ham, var en ældre Læge, Nihilist, udvandret fra Rusland. Hans Titel var vistnok Rath eller Medicinalrath. Det var en fiin, ældre Herre med et kortklippet graasprængt Fuldskæg og et Par kloge Øjne bag Brillerne. Han kunne nok bytte Sedlen, men maatte først til sit Hjem og hente Smaapenge. Vi aftalte da, at vi skulle mødes alle i en Restaurant nær Banegaarden, »Gute Quelle«. Jeg afleverede Sedlen, og den gamle Herre gik for efter Aftale at mødes med os senere. Da han var gaaet, sagde Christian: »Hvor turde Du aflevere de mange Penge til den fremmede Mand?« – »Hans gode, ærlige Ansigt samt det, at han er Ven af Dig og Dit Hjem var mig tilstrækkelig Borgen«, svarede jeg. I »Gute Quelle« tilbragte vi nogle hyggelige Timer til ud paa Natten. Først henad Klokken 3 kom jeg til Hotellet, hvor jeg traf Holstein-Rathlou i dyb Søvn. Fra mit Samvær med Christian husker jeg særlig, at Carls Fremtid laa ham meget paa Sinde.

Det var hans Yndlingstanke, at Carl skulde gøre et rigt Parti – ja, han havde endogsaa udset en ung tysk Dame, efter Siggende Datter af en velhavende Mand, og sendte hendes Fotografi herop. Christian tituleredes »Doktor«, og naar han havde sat sin bløde, bredskyggede Hat paa det delvis skaldede Hoved med det lange krøllede Nakkehaar, lignede han ogsaa en tysk Lærd. Gennem en stor Park med gamle Træer og forbi en ind-



„Raden“ (siddende) og Christian Michelsen (stående).

hegnet aaben Fangelejr med franske Krigsfanger gik vi i Optog, Rosalinde fint pyntet og med sine to smaa Hunde, til den omtalte Restaurant, hvor Raden kort efter mødte og afgjorde vort Mellemværende. Rosalinde var jo ganske ung. –

Omtrent på samme tid kom en anden Frederik på besøg fra Danmark, Frederik Nielsen, der med en baggrund i grundtvigiansk-kirkelige kredse havde studeret teologi og året i forvejen havde taget embedseksamen i København. Fra de teologiske studier kendte han en anden af Christians halvbrødre, Villiam, den eneste af Thistedprovstens sønner, der blev teolog. Villiam havde som omtalt i et par år været i jævnlig brevveksling med Christian, bl.a. om den socialisme, der var et af tidens brændende spørgsmål. Frederik Nielsen var imidlertid også godt kendt med den ældste af brødrene fra Thisted,

Carl Michelsen, for han var, ligesom allerede Carl, i studietiden trådt i forbindelse med kredsen omkring Georg Brandes. Brandes så i den unge Frederik Nielsen en »meningsfælle«, en »ungdommelig fritænker«. I 1871 havde Frederik Nielsen fået et rejselegat til vide-regående teologiske studier i Leipzig og Jena, og under opholdet i Leipzig opsøgte han på begge brødrene Michelsens anbefaling deres ældre broder. Om hans besøg, der formodentlig fandt sted midt i maj, kan vi læse i et brev fra Frederik Nielsen til Villiam Michelsen, dateret d. 24. juli 1871, efter at brevskriveren havde forladt Leipzig:

Din broder så jeg ikke siden i Leipzig. Jeg ventede først, at han mulig, efter løfte, vilde hente mig engang, eller dog så ind til mig; men det gjorde han ikke. Den væsentligste grund – og der er ingen grund til at dølge den – til, at jeg ikke søgte ham igen, var de skrækkelige begivenheder i Frankrig. Man kunde ikke tale sammen uden at omtale dem, og både han og hans husven, medicinalråden, havde naturligvis et helt andet syn på disse end jeg. Skønt jeg ikke er bange for at indlade mig med andre synspunkter, havde jeg dog en følelse af, at en forhandling mellem os da var umulig, fordi han så menneskenaturens herlighed, hvor jeg så dens fornedrelse, idealet, hvor jeg så karikaturen. Derfor søgte jeg ikke et møde, der kun kunde volde fortræd. Han havde vel ikke haft anden glæde af mig end det psykologiske studium af en teolog – hvis han ikke efter Carls udsagn allerede strax havde »været på det rene med mig«, og jeg vilde ikke have noget virkelig andet udbytte af et samvær i den tid. Et sådant gensidigt studium kan måske have sin interesse; i de dage havde jeg ikke lyst dertil. Du må ikke blive vred over dette; hvad jeg har set og hørt om din broders forhold, skal jeg, med angivelse af mine kilder, fortælle dig ved min hjemkomst. Min viden er ikke grundet på autopsy, men derfor turde dens autenti dog være sikret. –

Så forskelligt skildres Christian Michelsen af to besøgende i 1871! Hvad Frederik Nielsen kan have meddelt Villiam ved sin hjemkomst om Christians »forhold«, skabte ingen ændring i den hjertelige brevveksling mellem brødrene. De »skrækkelige begivenheder«, han omtaler, er Pariserkommunen; kort tid efter sin hjemkomst udsendte han da også et skrift, hvori han undsagde den historiske bibelkritik, kulturradikalismen i kredsen omkring Brandes og socialismen – »forskrækket over Pariserkommunen«, anføres det i Dansk biografisk Leksikon. Var det, ud over efterretningerne fra Paris, også samtalen med Christian og »Raden«, der havde for-

skrækket ham? I kredsen omkring Brandes gik han siden under benævnelsen »det lille pjat«. Han vendte tilbage til sin første ungdoms grundtvigiansk-kirkelige holdning og nåede højt på samfundets og kirkelighedens rangstige, idet han blev professor i kirkehistorie ved Københavns Universitet og siden biskop, først i Aalborg og siden i Aarhus.

For Frederik Michelsens vedkommende fulgtes det vellykkede besøg op ved en hjertelig og trofast vedligeholdt brevveksling mellem ham og Christian. Christians breve til Frederik indeholder hans fremstilling af de helbredsmæssige skavanker, der ikke tøvede med at indfinde sig, og for hvilke han søgte råd hos sin yngre broder, den vordende læge; kun et halvt år efter Frederiks besøg pådrog han sig en knæskade, der i årevis voldte ham smerter og begrænsede hans bevægelsesfrihed. Men i brevene fremdrager han også minder fra Frederiks barndom i Thisted og om deres fælles slægtninge, ligesom han fortæller om sit eget familieliv i Leipzig. Også tidens bevægede politiske forhold og samfundsdebat afspejler sig i disse breve.

Frihed Lighed og Broderskab

For Christian spillede broderskab en stor rolle – således også hans forhold til brødrene i familien Michelsen. Om Frederiks uforglemmelige besøg hos ham i 1871 har vi allerede hørt; Christians overvejelser af socialismens grundbegreber og af forholdet mellem socialisme og kristendom vil vi få indtryk af gennem hans breve i 1871-72 til teologen Villiam. I sammenhæng med den socialisme, Christian tilsluttede sig i Leipzig, kom dog især hans forhold til broderen Carl til at få betydning.

Som ivrig nationalliberal student havde Carl under krigen 1864 meldt sig til tjeneste som officersaspirant; han havde fuldført en militær uddannelse og var i årene fra 1867 til 1880 løjtnant af reserven. I løbet af sin studietid havde han imidlertid sluttet sig til kredsen omkring Georg Brandes, og under indtryk af tidens mange nye ideer havde han taget afstand fra nationalliberalismen. Med vågen interesse, men også med et kritisk blik, fulgte han socialismens udvikling i Danmark. Socialist var han ikke. Han sympatiserede varmt med socialisternes kritik af de bestående samfundsforhold, men gik ind for forsvarets nødvendighed og kunne ikke acceptere den internationalisme, socialisterne forkyndte. Med sit indgående

kendskab til fransk sprog og kultur forfærdedes han over de ødelæggelser og blodsudgydelser, Pariserkommunen medførte, og Frederik Nielsens kritik af Christians holdning på dette punkt har han ikke kunnet afvise. Carl var langt fra altid enig med Christian. I et brev til ham fra foråret 1872 standser Christian sig selv midt i en harmdirrende udvikling med følgende ord: »Dog hvorfor tale saaledes, da troer Du igjen, jeg hidser Dig, og skjælder mig Huden fuld« – nemlig i et svarbrev. Det var altså hændt, at Carl, rasende over nogle af de meninger, Christian fremkom med i sine breve, var faret i blækhuset imod ham. Men selv om dette næppe ændrede meget i Christians anskuelser, viser citatet også, at han respekterede Carls protest; og brevvekslingen mellem dem blev ikke mindre hjertelig på grund af deres divergenser, ja, den synes i årene 1871-72 at have været særdeles intens.

Carl holdt Christian underrettet om de politiske forhold i Danmark, herunder om socialismen. Selv om der i de foreliggende breve fra Christian kun findes få, der er direkte stilet til Carl og vidnesbyrdene derom i disse breve er få, forstår vi af ytringer i hans breve til Frederik og Villiam, at der i disse år er gået en strøm af breve og aviser fra Carl til broderen i Leipzig, ligesom også den modsatte vej. Efter i et brev af 10/2 1872 til Frederik at have klaget sin nød vedrørende det dårlige knæ, skriver Christian:

Vil Du besørge indlagte Blad til Karl! – P.S. Du kan sige til Karl, at jeg, naar jeg bliver nogenlunde istand, skal besørge hans Commissioner. Naar han blot ikke glemmer de Artikler, han har lovet mig, og »Socialisterne« fra 1872!

»Socialisterne« betyder numrene af det socialdemokratiske partiorgan i Danmark, »Socialisten«. Den 9/3 1872 skriver han, også i et brev til Frederik, men med adresse til Carl: »Jeg brænder af Begjærlighed efter at vide, hvorledes det ordner sig med de socialistiske Blade og Forhold«. – Også om debatten i Danmark vedrørende Georg Brandes' »Hovedstrømninger« 1871-72 holdt Carl løbende Christian orienteret. I et brev til Villiam af 24/3 1872 beder Christian denne bringe Carl følgende hilsen: »Jeg har modtaget de to »Fædrelande« med K's Opsats mod Brandes' Strømninger. Det må være en Fornøjelse at angribes saaledes!« »Fædrelandet« var svogeren Carl Plougs avis, hvori angriberne udtalte sig; i et brev af 14/4 1872 direkte til Carl, læser vi:

Du sendte mig nogle »Fædrelande« med en Artikel af 44, som jeg antager er Monrad (44 = *David Monrad*), Stilen stemmer også temmelig med hans bekjendte Blanding af Dialektik, Lune, Ironie og en vis Følsomhed, som Tydskere kalde »gekauft«.

Christian på sin side sendte Carl og de to andre brødre de numre af det tyske socialdemokratiske partiorgan »Der Volksstaat«, der indeholdt fuldstændige referater af en opsigtsvækkende retssag, der netop i marts 1872 verserede i Leipzig mod de førende socialdemokrater Bebel og Liebknecht samt deres meningsfælle Hepner.

F.A. Bebel havde fra 1867 været medlem af den konstituerende rigsdag for Det nordtyske Forbund og fra 1871 medlem af rigsdagen for det samlede Tyske Rige; som partiets førstemand var han Volksstaats udgiver. Wilhelm Liebknecht havde også fra 1867 været medlem af den nordtyske rigsdag, men var ikke kommet ind i rigsdagen ved valget 1871; i 1869 havde han været med til at stifte det socialdemokratiske parti, og han var Volksstaats redaktør. Ad. Hepner var hans medredaktør.

Under krigen mod Frankrig havde disse tre i tale og på tryk udtalt sig mod krigsførelsen og krævet krigens snarlige ophør uden territoriale krav til Frankrig. Kort før jul 1870, endnu før krigens ophør, var de blevet arresteret under anklage for højforræderi på grund af disse udtalelser, og indtil slutningen af marts havde de siddet varetægtsfængslede. Under dette fængselsophold fandt valgene til den nye rigsdag sted, og trods sin fængsling indvalgte Bebel, mens dette ikke gjaldt Liebknecht. Efter deres løsladelse havde alle tre været på fri fod, indtil deres sag et års tid senere kom for domstolen; frygtløst havde de genoptaget deres agitation for partiet og uforbeholdent udtrykt sympati for Pariserkommunen.

Resultatet af denne retssag – at Bebel og Liebknecht idømtes fængselsstraffe, medens Hepner frikendtes (den 27/3 1872) – meddeltes den 30. marts i Volksstaat. Allerede den 2. april kunne Socialisten i København imidlertid bringe meddelelse om domsafsigelsen i en fremstilling, hvis ordlyd lå tæt ved Volksstaats. Dette synes kun at have været muligt på grundlag af den tætte korrespondance mellem Christian og Carl med udveksling af de socialdemokratiske partiorganer i henholdsvis Leipzig og København, for nogen anden korrespondance mellem de to redaktioner har der næppe foreligget. Men Carl havde et vist kendskab til Socialistens medarbejderstab, ligesom Christian synes at have haft tilknytning til Volksstaats, ja han var måske ligefrem medarbejder ved avisen.

Socialisten.

Et Dagblad for Arbejdernes berettigede Fordringer.

Højskoleforbundet og 1 No. Aarsstatist. 80 Gt. om
Højskolen, 8 Gt. om Uden, især i København som
Broschjurer

Tirsdag den 2. April 1872.

Præstet

1872

Til Arbejderne i By og paa Land.

Søndag, 30. Marts

Præstet

Nr. 26

Altid i udsalg i alle
de Byer.

Skrivningen og alle
de Forretninger og
Løbende og
Løbende om

Det Skjellig ind-
skrivningen om
H. Bebel, Liebknecht og
H. Heine, Søndag 30.

Der Volksstaat

Organ der sozial-demokratischen Arbeiterpartei und der Internationalen Gewerkschaften.

Der Volksstaat og Socialisten. Fra henholdsvis 30. marts 1872 og 2. april 1872.

Efter domsafsigelsen i Leipzig var de dømte foreløbig på fri fod, idet dommene skulle stadfæstes af en overret, før de kunne træde i kraft. Således kunne Bebel og Liebknecht i det selvsamme nummer af *Volksstaat*, der indeholdt meddelelsen om retssagens udfald, fremsætte deres egne kommentarer til dommene; dem anså de for den højeste æresbevisning, der kunne blive dem til del; og den frikendte Hepner beklager ligefrem sin frifindelse i bladet! At nogen kunne opfatte idømmelse af fængselsstraf således, kunne Carl ikke begribe; det skrev han til Christian, som imidlertid svarede ham i sit brev af 14/4 1872: »Dine Udtalelser om Bebel-Liebknecht-Processen ere mig noget gaadefulde. – Det er en mageløs Triumph, de have fejret, og en Million Tilhængere de have faaet«. Faktisk gik det tyske socialdemokrati mærkbart frem i de nærmest følgende år. Med yderligere vægt udtrykker Christian det samme syn på fængselsstraffenes betydning i et brev til broderen William, dateret 13/6 1872, dvs. to dage, før de dømte måtte vandre i fængsel; han skriver:

Liebknecht og Bebel tiltræde deres toaarige Straf, Bebel med sand Glæde, da det – redder hans Liv! Lægen havde nemlig erklæret, at han, næppe helbredt fra en Lungebetændelse, løb den største Fare for livsfarigt recidiv, da han er Foreningens

bedste Agitator og malmfuldeste Stemme. Han (Lægen) skal flere gange have sagt: »Bed De til Gud, at Overretten maa være gal og stadfæste Dommen; ellers mister De Livet, vi kjende Dem!« Vi troede imidlertid alle, at den paafaldende uretfærdige, i Formen høist anstødelige endog, fældede Dom maatte blive annulleret. Da – bekræftes den. – Men Bebels Liv er reddet. Han kommer paa Fæstningen, hvor han i Selskab med sig og sine Bøger kan samle nye Kræfter, til han igjen kommer ud. Han glæder sig til at studere.

Allerede før dette brev blev skrevet, havde forbindelsen mellem det tyske og det danske socialdemokrati via brødrene Christian og Carl Michelsen imidlertid manifesteret sig på en bemærkelsesværdig måde, for også i København kom det til åben konflikt mellem socialdemokraterne og statsmagten.

Natten til den 5. maj 1872 arresteredes deres førere Pio, Geleff og Brix forud for et folkemøde på Nørrefælled, hvortil de havde indbudt, og som efter deres arrestation fik et stormende forløb. Karl Marx' nære ven og medarbejder, Friedrich Engels, der også stod Wilhelm Liebknecht nær, omtaler i et brev til denne, dateret 7. maj 1872, arrestationerne i København, som han, samstemmende med det syn på socialisters fængsling, som man havde i Leipzig, betragter som en sejr for socialismen. Engels var, på baggrund af en korrespondance med Louis Pio, ført på dansk, vel orienteret om forhold i Danmark; men *hvem* det er, der er blevet arresteret, véd han ikke, siger han i brevet til Liebknecht og tilføjer, at han derfor må afbryde korrespondancen – formodentlig netop korrespondancen med Pio. Det ligger nær at antage, at Liebknecht, som jo endnu var på fri fod, har bedt Christian, som han kendte som en helhjertet meningsfælle, om at fremskaffe de savnede oplysninger. Fra Carl indløb der i hvert fald et brev til Christian, et svar på en forespørgsel, der er blevet rettet til ham gennem Christian. Carls originale brev på dansk synes ikke at eksistere; derimod findes der, foretaget af Christian, en oversættelse af det til tysk, dateret »Gohlis, 7.7.72«; og denne oversættelse er sammen med det originale brev blevet videresendt til Engels. Brevoversættelsen er, naturligt nok, præget af oversætterens fortolkninger, men vidner dog om Carls på én gang kritiske og solidariske holdning til arbejderbevægelsens pionerer i Danmark. Uden at kende de arresterede personligt, har han ud fra, hvad han har læst og hørt, det indtryk, at Pio er den mest intelligente af dem, idet han dog tvivler på hans uegennyttighed. De fleste af de øvrige anser han for velmenende, men ubetydelige. En undtagelse danner cigarma-

ger Würtz, som han har stor agtelse for; undtagne er også to unge brødre Barnekow, som han finder helhjertede og velbegavede, men umodne i politisk henseende. – I sit brev kritiserer Carl den danske arbejderbevægelse for, hvad han anser for manglende forståelse for, at socialismen bør have en anden udformning i et landbrugsland som Danmark end i et overvejende industripræget samfund som det tyske. Denne kritik må undre, eftersom Louis Pio netop i efteråret 1871 i Socialisten havde beskæftiget sig indgående med landbrugets forhold og fremlagt et fuldstændigt program for dets socialisering; men andre kræfter til at bøde på de sociale forhold inden for landbruget gjorde sig også gældende i det danske samfund på den tid. – Om Carls loyalitet over for arbejderbevægelsen findes der flere vidnesbyrd i brevet, han omtaler, hvorledes han søger at vejlede brødrene Barnekow bl.a. ved at give dem sin egen oversættelse af Karl Marx: *The Civil War in France* at læse; den offentliggjordes på dette tidspunkt netop i Socialistens føljeton. Endelig bemærker man hans tilbud om at lade en eventuel korrespondance mellem den tyske og den danske Internationale gå via hans private adresse.

Så vidt kan man anse Christians gengivelse af Carls brev for pålidelig. Det kan man derimod ikke kalde gengivelsen af Carls vurdering af de politiske forhold i Danmark forud for folketingsvalget september 1872. Han nærmest identificerer Det forenede Venstre med et oppositionsparti i den tyske rigsdag, det såkaldte »Fortschrittspartei«; og hans forsøg på at oversætte et afsnit om grupperingerne inden for Det forenede Venstre er aldeles uforståeligt. Det er intet under, at Engels, der vidste langt bedre besked med de danske forhold end oversætteren, derpå henvendte sig direkte til Carl for at høre nærmere. Som svar herpå indløb der da til Engels, tillige med de seneste numre af Socialisten, som Engels havde bedt om at få tilsendt, et brev fra Carl, dateret 9/8 1872, med nøjagtige oplysninger om de danske socialisters fængsling og anklagepunkterne imod dem.

Både den tyske oversættelse af Carls første brev og hans brev til Engels kan læses i fotografisk gengivelse på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København. Her skal det blot påpeges, at forbindelsen mellem Engels og Carl Michelsen skyldes tilstedeværelsen af broderen Christian i Leipzig. Hans håndskrift på brevoversættelsen er ikke til at tage fejl af, og han boede på dette tidspunkt i Gohlis. – For fuldstændigheds skyld kan det endnu nævnes, at Volksstaat i sine numre for 11. og 22. maj 1872 bringer meddelelse om arrestationerne i København og tildragelserne i forbindelse der-

med, i så nøje overensstemmelse med ordlyden af referater i københavnske aviser, at vi også her ser sporene af Christians nære kontakt til det tyske socialdemokrati og dets partiorgan.

I en slutningshilsen i et af sine breve til broderen William nævner Christian nogle af deres fælles slægtninge: kusinen Rikke, gift med adjunkt Wørmer i Sorø, og Rikkens far, hans kære onkel Severin. Han skriver:

Hils Rikke og Wørmer. Jeg troer Rikke med sit høje Sind og livlige Hjerte kunne snarere blive en Tilhængerinde af Marx, end Onkel Severin. Det er en Kjærnekarl – Marx, mener jeg!

Dersom denne hilsen er gået videre til Rikke, er den næppe faldet i god jord hos hende og hendes nærmeste familie; måske har den bidraget til, at hendes yngre søster, Helga, fik den opfattelse, at Christian var »gået i hundene«! At være socialdemokrat betragtedes dengang, ifølge Frederik Michelsens Erindringer, i de kredse, de fleste af familien tilhørte, »nærmest som en forbrydelse«. Men at ord som de anførte næppe ville finde forståelse hos familien i Danmark, har Christian nok ikke spekuleret særlig over. De løb ham uvilkarligt i pennen, så optaget, som han var af alt, hvad han hørte og så omkring sig. Han oplevede, hvordan de tyske socialdemokrater kæmpede for frihed og lighed og allerede praktiserede broderskabet iblandt sig. Han så deres ledere vandre i fængsel, overbeviste om deres sags retfærdighed, i vished om, at deres arbejde ville blive varetaget af andre under deres fravær, og at vennerne af deres små midler ville sørge for, at deres familier ingen nød led. I bladet Volksstaat finder man i disse år lister over indkomne bidrag til de fængsledes familier, småbeløb og større summer, fra enkeltpersoner, eller indsamlede i en større kreds, fra arbejderforeningen i Leipzig eller, som d. 11/1 1871, fra julefesten i skomagernes fagforening i Stuttgart. Medmenneskelig varme og omsorg var væsentlige træk i den socialisme, Christian mødte i Leipzig. Han havde aldrig set magen; det socialistiske broderskab måtte forekomme ham ganske anderledes virkelig end den såkaldte næstekærlighed blandt kristne.

Realist

Man har spurgt, om Christian ikke allerede før sin afrejse fra Danmark har haft kendskab til socialismen. Det har dog næppe været tilfældet mere end ganske overfladisk. Men ungdomsårene i Danmark, hvor han flakkede fra den ene beskæftigelse til den anden og omgikkes mennesker i vidt forskellige miljøer, har dog været en forberedelse til hans senere møde med socialismen i Leipzig. Allerede i Danmark brød han huller i tætte skodder mellem de sociale lag, og det fortsatte han med i hele sin tilværelse blandt socialisterne i Leipzig; allerede i Danmark fattede han afsky for den fædrelandskærlighed, der forvanskes til ensidig nationalhævdelse, så det kan ikke undre, at han blev grebet af det budskab om internationalisme, de tyske socialister forkyndte.

Sammenstødet mellem Frederik Nielsen og Christian Michelsen afspejler sig i et brev af 1/10 1871 til teolog-broderen Villiam. Her læser vi:

Hvad Du skrev om Socialismen, har glædet mig overordenligt. Tilvisse vil jeg ikke bringe nogen Mislyd mellem os og vil derfor slet ikke udtale mig hverken om den internationale Side eller den reen socialistiske (dvs. politiske og sociale) Side af Sagen. Jeg jubler blot af Glæde over, at en Lærer – thi jeg haaber, at Du aldrig bliver Præst – begynder at faae Øinene op for Samfundets Brøst. Hvor var det ogsaa muligt Andet? Det, der altid vil blive imellem os, er Din Troe paa en positiv Religion, som jeg naturligviis ikke deler. – Du maa gjerne give Dine Tanker tilbedste over dette righoldige Thema. Jeg hører gjerne en skyldfri Sjæls Betragtninger; og jeg seer allerede, at Nielsen har løiet, naar han i en triumpherende Mukkertone udbrød: Villiam er konservativ! –

Christians brug af ordene »har løiet« forekommer drastisk. Fr. Nielsen har næppe søgt at føre ham bag lyset, og ordvalget må nok tilskrives Christians hang til at sætte tingene på spidsen. Måske er dette højdepunkt af uenigheden blot en følge af de to personers forskellige brug af ordet »konservativ«. I Tyskland brugtes ordet siden 1848 som betegnelse for et politisk tilhørsforhold, medens det i Danmark i 1871 endnu ikke forekom i navnet på noget politisk parti. Måske har Frederik Nielsen slet ikke brugt ordet i dets specifikke

politiske betydning, men snarere alment forstået om den, der holder fast ved givne forhold. Netop omkring dette tidspunkt oplevede Frederik Nielsen en personlig konflikt mellem et skriftsyn, der hvilede på den teologiske metode, der indøvedes på universitetet, og sine egne muligheder for et kristent trosliv. Villiam derimod fandt ingen konflikt derimellem. Med sin sproglige begavelse og historiske sans var han tværtimod grebet af de perspektiver, den teologiske metode åbnede for indholdet af de bibelske teksters forkyndelse og dermed for den kristne tro. Måske har Frederik Nielsen blot villet sige: »Din broder Villiam holder fast ved sin kristne tro, uanset universitetsundervisningens metode, uanset hvad Georg Brandes og hans venner siger, og uanset den socialisme, du er så optaget af.« Måske havde han, hvis han havde præciseret dette, ikke mødt den samme modstand, for et væsentligt træk hos Christian var netop hans respekt for andres livsholdning, især for den kristne tro, han ikke selv mente at kunne dele. Den respekt udtrykte han i rene ord til søsteren Anine, hvis pietistiske religiøsitet dog lå ham uendelig fjernt; men den fremgår især af hans overvejelser i brevene til broderen Villiam.

Som ung teologisk kandidat havde Villiam Michelsen et ganske andet problem. Han veg tilbage for at påtage sig den præsterolle, som samfundet måtte forvente af ham, efter at han i studietiden havde nydt dets støtte med stipendier og bolig på Regensen. I sine breve fra 1869 til broderen i Leipzig havde han indviet denne i sin betænkelighed ved at søge præsteembede; og i denne betænkelighed havde Christian støttet ham af alle kræfter med argumenter, der dels hvilede på eksempler i deres egen nære familie, dels afspejlede Søren Kierkegaards polemik i 1854-55 mod den »officielle Christendom«. Deres farbroder Severin havde aldrig lagt skjul på, at han kun var blevet præst, fordi hans far havde presset ham dertil; og om sin egen far havde Christian i dennes allersidste levetid oplevet, hvor dybt grebet han havde været af Søren Kierkegaards angreb på den statsfinancierede kirke og dens præster; på denne baggrund mente Christian sig berettiget til den konklusion, at Vilhelm Michelsen på det sidste havde angret sit livs præstegerning. I det brev, hvor han udtrykker dette i 1869, fortsætter han:

Jeg ansaae det blot for min Pligt at give Dig dette lille Vink. Det er dog saa tungt, naar et Menneske for sildigt skal indsee, at han ikke alene ikke kan hjælpe sig selv, men endogsaa, at

han, skjøndt han mod et vist aarligt Vederlag har paataget sig at hjælpe Andre, aldeles ikke formaaer at holde denne Forpligtelse. Saa bliver man gammel; Kone og Børn hænge En som Klodser om Benene, og man maa lade sig det gefalle. At trøste Døende – den eneste ret ophøiede Pligt hos den Geistlige – hvo kan egenlig det? og hvorledes kan saa og saa mange Aars retskafne Studier af Dogmatik og Kirkehistorie berettige et Menneske til at gribe Ordet i saadan en hemmelighedsfuld og andægtig Situation? Hvor latterligt, naar det er ubetalt, hvor ynkeligt gar, naar det bliver betalt. –

Den gejstlige veltalenhed får følgende salut til Villiams overvejelse:

Hvorfor rørte Stiftsprovst Hald mig altid saa meget? Fordi han havde en sonor Stemme og et ypperligt Foredrag. Naar han sagde: »Æblegrød, Mordere og Rovbrændere, Lisbeth og lille Kathrine«, da maatte vi alle græde, hvad enten vi ville eller ikke, det greb os saa frygtelig. Du vil dog ikke paastaae, at Du kan maale Dig med Hald i den Art Fortrin? Og dog har han stemt flere Folk andægtig end Thy og Vendsyssels øvrige Præster tilsammen. –

Forpligtet til at blive præst skulle Villiam i hvert fald ikke føle sig; det var Christians mening, og Villiam fulgte hans råd og sin egen utilbøjelighed til præstekaldet. Efter et års tid som huslærer på Lærchenfeld ansattes han i 1870 som lærer ved Sorø Akademi.

Den forståelse for »Samfundets Brøst«, som Villiam ytrede i et brev til Christian i efteråret 1871, blev optakten til en drøftelse i følgende breve af det »righoldige Thema«: kristendom og socialisme. Af denne brevveksling foreligger der kun breve fra Christians hånd; disse synes dog at vise, at Villiam har søgt at klare Christians begreber om kristendommen, der i brevene afslører sig som ret uklare; det er heller ikke altid godt at vide, hvad hans terminologi dækker.

Når han således i brevet af 1/10 1871 omtalte Villiams tro på »en positiv religion«, kan udtrykket ikke som ellers betyde »åbenbaringsreligion«. Lidt senere i samme brev finder vi imidlertid en omtale af Villiams undervisning i religion på Sorø Akademi, en undervisning, i hvilken læreren var »bunden til bestemte positive Anskuelser, ja edfæstet derpå«. Dette fandt Christian var »en Skammelighed, der er Tidsalderen uværdig«, og han udbrød: »Naar skal den afskaffes?« Her synes udtrykket »positive Anskuelser« at betegne indiskutable, af staten godkendte ideer eller trosforhold.

En lignende betydning af ordet »positiv« synes at fremgå af følgende brevcitat fra 17/3 1872 – et meget sigende citat, skønt det indeholder både uklarhed og misforståelser. Her hedder det:

Jeg har maaske Uret i at bruge Ordet Christendom, da dette Ord vel normalt betegner Pauli Opfattelse af Jesu Lære. Christendom og paulinsk Christendom har jeg alletider tænkt mig som den Lære, der har været den herskende, indtil Nicæas consilium bragte den første positive Udlæggelse, jeg kunde sige Organisation. Grundtvigianerne beraabe sig jo altid paa dette og sætte Skriften selv tilside. De anathematisere jo Paulinerne, til hvem jeg f.Ex. henregner Dig. –

Her er udtrykket »den første positive Udlæggelse« ensbetydende med kirkens organisation 325 under Konstantin d. Store – et én gang vedtaget, indiskutabelt trosforhold. Med denne fortolkning måtte udtrykket, Villiams »Troe paa en positiv Religion« betyde en tro, som er underkastet statskirkelighedens vilkår. Men dette stemmer dårligt med, at han samtidig kalder Villiam »Pauliner«; ifl. samme citat betyder dette ord for Christian: kristen, som før kristendommen blev lagt ind i statskirkelighedens rammer; udtrykket kunde dog også referere til Villiams anvendelse af Paulus-citater i sine breve. Det ser ud, som om Christian skelner imellem »Pauli Opfattelse« og »Jesu Lære«; og det er da ikke umuligt, at Villiam allerede på dette tidspunkt har reageret på en sådan skelnen på samme måde som langt senere over for en anden adressat. Der findes et koncept til et brev fra 1903, hvori Villiam fremhæver de nytestamentlige skrifers forskelligartethed »ikke som en Mangel, men tværtimod som et Fortrin«, der hænger sammen med, at NT's indhold »er for Mennesker i alle Aldre og af meget forskellige Aandsretninger«. På samme måde ville det være i overensstemmelse med Villiams teologi som modent menneske, dersom han allerede dengang har gjort Christian – ligesom det omtalte brev adressat – opmærksom på, at kristendommen ifl. NT først og fremmest er liv, kun sekundært lære; dette er f.eks. udtrykt i Ap.G. ved brugen af ordet ὁδός, »vejen«, om den kristne tro, fremhæver Villiam.

Vi bemærker endvidere i det anførte citat fra Christians brev, at han i sin fordømmelse af den statsligt garanterede religion parret med hans personlige antipati over for Grundtvig forveksler den trosbekendelse, der er knyttet til Nicæa (den nikæno-konstantinopoli-tanske) med den af Grundtvig og grundtvigianerne så højt værdsatte Apostolske Trosbekendelse! Ordet »anathematisere« kan vi er-

statte med »fordømmer«; både over for den grundtvigianske teologi og den teologi, Villiam repræsenterede, fremhæver han »Skriften selv«. Et andet sted i Christians breve genfinder vi dette udtryk, idet han siger: »Om Skriften selv vil jeg en anden Gang bringe nogle Ord« – et løfte, han desværre ikke har indfriet i noget af de breve, vi har kendskab til. I denne sammenhæng bør det dog nævnes, at Christian i et af sine breve i anledning af et bibelcitater, der uforvarende var løbet ham i pennen, bemærker: »Overhovedet tænker jeg ofte paa, at jeg, som dog ikke er Christen, finder saa mange Sandheder i de Bøger, der danne Grundlag for hiin Lære!«

Ejendommeligt nok anser socialisten Christian Michelsen, der kalder sig selv ikke-kristen, sin broder, teologen, som han kalder »den troende Villiam«, for at være socialist! – dog ikke anderledes end, at det forekommer ham passende at forsyne Villiam med oplysninger om socialismens idégrundlag! I det allerede citerede brev af 17/3 1872 finder vi følgende bemærkninger:

Altsaa for at komme paa Socialismen. Skulde nogensinde nogle Idioter ville Dig paa Livet og Du være i en Slags Forlegenhed om en Extract af disse Theorier, der er fordøielig for deres forvante Maver og Hjerner, da siig

- 1) Socialismen forsvarer den ideale Retfærdighed, det rette Forhold mellem Anstrængelse, dvs. Arbeide, og Løn paa den anden Side.
- 2) Socialismen indrømmer, at det er svært, overordentlig svært, at finde retfærdige Svar over dette Hovedpunkt.
- 3) Men den benægter afgjort, at det er umuligt, og benægter og bestrider fremfor Alt *deres* Berettigelse, som paastaae, at man overhovedet har gjort Noget i denne Retning.
- 4) Intet har man gjort i denne Retning, der ikke enten er Palliativer eller ligefrem Skalkeskjul (jfr. Partnership-Principet i England, Consum- og Spareforeninger osv.). –

Så langt kan vi følge tankegangen ved almindelig læsning, blot med den ordforklaring, at »palliativer« er symptomdæmpende lægebehandling uden egentlig helbredende virkning. Næste punkt er værre:

- 5) Med Hensyn til Religionen, da er Socialismen maaske den første Philosophie i Verden, der forbinder den fuldstændigste Tolerance med, hvad andre tænke, med den fuldstændigste Udsøndren af al bindende Magt ved supranaturalistiske eller transcendentale Ideer. –

Punkt 5 kan omskrives således: socialismen forbinder en fuldstændig tolerance over for anderledes tænkende med en lige så fuldstændig afvisning af, at religiøse forestillinger, hvad enten de forekommer i overensstemmelse med den menneskelige fornuft eller overskridende den menneskelige erkendelses grænser, nogensinde skal kunne forpligte et menneske i nogen som helst henseende. – Et menneske kan ganske vist anse sig selv for forpligtet, således forklarer Christian selv dette punkt, men dette må blive hans egen sag. Sætningen »Du skal frygte Gud mere end Mennesker« (jfr. Ap.G. 5,30) kan enhver frit anvende på sig selv, men ingen har ret til at forpligte andre derpå. Ud fra denne forudsætning behandler Christian hovedpunktet i den kristelige lære, således som den var fremstillet i Balles Lærebog, »pligterne«. Hverken pligterne over for os selv eller over for Gud vil Christian anerkende, kun pligterne over for medmenneskene. Ved omtalen af pligterne over for Gud refererer han dels til »det paulinske axiom« – måske et Paulus-ord, Villiam har anført, muligvis ordene: »Det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg« (Rom. 7,19) – dels til Jesu ord Mt. 26,40, som han efter hukommelsen og sammenholdt med Mt. 18,5 gengiver således: »Hvad I have gjort mod den Ringeste i mit Navn osv.« Christian udtrykker sin respekt over for den, der anser sig forpligtet af disse ord, f.eks. Villiam, idet han dog tilføjer: »Ja her kommer jeg ind paa subjektive Anskuelser, hvorom ikke alle socialister ere enige. Den Trang til forud at beskjæftige sig med det Transscendente er mere eller mindre nedlagt i hvert Menneskes Bryst.« Dette bør man ikke se bort fra, siger han, idet han fortsætter: »Naturligviis maa man være betænkt paa at bære denne Tilbøielighed Regning«, dvs. indrømme den frit løb, for »alle Bække løbe af sig selv mod Havet, men intet Hav løber op paa Mont Blanc.«

Med denne fortolkning af forholdet mellem socialisme og religion synes han at have ryddet en væsentlig hindring af vejen for den kristnes, her Villiams, tilslutning til socialismen.

For at forklare forskellen mellem sine egne »subjektive Anskuelser« og andre socialisters afvisning af religion som blot imaginære forestillinger tilføjer han i brevkets margin følgende bemærkning:

Hvem er det, der kaldte Troe »psychologisk eller ideelt Delirium«? Aldeles rigtigt! Du finder som Sensualist en Delirist for Dig, ligeledes jeg som Realist en Troende.

Citatet kunne skyldes Frederik Dreier, og er det tilfældet, har vi her en bekræftelse på formodningen om, at Christian Michelsen før sin afrejse fra Danmark ikke har kendt ret meget til socialismen – han husker ikke engang Dreiers navn! I sit skrift »Aandetroen og den frie Tænkning« fra 1852 erklærer Dreier sig som sensualist med ordene: »Sansningen er Grundlaget for al Tænkning«. Sensualismen vil som psykologisk teori føre hele bevidsthedsindholdet tilbage til sansningen, dvs. til passivt modtagne indtryk. For sensualisten er religiøs tro et udslag af sansernes forvirring. Tilsyneladende giver Christian sensualisten medhold – men kun for at markere, hvorved hans eget synspunkt adskiller sig fra dennes. Han bruger ordet »du« i samme betydning som det ubestemte pronomen »man«, idet hans fortsættelse af citatet må tolkes således: »Er man sensualist, må man anse dig, Villiam, for delirist. Men jeg er ikke sensualist, jeg er realist. Din tro er for mig en kendsgerning; jeg ser i dig en troende.«

Denne i en randbemærkning indeholdte erklæring om, at han er »realist«, forekommer at ligge nær ved det Kierkegaard'ske udbrud: »Jeg vil kun redelighed!« Også Christian Michelsen ville kun redelighed. Fordi han var realist, måtte han anerkende Bibelens betydning. Han kaldte den »Skriften selv« og markerede derved en afstand mellem Bibelen og dens fortolkere. Sin broder Villiams tro så han heller ikke bort fra. Både Skriften og Villiams tro hørte for ham med til virkelighedens verden.

I forbindelse med Christians afvisning af en kristen livsholdning for sit eget vedkommende bemærker man for det første, at han tilsluttede sig Søren Kierkegaards kritik af den »officielle Christendom«; og det må indrømmes, at meget i de kirkelige forholds senere udvikling i Danmark synes at have givet ham ret i hans afvisning af folkekirkens funktion som en statsstyret religionsanstalt. Hans kritik af en religionsundervisning, hvor læreren er forpligtet til at fremføre visse af staten godkendte anskuelser, forekommer berettiget; på dette punkt var Christian Michelsen langt forud for sin tid. Man må dog spørge: Hvad har han kendt til Kierkegaards litterære produktion ud over artiklerne 1854-55 i »Fædrelandet« og i flyveskriftet »Øieblikket«? Intet i de foreliggende efterladte breve tyder på noget nærmere kendskab, skønt disse i øvrigt vidner om ham som et meget læsende menneske.

Også som »lære« betragtet afviste han kristendommen, idet han henholdt sig til fremstillingen i Balles Lærebog fra 1791 med dens stærke fremhævelse af »pligterne«. Man kan undre sig over denne

kristendomsfremstillings dominans i Danmark efter den offentlige debat, både en Grundtvig og en Kierkegaard havde vakt; man kan måske undre sig endnu mere over, at den hos den begavede og hukkommelsesstærke Christian Michelsen synes at have fortrængt indtrykket af hans egen fars kristendomsforkyndelse. Noget af en forklaring er det måske, at hans karakter og personlighed i så høj grad var præget af idealer og pligtfølelse. Som ung havde han følt det som sin pligt at bringe forsoning mellem sine forældre og skabe en helhed ud af sin oprindelses to familier; efter søstrenes mislykkede besøg i Thisted i 1851 forekom det ham, at han havde svigtet sin pligt ved ikke at have forberedt dem på mødet med deres far og Amalie Michelsen. Hans problemer i ungdomsårene synes at have været fremkaldt af konflikten mellem hans pligtfølelse og hans erkendelse af de formodede pligters uopfyldelighed. Også i det »sludrende« brev fra 1865 til Amalie tilkendegav han så tydeligt en medmenneskelig forpligtelse, at hun ikke kunne tage fejl af den, men i sit svarbrev gav anledning til, at Christian skrev tilbage til hende: »Jeg seer af Dit sidste brev, at Du troer min *Villie* – til at hele og hjælpe – og det er den største Compliment, Du kan sige en Christen«. Vi må ikke lade os forvirre af hans brug af ordet »Christen« på dette sted! – dette er ingen bekendelse, men kun et udtryk fra almindelig sprogbrug.

Man må give ham ret, når han hævder, at ingen har ret til ud fra sine egne forudsætninger at forpligte andre til noget som helst; her rejser han et alvorligt problem, som tolkningen af kristendommen som »pligternes religion« medfører. Hvor pinefuldt utilbørligt havde han ikke i sin tid oplevet svogeren Carl Plougs forsøg på at tale ham til rette med hensyn til, hvad han skyldte sin mor, Vilhelmine Hage!

Endvidere ser vi, at han for sit eget vedkommende og i almindelighed afviste en kristelig religiøsitet af et pietistisk præg, skønt han agtede en sådan livsholdning hos søsteren Anine. Forstår vi ham ikke?

Ved læsning af hans breve bemærker vi da endelig også, at han afviste katolske og protestantiske teologers ringeagt over for hedenske religioners brug af antropomorfismer. »Som om den saakaldte Christus-Religion havde noget Positivt, det ikke er lutter Anthropomorfismer!« kunne han udbryde i et brev til Villiam. Også her må vi give ham ret. Vi er nu engang henvist til at bruge den menneskelige tilværelses sprog, selv hvor det slet ikke slår til.

Sammenfattende må man sige, at intet i de nævnte indvendinger dog synes at frembyde uoverstigelige hindringer for at være et kri-

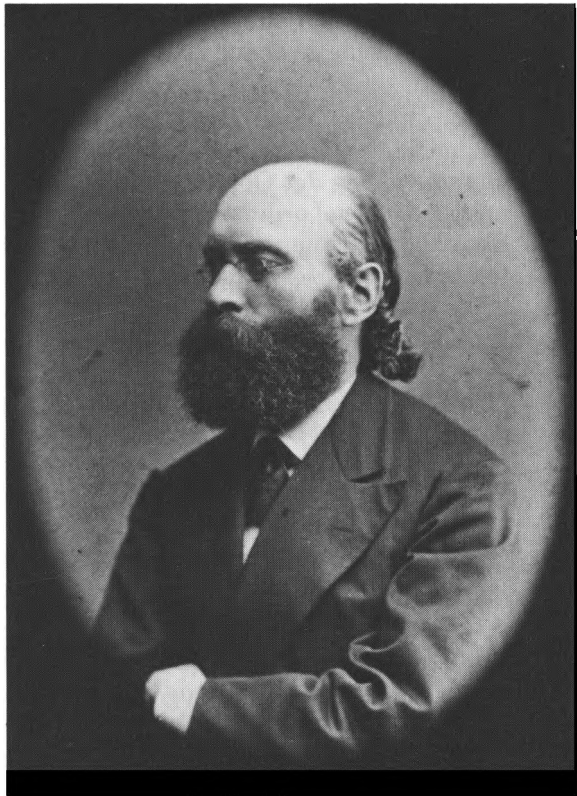
stent menneske. At et realistisk syn på tilværelsen netop hører med til en kristentro, der er andet end »lære« og »pligter« eller pietistisk religiøsitet, har Christian åbenbart ikke været klar over.

I Dostojevskijs roman »Ynglingen« fortælles der om et selskab af pårørende og venner foruden en ung læge, der er samlet omkring et sygeleje. Den syge er romanens helgenagtige skikkelse, analfaberen og pilgrimmen, den gamle Makár Ivánovitsj. Som for at forjage bange anelser med hensyn til sygdommens udgang hengiver de besøgende sig til en spøgende, tilsyneladende optimistisk stemning. En dame siger da til den unge læge: »– I medicinere er jo alle gudløse!«

I stedet for at forsøge på at forsvare sig appellerer lægen til sin patient: »Makár Ivánovitsj! Er jeg en gudløs?«

»Du – en gudløs? Nej, du er ingen gudløs,« svarer den gamle alvorligt, »nej, Gud være lovet! Du er jo et muntert menneske!«

Realisten Christian Michelsen var netop et muntert menneske.



Christian Michelsen, Leipzig.

Et jævnt og muntert liv

Det er den 2^{den} Mai, Kl. 10 Formiddag – den slog inde i Leipzig og Nordostvinden førte Slaget til mine Øren for et par Minuter siden. Luften er rolig, blaa med disige Skyer, hvorigjennem Alt lyder saa dæmpet og varmt, Faderens Stemme, der taler med sin Søn i Haven (boer paa anden Sal). Sønnen siger aldrig Noget, saa hans Stemme hører jeg ikke; Moderen forsikkrer iøvrigt, at han ikke er stum, hvad jeg troede. Bedstemoder reder Senge i Sovekamrene, og min Kone er som sædvanlig i Trykkerierne med mine Oversættelser og Correctur-Ark.

Med sit dårlige knæ måtte Christian tilbringe denne formiddag i 1872 liggende på sin sofa hjemme i Gohlis. Om boligen fortæller han i et brev til sin søster Anine: »Vi betale 100 danske Dalere for Logis og Have, 2 Stuer, 2 Kamre, boe alene paa Etagen, have en lille Have og fri Udsigt til 3 Sider, mod Nord et Nabohuus, saa det er som ud-søgt i Bequemmelighed og Hyggelighed.« Så åbent og landsbyagtigt var der endnu i Gohlis, som siden er blevet en tæt befolket bydel. En periode i 1867 havde de endog boet rigtigt på landet; herom fortæller Christian:

Vi boede fra August til Oktober i Schwarzenberg og for-glemme aldrig det Ophold. Boligen var ikke bequem og Men-neskene lidt vel ordinære. Men Naturen med Flod, Klipper og Skov ligefor Øinene! Man sov ind ved Flodens Rislen, og det første Blik om Morgenen traf Obenstein eller Todtenstein, saa-ledes kaldet, fordi en ung Mø, forfulgt af en Røverridder, red-dede sin Ære, men mistede Livet ved et Spring ned paa den Plet, hvor nu Advokat Weisskes Bolig staaer. Men videnska-beligt blev jeg »hungret ud« og maatte tilsidst overgive mig og vende tilbage til Leipzig, og jeg var saa heldig at finde et Logis her i Gohlis, hvor Schiller boede i gamle Dage, og hvor hans Huus endnu findes og vises de Reisende.

Boligen i Gohlis gav dog også mulighed for udflugter i Leipzigs om-egn, og hvad knæet angår, syntes der trods alt at være en bedring at spore; i sit brev af 2/5 1872 til Villiam fortsætter han:

Tænk Dig, mit Been er saa godt – det vil sige skidt – at jeg kan kravle i en Baad! – min Hovedpassion, lange Vandringer, maa indtil Videre (maaske bestandig) forblive ustillet; men en af mine Bipassjoner kan jeg tilfredsstille: min Lyst til Rotoure.

Bøie og bruge kan jeg nemlig Knæleddet; kun langvarig Gaaen forbyder sig, hvorfor jeg bestandig humper af sted. – Du kjender vel næppe denne stille Ynde ved et Flodparti og de usigelig velgjørende Følelser, som de vexlende Prospekter, det pladskende Vand plus Anstrengelsen frembringer paa en Menneskesjæl. Og hvor smager saa Beufstegen, Schnitzlerne (en Art Kalvekotelett med Kapers) og Øllet i Connewitz Have! Og naar man da i Dæmringen roer hjem! – og saa Vandringen gennem Rosenthal hjem til den lille Bolig i Gohlis, hvor vi sidde i Mørkningen og sladre om Ude og Hjemme. –

Idag have vi en storartet Tour for. Da vi igaarftes sade i Waldschlösschen og drak vort Øl – Raden en Grog, da han 4 Gange havde hostet og desaarsag fik Angst for Døden – saae jeg vemodig op til Stjernehimlen mellem de udsprungne Lindetræer og tænkende paa de umulige Fodtoure sagde jeg: »Nei, jeg holder det ikke ud, enten roe vi i Morgen til Connewitz (mod Syd) eller vi kjøre med Omnibus til Lützschena (mod Nord).« – Rathen hostede en Gang for Spøg og en Gang for Alvor og talte ved sig selv: »6 Gange!«, hvorpaa han ængstelig undslog sig for Connewitzturen i Betragtning af Aftentaagen. Aftentaagen! Usalige Rad! Græsselige uregeerlige Hypochondrist! Hvormange Fornøielser har du ikke forpurret! Tænderskærende sagde jeg: »Altsaa nuvel! Omnibus!« Hvorpaa vi drak vort Øl, betalte Opwarteren, der var nær ved at grine sig tildøde over vor Waldmann (en hund), der render omkring paa Bordene og opfordrer til Spadseregang med vemodig Røst – og slentrede ud af »Skovslottet«. Den lille Landsby Gohlis var Vidne til, hvorledes Raden blev instrueret i punktlig at møde i Gerberstrasse Kl. 1 $\frac{3}{4}$, hvor Omnibussen gaaer af, bestille 4 Pladser foruden sin, 2 for Mennesker, 2 for Waldmann og Pussel (den anden hund), hvorpaa Omnibussen omtrent Kl. 2, 10 Min. holder ved Enden af vor Gade, hvor vi stige op, sandsynligvis begabede af Hedels Kegleklub i Skjorteærmer, der aldrig i deres keglespillende Liv har seet et slikt Optog af 4- og 2-benede. Og idet man hører »alle 9« rasle bagved, seiler man ovenpaa den gamle Omnibus ud i Støvhavet.

Landskaber som i Fyen eller Sjælland brede sig ud for dine Blikke, medens den lunkne Nordostvind omvifter stødviis dine varme Kinder, og du med halvtillukkede Øine hører Lærkens hvirvlende Triller. Thi Lærken er tydsk og dansk og fransk med, troer jeg. Saa komme vi til Lützschena og hjælpe Hundene ned, at de ikke hænge sig i deres Strikker uden at ville det. Det er kun en lille Tour. Kl. 7 ere vi hjemme igjen og spise Tykmælk. Rathen faaer Sødmælk, hvilket han troer hjælper

paa Halsbetændelsen. Han sidder sandsynligviis da og overlægger, om ikke mulig Omnibussens Støv har været skadeligere for Hosten end vor Pleisses Aftentaager, og næste Gang overrumpler jeg ham, trods det, at han vil afvente Juni. »Juni, Doctor, da sind die Abende lang, dann geht es eher«. Den jammerlige Kryster, da er der ogsaa saa uhyre mange Baade paa Floden, at man uafsladelig maa roe af Veien; overhovedet er en Rotour, hvor man møder mere end 5, høist 6 Baade utaaelig. Løverdag og Søndag ere derfor banlyste.

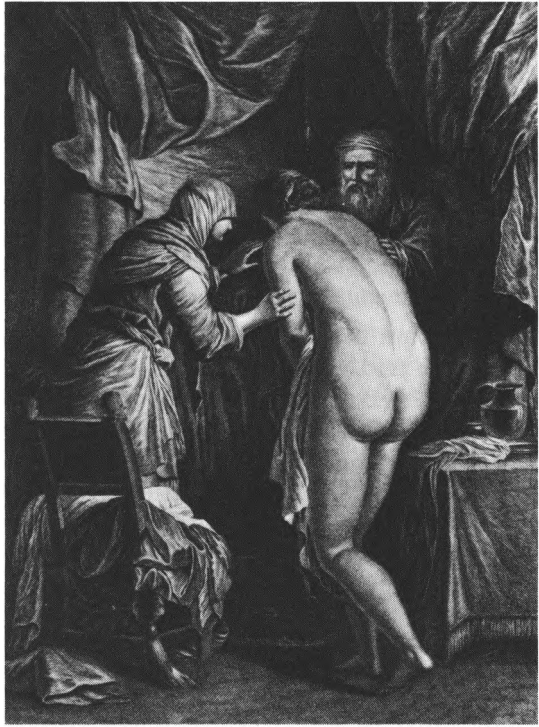
Således forestillede Christian sig eftermiddagens tur til Lützschena. Da han var hjemme igen efter turen, fortsatte han sit afbrudte brev:

Lige kommen hjem! Det gik temmelig som spaaet. – I Lützschena sade vi i Haven og besaae bagefter Malerisamlingen paa Baron Specks Slot, der indeholder alle mulige Klassikere: Raphael, Murillo, Wouwermann, Rubens, van Dyck osv. osv. Min Kone knyttede Bekjendtskab med Kroværtindens Søster, en meddeelsom 15-aarig, der maatte udkramme sin Viisdom om Herskabet. Kl. 5½ ventede Omnibussen igjen, og jeg Lambeen maatte igjen indtage min ophøiede Plads i den evig klare Sommerluft, nikkende efter min Kone og Raden, der forsvandt bag Poperne og nikkede til Svar, og Hundene, der stirrede efter mig. – Og saa sidder jeg her, medens Bedstemoder hænger min Canariefugl op paa Væggen; han har hele Eftermiddagen sunget for Gohlis' Gadedrenge og bliver nu hængt til Ro mod Aftenen. I Løbet af en Time vente vi Rosalinde og Raden her med Hundene. Da holder Bedstemoder 2 Æg parate for ham med en Kop Mælk, medens jeg faaer Tykmælk med Brød.

Nogle uger senere fik Christian lejlighed til at se sig lidt mere om i malerisamlingen på Baron Specks slot sammen med »en ung Conservatorist og Componist Selmer fra Christiania«. Herom fortæller han:

Vi have ret fordybet os i Raphael og van Dyck og et lille gemytligt Maleri, som Selmer havde opdaget i et Hjørne, og hvor Hagar in puris af den geskjæftige Sara føres til den i Baggrunden smidskende Abraham. Hagar har først maattet vadske sig, vender Ryggen til og viser paa Popo'en de saakaldte »Quetschfalten« (Sidderynker), et Beviis paa en overordenlig Naturtro-skab i Hollændernes Fremstilling. Forresten skyder hun Ryg, som en Afklædt altid gjør, og hele Billedet gjør, afseet fra den comisk-lascive Side, et gribende Indtryk af en gennemført Realismus. Leve Holberg og Hollænderne!

Hagar føres til Abraham af Sara. Kobberstik af Christian Gottlieb Geyser efter maleri af Jacob de Bray, 1604-64, Haarlem. (Staatliche Kunstsammlungen, Dresden).



Det »Flodparti«, roturen til Connewitz, som ikke blev til noget i maj på grund af Radens skræk for aftentågen og heller ikke havde kunnet finde sted en lørdag eller søndag på grund af den livlige trafik på floden disse dage, blev endelig til virkelighed en dag i juni. Deltagere i turen var, foruden Christian og Rosalinde, hendes søster Clara og svogeren Riedel, der havde et fotografisk atelier inde i byen, desuden Raden samt Rosalindes veninde, den lidt enfoldige Marie Gross. Endvidere skulle man om aftenen mødes ude i Connewitz med to danskere, en ung boghandler, Torst, og en bogtrykker ved navn Nielsen; disse to kunne dog først komme af sted fra byen kl. 7 om aftenen, men ville tage spurvognen, »die Affenbude«, dvs. Abeboden, og kunne så støde til det øvrige selskab ved 8-9-tiden. Christian fortæller:

Vi andre ville naturligviis ikke give den deilige Eftermiddag bort, men ventede kun paa, at en Tordensky, der stod ligeoverfor vilde erklære sig »om eller ikke«. Efter 3 Draaber, der iøvrigt vare meget omtvistelige, hævdede en Zephyr sig. Den fei-

ede Firmamentet efterhaanden reent. Pleisse snoer sig, omgivet af Skov og Haver op mod Connewitz, hvoraf følger, at Udveien mod Strømmen gjøres med friske Kræfter, hvad der er meget rart. Den arme Marie Gross var ikke søstærk og klamrede sig til min leende og skadefroe Svigerinde. Hun maatte sande Ordsproget om Spot og Skade. Riedel og jeg roede – Benet mit er i Fremgang – og de andre vare vittige, saaledes som man i Tydskland er vittig, dvs. fordringsløst og barnligt. Nogle foretrække at kalde det slet ikke vittigt, naa da i hvert Tilfælde spøgefuldt.

Solen brændte og Riedel svedte. Min Kones speidende Øie saae en Lysning paa Flodbredden, hvor en gammel Kjælling havde en provisorisk Ovn, en Baad med Simler og Pølser m.m. Strax løb hendes Tænder i Vand, og hun kunne i sin Savl og Jubel – hun sværmer for Pølser – næppe bringe mit Navn frem. Baaden lagde til med Halloh! og Alle Mand ud! 3 Par Pølser (de saae ud som Buxer) med Sennep og 3 Glas Øl, Alt i alt 9 Ngr., det er 2 Mk. 4 Sk. Jeg betvivler, at et Selskab paa 6 Mand indenfor Kjøbenhavns Volde kan restaurere sig for den Priis. Og da væltede jeg ovenikjøbet et halvt Glas deiligt iiskoldt Øl, som Rathen havde stillet i Græsset, da vi saae efter et Par forbiseilende Baade.

Afsted igjen! bestandig opad mellem Træer og Haver, fløitende Drosler og Irisker. – Endelig landede vi ved den store Connewitzer Bro og bandt vor Baad, modtog et Mærke, en Bliktingest med Numer, der koster 4 Sk. Da op igjennem Skoven med Sang og Galskab, hvilket jeg deels ikke kan beskrive, deels, om jeg kunde det, vilde kjede Dig med. Rundt om den tilbagevendende, sig bugtende Pleisse, kigende ind i Haver og Lysthuse komme vi endelig om ved Hovedgaden, hvor Abeboden gaaer af til Leipzig med Ærlefløite paa Hosesokker. Borte er den!

Vi overskride Sporet og klattre op i Terrassehaven: Caffegarten. Deiligt Øl. Elendig Mad, burde blameres i Tageblatt. Lige ved Randen af Brystningen leirede vi os, hvor vi kunde holde Øie med de kommende Sporvogne. Første Servering Kl. halvtotte brugte Ingen. Imidlertid kjævles med Kellner og bestilles og nydes, hver for sig, som her er Skik og Brug. Næste Tog kommer Kl. 8. Holdt, der sidder Torst med sit Marekatteansigt, paa en Maade ret godt passende til Vognens Øgenavn. Den store, beskedne Nielsen skjuler sig i Baggrunden og gjør det muligt at dækkes af Torst, der raader Bod paa sin Smalhed ved at slaae ud med Arme og Been. Ophold paa Terrassen til Kl. 9.

I den skønne dæmrende Juni-Aften bestiges Baaden, der med Omhyggelighed er udvalgt af mig, i den Orden, jeg har forskrevet; vi er nu 9. Nielsen tager min Kone og sætter sig i Forstavnen, Torst og jeg deler forreste Par Aarer; Riedel, der er royal, tager begge de næste og »stikker Smør« som en ægte Landkrabbe. Marie og Clara sidde igjen sammen, og Rathen tager Roret. Det sidste var en Feil, som jeg har haardt maattet bøde. Underveis lægger Svoger Aarerne ind og brænder Fyrværk af. Marie, der af Skræk over Vandet alene ofte skreg høit, faaer ved denne Leilighed og det nyt tilkommende Element en saadan Skræk, at hun taber Mælet. En Gang geraader Kræmmerhuset i Brand, og jeg troede et Øieblik, at hele Selskabet bagude, Rathen og de tvende Damer, skulde gaae op i Flammer. Men kun Riedel har brændt sine Fingre og kjøler dem i Vandet. Store Baghuse, Bryggerier og Broer efter Broer begynde at vise sig. Farten under Broerne er ikke uden Farer paa Grund af Høivandet, hvorom Du har læst i Bladene. Torst fik en Skalle; lykkeligviis roede vi langsomt. Her, hvor der virkelig er Fare, ere Pigebørnene ikke det mindste bange, men begynde at synge. Dog kommer vi lykkelig iland, Marie Gross



Også nogle årtier senere end Christians »flodparti« var en udflugt ad Pleisse til Connewitz yndet blandt Leipzig-borgere. Her foretages den i en »Stechkahn«, en pram, der blev staget op ad floden. I baggrunden ses et traktørsted. (Reproduktion af prospektkort).

med et Par Smæk over Fingrene, fordi hun hele tiden trods advarende Raab vil lægge Fingrene paa Rælingen.

Vort Nattesæde i en anden Caffehave over et Glas Schlummerpunsch med Waldhornmusik – der spillede Skovarien af Preciosa – springer jeg over, da jeg kun har lovet Dig Rotouren.

Ikke mindst i den fortælleglæde og den rigdom på detaljer, hvormed Christian beretter om sin daglige tilværelse, fornemmer vi hans muntre sind.

Isolde

I foråret 1872 modtog Christian gennem svogeren Carl Ploug efterretning om, at Alfred Hage var død. Ploug lod ham også forstå, at Vilhelmine Hage kunne tænke sig ved lejlighed at komme på besøg i Leipzig; og Christian, der fortæller derom i et af sine breve til familien Michelsen i Danmark, synes at være ved at indstille sig på et sådant besøg. Der er også noget i et senere brev, der synes at antyde, at det faktisk har fundet sted. Men fra sommeren 1872 til samme tid på året 1875 foreligger der ingen breve til familien Michelsen i Danmark. Vi forstår dog, at Christian og Rosalinde foruden Rosalindes plejemor på et tidspunkt inden for denne periode flyttede til en rummeligere og mere landlig, men også mere primitivt indrettet bolig ikke langt fra den hidtidige i Gohlis.

I sommeren 1875 indløb der imidlertid et brev til broderen Frederik, der som ung medicinsk kandidat netop havde fået sin første ansættelse som amanuensis hos en praktiserende læge på Falster. Christian gratulerer ham til stillingen og fortsætter:

Min Kone glæder sig til at see Dig om ikke alt for lang Tid her i Tydskland, hvor Du, naar ellers Alting gaaer, som det skulle gaae, kan blive modtaget med et: »Goddag, Onkel Frederik!« og ikke med Hundegjøen alene. Thi i Oktober agter min Kone at beskjære mig og overraske Verden med en Borger. Folk ville slet ikke troe det og valfarte formelig her til Lindenau for at tage hendes Taille i Øiesyn. Selv er hun meget stolt og glad derover og ikke saa ængstelig som jeg, gjør mange Dumheder, sover til Middag med Benene paa Bordet og dsl., hvad fornuftige Koner egenlig ikke bør gjøre. Naar det ikke var, fordi Du er Læge, havde jeg egenlig tilbageholdt Meddelelsen til post fe-

stum. Det er altid nettere, saa, naar Du ikke troer, Familien bliver vred, behøver Du ikke at lade denne gaae videre end mellem os.

Den 24. august 1875 fødtes en lille pige, der fik navnet Isolde og døbtes i Leipzigs reformerte menighed med det fulde navn Rosalinde Isolde Michelsen. Hvorfor nu Isolde? Der er næppe meget andet at sige om dette spørgsmål, end at de i det hele taget i Christians husstand morede sig med navnene. Hvad Raden egentlig hed, er aldrig blevet oplyst. Christians broder Villiam kaldtes stedse Bileam (jfr. 1. Mose 22-24), for således havde mor Starcke opfattet navnet første gang, hun hørte det. I 1865 havde Wagners opera »Tristan og Isolde« haft premiere i München. Første stivelse i navnet Christian udtales på tysk med et skarpt i; hvad var vel mere nærliggende i den almindelige Wagner-begejstring end at kalde ham »Tristan« – og en Tristan må da også have en Isolde!

I marts 1876 skrev Christian til Villiam:

Det er længe siden, at vi to korresponderede med hinanden, og jeg kan næsten endnu mindre forestille mig, at den lille rødkindede Dreng med de fromme Dueøine har forvandlet sig i en skægget, lidt pebersvendeagtig Inspektør ved en akademisk Ladegaard, saa jeg maa knibe mig i Armen ved Tanken om mine 44 Aar.

Og dog har jeg et levende Minde om Dit skære, fromme, blanke Barneansigt i min lille Isolde, der har Din Barneteint, ellers Onkel Severins Øine og Mund, sin Bedstefader Michelsens Baghoved og Hals, sin Bedstemoder Hages yndefulde Smil. – Er det ikke en kjøn Sammensætning, forsaavidt ikke Faderforblændelse spiller mig et Puds? Og nu dertil Broder Carls Livlighed og Energi. Nøgler trækker hun ud og sidder ti-meviis og stikker og stikker for at finde Hullet og puster og stønner, piller og hugger, det er ligesom en lille Stær. Og saa vil hun i Luften fra Morgen til Aften og vrikker og styrer med sin lille Popo for at bringe Bedstemoder ud i Gaarden. Idag da vi have 14-16° Varme i Skyggen, er det naturligviis en reen Sviir ogsaa for den Gamle. Men hun har ogsaa maattet ud med Snee og Blæst, der hjalp intet Kjæremor. I denne Henseende var Du rigtignok ikke saa rask. Satte jeg Dig i en Gyng og denne i Bevægelse, forandrede pludselig Din Rosenteint sig i Lilliens og Vandet løb ud af Mundvigene paa Dig; men Du sagde ikke et Muk, saae kun paa En med et Par bedende, fortvivlede Øine. Har Du endnu denne Tilbøielighed til Søsyege?

Derimod var Carl et skrækkeligt Barn, og hans Rygte som Barn lever endnu i Thisted. Af Eder andre var egenlig kun sal. Oscar meget livlig, men i en blidere Maalestok, en lille Spirrevip, som man siger. Taalmodig var Ingen som Du; hidsige kunde de alle blive. – Se alle disse Erindringer vækkes ved Synet af min lille Pige, der forresten vist bliver utilbørlig forkjælet. Forvænt skal hun ikke blive, derfor skal jeg sørge. Ogsaa min Kone er fornuftigere end jeg troede.

For Christian var der forskel på at være »forkjælet« og »forvænt«. »Forkjælet« betyder for ham »kælet for«, medens »forvænt«, ty. »verwöhnt« betyder, hvad vi almindeligvis oversætter ved »forkælet«. Isolde blev der kælet for og kælet med, fra hun trådte ind i denne verden; men det var begge forældrene imod, at hun skulle blive en forkælet unge.



*Rosalinde med
Isolde, 1876.*

En naturaliseret tyskers hjertesuk

Lige så let det faldt Christian at glide ind i det sprog, der taltes blandt dem, hos hvem han fandt sindets rolighed og sammenhæng i tilværelsen, lige så umuligt var det for ham at bevare sit danske sprog uden, at det mærkedes af træk fra det tyske. Det vil den, der har læst de anførte brev-citater også have bemærket, skønt citater i et alt for tysk-præget sprog er undgået, medens træk, der ikke har hæmmende betydning for forståelsen, ofte forekommer.

Christian læste jo tysk korrektur for de forlag, han havde forbindelse med i Leipzig; men de breve, han selv skrev til brødrene i Danmark, læste han aldrig korrektur på; de blev sendt afsted, således som de spontant var blevet sat på papiret. Det samme gælder egentlig også brevene til Amalie Michelsen; brevene til søstre er derimod langt mere omhyggeligt udformede og kun undtagelsesvis med fejl i sprogbrugen; men disse breve savner også i væsentlig grad det præg af spontaneitet, der gør brevene til brødrene så læseværdige.

Christian Michelsen elskede dog det danske sprog, skønt ikke, som det taltes af Grundtvig og grundtvigianerne. I 1869 skrev han til broderen Villiam, den daværende unge huslærer på Lerchenfeld:

Du gaaer vel Din stille Vei og bliver vel med Guds Hjælp Adjunkt i Aarhus, naar Din Tid kommer. Lær dygtig Historie og Geographi, og kast Dig over Dansk Stiil! – det er faa Candidater, der give sig af med Dansk Stiil, uden at være enten Grundtvigianere eller Nationale. Hvis Du engang svarede, at man kan elske sit Sprog og sit Land uden at være indbildsk eller forrykt eller gar eenfoldig! Så henrivende (hinreissend = tiltrækkende) er virkelig ikke Sproget, at man skulde blamere sig saaledes dermed som den grundtvigske Bande. – Naar jeg tænker paa disse Mennesker og paa, hvorledes Heiberg, Poul Møller og Goldschmidts skønne Sprog forbavianes eller grundtvigianes (som det egentlig hedder) – da forlader mig min Ro og jeg bliver rød af Vrede. Er det Danmarks tilkommende Sprogstøtter? Skal Efterkommerne virkelig drikke af disse Brøndes Vande, naar Tørsten efter Belæring kommer over dem? Naar vi sidde og indpræge os hvert Ord af vor Holbergs gedigne Frembringelser, naar vi med Tilfredsstillelse som Guldsmeden ridse med Kritikens Stempel i hans ærværdige Malmklumper, da skal vel vore Børn sidde og undrende rive sig i Haarene, naar Grundtvigs og Efterlignerens Afskyligheder oplade sig for deres Blikke; de skulle vel alle til syvende sidst

indbilde sig, at de andre – vi andre – have alle tilsammen ikke kunnet skrive, og at Grundtvig, kun han har fundet det finere, rolige, sindrige Sprog, der afhjælper alle Tidens Trang og svarer til alle Tidens Grundanskuelser! – Hellige Dig Kampen mod Smagløsheden, Forryktheden og Mishandlerne af det danske Sprog, da har Du en smuk Opgave!»

På Christians evne til at behandle det tyske sprog, der var blevet hans daglige tale, har vi et lille eksempel i nogle linjer, der ledsager en af hans talrige opfordringer til Villiam om at komme på besøg i hjemmet i Lindenau ved Leipzig. Vi læser i et brev fra foråret 1876:

Du vil Rolighed? Den kan Du faae i dyb landlig Idyl, uforstyrret af Snyltegjæster, deelt mellem harmløs Sladder med et videnskabeligt Anstrøg og stille Betragtninger, eller som Digteren Christian Michelsen for 8 Aar siden sang om Schwarzenberg:

Ach, endlich Gottlob sind wir dort,
Vors Waldhaus läuft das Pfädchen,
Denn Fürstenbrunnen ist der Ort,
Wo Milch von hübschen Mädchen
Und Träumerei in Sommerluft
Uns holdes Labsal bringen,
indessen unten in der Gruft
Die Bergmannsglöcklein klingen.

Jeg havde virkelig ikke troet, at min Faders Søn kunde gjøre saa flydende tyske Vers. Fürstenbrunnen er gaaet over i andre Hænder, Fader August og Moder Laura døde i een Nat, 5 Minutter efter hinanden, i 1874. Datteren Augusta fik en fattig Snedker istedetfor den forventede Postsekretair og lever i Grünhain. Sic transit gloria. Og Digteren Christian Michelsen ligger syg og nedbrudt.

Dette skrev Christian i april 1876, da han dog var i bedring efter en sygdomsperiode. Men allerede før jul 1875 havde han været sløj; og i glæden over den lille piges fødsel havde han undladt at tage hensyn til sygdomstegn. Knæet, som nogle år tidligere havde forårsaget smerter og begrænsede muligheder for at færdes ude, synes på dette tidspunkt ikke at have voldt bekymringer. Selv i breve til Frederik, over for hvem han gør detaljeret og sagligt rede for sin tilstand, nævner han ikke knæet med et ord. Vi erfarer tilmed, at han den aften, han blev rigtig syg, den 6. februar, havde været til koncert inde i Leipzig; den slags fornøjelser havde han slet ikke kunnet tænke på

et par år i forvejen. Han var den aften kommet forfrossen hjem i det hårde frostvejr og blev alvorligt syg. Det var rosen, efterfulgt af en ondartet mave- og tarmkatarrh, som bevirkede, at han næppe kunne tage føde til sig. Da det så værst ud, var det imidlertid lykkedes Rosalinde, efter råd fra Vilhelmine Hage, at skaffe ham østers at spise, og dem havde hans svage mave kunnet tåle. Langsomt var han da efterhånden i bedring og overvældedes af længsel efter at se sine brødre Carl og Villiam, hvis besøg i Leipzig længe havde været på tale. Til Villiam skrev han sidst i marts:

Altsaa, kjære Brødre, I ere pressede for denne Sommerferie, at I vide det. Karl kan studere Fransk her med Frøken Nabich og andre Indfødte, som der ingen Mangel er paa, og Du, troer jeg, kommer vel lidt bedre ud af det med Sproget (her) end i Paris. Jeg troer ogsaa, Du vil være retfærdig nok til at anerkjende et nærmere Slægtskab mellem Saxere og de Danske end mellem disse og Pariserne. – Af Tydskerne kunne vi lære Noget og have meget at lære. Det er ufatteligt, at der er saa faa Danske, der indsee dette. Tydskland og Rusland, deres er Fremtiden! Hvad kan det nytte at stemme sig mod Kjendsgjæringer? Tvinge Nogen til at elske Tydskland og Rusland er ikke min Sag. Men England og Frankrig – rige men afmægtige som de ere – skulle de være bedre? Var Danmark 1867 frivillig traadt ind i det nordtydske Forbund, da stod det anderledes nu.

Tag ikke disse Hjertesuk af en naturaliseret Tydsker ilde op, men lad dem om muligt være en Opfordring mere til at see Dig om henede. Viis ikke dette til Carl; han kunde blive vred og bande paa, at han ikke vil besøge den Røverrede!

Rejse til en røverrede

Min Kone blomstrer og er henrykt over sin Tøs. Hun glæder sig saa meget til at gjøre Eders Bekjendtskab, medens hun endnu kan gjælde for en ung Kone. »Bagefter kommer man i det gamle Register«, siger hun.

Således skriver Christian i foråret 1876 til Villiam. Efter en kort omtale af sin næppe overståede sygdomsperiode fortsætter han:

Under saadanne Omstændigheder fik jeg ret en Længsel efter Eder og har glædet mig til, at Du og Carl idetmindste kunde ofre mig 8-14 Dage af Eders Sommerferie. Jeg haaber da at være saavidt istand, at vi kunne gjøre Smaatoure i den smukke Omegn og dygtig Besked med Øllet og de andre Guds Gaver i Saxenland. Hos mig rigtignok kommer ingen; Barne-stuen og Selskabsstuen forliges ei godt, veed Du. Men maaske komme I ogsaa meest for min Skyld, og i saa Fald skal jeg og min Kone opbyde Alt, at I ei skulle finde Tiden lang. For en Boglærd har Leipzig et Bibliothek, der søger sin Lige og har flere Værker, der andensteds ere sjeldne. Kneipelivet, resp. Haveværtskabet er berømt. Jeg boer vist sidste Aar her i Lindenau, da min Vært har solgt og vi ikke gjerne ville boe gandske alene om Vinteren. Hvem skulde ogsaa flytte ind i den gamle Kasse med sin upraktiske Indretning? Rimeligviis bliver Rønnen revet ned og bygget om.

Jeg har et lille Trælysthus i vor Have, som beskytter mod Nattedug. Der har vi tømmt mangt et Glas i de varme Sommer-nætter, usete udefra, alene med os selv og med Gjæster, uden at høre anden Lyd end Nattergalen – naa den er stum, naar Eders Ferier komme – og de ivrige Frøer omme paa Engene. Men det var deiligt, og Hølugten og saa et godt Glas – og Carl med en god Cigarre, hvortil vel høist min Kone sekunderer. Thi Du og jeg ryge vel ikke, men indskrænke os til at »slikke«. Naa paa Slikkeri har vi heller ingen Mangel her. Og saa til Høsten bliver formodentlig vor »Laube« revet ned, Haven raseret, Tromlen gaaer derover, Tømmerfolk hæрге der og kun Mindet bliver tilbage.

Sørg nu for at opvarme Karl for denne poetiske Tanke. En Seng til Eder hver har jeg, saagar en meget lang til Dig, og senere kan der hos mig aldrig være Tale om, hvor mine Gjæsterum ligge i den anden Ende af Huset. – – Jeg har endnu intet Logis leiet til Efteraaret, men overlader det nu til min Kone og Rathen, om hvem Frederik maaske har fortalt Dig. –

Hvad nu grunden end har været, så meldte Carl afbud til et besøg i denne »røverrede«. Men på Villiams besøg håbete Christian bestandig. »Hvor varmt min Kone interesserer sig for Dig, kan jeg ikke sige Dig. Iøvrigt har hun øvet sig i dansk Madlavning, at Du ikke altfor meget skal savne Sorøes Kjødgryder!« Hans brev fortsætter:

Indlagt har jeg sendt Dig Reiserouten, som jeg finder den praktisk. Du kan jo ogsaa reise over Lübeck, hvad der bliver det samme. Over Stettin behøver Du ikke at reise, altsaa hel-

ler ikke over Berlin. Lübeck-Touren er en anstrengende Sø-tour paa 14-15 Timer. Over Hannover-Lehrte-Braunschweig skal Du ikke reise, fordi Du let kunde blive hængende et par Timer i Magdeburg eller Köthen. Wittenberg-Toget *maa* igjennem som Posttog. Underveis er bogstavelig Intet at see, Lüneburger Hede og Kornmarker. I Anhalt er Jorden saa flad som en Tallerken, hvad der vil forekomme Dig besynderligt; Grøfterne stinke forfærdeligt, da de ingen Løb have. Brunsvig er ret net, men Du kommer ved Midnat igjennem. Vær glad, at Du ingen Omstigning behøver ved Magdeburg saaledes som de, der komme vestfra.

Hvad angaaer Omkostningerne, da troer jeg nok, at jeg har stillet et rigtigt Budget. En 50 Kr. *maa* Du uden Tvivl kunne redde af de medbragte 200, selv om Du morer Dig lidt hernede. Med Undtagelse af Kjørevæsenet – Jernbanetoure, Pferdebahn og Fiacre – og en enkelt Fouragering paa fremmed, jeg mener Kneipe-Gebeet, koster Du Intet, saa godt som Intet idetmindste. En anstændig Theaterbillet faaes for mindre end en Krone. Musæum, Malerisamling, Bibliotheker faaes omsonst, og hos mig haves ingen Tyende, der forlanger Drikkepenge, men kun en Kone og Bedstemoder, der græder salte Taarer, naar Du reiser. En Conservatorist har jeg allerede bestilt herud, naar Du kommer; han er Normand og excellerer naturligviis i Ed. Grieg og dennes moderne Musik. –

Du kan gjerne næste Gang sige mig, hvornaar Dine Ferier begynde. Vel 22. Juli? Da kan man indrette sig en Smule. At hente Dig paa Banegaarden er et Hverv, der gjerne ender til almindelig Utilfredshed. Man er geneert, selv om det var muligt i de Tusinder af Feriegjæster at finde hinanden. Desuden kan man ofte mod sin Villie komme bagefter ved et saa kompliceret Reiseforehavende. Skulle Du ved et Tilfælde tabe min Adresse, da mærk Dig *Lindenau Kirche* No. 2, da kan Du i Guds Navn glemme Rossmarkt, Schopecks Gut og Holstein!

På en lille indlagt seddel finder vi en fuldstændig planlægning med nøjagtigt budget for Villiams forudsete besøg. Udtrykket »Leve-maade« forekommer adskillige gange i dette budget; det er et godt dansk ord, der her betyder »et let måltid« eller »et traktement«. Rejseplan og budget lyder som følger:

Reiseudgifter fra Sorø til Leipzig.

A. Egenlige Reiseomkostninger.

Sorø-Kiel-Hamburg,

II Plads Skib, III Plads Jernbane	10 Kr.
Droschke, Levemaade (NB Nat)	5 Kr.
Station i Hamburg, Levemaade, Droschke	5 Kr.
Billet Hamburg-Wittenberg-Leipzig, III Plads	12 Kr.
Droschke til Lindenau, Rossmarkt 2	3 Kr.
	<hr/>
	35 Kr.
Und zurück	35 Kr.
	<hr/>
Gjør	70 Kr.

B. Morskabsudgifter.

Et Par Theaterbilletter	3 Kr.
Pferdebahnbilletter (hver Dag)	5 Kr.
Kneipeudgifter	10 Kr.
I Tour til Grimma og Levemaade	5 Kr.
II Tour til Rechlitz og Levemaade	7 Kr.
III Tour til Schwarza og Kösen og Levemaade	10 Kr.
IV Tour til Dresden og saxisk Schweiz (2 Tage)	15 Kr.
Et Levemaade i en »Guldfasan« paa den Brühl'ske	
Terrasse i Dresden	7 Kr.
	<hr/>
Gjør	62 Kr.

Med Hjemreisen kan jeg iøvrigt altid tjene Dig, da jeg altid har en lille Sum liggende.

C. Myntfod.

1 Krone = 1 RM 12½ Pf. = 112½ Pf.

1 RM = 88⅘ Øre = ⅘ Krone.

D. Plan og Précautions.

Første Nat sover Du paa Damperen mellem Korsøer og Kiel, sparer derved Føden, Kjedsommeligheden og maaske Søsengen, naar Du smukt stemmer Skuldrene mod Køien og gynger i Takt med Skibet. Morgenen tidlig i Kiel, Formiddag i Hamburg, hvor Du enten kan lade Dit Tøj bære paa *Wittenberg^{er}* Banegaard, see Dig om i Hamburg og sluttelig tage en Tidsfordrivsslummer paa Banegaarden (oeconomisk) eller logere Dig i et billigt Hotel tæt derved, hvad der er forsigtigere. Det bemærkes, at de bedste Boeufs faaes i Hamburg. Herefter vanke der kun Pølser, Øl og Smørrebrød indtil Leipzig.

Om Aftenen tager Du Dampvognen over Wittenberg, hvor

Du på Reisen sover, indtil Du om Morgenen 6⁵⁵ ankommer paa Magdeburger Banegaard i Leipzig. Her handler eller prutter Du ikke, men spenderer nobel Din Thaler, hvorpaa Leipziger Kudsken fuld af Begeistring kjører Dig til Rossmarkt No. 2 i Lindenau, og underveis fortæller Dig sine og sin Faders og Bedstefaders Familiehemmeligheder. Du siger blot: »Jawohl«.
(Fortsættes ved Leilighed).

Brevet med denne rejseplan er det sidste, vi har fra Christian Michsens hånd.

Den 4. juli 1876 afgik han ved døden i Leipzig/Lindenau i en alder af 44 år. Der foreligger ingen private breve, som meddeler dødsfaldet og de nærmere omstændigheder ved et forudgående sygdomsforløb. Kun datoen er optegnet, og den har kunnet bekræftes af personalregistret i Leipzig på grundlag af kirkebogens oplysninger.

Christians livslyst, også hans lyst til at provokere, som gjorde sig gældende, så langt vi kan følge ham, har måske været medvirkende til, at brødrene i Danmark næppe har forstået, hvor svagt hans helbred i virkeligheden var. Og dog finder vi i det samme brev af 26. april 1876, hvori han udmaler sig et lykkeligt gensyn med Villiam i den tilstundende sommer, også følgende linjer:

Se nu er jeg saa gammel som Onkel Christian i hans Afreiseaar, 2 Aar yngre end Frantz, 7 Aar end vor Fader, 11 Aar end Tante Lovise, 23 Aar end Onkel Severin. Nu skal vi se, hvor længe man kan holde Livet. Jeg gad gjerne leve, til Isolde blev 20 Aar. – Dog vi have ingen Selvbestemmelse, hvad jeg ikke formaaer at iklæde den sædvanlige Fromhedsformel, uden at jeg derfor er mindre gennemtrængt af dette Faktums Ubestridelighed.

Således forbandt Christian bevidstheden om dødens realitet med en umiskendelig glæde over livet.

C. eklyntod.

1 Krone = 1 Rfl 12 1/2 S = 112 1/2 S,
1 Rfl = 88 1/9 Pre = 1/9 Krone.

D. Plan og Precautions.

Sjætte Nat som alie gaa Langere mellem
Personer og Dind, somer somad Løstue, gaa =
somundspæden og smætte Pølsiguen, naar
alie smidde Summen Pølsitruen med Løstuen
og ginge i Dalt med Pølsit. Morgenen
tidlig i Dind, sommittag i Hamburg, for alie
nuden som land med Løstuen gaa Wittenberge
Banegaard, for sig om i Hamburg og, Pølsit
tag om Løstfordring og Løstuen gaa Banegaarden
(Løstuen?) eller Løstuen sig i ud billigt Jøst
tot derna, tag om Løst i pad alie for =
Løstuen. Al bruden, at de Løst Løst
Løst i Hamburg. Jøstuen nuden alie Løst
Løst, Pl og Løstbruden indel Leipzig.

Den Løstuen gaa alie Langere om
Wittenberge, for alie som, indel Løst om
Morgenen Pølsit andommen gaa Wittenberges
Banegaard i Leipzig. for Løstuen alie gaa
alie illie, men Jøstuen nuden Løst Løst
(3 Rfl = 2 2/3 Kr.), for om Leipzig Løst Løst
Løst af Løst Løst Løst Løst Løst Løst
Løst Løst Løst, og andommen Løst Løst Løst Løst
og Løst Løst og Løst Løst Løst Løst Løst Løst
Løst Løst Løst. Alie siges Løst Løst Løst.

(Løst Løst Løst Løst Løst Løst Løst)

Efterskrift

En tilfældig dansk familie

Rejseplanen i Christians sidste brev til broderen Villiam sluttede med ordene: »Fortsættes ved Leilighed«. Fortsættelsen blev ikke den, som Christian i sin optimisme så frem til. Vi kunne imidlertid tænke os flere forskellige fortsættelser på denne skildring af slægtens liv igennem tre generationer.

Mest nærliggende forekommer det at spørge efter, hvad der blev af Rosalinde og Isolde efter Christians død. Det ser ud til, at den livrente, Vilhelmine Hage havde tillagt Christian på livstid, er blevet overført til Rosalinde, også på livstid. Der må også være blevet sat penge af til Isolde, for hun havde som mindreårig en formynder – sandsynligvis »Raden« – og det havde hun næppe haft, dersom der ikke havde været penge at bestyre. At Rosalinde og Isolde ikke har



Rosalinde, formodentlig »Raden« og Isolde. Konfirmationsdagen?

stået uden midler, synes også at fremgå deraf, at de omkring 1890 var på besøg i Danmark hos begge Christians danske familier. En række småhilsener fra Isolde til en fætter i familien Michelsen i anledning af fødselsdage, konfirmation og studentereksamen er skrevet på udmærket dansk, så hun har nok flere gange været på besøg i Danmark. Med sin farbroder Frederik opretholdt hun indtil dennes død i 1935 en brevveksling, der førtes på tysk fra hendes side og på dansk fra hans. Men efter hans død og flere andre dødsfald i familien blev forbindelsen afbrudt. Netop ved denne tid satte imidlertid Hitlers nationalsocialisme ind med forfølgelse af socialister og socialdemokrater, så man må nok spørge om, hvorledes det er gået Christians efterkommere under disse politiske forhold. – Man kunne tillige ønske sig en mere udførlig skildring af to kvindeskæbner, der i denne fremstilling har været omtalt i sammenhæng med alle tre generationer: Vilhelmine Hage, f. Faber, og Lovise Michelsen – to højst forskellige livsløb.

Men også hos brødrene i familien Michelsen synes der at være stof til en fortsættelse på historien. Det forekommer allerede påfaldende, at hverken Carl eller Villiam nogensinde fandt anledning til at efterkomme Christians så hjertelige og vedholdende indbydelse til Leipzig; for rent økonomisk synes en rejse ikke at have frembudt uoverstigelige vanskeligheder. Har Frederik Nielsens mislykkede besøg, hvortil de begge havde opfordret ham, alligevel gjort dem betænkelige ved at mødes ansigt til ansigt med den broder, som havde valgt et liv så forskelligt fra deres, og som på umiskendelig måde gav sig til kende som »naturaliseret Tydsker«? Når Christian i sit næstsidste brev til Villiam finder det fornødent at bede Villiam om at undlade at vise Carl brevet med de netop ytrede politiske synspunkter, så afslører det, at han var klar over, at dem ville Carl umuligt kunne acceptere; dette kunne måske også tyde på, at han indså, at et samvær mellem dem var risikabelt; selv rejste Christian jo heller aldrig til Danmark for dér at gense sine slægtninge; og i det følgende, det allersidste brev til Villiam har han da også helt opgivet tanken om Carls besøg og ser kun frem til Villiams.

Skønt uden afsluttende universitetseksamen blev Carl en højt anset fransklærer og forfatter til adskillige meget anvendte lærebøger i fransk. Han gik under navnet »franske Michelsen« – men man har også hørt ham omtalt som »røde Michelsen«. Dette kunne hænge sammen med, at man på den tid synes at have anvendt ordene »radikal«, »socialist« og »rød« nogenlunde i flæng, når talen var om en

person, der klart markerede sin samfundskritiske holdning. Både hans broder Frederik og svigerinden Rosalinde synes at have anvendt en sådan sprogbrug i forbindelse med hendes besøg i Danmark, vistnok i 1890. I sine Erindringer karakteriserer Frederik hende ved denne lejlighed som »radikal til Fingerspidserne«, ligesom han citerer hende for at have sagt, idet hun pegede på en højrød rose: »Ich und Carl, wir verstehen uns, wir sind beide so rot wie diese Blume!« Carls samfundskritiske holdning var ikke til at tage fejl af, men han tilsluttede sig aldrig Internationale.

Den kritik af Folkekirken, som blev det mærkbare resultat af Kierkegaards angreb på den »officielle Christendom«, delte han. I Stendhals roman »Le Rouge et le Noir« fra 1831 så han en parallel til sin samtids spændte forhold mellem kirke og socialisme; i hans oversættelse og med titlen »Præst og Socialist« udkom romanen i København 1897. Men først i 1903, ved indgåelsen af sit andet ægteskab, tog han den fulde konsekvens af sin kirkekritiske holdning ved at forlade Folkekirken. Af sine samtidige skildres han som et menneske med en skarp kritisk sans, men tillige præget af en enestående loyalitet, »Den redeligste Mand, man kunne tænke sig, var han i de store og smaa Ting, som Livet i en Skole fører med sig«, udtalte bestyreren af Slomanns skole, P. Elmquist, ved hans bisættelse.

Alle Thistedprovstens sønner så sig udfordrede af en spænding mellem kristendom og socialisme, men kun for Villiam blev udfordringen til et afgørende eksistentielt spørgsmål: »Præst eller socialist?« At blive præst var, hvad samfundet forventede af ham efter at have bekostet hans studier; men han, der ligesom sin far var blevet teolog af lyst til teologien, fandt det – måske netop på grund af sin forståelse af trosindholdet – umuligt at opfylde de krav, samfundet stillede til sine præster. Den sans for »Samfundets Brøst«, som han udtrykte over for broderen Christian på det tidspunkt, hvor han stod over for det endelige valg af livsstilling, forlod ham aldrig; men han fandt ingen anledning til at tilslutte sig socialismen i Internationales forstand, ligesom han tog afstand fra meget i sin broder Carls radikalisme. Som frisindet og lærd kristen lægmand, lærer ved Sorø Akademi, plejede han et samtalevenskab med sognepræsten i Sorø, den liberale teologis mest fremtrædende repræsentant i Danmark, F.C. Krarup; på spadsereture i Filosofgangen drøftede disse to mænd mange teologiske emner, men der foreligger næppe noget nedfældet vidnesbyrd om Villiams teologiske tænkning. Et er dog allerede blevet omtalt i forbindelse med Villiams og Christians drøftel-

ser af kristendom og socialisme – et privat brev, der tillige vidner om, at Villiams besvarelse af det rejste spørgsmål afveg fra Krarups opfattelse. Villiams livsholdning var meget forskellig fra Carls, men ikke mindre klart defineret. I de yngre år kunne det komme til skarpe sammenstød mellem dem, fortæller Frederik. Måske har heller ikke Villiam villet risikere, at et samvær med Christian i Leipzig skulle skæmmes af uundgåelige sammenstød, måske har der været helt andre grunde til, at han i 1876 ikke efterkom Christians indbydelse; måske er blot Christians død kommet en tilsigtet rejse i forkøbet.

Frederik var igen helt anderledes end både Carl og Villiam. Efter sit eget udsagn i sine Erindringer tilsluttede han sig med tiden Carls radikalisme, dog med stor respekt for Villiams livsholdning. Han synes at have undgået yderligheder. Således meldte han sig ud af Folkekirken, men slippe en religiøs livstydning ville han ikke, og mens han i sit livs sidste årtier havde sit hjem i København, var han tilmeldt Det fri Kirkesamfund i Unitarernes Hus på Østerbro.

Ordene »Fortsættes ved Leilighed« henleder dog allermest tanken på Christians egen skildring af rejsen over Kattégat i 1848. Ligesom denne skildring præcis, da den er på sit højdepunkt, afbrydes af ordene »Fortsættelsen følger«, synes også rejseplanens slutningsord at markere et højdepunkt. For havde ikke Christian i sin enkle tilværelse blandt jævne og nøjsomme mennesker i Leipzigs udkant og i samlivet med Rosalinde dog i fryden over den lille Isolde nået sit livs højdepunkt? Hans litterære evner erkender vi i de fragmenter, der er efterladt os, og man kan beklage, at de ikke kom til fuld udfoldelse. Men må vi ikke tillige erkende, at han i sit personlige liv nåede en lykkelig udfoldelse, skønt dette livsløb for os fremstår som et fragment?

Vi har nu fulgt Christian på hans vej til denne livsudfoldelse. Vi har lært hans skæbne at kende på baggrund af livet gennem tre generationer i en dansk familie; og i dette stykke slægtshistorie har vi set afspejlet den indflydelse, omvæltende strømninger inden for forrige århundredes åndsliv øvede på menneskesyn og samfundsliv. Det var et århundrede, hvor den almindelige opfattelse af kristendommen som en etisk forpligtende idealisme efterhånden stærkere og stærkere anfægtedes af et krav om realisme i livsforståelsen. Denne fremstillings tre hovedpersoner repræsenterer dog ikke tre klart afgrænsede faser i en udvikling fra idealisme til realisme. Selv »Kateketen«, Hans Christian, som principielt og uforbeholdent så

sent som under den »Vestsjællandske Fejde« i 1833 hævdede, at det på Dommedag ikke kommer an på troen, men på gerningerne, måtte, sin etiske idealisme til trods, sukke efter realiteterne, »den strængeste Sandhed«, da det et års tid senere gjaldt for ham om at forsvare sit eftermæle; i sit lille efterladte skrift søger han da heller ikke at retfærdiggøre sig, kun at gøre rede for sammenhænge. – Hans søn, Wilhelm, der så uformodet, samtidig med at han reves ud af sin ungdoms idealistiske drømmeverden, i forviisningen til Thisted blev »Provsten«, fandt vel i »pligterne« en praktisk hjælp til overlevelse, men hans livs grundvold var de ikke; de dybtgående overvejelser af kristen forkyndelse og dens sammenhæng med det faktiske liv, som kommer til orde i landemodeprædikenen fra 1840, skyldes måske netop sammenstødet mellem idealer og barsk virkelighed. – Og hos »Socialisten« Christian, har vi erkendt en etisk idealisme så stærk, at den i ungdomsårene troede sig i stand til at udrette det umulige; og skønt denne idealisme med årene måtte forene sig med kravet om realisme, forlod den ham aldrig.

Vi må nu gøre endelig status. Hvorfor mente Christian, at han måtte afskrive kristendommen? Og hvorfor blev han socialist?

Hans begreber om kristendommen var mangelfulde. Han elskede sin far og mindedes ham som voksen med bevæget sind; men af faderens forkyndelse synes han ikke at have bevaret noget indtryk; og dennes oplevelse af Søren Kierkegaards angreb på den »officielle Christendom« tolker han ud fra sine egne meninger. Grundtvigs prædiken, som han havde lejlighed til at høre i København, forhindrede hans antipati mod Grundtvig ham i at tage alvorligt, og af Kierkegaards anliggende interesserede han sig næppe for andet end dets polemiske side. Hvad han i brevene til Villiam udtaler om kristendommen, beror alene på den gængse opfattelse af den som »pligternes religion«. Kristendom i denne forvrængning stod hverken mål med hans egne etiske idealer eller med kravet om realisme i livsforståelsen; en sådan »kristendom« måtte han afvise.

Socialismen mødte han i dens første kampår i Tyskland. Her lærte han nogle af dens mest fremragende repræsentanter at kende, og blandt mennesker med beskedne økonomiske fordringer oplevede han, hvorledes et idealistisk krav om retten til at kæmpe for et bedre samfund med troskab gjordes gældende over for en fjendtligt sindet statsmagt. I socialismens internationale perspektiver fandt han svaret på den nationalforherligelse, som han afskyede. Men først og fremmest oplevede han blandt de tyske socialister i Leipzig en hel-

hjertet medmenneskelighed, som optog ham kolossalt, og som den kristendom, han kendte til, syntes at savne. Hos dem mødte han ofervilje trods små økonomiske midler; her optoges han selv i kredsen uden forbehold; her mødte han ingen velmenende bekymring og ingen fordømmende hovedrysten; her faldt han til i et varmt menneskeligt fællesskab. Måtte socialismen da ikke forekomme ham at være kristendommens afløser i en moderne verden?

I romanen »Ynglingen« skildrer Dostojevskij en ung mands modning til voksenlivet; kun ved dyb indlevelse i sin oprindelses kaotiske familieforhold bliver han i stand til at vikle sig ud af familiesvøbet til en selvstændig voksentilværelse. Romanen kommer således til at handle ikke alene om denne unge mand, men også om den unge mand, hans far engang har været, og dermed om livet gennem et par generationer i, hvad Dostojevskij andetsteds kalder »en tilfældig russisk familie«. Ordet »tilfældig« betyder her ikke »ligeegyldigt hvilken«, men »underkastet tilfældighed« og derfor – med Dostojevskijs eget udtryk – »uden sammenhæng og mening«. Gennem denne families liv tegnes et billede af den almindelige samfundsudvikling i Rusland i forrige århundrede og dens opløsende tendenser; til romanens unge mand knytter der sig imidlertid også et håb om en ny tid, der skal blive til af fortidens kaos.

Ligesom Dostojevskijs »yngling« måtte Christian komme til rette med sin oprindelses forvirrende forhold, før det lykkedes ham at leve en selvstændig voksentilværelse. Hans familie, som vi her har dannet os et indtryk af, kan vi i samme forstand som hos Dostojevskij kalde en »tilfældig« dansk familie. Selv kommer han os i de gamle, gulnede, gotisk skrevne breve så lyslevende imøde fra sin »tilfældige« familie, at vi må se ham i forhold til vores egen tid. Sin søgen efter identitet og sin higen efter at høre med til et fællesskab deler han med mange af vor tids rodløse mennesker; og i sin afvisning af kristendommen uden at vide ordentlig besked med, hvad det er han afviser, ligner han mange rettænkende moderne mennesker. En sådan higen, en sådan søgen og en sådan afvisning må kalde til eftertanke både hos dem, der finder kristendommen uacceptabel i en moderne verden, og blandt mennesker, for hvem den ikke er tom snak.

Og spørger vi efter, om dette bundredelige, muntre menneske fra forrige århundrede har et håb at pege på i vor tid, hvor vi lever blandt lokkende eller skræmmende vrængbilleder af sandt menneskeliv, så ligger det gemt i den eftertanke, der skyr forvrængningerne og ikke viger tilbage for at se virkeligheden i øjnene.

Tillæg

Christian Michelsen:

1. kapitel af romanfragment, dateret maj 1856

Den 20. Juli 1856 var en Søndag, og det en meget varm Søndag. Markerne omkring Roeskilde laa badede i et brændende Solskin, og Skinnerne paa Jernbanen skinnede som Sølv, medens det dampende Uhyre foer mod Staden Kjøbenhavn. Allerede kunde man, naar man stak Hovedet ud af de høire Vinduer i Vaggonerne, mærke den kjøligt luftende Sydostvind, der fra Kjøgebugt i de brændende Sommerdage brusede ind over Sjællands Østkyst ligesom Tropelandenes Søvinde.

Hvilken Forskjel udenfor og indenfor! Udenfor fare de pyntede Banevogtere forbi og hilse med Flaget saa godt, det lader sig gjøre i den Fart. Græsset svaier i Eftermiddagsbrisen og synes at lokke de indelukkede Passagerer ud af de ophedede Vaggoner. Kast et Blik indenfor, og Du seer veltilpakkede Bønder, rødmussede Bønderpiger, der sladdre indbyrdes og undertiden daske en Killing blidt paa Hovedet, naar den stikker sit beængstede Hoved op ligesom for at spørge: Er vi der snart? Desuden Støv, Hede og Dum-dum-dum-Brus, saa Vinduerne klirre derved. – Vupti! kommer vi ind i den lille nydelige Have ved Glostrup. Vupti ud igjen! Nu holde vi ved Glostrup – Bønder stige ud og stige ind – afsted igjen! Nu holde vi ved Valdby – nu gaaer det gennem Tunnellen – Kallebodstrand viser pludselig sit lave stinkende Vand ved høire Side – nu lige under os – endelig trækker det sig igjen høfligt tilbage for at lade Toget glide ind under Taget paa den mørke kjøbenhavnske Banegaard.

Og ud steg en Mængde Passagerer – i Regelen glade over, at Farten var forbi – blandt dem en bleg ung Mand, der formelig blæste sig op af Varme, medens en Ed spillede over hans Læber og et frygteligt Blik kastedes til en lille Dreng, der var saa uheldig at træde den unge Mands blanke Støvle. – Noget stod han og overveiede, om det var raadeligt at følge Strømmen uden at risquere at blive knuust, som et Stikkelsbær. Endelig risquerede han det, gik igjennem Pergolaerne uden at hans flittige Speiden efter bekjendte Ansigter lykkes og standsede endelig i de forreste Dørre i Tanker over Passa-

gens foruroligende varme Udseende og den Maade, hvorpaa dette muligen kunde undgaaes – »Lad mig see: 2 Mk. idetmindste tager den Kjeltring til Runddelen – Omnibusser er der ikke at tænke paa – de komme aldrig, naar man vil have dem – desuden hvem gider slæbe det forbandede Bæst af en Kuffert op til Alléen – men 2 Mk. – hui!«

Saalangt var han kommen i sine Betragtninger, da han afbrødes af en vel udseende ung Mand, iført en grøn Sommerfrakke, hvide do. Buxer, blaat do. Halstørklæde, Straa do. Hat og Flipper af en gyselig Stivhed. –

»God Daw, Binzen, Er De der?«

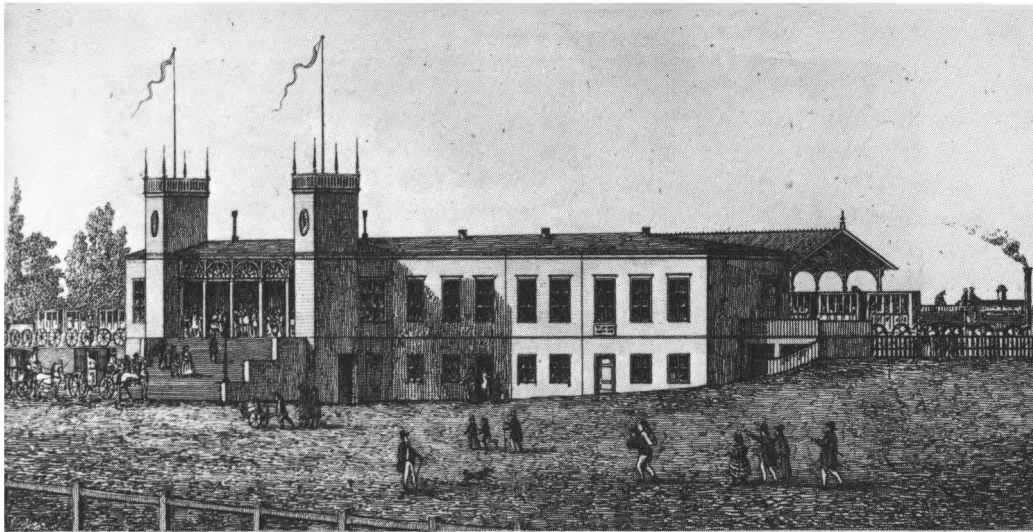
»God Daw, Pi Thums – ja jeg kan ikke fordølge det.« –

Den som Pi Thums, ogsaa Sultent betegnede unge Mand, forklarede nu, at han i et svagt Haab om at møde En eller Anden var gaaet paa Banen, i hvilket svage Haab han behagelig var bleven overrasket ved at træffe Benzon, saaledes kaldtes den blege unge Mand. »Skal De ud til Bangs, Sultent?« Sultent maatte bejæe dette og gjorde B. samme Spørgsmaal. Istedetfor at svare raabte denne til en slumrende Droschkekudsk: »Hei du – 2 Mk. til Fasangaarden!« Den lade Nummererede fik paa eengang Øie. »Vil Herren hyrre en Vogn til Byen? 2 Mk. Er det alt Herrens Tøi, denne hersens Koffert?« »2 Mk. til Fasangaarden,« gjentog den unge blege Mand. »Hvor er det, min Herre?« »Ud gamle Kongevei.« »Udenbyes Toure betaales extra, min Herre.« »2 Mk. til Fasangaarden,« var den unge Mands Carthago. »Jeg kan virkelig ikke.« »Min Sæl kan De saa,« vedblev den unge Mand, der syntes at have fattet en sær Forkjærlighed for den usædvanlig spagfærdige Kudsk.

Endelig blev man da enig om 2 Mk. 8 Sk. og rullede afsted henover Vesterbro, hvor Solen stod for Enden af Gaden og anstregte sig med meget Held for ikke at levne en Plet Skygge. Chausseen dampede og mylrede af Mennesker, der ilede ud for at see det nybagte Alhambra. Om dette og om den ulidelige Støi dreiede Samtalen sig, da man efter et Kvarteers Forløb dreiede ind ad Haven og satte den undrende Fasangaard i Bevægelse ved en Vogns Dundren paa den nette Stenbro. –

Med en god Samvittighed malet i hvert Træk stod den unge blege Mand i Begreb med at stige ud, medens den Anden, som i Modsætning dertil gjerne kunde kaldes den røde, syntes meget besværet af sin Rolle som Equipageeier. –

»Hvor skal jeg holde, haah, haah?« spurgte Kudsken. Hesten syntes først tilbøielig til at gaae ind ad Salsvinduerne, senere forand-



PANEGÅRDEN I KØBENHAVN.

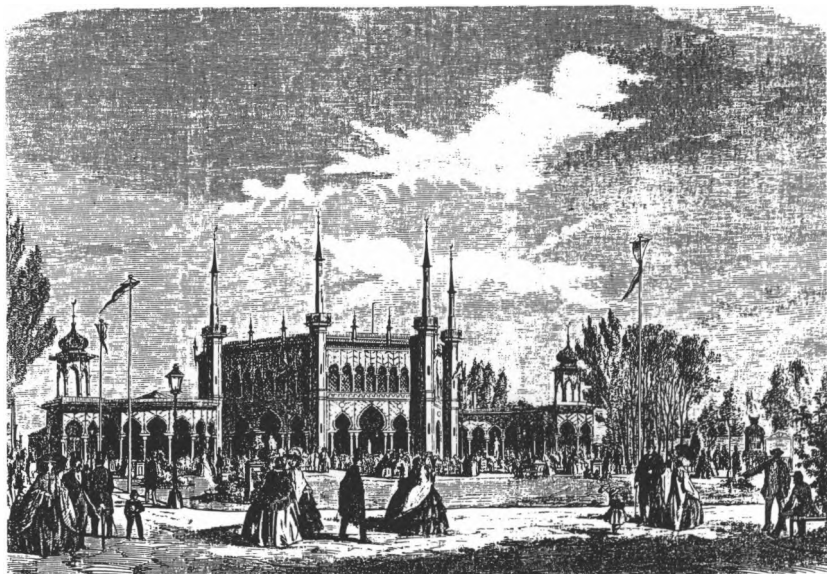
Københavns første banegård. (Københavns Bymuseum).

rede den Dessen og syntes at have Lyst til at foretage en botanisk Excursion. Men med en Fasthed, som Ingen tiltroede den godmodige Droschkekudsk, bragtes Hesten til at staae, idet den stak Hovedet ind ad Kjøkkenvinduet og rolig saae sig om.

Det ængstelige Udtryk forsvandt af Justitsraad, Ridder Bangs og hans Frues Ansigter og gav Plads for et gæstfrit Smil. Den blege unge Mand, ud af hvis Strube under alle Hestens Evolutioner de mest infernalske Eder uden Ophør vare strømmede og som endog i sin Iver havde tildeelt Kudsk en Par velmeente Dunk i Ryggen, som denne langt fra tog ilde op, stod nu og lo, saa Taarerne kom ham i Øinene, medens han rystede den lille Justitsraads fine Næve. –

»Ville I ind ad Vinduet?« spurgte denne, idet han omhyggelig eftersaae Fladen af sine Hænder, ved at holde dem op for Øinene, medens han derhos saae under Brillerne. »Ville I ind ad Vinduet?« spurgte han igjen gribende sin Snuustobaksdaase i Lommen. »Jeg synes gjerne, I kunde lade Equipagen blive udenfor. Du Niels, og De Thomsen, skal for gammelt Bekjendtskabs Skyld have Lov til at gjøre det Konststykke. Værs'arti!« Og med disse Ord stak den lille Justitsraad begge sine Smaanæver i Lommerne paa sin Færing, idet han dreiede sig om og med smaa afmaalte Skridt – en Slags Marsch paa Stedet – begav sig ind.

Den unge Pi Thums blev om muligt endnu rødere, da en ung Pige



Alhambra. Forlystelsessted ved København, fra Illustreret Tidende 1860.

af en ubeskrivelig Liighed med Justitsraaden rakte ham Haanden. Tillige nærmede sig nogle omstreifende Ynglinge med noget vist f.Eks. »Abeagtigt« ved sig med et »Goddag«. –

Man traadte ind i den smukke Havestue, der stod aaben til en ret smuk Have. Foruden de nævnte vare: en ung Brunette ikke over 50, som lød Navnet Emilie. En lille buttet smilende Jomfru, som lød navnet Cense, nærmede sig ogsaa med et vidunderlig fornøiet Ansigt. Pi Thums udfoldede imidlertid hine Salonfærdigheder, hvorfor han endog i Jylland er berømt. Talen faldt paa det nybagte Alhambra, i hvis Mysterier Pi Thums specielt syntes at være indviet, medens den blege unge Mand svor paa, at han vilde sku hen og see det Skidt og indbød Damerne dertil, hvorover de lo og takkede Alle. Justitsraaden beklagede, at han ikke havde Raad til gode Fornøielser, og at det glædede ham, at hans Neveu havde Raad til noget Skidt, en Spydighed, som den blege unge Mand naturligvis ikke lod sidde paa sig, og saaledes udspandt sig et Slags Kamp, som førtes halvt for Alvor, halvt for Spøg fra begge Sider, men hvorunder man dog mærkede, at Justitsraaden formeente sig at være en Mand, der var langt hævet over Geo. Carstensener, Tivolier og Alhambraer. –

Man maa lade den blege unge Mand vederfares den Ret, at han syntes langt bedre at have fattet Justitsraadindens barnlige Gemyt

end Justitsraaden selv. Idetmindste var det ikke uden et Suk, at hun slog de fromme blaa Øine ned, idet hun henvendte sig til den unge Brunette med de Ord: »Den gode Neveu Niels er altid saa flot. Han skulde vide, hvad det vilde sige at have 8 Børn, der skreg paa Mad hver i sin Krog«, hvortil Neveu Niels svarede, det maatte Gud frie ham for, især hvis de skreg saa høit paa Mad, som den unge Elisabeth skreg i det Øieblik.

Den omtalte Skjønne kom virkelig anstigende med et Hyl som et Locomotiv og berettede med en aandeløs Mine, at hun havde fundet et Sneglehuus, hvori der var en Snegl; Sneglen havde hun for Sikkerheds Skyld revet ud (man kunde jo aldrig vide, hvad sligt ondskabsfuldt Kræ kunde finde paa), og traadt og trampet paa den saalænge, at hun nok troede, den var ganske død, og saa gjorde hun store Øine og vrikkede med Hovedet som En, der var undsluppet den øiensynligste Livsfare. Sneglehuset havde hun beholdt, og »der var det«. Med disse Ord lagde hun det paa en Stol og forsvandt med et Jernbanehyl. Ganske sagtmødig lagde Justitsraadinden det ned i sin Æske og fortsatte sin afbrudte Meddelelse til Frøken Emilie. –

Sultenten forstummede pludselig, han havde gjort den piinlige Opdagelse, at hans ene Flip var segnet under den overvældende Hede og desaarsag frembød en Skjønhedssandsen anstødelig Uregelmæssighed. Ved at kaste et Blik i Speilet var det bleven bemærket af ham, og nu sad han som paa Naale, for at Nogen skulde gjøre den samme Opdagelse, og dristede sig til af og til, naar ingen saae paa det, at gjøre et Forsøg paa at reise den faldne Fadermorder.

Den lille Buttede satte sig til Fortepianoet og spillede en smuk lille pièce, der foranledigede den unge blege Mand til at gjøre en Bemærkning, hvilket igjen foranledigede Justitsraaden til at falde ham i Flanken med en lang Passiar, hvis Begyndelse var: Skjøndt – jeg paa den ene Side villig anerkjender – Du ikke o.s.v. –

Her skylder vi Sandheden den Erkjendelse, at Fortsættelsen var noget mere indviklet, end vi paa staaende Fod kunne klare den. Det synes næsten som en tilsvarende Fornemmelse har gjort sig gjeldende hos Justitsraaden, thi han svedte øiensynlig – »evident«, som han udtrykker sig. Da han imidlertid i Talens Strøm stødte på et »Fanden besætte mig« og siden ovenikjøbet faldt over et »Fanden flaae og fortære mig«, saa forfriskede sidstnævnte Alliteration ham i den Grad, at han tog Mod til sig og med Glands fuldendte Perioden. –

Den unge blege Mand stod imidlertid taalmodig og ventede, til Touren kom til ham, idet han med sin hvide Haand kjælede for sin

Hages spæde Vegetation. Just som han vilde replicere, afskar Justitsraaden al videre Debat, idet han med en Stentorstemme brølede: »Mad!« – dreiede sig om paa Hælen og trippede afsted. I Døren stod Tante Lovise – en ikke mere overflødig Person end saamange andre i Bulwers og Dumas' Romaner – og indbød med et Smiil Selskabet til Thee. –

Troupen sluttedes af den melancholske Sultent, som efter at have gjort en Række forgjæves Forsøg paa at stivne sin forræderiske Flip, da denne viste den meest afgjorte Impotens eller Afmagt – endte med af bare Fortvivlelse at knække den anden ned med, hvorved dog et Slags Symmetri tilveiebragtes.

Den lille Buttede sad og smilte, da hun indsaae Grunden til hans Forstemthed, medens de andre havde fuldt op, Tante Lovise med at lave Thee, Justitsraadinden med at drikke den, Justitsraaden og Niels med at disputere om Musikens æsthetiske Betydning, de Øvrige med at opbygges af denne Kontrovers mellem 2 bekjendte Autoriteter. Locomotiverne høle og slubrede vixelviis – og Aftensmaaltidet gik hen akkurat paa samme Maade, som det hver Dag gjør i Justitsraad Ridder Bangs Huus paa Fasangaarden.

SLÆGTSTAVLE

Mikkel Hansen, skovfoged, Sandby v. Nakskov

Hans Michelsen, 1743-1803 ~ Maren Gyldenlund
 insp. v. Sjøetatens Seildugfabrik, Wodroffgaard, senere kroejer i Taarbæk

1. *Hans Chr. Michelsen*, 1769-1835 ~ Magdalene Holm
 præst

(2. Carl Frederik M. 1771-1817
 læge)

(3. Nicolai Lund M.
 copist)

1. Maren
 1802-38
 ~
 adj. J.C.
 Westengaard
 Ingen børn

2. *Vilhelm*
 1804-55
 provst i
 Thisted
 ~
 a) 1831 Vilhelmine Faber
 Ægteskabet
 opløst 1840
 Børn:

3. Severin
 1806-73
 spr. sidst i
 Dover-Venge
 ~
 Anine Gottlieb
 Børn:
 1 Anna f.1837
 2 Vincenzia
 f.1839

4. Markus
 1804-76
 møllersvend
 retsvidne
 Ingen børn

5. Hanne
 1810-87
 ~
 justitsråd
 A.K. Bang
 Mange børn

6. Christian
 1814-58
 ~
 Jensine Dahl
 3 børn

7. Frantz
 1816-62
 ~
 Vilhelmine
 Kofoed
 5 børn

8. Lovise
 1818-73
 Ingen børn

9. Rikke
 1822-40
 Ingen børn

Chr. Michelsen
 1832-76
 ~
 »Rosalinde« =
 Sophie Emilie
 Maudrich.
 En datter:
 Isolde, f.1875
 levede endnu
 1935.

1 *Christian*
 1832-76
 2 Lise (Elise)
 1834-1904
 ~ Carl Ploug
 3 Hanne
 1836-62
 ~ Vilh.Bissen
 b) 1841
 Amalie Hansen
 Børn:
 1 Carl f.1842
 2 Annine
 f.1843
 3 William
 f.1844
 4 Oscar
 1846-56
 5 Frederik
 f.1847
 6 Camilla
 f.1849

3 *Vilhelm*
 f.1841
 4 Rikke f.1843
 5 Hanne f.1844
 6 Louise f.1846
 7 Lise f.1848
 8 Helga f.1851
 9 Frants f.1854
 10 Andreas
 f.1856

Noter og henvisninger

Generelt

Tilladelse til reproduktion af illustrerende billedmateriale er givet af Statens Museum for Kunst, København, Det kongelige Bibliotek, København, Københavns Bymuseum, de lokalhistoriske samlinger i Nakskov og Thisted, Statsbiblioteket i Aarhus, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København, samt af Staatliche Kunstsammlungen, Dresden, DDR.

Enkelte billeder er reproducerede efter privatejede originaler. Billederne fra Gohlis er gengivet efter: Gohlis. *Aus der Geschichte eines Leipziger Vorortes*. Von Willy Ebert. Leipzig 1926. Privat tryk.

Af opslagsværker er der til denne fremstilling først og fremmest anvendt:

- 1) *Wiberg: En almindelig dansk Præstehistorie*. 1870.
- 2) *Erslew: Dansk Forfatterleksikon*, 1864, samt
- 3) *Dansk biografisk Leksikon*, Schultz 1938, og Gyldendal 1980.

Til afsnittet om »Kateketen« er hovedkilden hans egen beretning »Min Vandel, min Skjæbne«, et ufuldendt manuskript fra 1834 i familiens eje, med tilføjelser af hans søn, Vilhelm Michelsen. – De fleste biografiske detaljer om »Provsten« er meddelt af ham selv i kaldsbogen, liber daticus for Thisted og Tilsted sogne, 1844-56 (Landsarkivet i Viborg). – »Socialisten« har ikke efterladt sig nogen bevidst affattet levnedbeskrivelse; men der findes en stor samling breve fra hans hånd. For årene fra hans ankomst til Leipzig 1862 til hans død 1876 er de næsten den eneste kilde; disse breve omhandler mange forskellige emner, og det har derfor forekommet formålstjenligt, uden at tabe den kronologiske sammenhæng af syne, dog fortrinsvis at disponere fremstillingen af Leipzigperioden efter emner. Det drejer sig om følgende breve, alle til familien Michelsen:

20/5 1865 til broderen Carl og moderen Amalie Mikchelsen; et brev fra 1865 til Amalie Michelsen; 1/8 1869, 5/9 1869 og 8/10 1869 til broderen Villiam; 15/11 1869, 25/12 1869 samt 1/5 1870 til søsteren Anine; 1/10 1870 til broderen Villiam; 10/2 1872 til broderen Frederik; 15/2 1872 til broderen Villiam; 9/3 1872 til broderen Frederik; 17/3 1872 til broderen Villiam; 5/4 1872 til broderen Frederik; 14/4 1872 til broderen Carl; 2/5 1872 og 13/6 1872 til broderen Villiam; 22/6 1875 og 15/3 1876 til broderen Frederik; 29/3 1876 og 25/4 1876 til broderen Villiam.

Øvrige anvendte værker og andet trykt eller håndskrevet kildemateriale anføres i noterne for hvert enkelt kapitel. Hvor intet andet anføres, er breve og optegnelser i familiens eje. Forkortelsen H.C.M. betegner Hans Christian Michelsen; V.M. betegner Vilhelm Michelsen; A.M. betegner Amalie Michelsen, medens Chr. M. betegner Christian Michelsen.

Indledning

Familiehemmeligheder

Brev af 15/10 1848 fra Chr.M. til A.M. – Martii Sønner = soldaterne.

Kateketen

1. Da revolutionen kom til København

Familieoverleveringen er gengivet her. Den stemmer i det væsentlige overens med fremstillingen hos Carl Bruun; København, bd. III, 1901. Enkelte træk findes ikke hos Bruun, f.eks. at Hagerup havde »fortovsret« og replikken: »Slå en konvolut om ham etc.« samt oplysningen om, at studenterne rykkede ud fra Regensen og matroserne fra Nyboder; andre træk findes i en artikel af *Fr. Hammerich*: »Et Par Smaatræk af Livet i Skolerne og ved Universitetet« (tidsskriftet *Folke*, udg. af *Fr. Barfod*, 1859). – *Henrich Steffens*, (1773-1845).

2. Den strengeste sandhed

Virgil-citatet på titelbladet kan oversættes: »Gennem skiftende tildragelser, gennem så mange kritiske situationer«.

3. Altid munter

Der findes et stort antal lejlighedsviser på Universitetsbiblioteket, Fiolstræde, Kbh.

4. Når man er den ældste søn

Det er familieoverlevering, at H.C.M. nær var blevet begravet som skindød, og at han mærkede, at man tog mål af ham til en kiste.

5. Kateket og prædikant

Cl. Rosenhoff; *En Silhouetteur*, 1852. – Biskop *Nikolaj Edinger Balle* (1744-1810) huskes især for sin »Lærebog«, dvs. katekismus, der udkom 1791, og hvis dominerende kapitel handlede om »pligterne« – over for Gud, over for næsten og over for én selv. Denne lærebog kom i høj grad til at bestemme den almindelige kristendomsopfattelse i Danmark. – Stiftsprovst *H.G. Clausen* (1759-1840); hans søn, prof. *H.N. Clausen*, (1793-1877); *J.P. Mynster* (1775-1854), Sjællands biskop fra 1834. – *N.F.S. Grundtvig* (1783-1872).

6. I lyst og i nød

»Min Vandel, min Skjæbne« med V.M.s tilføjelser hertil.

7. Et dyrt bekendtskab

Silke- og Klædekræmmer Kierkegaard er vist nok en fætter til Søren K.s far.

8. Vielse i stuen

»Syr.« betegner det apokryfe gammeltestamentlige skrift: Siraks bog.

9. De sidste gnister

Den »Vestsjællandske Fejde«, se *Helweg*: Den danske Kirkes Historie siden Reformationen, bd. II, 1851-56. Desuden *P. Barfod*: P.A. Fenger, 1878, og Den vestsjællandske Avis, marts-april 1833, samt Den nordiske Kirketidende, 1833. Vilhelms interesse for geografiske forhold fremgår af sønnen Christians bemærkninger om forløbet af examen artium i brev af 15/10 1848. – At der intet udstyr var til Hanne ved hendes bryllup med A.K. Bang, fortæller deres svigersøn *Carl Scharling* i sit mindeskrift om A.K. Bang, privat tryk 1898. – *J.C. Lindberg* (1797-1857).

Provsten

1. En af de otteogfirs

Vilhelms sang synes ikke mere at eksistere. – De 88 unge teologers adresse stod at læse dels i »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« 17/9 1825, dels i avisen Dagen 16/9 1825. Den i kapitlets slutning anførte bemærkning fra kaldsbogen gav grund til at formode, at V.M. var blandt adressens underskrivere. Selve adressen med de autentiske underskrifter synes at være forsvundet; men en fodnote i *Kaj Baagøs* disputats, Magister Jacob Christian Lindberg, København 1958, henviser til Kjøbenhavnsposten, 14/2 1832, hvor formodningen bekræftes; desuden henvises der til en fremstilling af begivenhederne i København 1825 i Evangelische Kirchenzeitung, Berlin 1832, ved *A.G. Rudelbach* (1792-1862). Henvisningen til Kaj Baagøs disputats skyldes professor Niels Knud Andersen. – *G.P. Brammer* (1801-84).

2. Gejstligt kald og ægtekærlighedens glæder

Biskop Rasmus Møllers visitatsbog for Maribo Stift (Landsarkivet, Jagtvejen, København) rummer ingen omtale af V.M.s virksomhed som prædikant, kun af hans undervisning. – Af den brudevielsessag, som rejstes af N.P. Asp i 1837, (se næste kapitel!) fremgår det, at V.M. ligesom tidligere *G.P. Brammer* i samme embede, plejede at udføre enkelte brudevielser, nemlig af tidligere konfirmander, skønt han kun var ordineret kateket. – *Hammerich* og *Hjort* omtales begge i breve til V.M.s senere hustru, Amalie, f. Hansen. – Ifl. en familieoverlevering skal Vilhelmine før det endelige brud have søgt at advare Vilhelm med ordene: »Hage kan blive farlig for mig!« Man må dog bemærke, at *Thomasine Gyllembourg*, før skilsmissen fra P.A. Heiberg, fortælles at have brugt omtrent samme udtryk om en fransk gæst i det Heiberg'ske hjem, nemlig: »– som jeg føler kan blive farlig for min

ro«, og siden på lignende måde, omend med andre ord, og som omtalt i »La Lettre Remarquable«, søgte at advare Heiberg om den kærlighed, der var ved at udvikle sig mellem hende og Gyllembourg, se »Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg, en Beretning støttet på efterladte Breve« ved *Johanne Luise Heiberg*, 4. gennemsete udg. ved Aage Friis og Just Rahbek, 1947.

3. *Skæbneåret 1837*

I arkivet for Danske Kancelli, Rigsarkivet, København, findes alle akter for den i 1837 af *N.P. Asp* rejste brudeviessag, for separations- og skilsmisse-sagen 1837-40 og for udnævnelsen til provst 21/10 1837. Datoen for udnævnelsen til sognepræst, 25/7 1837, er angivet i Erslews forfatterlexikon, formentlig efter opgivelse af V.M. selv. – Forlovelsesringen dukker op senere i denne fremstilling. – *Claus Harms* (1778-1855), dr.theol., er bl.a. kendt for de 95 teser, han ved reformationsjubilæet 1817 udsendte sammen med Luthers 95 teser.

4. *Fortrængninger*

Detaljer vedr. forholdene i Thisted omkring 1837 er hentet dels i kaldsbogens redegørelse og i provstiets synsprotokol, begge Landsarkivet, Viborg, dels i sønnen, læge *Frederik Michelsens* Erindringer, nedskrevet 1927 (findes i nogle få maskinskrevne eksemplarer hos familien) og desuden i *C. Bruunsgaard*: Thisted gennem Tiderne, Thisted 1870. – *Hans Agerbecks* udtalelser om Thisted er anført i *Nedergaards* Præste- og Sognehistorie, Aalborg Stift, 1959. – Beretningen om udnævnelsen til provst bygger på *biskop Fogtmanns* redegørelse til Danske Kancelli (Rigsarkivet, København). – Om Vilhelms kamp for at genvinde sin sindsro vidner to breve til hans senere svigersøn, *Carl Ploug*, det ene dateret den 24/10 1853 fra Vilhelm selv, det andet fra hans søn Chr.M. og dateret 12/10 1855; begge breve findes på Kgl. Bibl. – I kaldsbogen omtaler Vilhelm sin forgængers, provst *Hertels*, store interesse for havedyrkning; den må have sat sig spor i præstegårdshaven i Thisted!

5. *Kampen for sindsro*

Om V.M.s virksomhed som tilsynsførende med kirkebygninger og præstegårde vidner synsprotokollen for Hundborg og Hillerslev herreder 1837-40 (Landsarkivet, Viborg). – Om hans ordning af skolevæsenet kan man læse dels i visitatsbogen for Aalborg Stift, 1840, dels i kaldsbogen for Thisted og Tilsted 1844-56, begge: Landsarkivet, Viborg. – Om separations- og skilsmissesagen vidner akter fra Danske Kancelli, Rigsarkivet, København. – At V.M. plejede at tage et barn med sig på sine ture i plantagen, ser man dels af hans breve til hustruen, Amalie, dels af læge Fr. Michelsens Erindringer. G.P. Brammer var fra 1830 til 1843 sognepræst i Snedsted, Thy, og seminarieførstander sammesteds; fra 1843 var han biskop i Maribo og fra 1845 i Aarhus. Hans navn forekommer i flere af V.M.s breve fra forlovelsestiden til Amalie.

6. *To breve til jomfru Amalie Hansen, Ulstrup*

Begge breve er i familiens eje.

7. *En ny begyndelse*

Der findes en serie breve fra forlovelsestiden fra V.M. til Amalie Hansen.

8. *Syv gode år*

Der findes breve fra V.M. til hustruen A.M. fra sommeren 1847 foruden fødselsdagsdigtet fra 1847; endvidere er der breve fra Chr.M. til A.M. fra 1845, 1847 og 1865.

9. *Teaterdage og kongestads*

Kapitlet har med små ændringer været trykt i Jul i Thy, 1986. – Hovedkilden er V.M.s breve til hustruen maj-juni 1852. – Om Det Millerske Teaterselskab, se *Gunnar Sandfeld: Komedianter og skuespillere*, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck 1971. – *Robert Neiiendam* har i sin bog om grevinde Danner, Politikens Forlag, 1970, en kort omtale af kongebesøget i Thisted 1852.

10. *Et Præstespejl*

Den christelige Lærers Gjerning er en Kjærlighedsgjerning, Landemodesprædiken, holden den 1ste Juli 1840 i Aalborg af M.C.V. Michelsen, Provst og Sognepræst i Thisted. Aalborg 1840.

11. *Prædikant – ikke polemiker*

Kaldsbogen for Thisted-Tilsted samt visitatsbogen for Aalborg Stift med udtalelser fra 1840 og 1852 findes på Landsarkivet, Viborg. – De refererede prædikener findes i *J.K. Damkier: Evangelisk Postille*, Aalborg 1849.

12. *Ængstelser og sygdom*

Herom vidner mange breve fra V.M. til A.M. fra tidsrummet 1848-55 og breve fra Chr.M. til A.M. fra årene 1848-51. – Der henvises også til to allerede omtalte breve til Carl Ploug (Kgl. Bibl.) fra V.M. 24/10 1853 og fra Chr.M. 12/10 1855. – Om *Hans Jørgen Trojel*, se under kapitlet »Gaudamus igitur«. –

Et brev til personlig overbringelse af Christian til biskop Monrad omtales ganske vist ikke direkte i noget brev; men af brev af 14/9 1850 fra Chr.M. til A.M. fremgår det, at det er blevet ham pålagt at aflægge visit hos Monrads; – af et følgende, dateret 8/1 1851, at har stiftet bekendtskab med Monrads; og endelig læser vi i et brev, ligeledes fra Chr.M. til A.M. dateret 28/1 1851, følgende P.S.: »Indlagte Brev fra Monrad«. Når Monrad har svaret V.M. med et lille brev, der har været indlagt i brevet fra Christian, er det rimeligt at antage, at også Vilhelms henvendelse i efteråret 1850 til biskop Monrad er sket i et indlagt brev til personlig overbringelse. *D.G. Monrad* (1811-87)

omtales flere gange i Christians breve, både i denne periode af ungdomstiden og i tilbageblik på denne tid fra manddomsårene i Leipzig.

13. *At være – ej at synes*

Anton Lomborgs erindringer er gengivet i Historiske Aarbøger for Thisted Amt, 1854-55, ved *Torsten Balle*; hertil refereres der i *Paul Nedergaard: Dansk Præste- og Sognehistorie*, Aalborg Stift, Kbh. 1959. – *Carl Ploug* (1813-94), forfatter, redaktør af avisen *Fædrelandet*, nationalliberal politiker, en fremtrædende skikkelse inden for skandinavismen.

14. *Ariadnes tråd*

Vedr. Fasangaarden, se Frederiksberg gennem Tiderne, 1954, samt *Carl Scharling: Justitsraad A.K. Bang, 1898*, privat tryk. – Ordskiftet på Fasangaarden om Grundtvig er refereret af Chr.M. i brev af 5/9 1869 til broderen Villiam. – *Søren Kierkegaard* (1813-55); hans angreb på den »officielle Christendom« har V.M. kunnet følge i *Fædrelandet* 1854-55, og i flyveskriftet *Øieblikket*, 1855. Hans optagethed deraf omtales flere gange i breve fra årene 1869 og 1870 fra Chr.M. til broderen Villiam. – Kapellan *Lassens* begravelsestale rummer en række træk fra V.M.s sidste dage. Ordene »sove ... du Herre –« har Lassen hørt som: »– sov nu, Herre!« – han har ikke vidst, at det var den vante aftenbøns ord.

15. *Mindeord og monumenter*

Brevet fra A.M. til Carl Ploug findes på Kgl. Bibl. – Frederik Michelsens Erindringer har været omtalt i note til kapitlet »Fortrængninger«.

Socialisten

1. *Gaudeamus igitur*

Hertil breve af 15/10 og 8/12 1848 fra Chr.M. til A.M. – »La nécessité me force« betyder ligesom »necessitas cogit«: nøden tvinger mig. – Udtalelserne om redaktør Trojel findes i brev af 15/2 1872 fra Chr.M. til broderen Villiam. – I sin lille bog fra 1898 har Carl Scharling tegnet et portræt af A.K. Bang, jfr. tidligere noter. – *Juliette Price* ansattes 1847 sammen med søsteren Sophie og kusinen Amalie Price ved Det kongelige Teater. *Aug. Bournonville* anså deres ansættelse for »en Foræring til Balletten«; Juliette Price kaldte han »en Prydelse for Scenen, en Hæder for sin Stand«. Broderen Waldemar Price var en særdeles anerkendt mimisk danser (Dansk biografisk Leksikon). – »Reineke Voss«: en folkelig fabel, der tilsyneladende handler om ræven, men i virkeligheden skildrer mennesker, deres indbyrdes forhold og væremåde; den udkom 1849 i dansk oversættelse ved *Christian Winther* under titlen »Reineke Fos«. – I sit brev af 12/10 1855 til Carl Ploug fortæller Christian, at han i skoletiden var udsat for sine kammeraters nedsættende omtale af sin ukendte mor, som han altid heftigt tog i forsvar.

2. Udfordringer

I brev af 14/9 1850 fra Chr.M. til A.M. finder vi, uden for ordlyden af det egentlige brev, en første, siden opgivet, begyndelse til det. Her læser vi: »Først maa jeg sige Dig, at Du gjorde mig Uret, hvis Du troede, at jeg meente, Du kneb på Skillingen –«. – Også brev af 29/11 1851 har afgivet stof til dette kapitel.

3. Den virkelige moder

Vedr. familierne *Hage* og *Puggaard*, se Dansk biografisk Leksikon, samt *Helena Nyblom* (= Helene Roed): Livsminder fra Danmark 1843-1864, Aschehoug 1923. – Kapitlet bygger også på brev af 8/1 1851 fra Chr.M. til A.M. – Af »de to Bedstemødre« er den ene formodentlig den gamle fru Hage, den anden måske en bedstemoder i familien Puggaard. – »I Greve« betyder: hos sognepræsten *P. van Wylich*, der var gift med en kusine til V.M. – »Kjæmpeviser« bet. folkeviser; i 1842-47 udkom »Folkesange og Melodier, fædrelandske og fremmede, udsatte for Fortepiano af A.P. Berggreen«. »Mariotta« er et syngestykke fra 1849 med musik af Niels W. Gade. – »Comala« er en kantate af Niels W. Gade, der fra 1850 selv ledede Musikforeningens koncerter. – Ytringen: »Goddag mor, jeg kommer fra min mor!« er refereret i læge Frederik Michelsens Erindringer.

4. Det uforenelige

Hertil breve af 8/1, 28/1 samt 29/11 1851 fra Chr.M. til A.M. – Ordet »begiver« = opgiver. – »Gitte Dahl«, som boede hos sin mor i nabohuset til provstens bolig, var søster til Jensine, gift med lægen *Christian Michelsen* i Thisted. – »Vildskytten«: der burde have stået »Vildtskytten«, den danske oversættelse af Coopers roman »Game Killer«, senere oversat »Hjortedræber«; romanen var udkommet på dansk i 1845. – »Tscherning« = *Anton Frederik Tscherning*, (1795-1874), officer og politiker, krigsminister i martsministeriet 1848, medlem af Folketinget 1848-56, formand for partiet Bondevennerne. – *Grimur Thomsen* (1820-96), islandsk politiker og digter, knyttet til det danske udenrigsministerium 1849-56, var grebet af skandinavismens idé. – »Hammerich« = *Martin Hammerich* (1811-81), cand.theol. rektor for Borgerdydsskolen på Christianshavn. – »Marstrand« = male-*ren Wilhelm Marstrand* (1810-73). – Vendingen: »– skal der ud og daguerreotypes« betyder: skal der tages daguerreotypier af familien. – »Andersen« = digteren *H.C. Andersen* (1805-74). – »Hartmann« = komponisten *J.P.E. Hartmann* (1805-1900). »Gade« = komponisten *Niels W. Gade* (1817-90). »Polug og Tischerning o.a. dsl.« = politikerne, »Professor Bissen« = billedhuggeren *H.V. Bissen* (1798-1868). – »Professor Høyen« = kunsthistorikeren *N.L. Høyen* (1798-1870). – Cachucha«: en spansk dans, som danses af en enkelt person med kastanjetter; den blev internationalt kendt i 1800-årene og dansedes af berømte solodanserinder på de europæiske scener, således også i Danmark, her måske af Juliette Price. Det ser ud til, at man har kaldt dette optrin »Dandserinden«, for nogen hel ballet af dette

navn synes der ikke at have været. – Udtrykket »vort Gods i Skaane« er refereret i et brev af 17/7 1851 fra V.M. til A.M., medens ytringen »forskruet og pengestolt« refereres af Chr.M. i brev af 29/11 1851 til A.M.

5. *Som gennem en splint af troldspejlet*

Om den tids forhold mellem velhavende folk og ubemidlede kan man læse i *F.C. Knutson*: »Ungdomsjaar« af serien *Memoirer og Breve*, Aug. Bangs Forlag, 1971, og i en nekrolog over Elise Ploug af *Otto Brochsenius* i *Ill. Tidende*, 14/2 1904. – Af *Gotfred Rodes* udgivelser kan nævnes: *Fortællinger og Vers for Børn*, 1856, og *Fortællinger og Vers for Større og Mindre*, 1858. Sammen med *Chr. Richardt* udgav han endvidere »*Fortællinger og Vers for Store og Smaa*«, 1866, samt *En Billedbog*, 1868. – At Christian efter kolera-epidemien »tyede over til hjemmet i Thisted«, fremgår af breve af 24/10 1853, 18/11 1853 og 15/1 1854 fra V.M. til Carl Ploug (Kgl. Bibl.). – *Gotfred Rode* (1830-76), *Chr. Richardt* (1831-92).

6. *Uforløst urolig*

Frederik Michelsen fortæller i sine *Erindringer* om moderen Amalies hjem i Store Kongensgade. Om Christians opførsel hos familien Hage fortæller søsteren Hanne i et brev til sin kusine Vincentia (1/8 1857). – Om opholdet i 1857 i Vrensted pgd. vidner et brev fra Chr.M. til svogeren Carl Ploug, dateret 26/6 1857 (Kgl. Bibl.), og desuden barndomsindringer af kusinen *Helga Michelsen*, Vincentias lille søster; disse erindringer, som findes i et lille antal privat trykte eksemplarer blandt slægtninge, er nedskrevet sidst i 1920'erne. – Om Fasangaarden fortæller Carl Scharling i *mindeskriftet* om A.K. Bang.

7. *Hanne*

Om Hanne og Vilhelm Bissen, se *Oscar Bloch*: *H.V. Bissen og hans Hjem*, Pios Boghandel, Poul Branner, 1927. – I sine *Livsminder* fra Danmark (se note til »Den virkelige moder«) fortæller Helena Nyblom, at Hanne tegnede portrætprofiler af søskende og veninder; hendes tegnetalent omtales også i flere private breve. En søn af Vincentia, *Benedict Nordentoft*, oplyser i artiklen *En stammemoder* (*Brabrand og Aarslev Sognes Historie* v. Aug. Schmidt, Brabrand 1939), at tegningen af Vincentia, der er gengivet i artiklen, er af Hanne, senere gift Bissen.

8. *Et vendepunkt*

Om banegården i Magdeburg skriver Chr.M. 25/4 1876 til broderen Villiam. – Om Hannes og Vilhelm Bissens økonomiske forhold i Rom, se *Oscar Blochs* ovenfor omtalte bog. – Om Christians økonomiske forhold i Leipzig fra 1865 fortæller Vilhelmine Hage i brev af 8/12 1865 til Vincentia Nordentoft Thomsen, f. Michelsen.

9. *Hvor er vel bedre man tilpas*

Professoren ved Det meteorologiske Institut i Leipzig hed *Bruhns*; hans brev til Vilhelmine Hage omtales i breve både fra Vilhelmine Hage og fra Chr.M. – Der Volksstaat, 1869-76, kan læses i fuldstændig fotokopieret gengivelse på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. – »Où peut-on être mieux –« er et citat fra enakteren *Lucille* af *Jean Francois Marmontel* (1723-99) jfr. *Vogel Jørgensen: Bevingede Ord, Gad 1963.*

10. *Rosalinde*

Alle breve fra Chr.M. i Leipzig til familien M. i Danmark indeholder træk til dette billede af *Rosalinde*. – »Nachlässigkeit« = skødesløshed. – κατ' ἐξοχήν kan oversættes: i udmærkelse, i fremragende grad, dvs. »par excellence«. – Som man behager af *W. Shakespeare*, oversat af Johannes Sløk, Berlingske Forlag 1978.

11. *Pigebørns lod*

»Wer ist das Mädchen etc.« bet.: Hvem er dog den pige, der ler så hjerteligt? – Udtrykket »reizend« bet. æggende, fascinerende, henrivende. – Udtrykket »besodet« af tysk besolden, bet. aflønnet. – »Som om han havde sagt –« = Hvad om han havde sagt –.

12. *To Frederik'er*

Et langt citat fra læge *Frederik Michelsens* Erindringer, nedskrevet 1927, og citat af brev af 24/7 1871 fra *Frederik Nielsen* (1845-1907) til *Villiam M.* »Autopsi« = selvsyn, og »autenti« = ægthed, pålidelighed.

13. *Frihed, lighed og broderskab*

Carl Michelsens data: se *Dansk biografisk Leksikon*. – I øvrigt henvises til *Marx/Engels Werke XXXIII, Berlin 1973, s. 457, Søren Federspiel: Den danske arbejderbevægelse og internationalismen 1871-78 (specialeafhandling ved Kbhvns. Univ. 1975) samt Henning Drelle: Socialdemokratiet i det danske landbrugssamfund 1871-ca. 1903. SFAH, København 1978. Se desuden Der Volksstaat og Socialisten for årene 1871-72; bemærk særlig artiklen: »Om vore Landboforhold«, Socialisten 4/11 1871. Disse bøger, afhandlinger og aviser kan ligesom de omtalte breve læses på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, Rejsbygade 1, Kbhvn. V.*

I sine Erindringer meddeler *Frederik Michelsen*, at *Christian Michelsen* var medarbejder ved *Vorwärts*, – men denne avis begyndte først at udkomme, som *Volksstaats* afløser, i 1876, nogle måneder efter *Christians* død.

14. *Realist*

Udtrykkene »positiv religion«, »sensualisme«, »palliativer« og »supranaturalistisk«, se *Salomonsens konversationsleksikon*. – Koncept til brev af 24/11 1903 fra *Villiam Michelsen* til svogeren *Hans Blicher* er i familiens eje. –

Frederik Dreier (1827-53), Danmarks første socialist. – *Dostojevskijs* roman findes i oversættelse ved *Ejner Thomassen*, Stig Vendelkærs Forlag, 1965. – *Fjodor Dostojevskij* (1821-81).

15. *Et jævnt og muntert liv*

»In puris« = »in puris naturalibus«, dvs. splitternøgen. »Ærlefløite« = elle-træsfløjte; »lasciv« = utugtig. »Preciosa«: et dramatisk værk efter Cervantes med musik af Carl Maria v. Weber, og koreografi af Aug. Bournonville.

16. *Isolde*

Udtrykket »beskjære« af tysk »bescheren« = give som gave.

18. *En naturaliseret tyskers hjertesuk*

Vedr. »Østers«: det fortælles, at Karen Blixen i sine senere år ernærede sig hovedsageligt ved østers! Har det været et prøvet husråd i herskabshjemmene ved Strandvejen at give østers til folk med svage maver?

19. *Rejse til en røverrede*

Intet.

Efterskrift

En tilfældig dansk familie

Stendhal: *Le Rouge et le Noir*, nye udgaver under forfatternavnet Henri Beyle i Carl Michelsens oversættelse, men med titlen: *Rødt og sort*, Kbhvn. 1942 og 1963. – Taler ved Carl Michelsens Bisættelse, 24/5 1911, privat tryk. – Vedr. »Ynglingen« af F. Dostojevskij, se note til kapitlet »Realist«. I Ejner Thomassens forord til romanen er der anført et citat fra Dostojevskijs tidsskrift »En Forfatterdagbog«, 1974; det er her udtrykket »en tilfældig russisk familie« forekommer i forbindelse med overvejelser af samfundsudviklingen i Rusland.

Tillæg

1. *Christian Michelsen: Første Kapitel af et romanfragment, dateret maj 1856*

»Passagen« = Vesterbros Passage, dvs. vejen fra udmundingen af Frederiksberggade ved den da nedlagte Vesterport og ad den første del af den nuværende Vesterbrogade. – »Alhambra«: et forlystelsesetablisement ved Frederiksberg Allé, oprettet 1856 af Georg Carstensen.

2. *Stamtavle*. Kun de for beretningen nødvendige personer er anført.

Kateketen provsten & socialisten

Birgit Michelsens bog »Kateketen, provsten og socialisten« er en sammenhængende beretning om tre generationer i det forrige århundrede. Bogen kan læses som en roman, men den er også en helt igennem dokumentarisk beskrivelse, der bygger på breve og optegnelser hentet fra familiens gemmer, suppleret med hvad forfatteren har fundet på arkiver og biblioteker.

Vi følger tre personer i deres kamp for at finde sig selv og klare tilværelsens til tider ugunstige tilskikkelser. 1800-tallets politiske, kulturelle og religiøst/kirkelige strømninger opleves med bogens hovedpersoner som personlige problemer.

»Det personlige og det almene spejler sig smukt i hinanden«, skrev professor P. G. Lindhardt om Birgit Michelsens fremstilling af sin slægts historie.

 **ANIS**

